

GİRİŞ

Osmanlı Devleti Lale Devri olarak adlandırılan yenileşme sürecinin başlaması ile birlikte yüzyıllardır süren yeniliğe kapalı görüş açısından sıyrılarak çağdaşlaşma yolunda küçük ama önemli adımlar atmaya başlıyordu. Devleti, köhneleşmiş ve artık işlemeyen düzeninden çıkarıp kendilerini yenileyen ve bu yenileme sonucunda Osmanlı Devleti'ni savaş meydanlarında dize getirmeye başlayan Avrupalı Devletlerin düzeyine çıkarmayı hedefleyen bu yenilikler öncelikle askeri alanda kendini göstermiş ve daha sonra toplumun tüm mekanizmalarına adapte edilmeye çalışılmıştır. Yapılan yeniliklerde taklitçilikten uzaklaşılabilmesi, bu yeniliklerin topluma mal edilmek yerine belli bir kesimle sınırlı tutulması ve çok istikrarlı davranılamaması gibi sebeplerle tam başarı sağlanamasa da bu yenilikçi anlayış bir grup genç üzerinde modernleşme anlamında büyük bir etki yapmıştır. Osmanlı Devleti padişahları yaptıkları ıslahatlarla devleti eski kudretli günlerine döndürmeye çalışırken; kendi yetkilerinin bir kısmını batılı tarzda eğitim görmüş, demokratik yönetim tarzının getirilerinin farkına varmış bu bir grup gencin haklı istekleri karşısında paylaşmak zorunda kalmışlardır. Yüzyıllardır mutlak otorite ile yönetilen Osmanlı Devleti'nde padişahın yanında bir meclisin oluşturulması, bir anayasanın meydana getirilmesi tüm bu yenilikçi zihniyete sahip kesimin istekleri doğrultusunda olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde yapılan yenilikçi ıslahatlar sonucunda oluşan modern zihniyetin altında toplandığı ilk grubun adı "Genç Osmanlılar" idi. 1865 yılında kurulan bu örgüt Osmanlı Devleti'ndeki ilk siyasal örgüt olarak nitelendirilmektedir¹. Genç Osmanlıların padişah baskısını ortadan kaldırmaya yönelik çalışmaları sonucunda 1876 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası yürürlüğe konulacak ve bir meclis açılacaktı². Açılan meclis ile demokratik yönetim adına önemli bir adım atan padişah II.

---

¹ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi kitabevi, 29.basım, İstanbul, 2001, s. 132 .

² Sadık Tüzel, **Anayasa Hukuku**, İzmir, 1950, s.190 ; İhsan Ezherli, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1877-1920)**, T.B.M.M. yay. No:54, Ankara, 1992, s. 166.

Abdülhamit 1878 yılında bu meclisi kapatarak hem demokratik anlayışı sekteye uğratacak hem de yeni yeni oluşmaya başlayan siyasal grupları gizlenmeye yönlendirmiş olacaktı. Ancak bu gizlilik siyasal örgütleri daha da güçlü bir halde II. Abdülhamit'in karşısına çıkaracaktı. Öyle ki İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında II. Abdülhamit'in karşısına çıkan bu zihniyet 1908 yılına gelindiğinde padişaha kapattığı meclisi yeniden açtıracak kadar güçlü bir konuma gelecekti³.

İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra parti haline getirilerek Türk siyaset hayatının önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. İttihat ve Terakki'nin bir parti haline gelmesi ve yönetimde söz sahibi olması bu partiye muhalif insanların da karşı saf belirlemelerine yani yeni partiler kurmalarına sebep olmuştur. "1908 Ağustos'unda Fedakaran-i Millet Cemiyeti, Eylül'de Osmanlı Ahrar Fırkası ve İttihad-ı Muhammedi Fırkası ilk kurulan partiler arasındadır"⁴.

Daha sonraki süreçte Ahali Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi muhalif partiler kurulacaktır⁵. Bu yeni partilerin kurulmasıyla oluşan çok partili düzen gerek yaşanan muhalefetler gerekse devletin içinde bulunduğu kaos neticesinde bozulacak, 1913'de yaşanan Bab-ı Ali Baskını ile İttihat ve Terakki tek güç olarak yönetimi ele geçirecektir⁶.

İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele geçirmesinden bir yıl sonra patlak veren I. Dünya savaşı Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayacak ve Osmanlı Devleti'ne adapte edilmeye çalışılan tüm yenilik faaliyetleri Osmanlılarla birlikte tarih olacaktır. Dört yıl süren I.Dünya Savaşı'ndan yenik olarak ayrılan Osmanlı Devleti topraklarının bir çoğunu yitirmesinin yanı sıra siyasal ve sosyal anlamda da çok önemli kayıplar vermiştir. Yaşanan tüm bu kayıpların ortadan kaldırılması için öncelikle düşman devletlere karşı askeri anlamda bazı galibiyetler alınması gerekmektedir. Bu amaçla Anadolu'da başlayan yerel direnişler Mustafa Kemal önderliğinde örgütlenerek Milli İstiklal Savaşı'nın ilk adımları atıldı. Atılan ilk adımlarda siyasi örgütleniş olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri görülmektedir⁷. Sivas Kongresi ile bir çatı altında toplanacak olan bu cemiyetler Anadolu'nun dört bir tarafında farklı siyasal fikirleri tek

³ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, T.T.K., Ankara, 1999, s. 602.

⁴ **A.g.e.**, s. 604.

⁵ Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, 2000, s. 371.

⁶ Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, İstanbul, 1993, s. 242.

⁷ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, İzmir, 1997, s. 10.

bir amaç etrafında topluyordu. Bu amaç işgal altındaki yurdu düşman güçlerden temizlemektir. Anadolu’da Mustafa Kemal önderliğinde oluşturulan siyasal ve askeri örgütlenme çalışmalarını sürdürürken, I. Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerin hegemonyası altında bulunan İstanbul’da Osmanlı Devleti bünyesindeki Meclis-i Mebusan varlığını sürdürüyordu. Anadolu ve İstanbul arasındaki bu siyasal ikilik İtilaf Devletleri’nin İstanbul’u resmen işgal edip Meclis-i Mebusan’ı görevini yapamaz hale getirmesi ile sona ermiştir. Yaşanan işgal olayından sonra padişah tarafından 11 Nisan 1920’de feshedilen meclisin yerine Anadolu’da yeni bir meclisin oluşturulması fikri netlik kazanmış, bu yolda çalışmalar Mustafa Kemal Paşa’nın “olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara’da toplanması için gerekli seçim hazırlıklarının yapılması”⁸ emri ile başlatılmıştır. Yapılan hazırlıklar sonrasında 23 Nisan 1920 tarihinde açılan I. T.B.M.M. ile Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır⁹. Meclisin açılışından kısa bir süre sonra meclis içerisinde çeşitli gruplar oluştu. Oluşan bu gruplardan bir kısmı Mustafa Kemal’in önderliğinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubu adı altında toplanmıştır. “Böylece cumhuriyete karşı olan ve ayrıca Mustafa Kemal’in kişisel diktatörlüğünden çekinen mebuslar “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk” grubuna karşı ikinci bir grup oluşturdular”¹⁰.

Yaşanan savaş ortamında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, içinde barındırdığı Mustafa Kemal’e destek veren devletçi-seçkinci grup ile saltanat ve halifenin devamını isteyen gelenekçi-liberal grup arasındaki dengeyi Mustafa Kemal’in tartışılmaz önderliği paydasında toplayarak vatana içinde bulunduğu savaş ortamında siyasal anlamda kılavuzluk etmiştir. İstiklal Savaşı’nın kazanılmasının ardından görev süresini doldurduğuna inanılan I. T.B.M.M. kapatılarak yerine yeni seçimlerle oluşturulacak II. T.B.M.M. açılmasına karar verildi. Yapılan seçimlerden sonra 11 Ağustos 1923’de açılan II. T.B.M.M. bir “devrim meclisi” karakteri taşıyordu¹¹. Bu yeni meclis ile birlikte Osmanlı Devleti’nden kalan köhneleşmiş, çağın gerisinde kalmış tüm kurumlar çağdaş medeniyet seviyesine göre yenileniyordu. Şüphesiz yapılan bu devrimlere de Osmanlı Devleti’nin geleneksel yapısına körü körüne bağlı kişiler karşı geliyor ve I. Meclis’te olduğu gibi II. Meclis’te de muhalif fikirler meclis çatısı altında

---

⁸ Mevlüt Çelebi, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir, 2001, s. 59.

⁹ Ezherli, **a.g.e.**, s.33.

¹⁰ Kongar, **a.g.e.**, s.137.

¹¹ **A.g.e.**, s.137.

gruplaşmalara neden oluyordu. Bu gruplardan biri olan Müdafaa-i Hukuk grubu Mustafa Kemal tarafından 11 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası adı altında siyasal bir partiye dönüştürülmüştür. Halk Fırkası'nın oluşturulmasından yaklaşık bir yıl sonra da meclisin gelenekçi-liberal kanadını oluşturan Kazım Karabekir başkanlığında 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular¹². Böylece Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin ilk çok partili hayat denemesi gerçekleşmiş oluyordu. Ancak açılan yeni muhalefet partisi kısa süre sonra Cumhuriyet'e ve Mustafa Kemal'in görüşlerine karşı saltanatçı-hilafetçi gerici topluluğuna dönüşerek rejim için tehlikeli bir hal almaya başlamışlardı. Öyle ki Mustafa Kemal 1927 yılında okuduğu "Nutuk" da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan "cumhuriyet kelimesini ağızlarına almaktan bile çekinenlerin cumhuriyetleri doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları parti"¹³ olarak nitelendiriyordu. Mustafa Kemal'in de böylesine tepki çeken, programlarında kullandıkları din ağırlıklı söylemleri ile yeni kurulan Cumhuriyet'e karşı ciddi bir tehdit teşkil eden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın, 1925 Şubat'ında patlak veren gerici Şeyh Sait İsyanı sürecinde isyanı desteklediği gerekçesiyle önce yerel şubeleri, daha sonra karşı devrimci nitelik taşıdığı gerekçesiyle tümü kapatıldı. Böylece çok partili hayata geçişin ilk deneyimi sona ermiş oluyordu. Ta ki 1930 yılına kadar...

1930 yılına gelindiğinde yedi yıllık siyasal bir geçmişi olan Türkiye Cumhuriyeti ikinci kez çok partili hayatı denemek üzere yeni bir çalışma içerisine girdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın aksine kurulacak olan bu yeni parti bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün arzu ve girişimleri ile vücut buluyordu. Hatta öyle ki Mustafa Kemal yeni bir parti kurması için İstiklal Savaşı'nda önemli görevler almış, 1922 ve 1924 tarihlerinde iki kez başbakanlık görevinde bulunmuş, partinin kurulacağı tarihlerde ise Paris'te elçilik yapmakta olan Ali Fethi Okyar'a öneri götürmüştür. Atatürk'ün bu önerisini kabul eden Ali Fethi Okyar 12 Ağustos 1930 tarihinde "Serbest Cumhuriyet Fırkası" adlı partiyi kurmuştur¹⁴. Mustafa Kemal'in yeni bir parti kurulmasını istemesindeki temel amaç, demokratik bir devlet anlayışının yerleşmesini istemesiydi. Demokratik bir yönetimin çok sesli bir meclis bünyesinde daha etkin ve hızlı olarak gelişeceğini düşünüyordu. Başarısızlıkla sonuçlanan Terakkiperver

¹² Saime Yüceer, "Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", **Türkler**, C.16, Ankara, 2002, s. 534 .

¹³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, A.A.M., Ankara, 2000, s. 201 .

¹⁴ Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası", **Türkler**, C.16, Ankara, 2002, s. 551 .; Nejdet Ekinci, "Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Dönem Basını", **Türkler**, C.16, Ankara, 2002, s. 568 .

Cumhuriyet Fırkası denemesinden sonra geçen beş yıllık süreçle “Atatürk başlangıç reformlarının temel amacına ulaştığına, cumhuriyet ve laikliğin genel kabul gördüğüne” inanıyordu¹⁵. Bu inanç ile yeni bir parti oluşturularak çok partili demokratik bir düzene geçilmesi yolunda kontrollü olarak ikinci bir adım atılmıştır. Ancak bu “izinli muhalefetin ortaya çıkması bir çok, farklı çevrelerde birikmiş nefretlerin ve kızgınlıkların patlamasını tahrik etti. (...) Ve çok geçmeden bu denemenin hem erken hem de tehlikeli olduğu açık hale geldi¹⁶. Yaşanan gelişmeler sonucunda 17 Kasım 1930 tarihinde siyasi arenada üç ay savaş veren Serbest Cumhuriyet Fırkası kendi kendini feshetti. Böylece yaşanan ikinci çok partili hayat deneyimi sona ermiş oldu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın da muhalefet anlayışını tam olarak gerçekleştirilemeden siyaset sahnesinden çekilmesi ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin on beş yıl sürecek olan tek parti yönetimi başlamış oldu.

Tek parti yönetiminin devam ettiği 1930-1945 aralığı hem iç hem dış gelişmeler açısından Türkiye için önemli bir dönüm noktası oluyordu. Şüphesiz bu süreçte yaşanan en önemli iç gelişme Mustafa Kemal Atatürk’ün 10 Kasım 1930’da ölmesiydi. Atatürk’ün ölümü ile Cumhurbaşkanlığı makamında oluşan siyasal boşluk kişisel anlamda İsmet İnönü ile doldurulmaya çalışılmış, fikri anlamda da kuralların sertleştirilmesi baskının arttırılması yoluna gidilerek kapatılmaya çalışılmıştır.

İsmet İnönü’nün Cumhuriyet’in devamını sağlamak adına giderek arttırdığı önlemler zamanla toplum genelinde yönetime karşı çok da adlandırılmamakla birlikte gizliden gizliye bir muhalefetin oluşmasına yol açacaktı. Devlet ile Cumhuriyet Halk Partisi’nin giderek daha da bütünleştiği, devlet yöneticilerine parti içinde görevler verildiği, basının tam bir denetim altında bulunduğu, grevlerin yasaklandığı, ortak amaçlara dayalı örgütler kurulmasının tamamen önlendiği, polise olağanüstü yetkilerin verildiği Türkiye, dış politikada da tüm dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı rüzgarında ayakta kalmanın yollarını arıyordu. Bu rüzgardan da “yansızlık” politikasını izleyerek etkilenmemeyi başaran Türkiye Cumhuriyeti yine de savaşın fikri etkilerinden kurtulamayacak tüm dünyada yıkılan baskı rejimlerinin kabul görmediği gerçeğinin farkına vararak siyasi hayatta tek parti olarak yola devam edilemeyeceğini kabul etmek

---

¹⁵ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.II, İstanbul, 1983, s. 453.

¹⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara, 1970, s. 279.

zorunda kalıyordu. Şüphesiz Türkiye'yi çok partili hayata sürükleyen tek neden bu değildi. En önemlisi Atatürk Devrimi'nin temelinde demokratikleşme zorunluluğu yatıyordu. Demokratikleşmenin en önemli şartlarından biri de çok sesli bir meclisti. Bunun yanı sıra halk tek partinin uyguladığı baskıya karşı artık daha tahammülsüz bir tavır içindeydi.

Tüm bu etkenleri göz önünde bulunduran Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yeni partilerin açılması yolundaki en önemli ve ilk resmi işaretini 19 Mayıs 1945'de söylediği bir nutukta vermişti. "İnönü bu nutkunda son derece ihtiyatlı bir dil kullanmakla beraber demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş ve bu yönde gösterilen çabalara yeşil ışık yakmıştır"¹⁷.

---

¹⁷ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge kitabevi, Ankara, 1990, s. 5.

I – DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULUŞU

A - CHP’NİN ÇOK PARTİLİ HAYATA YAKLAŞIMI

Atatürk’ün ölümünden önce Terakkiperver Cumhuriyet Parti ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile iki kez denenen ancak cumhuriyet ve demokratikleşmeyi tam anlamı ile özümsemekten doğan sorunlar sonucu “devrimlerin yozlaştırılmaması ve karşı devrime olanak tanınmaması”¹⁸ amacıyla ortadan kaldırılan çok partili düzen 1945 yılına kadar yeniden canlanma fırsatı bulamamıştır. Başarısızlıkla sonuçlanan iki deneme Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1945 yılının sonuna kadar tek parti olarak iktidarda kalmasını sağlamıştır. Bu süreçte İsmet İnönü tarafından “bir siyasal karşıt grup örgütleyebilmek için kullanılacak yolların hemen hepsi kapatılmıştı”¹⁹ . Tüm bu gelişmelerin yanında C.H.P. gittikçe devlet ile özdeş bir hal almaya başlamıştı. C.H.P.’nin 1935 kurultayından sonra devlet yapısı ile parti yapısının belli düzeyde, birbirlerinin içine girmeye başladığı içişleri bakanının parti genel sekreterliği, valilerin de parti il başkanlığı görevini üstlendiği görülür²⁰ . C.H.P.’nin bu tavrı ülke içinde bazı muhalif seslerin yükselmesine neden olduğu gibi, yönetimin, gittikçe dünyayı ikinci bir dünya savaşına sürükleyen dikta rejimlerine dönüştüğünün düşünülmesine yol açıyordu. Bu durumda iktidarın önünde iki seçenek vardı:

1. Tek partili düzenin gittikçe artan bir hızla tam bir baskıya dönüşmesi.
2. Düzenin demokratikleşmesi²¹.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş esasları göz önüne alındığında Mustafa Kemal Atatürk’ün de ortaya koyduğu ve vazgeçilmez gayelerden biri olarak benimsediği en önemli hedef demokratikleşmeydi. Ancak 1945 yılına gelinceye kadar “Türkiye demokratik nitelikler taşıyan ve köklerini batılı demokrasilerden alan bir anayasa temeli üstünde tek partili bir otoriter rejim sürdüren çelişmeli bir siyasi idare içinde yaşamıştı. (...) İlk fırsatta bir anayasa değişikliğine gitmeden tek partili otoriter rejimi, çok partili batı parlamentoculuğuna çevirmek”²² gerekiyordu. Bu amaçla ikinci seçenek olan düzenin demokratikleşmesi yoluna gidildi. “1939 yılında C.H.P. kurultayından sonra tek

¹⁸ Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi** , İstanbul, 1982, s.194 .

¹⁹ Emre Kongar, **21.Yüzyıl Türkiye**, Remzi kitabevi, 29.basım, İstanbul, 2001, s.144 .

²⁰ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Savaş yay., Ankara, 1989, s.129 .

²¹ Kongar, **a.g.e.**, s.144 .

²² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.II, Remzi kitabevi, İstanbul, 1968, s.424 .

partinin meclis çalışmalarını içerden denetlemek üzere bir “Müstakil Grup” kuruldu ise de çok partili siyasal yaşama geçme ancak II.Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra olabilmıştır. II.Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada yeni bir denge ortaya çıkmış, bir yanda batının çoğulcu siyasal düzeni, diğer yanda da işçi sınıfına dayalı sosyalist, “halk demokrasisi” düzeni güç kazanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra C.H.P. yöneticileri arasında özellikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de çok partili siyasal yaşama geçiş eğilimi güçlenmiştir”²³.

Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1945 yılının belli tarihlerinde çok partili hayata geçiş ile ilgili verdiği mesajlar demokratikleşme anlamında etkili olmuştur. 19 Mayıs 1945 tarihinde İsmet İnönü yaptığı konuşmasında çok partili hayata geçiş konusundaki kararlılığını göstermiştir²⁴. Cumhurbaşkanı İnönü Gençlik ve Spor Bayramı'nda yaptığı bu konuşmada II. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerle ilgili bilgi verdikten sonra siyasal hayatın liberalleşeceğini işaret eden şu sözleri söylemiştir: “Memleketimizin siyasi idaresi cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri şartlarıyla devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. Büyük meclis az zaman içinde büyük inkılaplar geçirmiş bir memleketin, sarsıntılara uğramadan, daha ziyade ilerlemesini temin edecektir. Büyük Millet Meclisi'nin kudretli elinde olan millet iradesi, demokrasi yolunda gelişmesine devam edecektir”²⁵.

İsmet İnönü'nün bu sözlerle desteklediği çok partili hayata geçişte dünya savaşı sonrasının getirdiği bazı siyasal zorunlulukların da etkileri görülmektedir. Savaş sonrası dönemde bilhassa Rusya'nın çarlık dönemini Türkiye'nin stratejik öneme haiz yerleri üzerindeki tarihi emellerini yeniden ve ısrarla gündeme getirmesi devlet yönetimini müttefikler aramaya sevk etmişti. Bu ortamda Türkiye'nin iş birliği yapabileceği ülkeler çok partili sistemlerle demokratik anlayışla yönetilen devletlerdi. Dönemin ünlü gazetecisi “Vatan” Başmuhariri Ahmet Emin Yalman'ın “Konferansın hedefi; hürriyeti her türlü tehlikeden korumak, bütün insanlığın kefaleti altına almak...Düşünce de şu: Milletlerarası emniyet binası ancak hakikat üzerine kurulabilir. Hakikatlerin belirmesi

---

²³ Gözübüyük, a.g.e., s.129 .

²⁴ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi** , İmge kitabevi, Ankara, 1990, s.5 .; Cüneyt Akalın, **Askerler ve Dış Güçler**, İstanbul, 2000, s.51 .

²⁵ **Aydın Tarihi**, Mayıs 1955 .

için de hürriyet lazımdır. Yoksa milletler karanlıkta kalırlar, istibdatın yumruğu altına düşerler...”²⁶ sözleri ile anlattığı konferansta Türkiye de gönderdiği temsilcisi vasıtasıyla çok partili hayata geçiş kararında olduğunu muhtemel müttefiklerine duyurmuştur²⁷. Öyle ki İsmet İnönü, 26 Nisan 1945 tarihinde toplanan San Fransisco Konferansı’na delege olarak gönderdiği Feridun Cemal Erkin’e verdiği talimatlarda sarf ettiği “Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı sorabilirler...Şöyle cevap verirsiniz... İnönü’nün rolü, reformları perçinlemek ve Atatürk’ün de arzu ettiği gerçek, tam demokrasiyi kurmak olacaktır. Harbin ortaya çıkardığı çeşitli tehlike ve sorunlar buna imkan vermedi, savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek Cumhurbaşkanı’nın en aziz arzusudur”²⁸ sözleri ile bunu ispatlar niteliktedir. San Fransisco’ya giden heyetin²⁹ bir başka üyesi olan Nihat Erim de - Feridun Cemal Erkin’in sözlerini doğrular nitelikteki şu sözlerle – İnönü’nün San Fransisco’ya giderken kendisine “Türkiye’de pek yakında çok partili hayatın başlayacağını ilan etmek yetkisini” verdiğini belirtmektedir³⁰. Bu önemli isimlerin açıklamalarından da anlaşıldığı gibi, II.Dünya Savaşı sonrası dikta rejimlerinin yıkılması ve yerini demokratik yönetimlere bırakması İnönü’yü de dünyadaki bu demokrasi rüzgarı yönünde tavır almaya itmiştir.

Hem dış politikada hem de iç politikada çok hareketli geçen 1945 yılı Türkiye’yi uluslar arası platformda önemli kararlar almaya yönlendirirken iç siyaset hayatında da tek partili sistemden çok partili sisteme geçişin zeminini hazırlıyordu. Bu doğrultuda C.H.P. lideri Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945’de yaptığı önemli konuşmayı destekler bir konuşma daha yaparak çok partili hayatın zarureti ile ilgili önemli tespitlerde bulunmuştur. 1 Kasım 1945 tarihinde T.B.M.M.’nin açılışında yaptığı konuşmasında “...Demokratik karakter bütün cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak, hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir. Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda

---

²⁶ Ahmet Emin Yalman, “San Fransisco Yolundan Röportajlar:7”, **Vatan**, 20 Nisan 1945.

²⁷ **A.g.d.**, Mayıs 1945 ; Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, İstanbul, 1996, s.128 .

²⁸ Feridun Cemal Erkin, “İnönü, Demokrasi ve Dış İlişkiler”, **Milliyet**, 14 Ocak 1974 .

²⁹ “...Heyet aşağıdaki zevattan müteşekkildir: Hariciye Bakanı Hasan Saka, Feridun Cemal Erkin, Ahmet Şükrü Esmer, Falih Rıfıkı Atay, Süreyya Andriman, Nihat Erim, Sadi Kavur, Nur Ergin, Nizamettin Erener, Orhan Tahsin Gündem, Şinasi Siper, Tekin Arıburun”; **Vatan**, 6 Nisan 1945 .

³⁰ Nihat Erim, “Cumhuriyetimiz”, **Ulus**, 20 Ekim 1950 .

memlekette geniş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında bu teşebbüsün muvaffak olamaması bir talihsizliktir. Fakat memleketlerin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka bir partinin kurulması mümkün olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoğunlukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir”³¹ diyerek çok partili hayat için gerekli olan zemini hazırlamış oluyordu.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1945 yılı boyunca süren çok partili siyasal düzeni destekler konuşmalarından önce, dönemin ana karakteri doğrultusunda meclis içerisinde bazı muhalif sesler duyulmaya başlanmıştır. Öyle ki C.H.P.'nin 26 Aralık 1938 tarihinde toplanan olağanüstü kurultayında İnönü'nün Mili Şef olması yönünde alınan karardan sonra yapılan ilk genel seçimde kurulan Altıncı Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Nisan 1939 tarihine gelindiğinde bünyesindeki bağımsız milletvekillerinin sayısı yirmi bire ulaşmıştı. İnönü gittikçe büyüyen bu muhalif grubu denetim altına alabilmek amacıyla 29 Mayıs-3 Haziran 1939 tarihleri arasında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Beşinci Büyük Kurultayı'nda bağımsız milletvekillerini içinde barındıran bir “Müstakil Grup”un oluşturulması için parti tüzüğünde bir değişikliğe gitti³².

Parti tüzüğüne göre başkanı, parti genel başkanı olan Müstakil Grup;
Grup Başkan Vekili Ali Rana Tarhan (İstanbul),
Dr.Hüsametdin Kuran (Ağrı),
Atıf Akgüç (Bursa),
Fazlı Güleç (Bursa),
Emin Aslan Tokat (Denizli),
Zeki Mesut Aslan (Diyarbakır),
Aziz Akyürek (Erzurum),
İzzet Arıkan (Eskişehir),
Ahmet Şükrü Esmer (İstanbul),
Ziya Karamürsel (İstanbul),

³¹ Avni Doğan, **Kurtuluş Kuruluş ve Sonrası**, Dünya yay., İstanbul, 1964, s.250; Akalın,**a.g.e.**, s.52; Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Ankara, 1976, s.15; **İsmet İnönü’nün T.B.M.M.’deki Konuşmaları (1920-1973)**, C.II, Ankara, 1993, s.60 .

³² Rahmi Kumaş,**C.H.P.’nin Soyağacı**, Çağdaş yay, İstanbul, 1999, s.40 .

Şehime Yunus (İzmir),
Ali Rıza Türel (Konya),
Sadri Ertem (Kütahya),
Emrullah Barkan (Malatya),
Rıdvan Nafiz Edgüer (Manisa),
Kemalettin Kami Kamu (Rize),
Fuat Sirmen (Rize),
Abdurrahman Naci Demirağ (Sivas),
Nazım Poroy (Tokat),
Hüsnü Kitapçı (Muğla)³³

adlı milletvekillerinden oluşuyordu. Bu grubun görevi devlet işlerini parti meclis grubuna bağlı kalmaksızın denetlemek, dört yıllık çalışmaları hakkında parti kurultayına rapor vermek, bakanlar kuruluna soru ve gensoru sorabilmek, ancak hükümetin başarısına yardımcı olmaya özen gösterirken nifak, ihtiras ve şahsiyata mani olmaya bilhassa dikkat etmekten ibaretti³⁴. Görev ve çalışmaları İsmet İnönü'nün C.H.P. Beşinci Büyük Kurultayı'nda yaptığı konuşma ve parti yönetmeliğine uygun olarak belirlenen Müstakil Grup, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir organı olarak görev yapmıştır. 8-15 Haziran 1943 tarihleri arasında toplanan C.H.P. 6.Büyük Kurultayı'na kadar 136 kez toplanan müstakil grup bu kurultayda üye sayısını 21'den 35'e yükseltmiştir³⁵. Kurultaya sunulan "Müstakil Grup Raporu" adlı raporda bahsedildiği üzere; C.H.P. Grup toplantılarını üyeleri aracılığı ile izleyen, hükümete karar ve icraatından dolayı yapıcı eleştiriler yönelten, milletvekillerinin dokunulmazlıkları, mali yılın takvim yılı ile birleştirilmesi, cephe gerisi pasif korunma, savaş maliyesi, nesebi gayri sahih çocuklar, ticaret odaları ve meslek teşkilatı, hayat pahalılığı, sağlık ve sosyal yardım konuları üzerinde çalışmalarda bulunan Müstakil Grup ciddi bir muhalefet organı rolü oynamamıştır. Bir muhalefet organı görüntüsünden çok uzakta hayatını sürdüren Müstakil Grup 11 Mayıs 1946'da toplanan İkinci Olağanüstü Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı'nda çok partili hayata geçişin kabulü ile birlikte kaldırılmıştır³⁶.

---

³³ T.B.M.M. Yılığ, V, 1940, s.631 dn'den aktaran; Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, 2004, s.18 ; Kumaş, a.g.e.,s. 41 .

³⁴ Albayrak, a.g.e., s.18 .

³⁵ A.g.e., s.19 ; Kumaş, a.g.e., s.44 .

³⁶ A.g.e., s.44 ; Albayrak,a.g.e., s.19 .

Müstakil Grup ile gerçekleştirilmeye çalışılan kontrollü çok sesliliğin başarısızlıkla sonuçlanması da diğer iç ve dış politik sebeplere bir ek olarak tek parti iktidarının sonlanmasında önemli bir basamak olacaktır.

B- DÖRTLÜ TAKRİR

Tek parti iktidarından çok partili siyasal hayata geçişin dönüm noktalarından biri olarak sayılan “Dörtlü Takrir”in verilme sürecini başlatan ilk olay “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” görüşmeleridir. Atatürk döneminden itibaren gündemde olan toprak reformu belirli tarihi aralıklarda ele alınmış, ancak yaşanan iç ve dış olaylar sonucunda yeniden rafa kaldırılmıştır. II. Dünya Savaşı’nın son yılı olan 1945’de toprak reformu konusu yeniden gündeme alınarak “Çiftçiyi Topraklandırma Yasası” başlığı altında hazırlanan bir kanun tasarısı olarak tartışılmaya başlanmıştır. Tam adı “Topraksız Köylüye Toprak Dağıtılmasına ve Çiftçi Ocaklarının Kurulmasına Dair Yasa Tasarısı” olan metin Adalet, Bütçe, Ekonomi, Tarım, Maliye, Ticaret, Anayasa ve İçişleri Komisyonlarından seçilen dörder üyeden oluşan Karma Komisyon’da yaklaşık üç incelendikten sonra 14 Mayıs 1945’de T.B.M.M.’ne sunuldu³⁷. Yasa tasarısı sekiz bölümden oluşmaktaydı; Genel hükümlerin yer aldığı birinci bölümde tasarının amacı; “topraksız olanlara ve toprağı yetmeyenlere yeterince toprak verilmesi” olarak anlaşılmaktadır. Ayrıca tasarının hedefi olarak toprakların belirli ellerde toplanmaması kadar, parçalanarak çok küçülmesinin de istenmediği belirtiliyordu. Tasarının ikinci bölümünde ise; Dağıtılacak araziler hakkındaki hükümler işlenmekteydi. Tasarıya göre; devlete belediyelere, özel idareye, köylere ait değerlendirilmeyen araziler öncelikli dağıtılacaktır. Toprakların dağılımı çiftçiliği zanaat edinen topraksız ya da az topraklı aileler arasında olacaktır. Bunların yanı sıra tasarıda dağıtılacak arazinin genişliği “Çiftçi Ocağı” kavramı ile sınırlandırılmıştır. Bu kavram ilk kez ortaya atılmaktadır. Bu yolla çiftçilik bağımsız bir meslek haline getirilmeye çalışılmıştır³⁸.

Genel olarak değerlendirildiğinde tasarı amaç itibarıyla çiftçiyeye toprak dağıtımının yanı sıra onlara tesis, onarma ve donatma kredilerinin de verileceği geniş

³⁷ Albayrak, a.g.e., s.22 .

³⁸ Tefik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, Ankara, 2003, s.332 .

kapsamlı bir “toprak reformu” görünümündedir³⁹. Ancak yasa taşıdığı bu amaç doğrultusunda başta büyük toprak sahiplerinden olmak üzere önemli tepkiler alacak ve neticede hem amaçladığı toprak reformuna hakkı ile ulaşamadığı gibi hem de C.H.P. bünyesindeki muhalif seslerin partiden ayrılmasına kadar varacak olan sürecin başlangıcı olacaktı⁴⁰. C.H.P. içindeki muhalefetin iyice su yüzüne çıktığı bu süreç dönemin basın organlarında da geniş yer buluyordu. Başyazarlığını ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman’ın yaptığı “Vatan” gazetesi de “toprak reformu” başlığı altında, alevlenen parti içi muhalefeti ve bu muhalif hareketin meclisteki yansımalarını Mayıs 1945 tarihli nüshalarının sütunlarına taşıyan en önemli basın organlarından biri idi. Gazete 17 Mayıs 1945 tarihli sayısında manşetten verdiği haberde “Tasarıdaki on yedinci maddenin mutlak surette tadili isteniyor” başlığını kullanarak meclisteki hararetli tartışmaların ana nedenini açıklıyordu⁴¹. Özellikle Adnan Menderes’in tepkisi açıkça belirttiği on yedinci madde ile dağıtılacak toprak miktarı belirleniyordu. Diğer tepki alan madde ise bu toprakların kamulaştırma bedellerinin gerçek değer üzerinden belirlenmesini öngören yirmi birinci madde idi. Menderes bu maddelere ve genel olarak yasa tasarısına olan tepkisini şu sözlerle dile getiriyordu: “...Toprak kanunu ihtiva edeceği hükümler itibarı ile ve tatbik edeceklerin zihniyet görüş ve kabiliyetlerine göre çok faydalı olabileceği gibi memleketi zirai ve iktisadi perişanlığa düşürecek bir kanun da olabilir. Bizim toprak kanunumuz ne başka memleketlerin kendi türlü ekonomik, sosyal ve politik realite ve temayüllerine göre şekillenmiş olan kanunların bir taklidi, ne de yabancı ideolojilerin bir makesi ve ne de tek taraflı görüşlerin mahsulü olamaz...”⁴² Menderes’in yanı sıra meclisteki görüşmelerde söz alan Mardin Milletvekili Lütfi Ülkü de 17. madde ile ilgili söylediği “...Tasarının ana hükümleri arazi mülkiyetine azami hat çizmek ortakçılıkla işletenler de kamulaştırma, araziyi vergi kıymeti üzerinden ödeme gibi birkaç ana prensibe dayanıyor. Büyük arazi işletmeliği iktisaden lüzumlu ve bunu sadece devlet tarafından yapılabileceğine kani olamıyorum. Memlekette orta işletmeciliğin emniyet içinde olduğunu görmek şarttır. Bu tasarı bir çok kimseleri ziraattan uzaklaştıracaktır. Tarım Bakanlığı’nın kontrolü altında yapılacak hususi işletmeler çok elverişli olur. 17. madde diğer maddeleri, bilhassa 23. maddedeki iyi

---

³⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s.22 .

⁴⁰ **Vatan**, 17 Mayıs 1945 .

⁴¹ **A.g.m.**

⁴² **A.g.m.**

hükümleri baltalamakta, hatta orta ve küçük işletmeyi bile tehlikeye düşürmektedir. Tasarı tatbikat sahasında devleti milyarlarca külfete sokacaktır...”sözleri ile tasarı karşıtı görüşlerini bildiriyordu⁴³.

Bu isimlerin yanı sıra ilerleyen yıllarda C.H.P. bünyesinden ayrılarak muhalif partide yer alacak kişiler de tasarıya karşı geliştirdikleri muhalif söylemlerinde çok partili hayatın ilk sinyallerini veriyorlardı. Öyle ki, yasaya karşı çıkarak Türkiye’yi çok partili hayata geçiş sürecine taşıyacak olan muhalefetin çekirdeği de bu yasaya karşı çıkan Emin Sazak, Nuri Göktepe, Refik Koraltan, Turhan Cemal Beziker, Ahmet Sungur, Atif İnan, Sabit Sağıroğlu, Şefik Tugay, Damar Arıkoğlu, Cavit Oral gibi isimlerden oluşacaktı. C.H.P. Aydın Milletvekili olmasının yanı sıra büyük toprak zenginlerinden olması nedeni ile de tasarı ile düşünceleri mecliste ve basında geniş yankılar uyandıran Adnan Menderes’in “...Ziraattaki geri durumumuz toprak mülkiyeti rejiminin elverişsizliğinden değildir. Büyük toprak mülkiyetlerinin hakim ve çiftçinin topraksız oluşundan derin ıstıraplar çeken milletler çok görülmüştür. Fakat Türkiye’de manzara bu değildir. Hükümetin bugün kendi mülkiyeti altında on üç milyon dönüm arazisi vardır. Ucuza kolay toprak tedarik olunabilen bir memlekette devletin takip edeceği müsait bir politika ile bu mesele şimdiye kadar halledilmiş bile olurdu. Fakat bu yurdun iktisadi kalkınmasına da destek olacak bir zirai kalkınma planı şimdiye kadar ele alınmamıştır. Eldeki tasarı Nasyonal-Sosyalist rejiminin Toprak Kanunu’nun tamamı ile aynıdır...” sözleri bu tasarıdan ne kadar rahatsız olduğunu açıkça gösteriyordu⁴⁴.

Menderes’in T.B.M.M.’nde yaptığı uzun ve sert konuşmaya destek veren muhalif milletvekillerinin yanı sıra hükümetin ve tasarının lehine görüş bildiren milletvekilleri de mecliste uzun saatler devam edecek tartışmalar yapmışlardır. Menderes gibi düşünen milletvekilleri arasında tasarının “yalnız toprakla uğraşanları değil, bütün iş hayatını felce uğratacak bir durum” yarattığını iddia eden Cavit Oral⁴⁵, “demokrasi temelleri üzerine kurulan, kuruluşunun temeli ve yapısı halk için halkçılık olan bir devletin bünyesinde bu gibi görüşlere yer yoktur”⁴⁶ diyerek tasarı karşıtı görüşlerini bildiren Refik Koraltan, ayrıca Emin Sazak, Damar Arıkoğlu, Nuri Göktepe, Turhan Cemal Beziker, Ahmet Sungur, Atif İnan, Sabit Sağıroğlu, Şefik Tugay gibi

---

⁴³ **A.g.m.**

⁴⁴ Kandemir, **Siyaset Fırtınası**, Ankara, 1956, s.4 .

⁴⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s.23.

⁴⁶ Çavdar, **a.g.e.**, s.333 .

isimler bulunuyordu. Bu muhalif gruba Cumhuriyet Halk Partisi kanadından cevap veren isim Recep Peker olacaktı. C.H.P. Kütahya Milletvekili Peker “bir toplumun iç ve dış yaşantısındaki düzen iyi kurulamazsa çiftçi yatan toprağa sahip edilmezse, yurttaşlar evsiz barksız bırakılırsa iş hayatı kavgasız esaslar üzerinde yürütülmezse, sermaye ile işçi arasında barış sağlayacak bağlar kurulmazsa, savaş sonunda azgın seller gibi her yana akacak olan ideolojilerin nereden geldiği belli olmayan zehirli etkileri toplumu, ulusal yapıyı içinden kaynatır ve toplum hayatını kökünden rahatsız eder. Eğer bu sorunlar ve bunların içinde çiftçi ve toprak işi de düzenlenirse toplumu hiçbir rüzgar sarsamaz” sözleri ile çiftçiyi topraklandırma yarasını savunacaktı⁴⁷. Recep Peker’in yanı sıra Şükrü Sökmensüer (Erzurum) ve Dr. Mustafa Canbolat (Gaziantep) tarafından da desteklenen yasa tasarısı yaşanan tartışmalar neticesinde 5 Haziran 1945’de birinci görüşmesi⁴⁸, tasarının aynen kabul edilmesi yönünde bitirilen Toprak Kanunu Yasa Tasarısı; 11 Haziran 1945 günü 4753 numaralı yasa olarak kabul edildi. Yasanın oylamasına katılan 351 milletvekili oybirliği ile yasayı kabul ederken içlerinde Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Cemal Tunca, Hikmet Bayur gibi önemli isimlerin de bulunduğu yüz dört milletvekili oylamaya katılmayarak yasaya ve hükümete olan tepkilerini ortaya koymuştur.

Toprak Kanunu ve Bütçe Tasarısı ile ilgili tartışmaların yaşandığı günlerde çok partili hayata geçişi hazırlayan en önemli aşamalardan biri olan Dörtlü Takrir de C.H.P. Meclis Grubu’na verilir. Özetle “Milli Hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi’nde, hakiki bir mürakabenin sağlanmasına, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşanmasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyid eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksadların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasının”⁴⁹ yapılmasını isteyen “dörtlü takrir”in hazırlanması San Fransisko Konferansı’nın yaşandığı günlere rastlamaktadır⁵⁰. Celal Bayar, takrir ile ilgili ilk fikirlerin ortaya atılıp, görüşüldüğü günlerle ilgili Başvekilim Adnan Menderes adlı kitabında şu sözlerle bahsedecekti: “ ...İkinci Dünya Savaşı sonrası parti kaynaşmaları içinde Adnan Menderes ile eski Hariciye Vekili arkadaşım Tevfik Rüştü Bey’in evinde görüştük. O tarihlerde hemen her hafta aramızda toplanır, memleket meseleleri üzerinde

---

⁴⁷ A.g.e., s.334 .

⁴⁸ Vatan, 6 Haziran 1945.

⁴⁹ Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, Ankara, 1999, s. 409-410 .

⁵⁰ Albayrak, a.g.e., s.43 .

sohbet yapardık. Bu sohbetlere, ilk defa Aydın'da görüp tanıdığım milletvekili Adnan Menderes de geliyordu. Çok kısa zamanda, Halk Partisi içinde ıslahat yapma konusunda fikir beraberliği içinde olduğumuzu fark ettik. Refik Koraltan ve Profesör Fuat Köprülü de düşüncelerimizi paylaşıyorlardı...”⁵¹

Mecliste yaşanan tartışmaların doğurduğu muhalif havadan ve İnönü'nün 19 Mayıs 1945'deki çok partili hayatı destekler konuşmasından güç alan parti içi muhalefet Celal Bayar'ın da dediği gibi uzun süredir aralarında görüşüp şekillendirdikleri fikirlerini 7 Haziran'da C.H.P. Meclis Grup Başkanlığı'na “Dörtlü Takrir” başlığı altında sundular. Celal Bayar (İzmir), Adnan Menderes (Aydın)⁵², Fuat Köprülü (Kars), Refik Koraltan'ın (İçel) imzalarını taşıyan bu önerge genel itibarı ile değerlendirildiğinde ülkede ve parti içinde siyasal liberalleşmeyi talep ediyordu. “Birincisi bankacı ve iktisatçı, ikincisi hukukçu ve çiftçi, üçüncüsü profesör, dördüncüsü ise hukukçu” olan bu milletvekilleri önergelerinde “milli hakimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi'nde hakiki bir murakabenin sağlanmasına demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icrasını”⁵³ teklif ediyorlardı.

Bütün dünyanın demokrasi yolunda hızla ilerlediği belirtilen ve Türkiye'nin de bu akımdan ayrı kalamayacağı vurgulanan önerge daha çok parti içinde serbest ve özgür tartışma olanağı yaratmaya yönelik bir amaç taşıyordu. Bunun yanı sıra önergede tüm ülkede siyasal liberalleşme gereği de açıklanmaktaydı⁵⁴. İçinde barındırdığı liberal söylem ile örgütlü siyasal muhalefetin başlangıç simgesi haline gelecek olan dörtlü takririn tam metninde şu sözler bulunuyordu:

“C.H.P. Meclis Grubu Yüksek Başkanlığı'na,

Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk Milleti'nin ancak bu prensiplerin tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa

⁵¹ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen:İsmet Bozdağ, Tercüman yay., İstanbul, 1986, s.30 .

⁵² Hüdavendigâr Onur, **Türk Sağı Sözlüğü**, İstanbul, 2004, s.20 .

⁵³ Eroğul,**a.g.e.**, s.10 .

⁵⁴ Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”,**Yakınçağ Türkiye Tarihi**, Hazırlayan: Sina Akşin, C.I, İstanbul, 2005, s. 177 .

partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatledir ki milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin meclis grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes Kurtuluş Savaşı'ndan doğan Türkiye Cumhuriyeti ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri, gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlamak imkanlarını vermişti.

Memleketteki ortaçağdan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticai kaldırmak maksadıyla 1925'den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyeti Devleti Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve cumhuriyetin kurucusu Büyük Atatürk bunu tamamıyla demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştı.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkar edilemez. Bununla beraber cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekamül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak bir nispette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

II. Dünya Savaşı'nın belirmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması pek tabi olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Parti içinde ayrıca bir Müstakil Grup teşkili milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber kuruluşundaki gayri tabiiyet dolayısıyla bundan da müspet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de Cumhurbaşkanı'ndan en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye’de hatta okuma yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurla kullanacak bir seviyede buldukları inkar edilemez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasında bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan yirmi yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekamülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan bu günkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzda hakim olan demokratik ruhu bu günkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülasa ediyoruz:

1. Milli hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesinin anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması,

2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının sağlanması,

3. Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.

Muhterem milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle daha ilk kuruluşundan beri milli hakimiyet gayesine erişmeyi onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi’nin ve bütün Türk Milleti’nin yüksek arzularına tercüman olduğumuza Atatürk’ün idealine sadık kaldığımıza tamamıyla inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında: “Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği” hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın Türkiye Cumhuriyeti’ne ve Türk Milleti’ne dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa

daha tekrar eder ve bu takrimimizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica ederiz”⁵⁵ .

7 Haziran 1945’te Meclis Grup Başkan Vekilliği’ne verilen ve 12 Haziran’da tartışmaya açılan önergeyi verenler de takrir’in C.H.P. içinde kabul edileceğine inanmıyorlardı. Öyle ki önergeyi verenler arasında en dikkat çekici isim olan Bayar’a göre bu takririn C.H.P. grubunda kabul edilmesi “eşyanın tabiatına aykırı”⁵⁶ idi. Bayar bu öngörüsünde yanılmadı. 12 Haziran 1945’de aralıksız yedi saat görüşülen takrir reddedildi. Takrir ile ilgili oylamada önerge lehine sadece dört el havaya kalktı. Böylece dörtlü takriri parti grubuna sunan bu ellerin sahibi ile C.H.P.’nin yolları ilk kez bu kadar net bir şekilde ayrılma noktasına gelmişti. Takririn reddedilmesi konusunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün de yoğun etkisi olduğu inancında olan Celal Bayar Başvekilim Adnan Menderes adlı kitabında bu doğrultudaki fikirlerini şu sözlerle açıklıyordu. “...Takrir, partide fırtına kopardı. Çankaya’da Sayın İnönü’nün başkanlığında toplantılar yapıldığını işitiyorduk. Bu toplantılarda takririn reddedilmesi ve imza sahiplerinin grupta hırpalanmaları uygun görülüyordu. Bu kararlar kulağımıza geliyordu.(...) Takriri reddetmek vazifesini alanlar bizi şiddetle tenkit ediyor, hakaret ediyor, horluyor, hırpalıyordu. Biz bunlara karşı düşüncelerimizi metanetle savunduk.(...) Fakat fikirlerimiz ne kadar doğru olursa olsun biz bu fikirleri ne kadar samimiyetle ve ehliyetle savunursak savunalım, bu müzakereler mizansen olmaktan ileri geçmiyordu. Takrir ret edilecekti. Çünkü Çankaya’da takririn reddedilmesi karara bağlanmıştı”⁵⁷ .

C.H.P. Meclis Grubu dörtlü önergenin reddedilmesi ile ilgili olarak 13 Haziran 1945 tarihinde bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri de “kanunlarda değişiklik, usulü dairesinde bir teklif ile, tüzük tadilatı ise kurultayda yapılabilir. Grupta yürütülmesine imkan ve lüzum yoktur”⁵⁸ .

Dörtlü Takrir’in C.H.P. saflarında bu sözlerle reddedilmesi, takriri verenler ile ret edenlerin 1945 yılı başından beri süregelen fikri uyuşmazlıkları bir dönüm noktası olacaktı. Haziran ayının ortalarından itibaren takrir’in önde gelen isimlerinden olan Fuat

---

⁵⁵ Kandemir, **a.g.e.**, s.7-10 .; Albayrak, **a.g.e.**, s. 597-598 .

⁵⁶ İsmet Bozdağ, **Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat**, İstanbul, 1986, s.17, dn’den aktaran; Albayrak, **a.g.e.**, s.44 .

⁵⁷ Bayar, **a.g.e.**, s.33-34 .

⁵⁸ Avni Doğan, **a.g.e.**, s.251 .; Orhan Cemal Fersoy, **Bir Devre Adımı Veren Başbakan Adnan Menderes**, İstanbul, 1971, s.82’den aktaran; Albayrak, **a.g.e.**, s.45 .

Köprülü ile Adnan Menderes dönemin ünlü gazetelerinden Vatan'da C.H.P. ve İnönü aleyhine makaleler yazmaya başlayacak ve bu makalelere C.H.P.'ye yakınlığı ile bilinen⁵⁹ yine dönemin ünlü gazetelerinden bir diğeri olan Ulus'un sütunlarında Falih Rıfki Atay tarafından verilen cevaplar ile gerilen ipler kopma noktasına gelecekti.

C- DÖRTLÜ TAKRİR SONRASI MUHALEFET VE DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU

Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkan Vekilliği'ne verdikleri Dörtlü Takrirleri reddedilen dört milletvekili takririn reddedilmesini izleyen günlerde muhalefetin dozunu iyice arttırarak C.H.P.'den kopma noktasına gelmişlerdi. Muhalefetlerini en açık olarak gösteren Adnan Menderes ve Fuat Köprülü idi. Bu iki milletvekili mecliste yaptıkları eleştirilerini artık gazete sütunlarına taşımaktaydılar. “Kimi gazeteler, bilhassa Ahmet Emin Yalman'ın liberal (ve Amerika yönelimli) Vatan gazetesi ve Zekeriya ve Sabiha Sertel'in solcu Tan gazetesi “Dörtleri” desteklemeye başladı, düşüncelerini açıklamaları için onlara sütunlarında yer verdiler”⁶⁰. Ve kısa süre içerisinde Vatan gazetesi ile C.H.P.'nin yayın organı olan Ulus arasında çok şiddetli bir yazı düellosu başladı. Falih Rıfki Atay Ulus'da 18 Ağustos'ta başladığı ve üç gün üst üste yazdığı makalelerinde dörtlü takirri veren milletvekillerini hedef alıyordu⁶¹. Ulus gazetesi başyazarı, “Gerçek Demokrasiye Doğru”⁶² başlıklı ilk makalesi ile eleştirmeye başladığı muhalifleri, 19 Ağustos'taki “Pazar Konuşmaları”⁶³ ve 20 Ağustos'taki “Gülünç Bir Şantaj”⁶⁴ isimli makalelerinde ağır bir dille tenkit etmiştir. Atay'ın bu yazılarına yanıt Fuat Köprülü tarafından 25 Ağustos 1945 tarihli Vatan'da geldi. Köprülü, “Açık Konuşalım” adlı yazısında yönelttiği sorularla Falih Rıfki Atay'a yirmi yıldan beri C.H.P. içinde bulunan ve partiyi içeriden fethetmek isteyen gizli muhaliflerin adını açıklamasını öneriyor bu açıklamayı yapmazsa “korkak bir iftiracı” durumuna düşeceğini belirtiyordu⁶⁵.

⁵⁹Hıfzı Topuz,**Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 2003, s. 190.; Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul, s.173 .

⁶⁰Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 3. baskı, İletişim yay., İstanbul, 1998, s.306 .

⁶¹ **Ulus** , 18 Ağustos 1945.

⁶² Falih Rıfki Atay, “Gerçek Demokrasiye Doğru”,**Ulus**, 18 Ağustos 1945 .

⁶³ Falih Rıfki Atay, “Pazar Konuşmaları”,**Ulus**, 19 Ağustos 1945 .

⁶⁴ Falih Rıfki Atay, “Gülünç Bir Şantaj”,**Ulus**, 20 Ağustos 1945 .

⁶⁵ **Vatan**, 25 Ağustos 1945 .

Karşılıklı suçlamalar sadece Köprülü ve Atay ile sınırlı kalmadı. Kısa süre içerisinde tek parti iktidarına muhalif olan bazı isimler de yaşanan gerginlikteki yerlerini alacaklardı. Örneğin ilerleyen günlerde Demokrat Parti'nin önemli isimlerinden bir haline gelecek olan Manisa Milletvekili Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu⁶⁶ da Vatan gazetesi sütunlarında tek parti hükümetine karşı olan tavrını açıkça dile getirmeye başlıyordu⁶⁷. Tartışmalara katılan diğer bir isim de "C.H.P.'nin radikallerinden"⁶⁸ Emin Erişirgil idi. Ülkü Dergisi'nde yazdığı "Demokrasi ve Parti Terbiyesi" adlı makalesi ile Erişirgil, basın organları üzerinden sürdürülen muhalif tartışmalarda C.H.P. saflarındaki yerini alıyordu⁶⁹.

C.H.P. yanlılarının Dörtlü Takrircileri eleştiren yazılarına Köprülü'nün Vatan'dan verdiği en sert yanıt 11-12 Ağustos 1945 tarihli "Sırça Köşkte Oturan" adlı makaledir⁷⁰. Erişirgil'in "Demokrasi ve Parti Terbiyesi" adlı yazısından yola çıkan Köprülü "...Erişirgil,(...) inkılapçı bir fikir adamı ve gençliği fena yollardan korumak isteyen bir mürşit olmak istemesine rağmen, makalesine gayri şahsi ve umumi mahiyette de olsa, ağır tecavüzlerle, isnatlar ve ithamlarla başlamış ve sonuna kadar bu edayı muhafaza etmiştir..."⁷¹ diyerek başladığı makalesini, " Halk Partisinin ve anayasanın büyük prensiplerine ve idealine tamamıyla bağlı olduğu halde, bu günkü parti idaresini bu prensipleri lüzumu kadar kuvvetle tatbik etmediğinden dolayı tenkit eden, parti hükümetini kafi derecede liyakatli bulmayan yapılan işlerin daha iyi yapılmasını isteyen ve buna imkan olduğuna inanan insanlar bulunamaz mı?" sözleri ile yaptıkları muhalefeti savunarak bitirmiştir.

Gazete sütunlarındaki karşılıklı atışmalar Türk siyasi hayatında büyük yankılar uyandırıyor. Öyle ki bu olay dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'nun yaşanan gerginlikle ilgili bir demeç vermesine kadar uzanmıştır⁷². Bu ortamı Celal Bayar anılarında şu sözlerle anlatmıştır: "Halk Partisi'nin sözcülüğünü yapan Ulus gazetesi başyazılarında sürekli olarak demokrasi aleyhinde yazılar yayınlanıyor ve demokrasiden yana olanlara şiddetle çatılıyordu. (...) İlk karşılığı Fuat Köprülü Vatan gazetesinde bir

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz; Lütfü Düzdemir, **Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu**, CBÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 1996.

⁶⁷ Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, "Münevver İstibdat", **Vatan**, 31 Ağustos 1945.

⁶⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s.55.

⁶⁹ **A.g.e.**, s. 55.

⁷⁰ Makalenin ismi gazetede baskı sorunu nedeniyle "Sırça Köşkte Oturna" adı ile basılmıştır. Doğru başlığın "Sırça Köşkte Oturan" olduğu makalenin satır aralarından anlaşılmaktadır.

⁷¹ Mehmet Fuat Köprülü, "Sırça Köşkte Oturan", **Vatan**, 11 Eylül 1945.

⁷² **Ulus**, 6 Eylül 1945.

yazı ile verdi. Hatırladığıma göre ağır bir mukabele görmüş ve Falih Rıfki Atay ile bir yazı çatışmasına düşmüştü. Ancak Falih Rıfki Atay'da Fuat Köprülü de, Halk Partisi'nin milletvekiliydiler. Aynı partiden iki milletvekilinin ayrı ayrı gazetelerde birbirini suçlamaları Millet Meclisi koridorlarında yankılar yapıyordu. Falih Rıfki Atay'ın İnönü'ye yakınlığı bilinmekteydi...Bu itibarla yazılarında İnönü'den ilham alınarak yazıldığı kanaati vardı. İşte bu sırada Başvekil Şükrü Saraçoğlu, memlekette ve partide her türlü demokratik hürriyetlerin varlığını savunan Falih Rıfki Atay ile bu hürriyetlerin yokluğu ve var olanların da yetersizliğini savunan Fuat Köprülü polemiğini tatlıya bağlamak için bir demeç verdi. Demeç Önemli bir konu üzerinde ve yetkili bir devlet adamı tarafından veriliyordu. Bu sebeple aydınlık olmasına ihtiyaç vardı. Fakat Başvekil yuvarlak konuşmayı tercih etmiş, iki tarafı da okşayan bir dil kullanarak hemen hemen hiçbir şey söylememiştir...”⁷³ .

Başbakan Saraçoğlu'nun basındaki münakaşalarla ilgili bir demeç verdiği günlerde Fuat Köprülü'nün Vatan'daki makalelerinden dolayı C.H.P.'den ihracı gündeme geldi. 11 Eylül 1945'de toplanan C.H.P. yönetimi, Köprülü'ye bir uyarı yazısı göndererek Meclis içindeki ve Vatan gazetesindeki konuşma ve yazılarında partiye ve hükümete karşı olan tutumundan dolayı uyarılmıştır. 11 Eylül 1945 yılında Köprülü'ye yazılan mektup ile “...Son zamanlarda meclis konuşmalarında aldığınız tavır ve hareket ve hele parti prensipleri ve parti hükümeti aleyhinde öteden beri yayın yapmayı şiar edinmiş olan Vatan gazetesinde çıkan ve aynı gazetenin aldığı cephede yer alan yazınızı inceleyen Parti Genel İdare Kurulu bu hareketinizin parti tüzüğü hükümlerine uymadığını görmekte müteessirdir. Bu hareketinizin sebebini bildirmenizi ve partimizin hangi ocağına kayıtlı bulunduğunuzu da eklemeniz rica...” olunur denilerek, Köprülü'nün takındığı muhalif tavırdan dolayı duyulan rahatsızlık açıkça dile getirilmiştir⁷⁴. Kars Milletvekili Mehmet Fuat Köprülü bu uyarı mektubuna cevap vermekte hiç gecikmemiştir. 13 Eylül 1945 tarihli cevabına tavır hareket ve ifadelerinin “partinin ana prensiplerine tamamıyla uygun, yani memleketin ve partinin yüksek menfaatlerine her bakımdan hizmet edici mahiyette olduğu” yönündeki inancını belirterek başlayan Köprülü, Vatan gazetesindeki yazıları ile ilgili suçlamalara da “C.H.P.'nin ana prensipleri ile Vatan gazetesinin müdafaa ettiği demokrasi prensipleri arasında bir aykırılık görmediğim için bu gazeteye kendi imzam ve mesuliyetim altında

⁷³ Bayar, a.g.e., s.35 .

⁷⁴ Vatan, 22 Eylül 1945.

fikirlerimi yazmakta hiç bir mahzur tasavvur etmiyorum. Bu yazıları parti idare heyetinin mesuliyeti altında çıkan Ulus gazetesinde şahsıma yapılan çok adi ve başlı başına yalan ve iftiradan ibaret hücumlara karşı yazılmıştır...”⁷⁵ cümleleriyle cevap vermiştir. Köprülü C.H.P.’ne verdiği bu sert yanıtı ve geri adım atmaz tavrı ile bir anlamda parti ile arasındaki köprüleri atmış oluyordu.

Köprülü cephesinde bunlar yaşanırken Adnan Menderes de 13-14 Eylül 1945 tarihli Vatan gazetesinde yayınlanan makalesi ile hem muhalif tavrını dillendiriyor hem de Köprülü’ye destek veriyordu. “Başbakanın Demeci Münasebetiyle” adını taşıyan yazıda Başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun demecinden yola çıkarak sözü demokratik yaşama ve tek parti yönetimine getiren Menderes; “...Memleketimizde başta milletvekili seçimi,hemen bütün seçimler, git gide tayin mahiyetini almıştır. Yine memleketimizin, sebepleri ne olursa olsun tek parti sisteminden kendini henüz kurtaramamıştır...”⁷⁶ diyerek yönetime olan muhalefetini açıkça sergilemiştir. Menderes’in bu makalesi üzerine Celal Bayar’ın tabiri ile “kıyamet koptu”⁷⁷. Parti grubundaki ve Meclis’teki hava muhalif milletvekillerinin aleyhine gittikçe sertleşiyordu. Kısa bir süre sonra Adnan Menderes de aynı Fuat Köprülü gibi C.H.P. Parti İdare Meclisi’nden bir uyarı alarak savunma yapma durumunda bırakıldı. Menderes’e verilen uyarının ardından 21 Eylül 1945 tarihinde Halk Partisi Divanı toplanmıştır⁷⁸. Yapılan toplantı neticesinde “Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü’nün hareket ve faaliyetlerini Cumhuriyet Halk Partisi’nin hareket ve faaliyetlerine zıt görülüşünden bu iki milletvekilinin Cumhuriyet Halk Partisi ile olan ilgilerinin kesilmesine” oybirliği ile karar verilmiştir⁷⁹.

Partiden ihraç kararı tüm yurttta büyük yankılara yol açtı. Olayın baş kahramanlarından ilki olan Fuat Köprülü “bu karar memleketin menfaatlerine uygun samimi hareket karşısında Parti’yi idare edenlerin nasıl bir telakki beslediklerini bütün açıklığı ve acılığı ile gösterdi” yorumunu yaparken, ikinci önemli isim Adnan Menderes “memleketin yüksek menfaatlerine tamamıyla uygun bulunduğu kani olduğum bu yoldaki çalışmalarında parti içinde veya dışında bulunmaktığı başka başka tesirleri

---

⁷⁵ **A.g.m.**

⁷⁶ Adnan Menderes, “Başbakan’ın Demeci Münasebetiyle”, **Vatan**, 14 Eylül 1945 .

⁷⁷ Bayar, **a.g.e.**, s.35 .

⁷⁸ **Vatan**, 21 Eylül 1945 .

⁷⁹ **Vatan**, 22 Eylül 1945.; Bayar,**a.g.e.**, s.36 .; Falih Rıfıkı Atay, “Parti Divanının Kararı”, **Ulus**, 23 Eylül 1945. ; Kandemir, **a.g.e.**, s.13 .

haiz olamaz” sözlerini kullanarak muhalif tavrını sürdüreceğinin ilk sinyallerini de vermiş oluyordu. Hiç şüphesiz ihraçlarla yakından ilgilenen bir diğer isim de Menderes ve Köprülü ile birlikte Dörtlü Takrir’in altına imza atan Celal Bayar’dır. Celal Bayar iki milletvekilinin ihraç sebeplerinin belirtildiği bildiriye geçen “karakter ve faaliyet” sözcüklerinden yola çıkarak C.H.P.’nin tutumunu eleştirir bir yorum yapmıştır: “Dörtlü Takrir ile başlayan ve gazetelerde yayınladıkları makalelerle devam eden demokrasiden yana olmak ve memlekette demokrasinin yerleşmesini özlemek...Suç budur...Yoksa Dörtlü Takrir’e kadar hiç kimse ne Menderes’e ne de Köprülü’ye gözünün üstünde kaşın var dememiştir. Tersine ikisi de partinin itibarlı milletvekilleri arasındadır. Parti içinde saygı görmektedirler. Bu demokrasiden yana milletvekillerinin “karakter ve faaliyetleri” partinin hareket ve faaliyetlerine zıt düştüğüne göre, C.H.P. kendisine totaliter bir parti olma yerini seçmiş demektir...”⁸⁰ .

Basında da ihraç olayı önemli yer tutmuştur. Özellikle Köprülü ile giriştiği yazı düellosu sonucunda Köprülü’nün ihracında önemli rol oynayan Falih Rıfki Atay partinin aldığı ihraç kararından sonraki günlerde de köprülü ve Menderes’e olan muhalif tavrını sürdürmüş Ulus gazetesi sütunlarında alınan kararın doğruluğu ile ilgili beyanatlarda bulunmuştur⁸¹ . Dönemin bir diğer önemli gazetecisi olan Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi olay ile ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “...Bütün kabahatin yalnız bu iki milletvekiline yüklenmesi bizce haksızlıktır. Siyasi bünyemizin umumi gelişiminde bir müddettir üzücü bazı aksamalara şahit oluyoruz ki, iki üç kişiye ceza vermekle bunlar düzeltilemez. İçinde yaşadığımız çok çetin dünya şartları, kendimizi bir an evvel o şartlara göre ayarlamak lüzumunu bize hatırlatıyor...”⁸² .

Genel olarak bakıldığında Takirciler cephesinde “totaliter bir partinin aldığı”⁸³ karar olarak yorumlanan, C.H.P. saflarında ise “Millet Meclisi’nin iç ve dış ilişkilerde itibarını kıranların”⁸⁴ partiden çıkarılması olarak kabul gören bu karar ile 1945 yılının ilk günlerinden beri yaşanmakta olan gerginlikte bir sonuca varılmış oluyordu. Ancak

---

⁸⁰ Bayar, **a.g.e.**, s.36 .

⁸¹ Falih Rıfki Atay, “Rejime Hakaret Edilemez”, **Ulus**, 22 Eylül 1945 . ; Falih Rıfki Atay, “Parti Divanının Kararı”, **Ulus**, 23 Eylül 1945 .

⁸² Kandemir, **a.g.e.**, s.15 .

⁸³ Bayar, **a.g.e.**, s.36.

⁸⁴ Atay, “Rejime...”, **Ulus**, 22 Eylül 1945 ; Albayrak,**a.g.e.**, s.57.

varılan bu nokta bir son değil Türk siyasal hayatı için yeni bir başlangıcın ilk tohumlarından biri olacaktı.

Köprülü ve Menderes'in ihraçlarının ardından gözler hala C.H.P. içinde yer alan diğer iki takrirciye çevrilmişti: Refik Koraltan ve Celal Bayar. Bu iki önemli ismin de durum ile ilgili bir tavır alması kaçınılmazdı. Ve -bir anlamda beklenen- tavır kısa sürede açığa çıktı. İlk olarak Celal Bayar 27 Eylül 1945 tarihinde İzmir Milletvekilliği'nden istifa etti⁸⁵. Gerekçe bildirilmeden kaleme alınan istifa metninin yankıları sürerken⁸⁶, bir başka takirrci Refik Koraltan 2 Ekim'de Vatan gazetesine Menderes ve Köprülü'nün ihracının tüzüğe aykırı olduğunu iddia etti⁸⁷. Bu beyanat C.H.P. için Koraltan'ın da ihraç edilmesi için önemli bir sebep oluşturacaktı.

Meclis içinde ve basın organlarında hararetli olayların yaşandığı günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli T.B.M.M.'ni açış konuşması satır aralarında dönemin genel havasından izler taşıyordu. "Gazetelerimizde en nazik dış meseleleri ve memleketin karşısında bulunduğu ağır ihtimaller önünde, milletin maneviyatını zayıflatacak, devletin varlığının kanuni temeli olan Büyük Millet Meclisi üzerinde bile saygılı denilemeyecek surette dil uzatılmıştır.(...) Vatandaş hakkına ve kanun inançlarına saldırış etmek isteyecek olanlar; yazı, cemiyet ve siyaset alemine de girebileceklerdir. Cemiyetin vazife duygusu; eğer iyi ve doğru işlerse, bu güçlüklerle uğraşmak çok kolaylaşacaktır..." sözleri ile yaşanan olaylardan bahseden İnönü, 1947 yılında yapılması planlanan seçimlerle ilgili olarak da "...o zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun meclis içinde mi, meclis dışında mı ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz.(...) Bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları siyasi hayatımızın gelişmesi için daha yapıcı bir tutumdur." diyerek yapılacak olan seçimlere kadar muhaliflerin takınacakları tavır ile ilgili genel fikrini beyan etmiş oluyordu⁸⁸.

İnönü'nün "bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" sözlerini sarf ettiği için bir çok tarihçi tarafından çok partili hayatın kapılarının açıldığı konuşma olarak kabul edilen 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasından

---

⁸⁵ **Vatan**, 28 Eylül 1945 .

⁸⁶ **Vatan**, 30 Eylül 1945 .

⁸⁷ Eroğul,**a.g.e.**, s.11 .

⁸⁸ **İsmet İnönü'nün T.B.M.M.'deki Konuşmaları**,T.B.M.M. yay., Ankara, 1993, C.II, s.62-63 .

kısa bir süre sonra C.H.P.'den üçüncü ihraç da gerçekleşmiştir⁸⁹ . 2 Ekim'de Vatan gazetesinde yer alan parti yönetimini suçlar nitelikteki beyanati nedeniyle Refik Koraltan 27 Kasım 1945 tarihinde C.H.P.'den ihraç edildi⁹⁰. Koraltan'ın ihracından kısa bir süre sonra Dörtlü Takrircilerin C.H.P.bünyesindeki son ismi olan Celal Bayar partiden istifa ettiğini açıkladı. 3 Aralık 1945 tarihli bu istifa ile birlikte Dörtlü Takrirciler yeni bir parti kurma yolunda hızlı adımlarla yürümeye başlamış oluyordular.

Aslında parti kurma yolunda yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunu kapsayan tüzük ve program hazırlama safhası büyük bir gizlilik içinde Koraltan'ın ihracının ardından başlamıştı. Tamamlandığında ise henüz Celal Bayar istifa etmemişti⁹¹ . Celal Bayar “Başvekilim Adnan Menderes” adlı eserinde program çalışmalarının tamamlandığı gün C.H.P.'ye istifa mektubu yazdığını belirtmektedir. Program ve tüzük ile ilgili hazırlıkların yanı sıra yeni kurulan partide yer alacak diğer isimler de 1945 yılının son ayında belli oluyordu. Bu isimlerden bazıları Celal Bayar gibi Halk Partisi'nden istifa ederken bazıları ise C.H.P. içindeki varlıklarını koruma ama yeni partiye de destek verme yolunu seçiyorlardı.

Yeni bir partinin kurulacağına dair ilk açıklama Celal Bayar'ın istifasından bir gün sonra yani 4 Aralık 1945 tarihinde geldi. Muhalif hareketin lideri durumundaki Celal Bayar basına verdiği bir demeç ile yeni bir parti kurulacağını resmen ilk kez kamuoyuna duyurmuş oluyordu⁹² . Bayar'ın bu demecinin ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Çankaya Köşkü'nde yaptığı görüşme kurulacak olan yeni parti için önemli bir dönüm noktası olmuştur⁹³ . İnönü ile Bayar arasındaki görüşmede mutabakata varılan konular ana hatları şu üç madde ile açıklanabilir:

- “Savaş sonrası dünyada Türkiye'nin yalnız kalmaması için çok partili bir yaşama geçmesi kaçınılmazdır. Ne var ki daha önceki olumsuz deneyimler bu konuda dikkatli olmayı gerektirmektedir. Dikkat edilecek noktalardan birincisi Atatürk'ün koyduğu cumhuriyet ilkelerinden taviz vermemek, ünlü deyimiyle irticaya kaçmamaktır.

- Dış politika açısından polemiklere girilmemelidir.

---

⁸⁹ Eroğlu, **a.g.e.**, s.5; Zürcher, **a.g.e.**,s.304 ; Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar yay., İstanbul, 1981, s.33 ; Albayrak, **a.g.e.**, s.32 .

⁹⁰ **A.g.e.**,s.57 .

⁹¹ Bayar, **a.g.e.**, s. 47 .

⁹² Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge kitabevi, 2.baskı, Ankara, 1999, s.410.

⁹³ Eroğlu, **a.g.e.**, s.12 ; Emre Kongar, **a.g.e.**, s. 135 .

- C.H.P. iktidarı, yeni kurulacak partiye engeller çıkartmamalıdır.”⁹⁴

İnönü ve Bayar arasındaki bu görüşme Demokrat Parti'nin İnönü'nün kontrolünde kurulduğu yolunda bir takım kanıların oluşmasına neden olmuştur⁹⁵ . Örneğin Zürcher “Yeni partinin kuruluş hazırlıklarında Bayar ve İnönü birlikte yan yana çalıştılar. Bayar’ın eski bir Jön Türk oluşu ve onun laikliği temel ilke olarak kabul ettiğine inanılması, bir muhalefet partisinin varlığının Kemalist bürokrasi ve parti tarafından kabul edilmesini kuşkusuz kolaylaştırdı. Yeni parti için ise bu sorun yaratmaktaydı. Her ne kadar yeni partinin kuruluş aşamasında “Dörtler”in İsmet İnönü’nün iyi niyetine tabi olacakları belliyse de Bayar ile İnönü’nün birlikte çalışıyor olması bu partinin yaratılmasının gizli bir anlaşmanın ürünü olduğu izlenimini veriyordu ve bu yeni partinin güçlükle üstesinden geleceği bir suçlama kanıtı olabilirdi.” sözleri ile “kontrollü” muhalefet yakıştırmalarına destek vermiştir⁹⁶ .

Yeni bir partinin kurulması çalışmalarının resmen açıklanmasının ardından basında yeni partinin adının ne olacağı yolunda bazı tahminler yer alıyordu: “Demokrat Halk Partisi”, “Kemalist Demokrat Parti”, “Köylü ve Çiftçi Partisi”, “Milli Demokrat Parti” ve “Demokrat Parti”...bu isimlerden bazılarıdır⁹⁷ . Partinin adı ile ilgili en önemli açıklamalardan biri de Ahmet Emin Yalman’dan geldi. Yalman, “3 Aralık 1945 tarihli Vatan’daki “Yeni Bir Parti Kurulurken” başlıklı yazısında, Amerika’da 1825 yılında liberal görüş yanlılarının kurdukları Demokrat Parti’den ilham alınarak, yeni partinin adının “Demokrat Parti” olmasını önerdi ve Bayar’la beraber bu isim üzerinde durduklarını yazdı”⁹⁸ . Yapılan görüşmeler sonucunda partinin adının Demokrat Parti olmasına karar verildi.

Tüm çalışmalar 1945 yılının son ayında tamamlanmış ve yeni yılın ilk günlerinde, 7 Ocak 1946’da yeni partinin resmen kuruluşu açıklanmıştır. Kuruluşun açıklanma sürecini Bayar “Demokrat Parti’nin tüzük ve programı bir kere daha okunup gözden geçirildikten sonra, kurucular tarafından imzalandı ve Refik Koraltan’a verildi. Partinin kuruluş formalitelerini ikmal etmek işini, Koraltan üstüne almıştı. Gitti ve iki

---

⁹⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s.410 .

⁹⁵ **A.g.e.**, s.410 ; Albayrak,**a.g.e.**, s.62 ; Zürcher, **a.g.e.**, s.307 ; Cemil Koçak, **a.g.e.**, s. 181 .

⁹⁶ Zürcher, **a.g.e.**, s.307.

⁹⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s.60 .

⁹⁸ **A.g.e.**, s.61.

saat sonra döndüğü zaman, Demokrat Parti resmen kurulmuş ve gereken bütün formaliteler ikmal edilmişti.” sözleri ile anlatmıştır⁹⁹.

Demokrat Parti'nin kuruluşu Türk siyasi hayatı açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çok partili hayata geçiş Demokrat Parti'nin kuruluşu ile gerçek anlamda sağlanırken Türkiye tek parti iktidarının anti demokratik havasında da uzaklaşmış oluyordu.

D- DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞUNA İLK TEPKİLER

Demokrat Parti'nin kuruluşunun genel olarak yarattığı tepkiler olumlu yönde oldu. İktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi bir anlamda 1945 yılı başından beri süregelen çok partili hayatı destekler söylemlerinin semeresini görmeye başlamıştı. 1945 yılı içinde kurulan Milli Kalkınma Partisi¹⁰⁰ ile atılan çok sesli siyasal hayatın temelleri C.H.P. içinden çıkan Demokrat Parti ile iyice sağlamlaşıyordu. Bu yeni parti hem Cumhuriyet Halk Partisi'ne destek veren hem de Demokrat Parti'ye yakın olan gazetelerde büyük yankı uyandırdı. Genel hava yeni partinin Türk siyasetine yeni bir soluk getireceği yönündeydi.

Demokrat Parti'nin basına ilk duyurulması partinin programının İçişleri Bakanlığı'na verilmesinin ardından, 7 Ocak 1946 günü saat 16 da yapılan bir basın toplantısı aracılığıyla olmuştur. Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes'in hep birlikte basının Demokrat Parti ile ilgili sorularını yanıtladıkları basın toplantısının ana konusu hazırlanan programın ana hatları ile ilgili olmuştur. Toplantının diğer konuları ise anayasanın tatbikindeki başarı, Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi ile benzerlik taşıyıp taşımadıkları, partinin sağ ya da sol hangi görüşe sahip olduğu, kadın hakları ile ilgili ne gibi çalışmalar yapılacağı olmuştur¹⁰¹.

Demokrat Parti kurucularının yaptığı basın toplantısının ardından bir çok gazetede yeni parti ile ilgili makaleler yayınlanmaya başlamıştır. C.H.P. yanlısı tutumu ile bilinen Ulus gazetesinde Demokrat Parti'nin kuruluşu Başyazar Falih Rıfki Atay'ın kaleminden “Yeni Parti Kuruldu” başlığı altında yer alıyordu. Yeni partinin kuruluşu ile

⁹⁹ Bayar, **a.g.e.**, s.47 .

¹⁰⁰ “İlk muhalefet partisi İstanbullu işadamı Nuri Demirağ tarafından, Milli Kalkınma Partisi adıyla 7 Temmuz 1945 kurulmuştur.”; Albayrak, **a.g.e.**, s.32 ; Ahmad, **a.g.e.**, s.14 .

¹⁰¹ **Ulus**, 8 Ocak 1946 ; Bayar, **a.g.e.**, s.48 ; Kandemir, **a.g.e.**, s.28 ; **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1946 ; **Vatan**, 8 Ocak 1946 ; **Akşam**, 10 Ocak 1946 ; **Tanin**, 8 Ocak 1946 .

ilgili “demokrasi hayatımızın hep hissetmekte olduğumuz bir eksiği böylece ortadan kalkmaktadır” diyen Atay, makalesine bir anlamda Demokrat Parti’ye yapılan bir uyarı olarak değerlendirilebilecek bir paragraf ile devam etmektedir: “Bizim daima iki korkumuz ve bir dileğimiz olmuştur:İki korkumuz, devrim iktidarına karşı yabancı ideolojilere hizmet eden veya bizzat rejim düşmanı olanların, bir demokrasi memleketi vatandaşlarının hakkını, serbestçe tartışmak, beğendikleri prensipler etrafında toplanmak veya benimsedikleri topluluklardan ayrılmak haklarını sömürmeleri ve Türkiye’de demokrasi tekamülünü baltalamaları idi. Dileğimiz de, bu memlekette, garplı bir demokrasi düzeninin kurulması idi. Çünkü bu olmazsa Türk devrimciliği, başlangıçtan beri yapmayı üstüne aldığı vazifeleri yerine getirmemiş olacaktır”¹⁰² .

Falih Rıfki Atay makalenin devamında, bu sözleri ile bir anlamda uyardığı Demokrat Parti’ye olan güvenlerinin Celal Bayar’dan kaynaklandığını söylüyor ve rejimi yıpratmadan muhalefet olunması yolundaki sorumluluğu “Sayın Celal Bayar’ın şahsi ve hayati cumhuriyetçileri herhangi bir muhalefet cereyanı karşısında ilk duyulan iki korkudan da uzaklaştırır. Kurucular arasında meslekleri ve politikaları şüphe uyandırır unsurların bulunmamış olması bu güvenimizi ayrıca kuvvetlendirmektedir” sözleriyle Bayar’ın omuzlarına yükliyordu¹⁰³ .

Dönemin bir diğer önemli gazetesi olan Akşam’da Demokrat Parti’nin kuruluşu ile ilgili en önemli yazıyı gazetenin Başyazarı Necmeddin Sadak kaleme almıştır. Makalenin ana konusu Demokrat Parti’nin programıdır. Program ile ilgili iyi kötü tüm yönleri ele alan Sadak “programı hakkındaki düşüncelerimiz ne olursa olsun, memlekette demokrasi hayatının gelişimine başlangıç olan Demokrat Parti’ye “Hoş geldin” deriz ve çok güç fakat çok şerefli görevinde kendisine başarılar dileriz” sözleri ile makalesini bitirmiştir¹⁰⁴ . Demokrat Parti’ye gazete sütunlarından merhaba diyen bir diğer önemli isim de Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın’dır. “Demokrat Partisi’nin (...)Cumhuriyet Halk Partisi’nden çok iyi bir anlayışa, dostça hislere ve vatana hizmet bahsinde samimi bir işbirliğine güvenebileceği şüphesizdir.” sözleri ile yeni partiye olan güvenini belirten Yalçın, makalenin ilerleyen satırlarında Ulus yazarı Falih Rıfki Atay gibi Celal Bayar’ın Demokrat Parti’yi güvenilir kılan en önemli unsur

---

¹⁰² Falih Rıfki Atay, “Yeni Parti Kuruldu”, **Ulus**, 8 Ocak 1946 .

¹⁰³ **A.g.m.**

¹⁰⁴ Necmeddin Sadak, “Demokrat Parti’ye Hoş geldin Deriz”, **Akşam**, 9 Ocak 1946 .

olduğunu açıkça belirtmektedir.¹⁰⁵ Demokrat Parti ile ilgili yorum yazan isimlerden biri de Prof. Dr. Yavuz Abadan idi. “Yeni Parti Kurulurken” adı ile Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan makalede Abadan, “ Celal Bayar ve arkadaşlarının siyasi hayatımızdaki hizmet ve tecrübeleri, Cumhuriyet Halk Partisi karşısında en kuvvetli muvazene unsuru olacak bir siyasi teşkilatı kurup yaşatma imkanına kavuşacakları ümidini vermektedir. Demokrat Partisi’nin daha kurulurken, Büyük Millet Meclisinde temsilcilere malik bulunması yeni siyasi teşekkül için iyi bir başlangıçtır.” diyerek yeni partinin sahip olduğu tabanın parti için önemli bir ayrıcalık ve kazanç olduğunu belirtmiştir¹⁰⁶ . Cumhuriyet gazetesindeki bir diğer yazı da Nadir Nadi tarafından kaleme alınmıştır. Nadir Nadi’nin yazısı da genel olarak Demokrat Parti’nin programı üzerine odaklanmıştır. Nadi, Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi programı arasında çok büyük farklar olmadığını, bu benzerliğin Celal Bayar’ın Atatürk’ün yanında C.H.P.’yi kuran ve teşkilatlandıran devlet adamlarından biri olmasından kaynaklandığını belirterek bu benzerliğin Celal Bayar’ın samimiyetinin göstergesi olduğunu yazmıştır¹⁰⁷ . Nadir Nadi’nin 9 Ocak 1946 tarihli bu yazısının ardından Demokrat Parti ile ilgili yorumları daha sonraki günlerde de devam edecektir. 13 Ocak 1946 tarihli “Yeni Partinin Kuvvetli ve Zayıf Tarafı” adlı makale de Demokrat Parti’nin program ve ana prensipleri çerçevesinde yapılan bir değerlendirme olarak kaleme alınmıştır¹⁰⁸ .

Tüm bu makaleler çerçevesinde bakıldığında, basının Demokrat Parti’ye yaklaşımı oldukça yapıcı ve olumluydu. Basının yeni partiye olan bu tavrı Demokrat Parti’nin kamuoyuna tanıtılması, programlarının ve tüzüklerinin tüm ayrıntılarıyla yorumlanması gibi pek çok olumlu sonucu beraberinde getirmiştir. Yerli basın olduğu kadar yabancı basın da Türk siyasi hayatındaki bu önemli kuruluşa ilgi göstermişlerdir. Demokrat Parti’nin dış politikaya bakış açısının ne olacağı ile ilgili sorularının yanı sıra yeni partinin Türk siyasetine getireceği yenilikler de yabancı basın temsilcilerinin ilgisini çekiyordu. Özellikle bu konulara ilişkin yeni partinin liderinin ne düşündüğünü merak ediyorlar,onun ile özellikle yeni partinin dış siyaset ilkeleri ile ilgili röportaj yapmak istiyorlardı. Celal Bayar bu istekler üzerine yabancı gazeteciler ile de bir basın toplantısı düzenleyerek konu ile ilgili sorularını yanıtlamıştır. Celal Bayar “İktidar

---

¹⁰⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “Yeni Partinin Teşekkülü”, **Tanin**, 10 Ocak 1946 .

¹⁰⁶ Yavuz Abadan, “Yeni Parti Kurulurken”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1946 .

¹⁰⁷ Nadir Nadi, “Yeni Partinin Karakteri”, **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1946 .

¹⁰⁸ Nadir Nadi, “Yeni Partinin Kuvvetli ve Zayıf Tarafı”, **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1946 .

partisi ile iç meselelerde belki çok çatışacağız. Fakat memleketin kaderi, dış politikada iki partinin müşterek hareket etmesini icap ettirir. Bu bakımdan, dış politikada C.H.P. ile tamamen mutabıkız. Atatürk'ün, Türkiye'nin istikbalini ve dünya barışını hedef tutan siyaseti partimizin de daima sadakatle takip edeceği yoldur. Esasen, bir dış tehdit veya tehlike karşısında, haysiyet ve şeref emrettiği tek yolda yürümekte gerek halkçı gerek demokrat bütün yurttaşlar arasında en ufak bir düşünce farkı bulunabileceğine asla ihtimal verilmez.” sözleriyle hem yabancı basın kuruluşlarını tatmin eden hem de C.H.P. çevrelerini memnun eden bir açıklama yapmıştır¹⁰⁹ .

Sonuç olarak Demokrat Parti'nin doğuşu hem Türkiye'de hem de yabancı basında memnuniyetle karşılanmıştır. II.Dünya Savaşı sonrasında demokratik yönetimler etrafında şekillenen yeni dünya düzeninde Türkiye'de çok partili yapısı ile yerini alıyordu.

E- DEMOKRAT PARTİ'NİN TEŞKİLATLANMASI

1- Demokrat Parti'nin Programı:

Demokrat Parti'nin kuruluşuna karar verildiği 1945 yılının sonbahar aylarından itibaren yoğun bir program ve tüzük çalışmasına girişilmiştir. Bu çalışmalarda partinin kurucu kadrosunu oluşturan dört ismin büyük bir emek ve özveri ile çalıştığı bilinmektedir¹¹⁰. Basının merakla takip etmeye çalıştığı bu hazırlıklar basına yakalanmamak için sürekli olarak değişik yerlerde yapılmış ve yapılan bu toplantılarda Demokrat Parti'nin çekirdek kadrosunun birbiri ile ne derece uyumlu, karar almada ne kadar başarılı olduğu ortaya çıkmıştır. Celal Bayar bu konunun öneminden “...Bu toplantılar sırasında şükranla gördüğüm şey şu olmuştur. Arkadaşlarım sosyal mefhumları ayrı ayrı manalarda anlamıyorlar, ayrı açılardan değerlendirmiyorlar, tam bir anlayış beraberliği içinde bulunuyorlardı. Böyle olunca işler kolaylaşmış olmakla kalmıyor, gelecek günlerde ihtilafa düşmek ihtimalleri de azalmış oluyordu.” sözleriyle bahsetmiştir¹¹¹. Ortaya çıkan uyumun verdiği rahatlık ve huzurun sonucunda program

---

¹⁰⁹ Bayar, **a.g.e.**, s.50 .

¹¹⁰ **A.g.e.**, s.39 .

¹¹¹ **A.g.e.**, s.39 .

ve tüzük ile ilgili taslak kısa sürede tamamlanmıştır. Bu taslakta program ile ilgili varılan en önemli hususlarını şöyle maddelendirmek mümkündür:

1. Atatürk inkılapları sağlamdır, oturmuştur. Bunları tekamül ettirmek gerekir.

2.“Milletten devlete” doğru bir fikir ve uyarma akımının başlaması gereklidir. Türk milleti olgun bir millettir ve kendi kendisini idare etmeye muktedirdir. Öyle ise, kuracağımız partinin devlet yönetimini aşağıdan yukarıya doğru işleten bir parti olması icap eder.

3. Türkiye’de koruyucu devlet vasfına dokunulmadan, halkın yönetime katılmasını sağlamak lazımdır. Halkın yönetime katılması, dürüst bir seçim sistemi ile kurulabilir. (...) Bunun çaresi, seçim sistemimizin çoğunluk esasına dayanmasıdır.

4. (...) Politika kuvvetleri, seçim yolu ile halkın eline geçecek, iktidarlar, halktan gelen politik temayüllere göre memleketi yöneteceklerdir. Bütün kuvvetleri meclisin nefsinde toplayan Atatürk anayasasının öngördüğü budur.

5. Tarihi gelişmeler göz önünde bulundurularak laiklik mevzuunda hassas davranılmalıdır.

6. Yeni kurulacak olan parti “fikir kadrosuna” değil, “halk tefekkürünün temellerine” dayanacaktır¹¹².

Genel olarak bu maddeler etrafında tasarlanan program parti kurulmadan önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye götürülerek O’nun da görüşlerinden faydalanılmıştır. İnönü ile Bayar arasında Çankaya köşkünde geçen bu görüşmede konuşulan ana konu “laiklik ve dış politika” olmuştur. Metin Toker, “Tek Partiden Çok Partiye” adlı eserinde Çankaya’daki bu görüşmeyi şu sözlerle açıklamaktadır: “İnönü programı aldı ve sordu:

- *Terakkiperver’lerde olduğu gibi “itikadını diniyeye biz riayetkarız” diye madde var mı?*

Celal Bayar:

- *Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var dedi.*

- *Ziyanı yok. Köy enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?*

-*Hayır.*

-*Dış politikada ayrılık var mı?*

- *Yok.*

---

¹¹² A.g.e., s.43.

- O halde tamam...”¹¹³.

Yapılan bu görüşme sonrasında Celal Bayar’ı bir parti kurmaya İnönü’nün teşvik ettiği yolunda çeşitli söylentiler çıkmış ve bu durum karşısında İnönü “Sayın Celal Bayar, hazırlamış oldukları Demokrat Parti programını bana getirmek nezaketinde bulunduğu zaman kendisi ile partisi hakkındaki ilk görüşmemiz oldu. Hiçbir zata bir parti teşkil etmesi teklif ve telkininde bulunmadım”¹¹⁴ diye bir açıklama yapmak durumunda kalmıştır.

Yaşanan tüm bu olayların ardından, Demokrat Parti’nin programı partinin kuruluşunun İçişleri Bakanlığı’na bildirildiği 7 Ocak 1946 tarihinde program ve tüzüğü açıklandı. Basın organlarında da geniş yer bulan seksen beş maddelik program¹¹⁵, iki ana bölüme ayrılmıştı: genel hükümler ve hükümet işleri¹¹⁶.

Birinci bölüm olarak kabul edilen, ilk yirmi dört madde genel prensipler etrafında şekilleniyordu. “Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur”¹¹⁷. Sözlerini içeren birinci madde ile kurulma amaçlarını açıklayarak programa başlayan Demokrat Partililer, cumhuriyete, demokrasiye olan bağlılıklarını ikinci ve üçüncü maddede açıklayarak devam etmişlerdir. İlerleyen maddelerden Demokrat Partililerin “sosyal adaletçi, çalışma grupları arasında işbirliğini ve işçilere grev hakkının verilmesini savunan, insan haklarının garanti altına alınmasına inanan, gizli oy tek dereceli ve serbest seçimi zorunlu gören bir parti olduğu, üniversite öğretim üyeleri dışındaki devlet memurları için, siyaset yasağı öngören, totaliter ve bölücü dernek ve partilerin kurulmasını yasa dışı kabul eden” bir parti olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁸.

Demokrat Parti Programı’nın on üçüncü maddesinden itibaren Cumhuriyet Halk Partisi’nde “Altı Ok” ile şekillendirilen olan ve Mustafa Kemal Atatürk’ün altı ilkesini oluşturan ilkelere olan bağlılıktan söz ediliyordu. Bu doğrultuda on üçüncü maddede milliyetçilikten, on dördüncü maddede laiklikten, on beşinci maddede inkılapçılıktan,

¹¹³ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s.111; den aktaran: Gevgilili, **a.g.e.**, s.38 .

¹¹⁴ Doğan, **a.g.e.**, s.252 .

¹¹⁵ **Vatan**, 8 Ocak 1946 ; **Tanin**, 8 Ocak 1946 ; **Ulus**, 8 Ocak 1946 .

¹¹⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s.13 .

¹¹⁷ **Vatan**, 8 Ocak 1946 .

¹¹⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s. 65 .

on altıncı maddede halkçılıktan, on yedinci maddede devletçilikten bahsedilmiştir¹¹⁹. Demokrat Parti'nin programında yer verdiği altı ilke Halk Partisi'ninkinden çok farklı bir program ortaya koyamadıkları yolunda bazı eleştirilere maruz kalmalarına neden olmuştur¹²⁰. Her bir ilkeye farklı yorum ve vurgu eklemelerine karşın ilkeleri programlarına alan Demokrat Partililerin bu noktada aldıkları eleştiriler bir anlamda yersizdi. Çünkü “esasında bu ilkeleri kabul etmek zorundaydılar. Böyle yapmamak, Anayasa'nın teknik ihlali olur ve Cumhuriyet Halk Partili aşırılarına yeni partiyi kapatırma bahanesi verirdi”¹²¹. Bu anlamda Demokrat Parti daha büyük sorunlara yol açmamak için eleştirilere maruz kalmak pahasına da olsa “Altı İlke”yi programına alma yolunu seçmiştir. Ancak bu temel ilkelere de bazı küçük nüans farklılıkları eklemekten geri kalmadılar. Bununla beraber, Demokrat Parti'nin kurucuları, eski Halk Partililer olduğuna göre, Atatürkçülük ilkelerinin parti programında yer alması doğal bir sonuçtu. Her ne kadar Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı bir tepki olarak kurulmuşsa da, Atatürk ilkelerinin programda yer alması, önderlerinin Kemalizm'e bağlılıklarının bir göstergesi olarak kullanılıyordu¹²². Demokrat Partililerin bu tutumuna karşı, “Cumhuriyet Halk Partisi'ne sempati duyan hemen hemen herkes, Demokrat Parti'nin C.H.P. ile aynı temel ilkeleri benimsemesinden hoş bir şaşkınlığa uğradı. C.H.P.'deki reformist kanat, örneğin devletçiliğe ve halkçılığa yapılan farklı vurguya bile saygılıydı”¹²³. Ancak bu durum ilerleyen zamanlarda Halk Partisi tarafından Demokrat Parti'ye karşı kullanılacak ciddi bir propaganda malzemesi olacaktı¹²⁴.

Programın on sekizinci maddesinde dış politikada Demokrat Parti'nin yakınacağı tutumdan bahsedilmiştir. “Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır.” sözü ile başlayan dış politika ile ilgili madde “Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin” izlenmesinin en uygun yol olacağı sözleri ile bitirilmiştir¹²⁵. İç politikada ise; “hükümet ve teşkilatını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından amme vazife ve

---

¹¹⁹ **Vatan**, 8 Ocak 1946 .

¹²⁰ **Karpat,a.g.e.**, s.28 .

¹²¹ **A.g.e.**, s.28 .

¹²² **Kongar, a.g.e.**, s.146 .

¹²³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil yay., İstanbul, 1994, s.29 .

¹²⁴ **A.g.e.**, s.29 .

¹²⁵ **Vatan**, 8 Ocak 1946 .

hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı prensibimizdir..”denilerek, memurların yetkilerini kötüye kullanmalarına engel olunacağı ve bürokratik zihniyet ve yöntemlerin terk edilmesi gereği üzerinde durulan on dokuzuncu madde ile bir açıklama yapıyordu¹²⁶.

“Umumi prensipler” adı altındaki programın ilk bölümünün diğer konu başlıkları arasında yerel yönetimler, yerel yönetimlerle ilgili yapılacak olan yenilikler, memur sorunları, kamu hizmetlerinin hızlandırılması, devlet birimlerinin siyasal etkilerin dışında tutulması yer almaktadır¹²⁷.

Programın genel prensiplerinin anlatıldığı bu ilk bölüme genel olarak bakıldığında programa hakim olan temel iki düşünce vardır:

Bunları iki başlık altında toplamak mümkündür: Liberalizm ve Demokrasi. Liberalizm; programda hem hürriyetler açısından, hem de iktisadi düzen olarak kabul edilmiştir. Örneğin, belli başlı insan hak ve hürriyetleri öngörülmüş (md.4), bu arada özellikle dernek kurma hürriyeti üzerinde ısrar edilmiştir. İkincisi, Türk toplumunun aile ve mülkiyet esaslarına dayandığı belirtilmiştir.(md.5) Üçüncüsü, iktisadi açıdan, anayasada yer almış olan devletçiliğin baş görevleri arasında özel kuruluşların desteklenmesi gereğine işaret edilmiştir¹²⁸.

Genel ilkelerin ikinci ağırlık merkezini teşkil eden demokrasi görüşü ise, doğrudan doğruya partinin kuruluş gayesi olarak ilan edilmiştir¹²⁹. Programın birinci maddesi bunu açıkça ortaya koyuyordu: “Demokrat Parti... Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur.” Ayrıca demokrasi ile ilgili olarak; programın dokuzuncu ve onuncu maddelerindeki tek dereceli seçimin yapılmasının, seçme seçilme haklarının daha da geliştirilmesinin “milli iradenin tam tecellisi” için gerekli olduğu vurgulanmıştır¹³⁰.

Programın ikinci bölümü; ise yirmi beşinci madde ile seksen beşinci madde arasında yer alan “Hükümet İşleri”nden oluşmaktadır. “Adalet İşleri, Milli Eğitim İşleri, Sanayi İşleri, Tekel İşleri, Ticaret İşleri, Tarım İşleri, Orman İşleri, Maliye İşleri,

---

¹²⁶ **Vatan**, 8 Ocak 1946 ; Albayrak, **a.g.e.**, s.66 .

¹²⁷ **Vatan**, 8 Ocak 1946 .

¹²⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s.13 .

¹²⁹ **A.g.e.**, s.13 .

¹³⁰ **Vatan**, 8 Ocak 1946 .

Bayındırlık ve Ulaştırma İşleri, Genel Sağlık İşleri, Toplumsal Sorunlar”¹³¹ adlı başlıklar altında ele alınan bu bölümde; ikinci bir kaza kademesi kurulması istenmekte (Md.27), üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gereğine değinilmekte (Md.38) ve belli başlı konularda vaatlerde bulunulmaktadır.¹³² Bu bölümde, bahsedilen bir diğer konu da Demokrat Parti’nin mali politikası olmuştur. Konu ile ilgili olarak, kırk ikinci maddede “özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetinin esas olduğu” belirtilmekte ve hatta verimlilik gerekçesiyle de madde kırk yedide , devlet kuruluşlarının özel girişime devredilebilmeleri istenmektedir¹³³. Demokrat Partililerin ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla özel sektöre duydukları inancı vurgulamaları programın en önemli hususlarından birini oluşturuyordu. Öyle ki Demokrat Parti’nin kuruluşunu takip eden Batılı gözlemciler arasında en çok ilgi çeken konu olmuştur¹³⁴. Piyasanın faaliyetiyle ilgili olarak tam liberal bir görüş benimsenmiştir. Elli birinci maddedeki “Piyasalarda emniyet ve istikrarın sağlanması şarttır. Kati zaruret olmadıkça piyasalara karışılmamalıdır. Bu alanda devlete düşen en önemli vazife, rekabetin ortadan kalkmasını veya daralmasını önlemeye çalışmak olmalıdır”¹³⁵ sözleriyle programın bütünündeki liberal anlayışla paralel olarak kesin bir zorunluluk olmadıkça piyasalara karışılmayacağına ipuçları veriliyordu. Ayrıca programda, memleket kalkınmasında tarım sektörüne dayanılacağı açıklanıyor, denk bütçe esası (Md.71) ve vergi sisteminde ise “vasıtalı vergilerden ziyade vasıtasız vergilere daha geniş yer verilmesinin”(Md.73) gerekli bulunduğu belirtilmiştir¹³⁶.

Demokrat Parti kurucuları programında otuz üç ile kırk birinci maddeler arasında eğitim konularındaki fikirlerinden bahsetmiştir. Maddelerin geneline bakıldığında eğitim konularına da diğer hususlarda olduğu gibi demokratik ve liberal bakış açısı ile yaklaşmıştır. Ayrıca tiyatro, konservatuar, kütüphane, müze gibi kültür seviyesini yükseltecek kurum ve kuruluşların geliştirilmeye çalışılmasından, kültür konusunda seviyeyi arttıracak her türlü faaliyetin desteklenmesinden bahsedilmiştir (Madde 39)¹³⁷.

---

¹³¹ **Vatan**, 8 Ocak 1946 .

¹³² Eroğul, **a.g.e.**, s.13 .

¹³³ **A.g.e.**, s.13 .

¹³⁴ Ahmad, **Demokrasi...**, s.28 .

¹³⁵ **Vatan**, 8 Ocak 1946 .

¹³⁶ Eroğul,**a.g.e.**, s.13 .

¹³⁷ Turan Karakaş, **Siyasal Belgelerde Kültür ve Sanat**, Ankara, 2000, s.252 .

Demokrat Parti'nin hükümete sunulan programının ilanından sonra yapılan yorumların genelinde yeni partinin programı ile C.H.P.'nin programı arasında hiçbir fark olmadığı yer alıyordu¹³⁸. Bazılarına göre ise; "Demokrat Parti'nin programı gerek ekonomik görüş, gerekse kişisel hak ve özgürlükler yönünden Halk Partisi'nin programından daha liberaldi¹³⁹. Program ile ilgili en övgü dolu yazı ise Vatan gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman tarafından yazılmıştır. Yalman, "Hangi sahada olursa olsun, güzel bir esere tesadüf ettiğiniz zaman zevk duyarsınız, içiniz açılır. İşte Demokrat Parti'nin programı da böyle bir eser tesirini yapmaktadır. Programda, insansa derin bir haz uyandıracak derecede berraklık, ahenk ve topluluk vardır. Her kısmı birbirini tamamlar. Her satırın iyi düşünülmüş, kavranmış, duyulmuş ideal ve prensiplerin ifadesi olduğu derhal göze çarpar..." sözleri ile başladığı makalesinde "...öyle iddia edilebilir ki program; bir takım derterimizi apaçık gören ve teşhis eden, ilaçlarını hiçbir tereddüde yer bırakmayan bir isabetle gösteren bir vesikadır." gibi iddialı sözlerle Demokrat Parti'nin programını övüyordu¹⁴⁰. Akşam gazetesi yazarı Necmeddin Sadak ise, Demokrat Parti'nin programına daha eleştirel bir gözle bakarak "...Parti programları, yeryüzünde bu güne kadar edinilmiş tecrübelerle göre, ortaya koydukları prensiplerle değil, ancak iş başındaki tatbikatı ile ölçülebilir. (...) Bilhassa Demokrat Parti, memlekete yeni bir devlet sistemi, yeni bir sosyal meslek, bir devrim programı getirmek iddiasında değildir. Bu partinin hedefi, aynı ana prensipler çerçevesi içinde, hükümet ve idare makinesinde yenilik ve düzeltim istemektir..."¹⁴¹ sözleri ile program ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın da Sadak'ın makalesinin paralelinde "parti programlarında sözden ziyade tatbikatın kıymeti vardır" diyerek Demokrat Parti'nin program ile vaat ettiklerindense icraatlarındaki tavrının önemini vurgulamıştır¹⁴². Vatan gazetesinde "Tatlısert" takma adıyla yazılan makalede de D.P. programı ile ilgili "...Eğer partinin programında yazılanlar -tabii hepsini birden yapmaya imkan yoktur- işine göre az çok kısa veya uzun vadelerle harfi harfine başarılsa, hatta bu başarılarla öz yurdumuz olmak bakımından "cennet" saydığımız Türkiye er geç bir "cenneti ala" olur"¹⁴³ sözleri kullanılmıştır.

¹³⁸ Karpat, **a.g.e.**, s.28 ; Cemil Koçak, **a.g.m.**, s.181 .

¹³⁹ Kongar,**a.g.e.**, s.142 ; Albayrak, **a.g.e.**, s.69 .

¹⁴⁰ Ahmet Emin Yalman, "Demokrat Parti Programını Tahlil", **Vatan**, 8 Ocak 1946 .

¹⁴¹ Sadak, **a.g.m.** .

¹⁴² Yalçın, **a.g.m.** .

¹⁴³ Tathsert, "D.P.'nin Programı", **Vatan**, 9 Ocak 1946 .

Sonuç olarak Demokrat Parti kurucuları hazırlamış oldukları program ile Türk siyaset hayatına -yenilik getirmedikleri iddia edilse de- bir hareket kazandırmışlardır.

2- Demokrat Parti'nin Tüzüğü:

Demokrat Parti'nin 7 Ocak 1946'da partinin kuruluşu ile birlikte 84 maddelik bir tüzük de yayınlanmıştır¹⁴⁴. Parti tüzüğünün üçüncü maddesinde Demokrat Parti'ye üye olabilmek için gerekli şartlar belirlenmiştir. Bu maddeye göre “partiye üye olabilmek için, ulusal bütünlüğü bozmayı hedef tutan veya demokratik ilkelere aykırı bulunan ideolojilere saplanmamış olmak, ağır hapis ya da onur kırıcı bir suç yüzünden hapis cezası ile mahkum olmamak veya ağır hapis ile mahkum olup da hakları geri verilmiş olmak ve halkça kötü tanınmamış olmak; Türk kültürünü ve partinin ilkelerini kabul etmek; daha önce bir partiden çıkarılmamış ve yasal siyasi derneklere girmek hakkına sahip yaşta” bulunan kadın ve erkek her Türk vatandaşının partiye girmesine izin verilmişti¹⁴⁵.

Parti merkez örgütü, hazırlanan tüzüğe göre, şu üç organdan meydana gelecekti:

- Parti Genel Başkanı
- Genel İdare Kurulu
- Merkez Haysiyet Divanı¹⁴⁶

Parti merkez örgütünü oluşturacak olan bu üç organ, doğrudan doğruya iki yılda bir toplanması öngörülen büyük kongre tarafından seçilecekti. Büyük Kongre iki yılda bir, Genel İdare Kurulu'nun belirleyeceği yer ve zamanda toplanacaktır. “Gereken durumlarda il idare kurulları başkan veya vekilleriyle il idare kurulları tarafından seçilecek ikişer üyeden oluşan bir kurulun, üçte iki çoğunlukla vereceği karar üzerine, büyük kongrenin olağanüstü toplantıya çağırılabilmesi kabul edilmişti. Büyük Kongre; Parti Başkanı Genel İdare Kurulu ve Parti Meclis Grubu İdare Kurulu, İl kongrelerinden seçilecek üçer üye sayısı beş bini geçen illerden her fazla beş bin üye ve iki bin beş yüzü geçen her fazlası için ayrıca gene kongrece seçilecek birer üyeden ve yedeklerden oluşacaktı. Delegeterde en az bir yıldan beri partiye üye olmaları koşulu aranacaktı. Büyük Kongre, partinin en yüksek organı olup görevi: bütün sorunları incelemek, Genel

---

¹⁴⁴ Albayrak, **a.g.e.**, s.75 .

¹⁴⁵ **A.g.e.**, s.72 .

¹⁴⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s.13 ; Çavdar,**Demokrasi...** , s.410 .

İdare Kurulu'nun hesaplarına bakmak ve bütçeyi kabul etmektir. Parti Genel Başkanı ve on dört üyesi olan Genel İdare Kurulu'nun seçilmesi, on bir üyesi bulunan Yüksek Haysiyet Divanı'nın belirlenmesi ile yedi üyenin yer aldığı Merkez Haysiyet Divanı üyelerinin gizli oylama yöntemiyle seçilmesi gibi önemli işlerde Büyük Kongre'nin görevleri arasında yer almaktaydı”¹⁴⁷.

İki yılda bir toplanan “Büyük Kongre'den sonra en yetkili organ “Genel İdare Kurulu” idi. On kişiden oluşan Genel İdare Kurulu partinin fiilen idaresine sahipti. Kurulun bir diğer görevi de partinin milletvekili adaylarını tespit etmektir¹⁴⁸.

Demokrat Parti'nin taşra teşkilatı ise dört kademedir oluşuyordu: İl, İlçe, Bucak ve Ocak . Bu kademelerin Ocak kongreleri beş, bucak ve ilçe kongreleri yedi ve il kongrelerinin de dokuz kişilik idare kurulları olması ve bunların kongrelerce seçilmesi karara bağlanmıştır¹⁴⁹. Tüm taşra örgütünün yılda bir kez toplanmak üzere bir kongreleri olacaktır. Taşra örgütlerinde bulunmayan Haysiyet Divanı ise yalnız il örgütünde bulunmaktaydı.

Tüzükte, Demokrat Parti'nin “mali kaynakları” ile ilgili de bilgi verilmiştir. Parti tüzüğüne göre Demokrat Parti'nin gelir kaynakları şöyle belirlenmiştir;

“a. Parti üyelerinden yılda, 120 kuruştan az olmamak ve 129 lirayı geçmemek üzere, alınacak yardım paraları,

b. Partiye yapılacak bağışlar,

c. Piyango, temsil, konser, müsamere, balo, güreş, koşu, gezi ve buna benzer karşılaşma ve eğlencelerden elde edilecek paralar,

ç. Takvim, rozet ve parti kimlik belgelerinden sağlanacak gelirler,

d. Bir defaya özgü olmak üzere, Ankara'da ve diğer uygun görülecek yerlerde yaptırılacak binalar için alınacak bağışlardan sağlanan gelirler”¹⁵⁰ .

Tüzükte belirlenen bu gelir kaynaklarının yanı sıra Demokrat Parti'ye destek veren kişilerin de partiye yoğun bir desteği olacağı düşünülüyordu. Bu düşüncüyü Celal Bayar Cumhuriyet gazetesine yaptığı bir röportajda muhabirin sorduğu “Nereden para bulacaksınız?” yönündeki soruyu Bayar, “Bu esaslı bir meseledir. Şöyle düşünüyorum: On sekiz milyon içerisinde bize taraftar olacak 100 veya 200 kişi bulabiliriz. Bunlardan

---

¹⁴⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s.72.

¹⁴⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s.12 .

¹⁴⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s.74 .

¹⁵⁰ Albayrak, **a.g.e.**, s.75 .

beşer yüz lira alsak, 100 bin lira eder ki bununla bir iki sene idare ederiz.” sözleriyle cevaplamıştır¹⁵¹. Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi Demokrat Parti henüz kuruluş aşamasındayken mali kaynaklarla ilgili gerekli çalışmalar yapılmış, yapılan çalışmalar neticesinde de yeni partinin mali kaynakları tüzükte belirtilmiştir.

Demokrat Parti tüzüğünün 43. maddesine göre, büyük kongreye kadar, kurucular, Genel İdare Kurulu’nu teşkil edeceklerdi¹⁵². Hazırlanan tüzük çerçevesinde yapılan ilk çalışma; 8 Ocak 1946 tarihinde toplanan Genel İdare Kurulu ilk karar olarak Demokrat Parti Başkanlığı’na eski Başbakan ve İzmir Milletvekili Celal Bayar “gizli rey” ile yapılan oylama sonucunda ittifakla seçilmiştir¹⁵³. Aynı gün yapılan ikinci bir oylama ile de “Genel Kurul İdare üyeliğine de yine gizli rey ile ve ittifakla Antalya Milletvekili Dr. Cemal Tunca’yı seçmişlerdir.”¹⁵⁴ Tüzük dahilindeki ilk çalışmalar da böylece yapılmış oluyordu.

3- Yurt Genelinde Teşkilatlanma Çalışmaları:

Demokrat Parti kuruluşunun açıklanmasının ardından tüm yurtda teşkilatlanma çalışmaları içine girmiştir. 7 Ocak 1946’da kurulan Demokrat Parti’nin Genel Merkezi Ankara’da aynı tarihte çalışmalarına başlamıştır. Demokrat Parti’nin ilk genel merkezi partinin kuruluş çalışmaları sırasında D.P.’ye katılan Dr. Cemal Tunca’nın Ankara Yenişehir’deki evi olmuştur¹⁵⁵. Demokrat Parti bu merkezden çalışmalarına başlıyordu. Çalışmalarda atılan ilk adım tüm Türkiye’de şubeler açma yönünde olacaktır. Bayar kuruluşun ardından gelişen teşkilatlanma çalışmalarının genel havasını “Türkiye’nin dört tarafından partimizin şubelerini açmak için müracaatlar yapılıyordu. Önümüzdeki seçimlere bir yıldan fazla zaman olduğu için, teşkilatın kurulması işini aceleye getirmek istemiyor, partimize girmek isteyenlerin üzerinde titizlikle duruyorduk” sözleri ile anlatmıştır¹⁵⁶. Merkez teşkilat dahilindeki çalışmaların tamamlanmasının ardından Demokrat Parti’nin kurucuları Anadolu’nun çeşitli bölgelerine dağılarak teşkilatlanma çalışmalarını yerinden yönetmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda Celal Bayar ve Fuat

¹⁵¹ Eroğul, **a.g.e.**, s.12 ;**Cumhuriyet**, 8 Ocak 1946 .

¹⁵² Eroğul, **a.g.e.**, s.12 .

¹⁵³ **Tanin** ,8 Ocak 1946 .

¹⁵⁴ **Tanin** ,8 Ocak 1946 ; **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1946 .

¹⁵⁵ Bayar, **a.g.e.**, s.49 .

¹⁵⁶ **A.g.e.**, s.49 .

Köprülü İstanbul'a, Refik Koraltan Çukurova'ya, Adnan Menderes de Ege Bölgesine gittiler¹⁵⁷. Kısa sürede pek çok il ve ilçeden Demokrat Parti merkezlerinin kurulduğu haberleri alınmaya başladı. Demokrat Parti'nin teşkilatlanması ile ilgili haberler Anadolu Ajansı tarafından tüm yurda duyurulmaktaydı.

Anadolu Ajansı ilk duyurusunu Şubat ayının ilk günlerinde Ankara'da Demokrat Parti'nin ilk teşkilatının kurulması yönünde yapmıştır. Anadolu Ajansın 4 Şubat 1946'da yaptığı yayına göre; Ankara İl Müteşebbis Heyeti Başkan Avukat Zühtü Velibeşe idi Diğer üyeler ise Tüccar Üzeyir Avunduk, Türk Ticaret Bankası Umum Müdürü Sait Başak, Yüksek Mühendis ve Müteahhit Rifat Köknar, Dr. Saip Özer, Avukat Fehmi Yağcı'dan oluşmaktaydı¹⁵⁸. Ankara şubesinin yanı sıra aynı tarihlerde, Emekli Albay Şefik Avni Özüdoğru başkanlığı'nda Samsun'da¹⁵⁹, Ethem Menderes tarafından Aydın'da, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu tarafından Manisa'da, Mehmet Erkazancı başkanlığı'nda Burdur'da Demokrat Parti merkezleri oluşturulmuştur¹⁶⁰. Ayrıca 6 Şubat 1946'da Maraş İl Müteşebbis Heyeti kurulmuştur¹⁶¹. Ege'de yapılan çalışmalara hız veren en önemli olay 7 Şubat 1946 tarihinde Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar'ın İzmir'e gitmesi olmuştur¹⁶². Bayar, D.P. İzmir teşkilatı ile ilgili çalışmalarını yerinde izleme ve yönlendirme amacı ile gittiği İzmir'de Refik İnce, Ekrem Hayri Üstündağ ve Ethem Menderes ile çeşitli görüşmeler yapmıştır¹⁶³. Yapılan görüşmeler neticesinde Demokrat Parti İzmir İl Örgütü Dr. Ekrem Hayri Üstündağ Başkanlığı'nda 12 Şubat 1946 tarihinde kurulmuştur¹⁶⁴.

Anadolu'nun dört bir tarafında yapılan bu faaliyetlerin yanı sıra İstanbul'da da Demokrat Parti teşkilatı oluşturmak için çalışmalar yapılmaktaydı. İstanbul'daki çalışmalar ile ilgilenmek üzere D.P.'nin kurucularından Fuat Köprülü 11 Şubat 1946'da İstanbul'a gitmiştir¹⁶⁵. 14 Şubat'a kadar yapılan görüşmeler neticesinde İstanbul ili müteşebbis heyeti faaliyete geçmiştir. Kenan Öner'in başkanlığında toplanan heyette

---

¹⁵⁷ Kandemir, a.g.e., s. 29.

¹⁵⁸ Akşam, 5 Şubat 1946 ; Kandemir, a.g.e., s. 29 ; Vatan, 5 Ocak 1946 ; Mükerrer Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, Kervan yay., İstanbul, 1983, s.26 .

¹⁵⁹ "Demokrat Parti'nin ilk faaliyete geçen vilayet merkezi Samsun olmuştur.": Vatan, 2 Şubat 1946 .

¹⁶⁰ Albayrak, a.g.e., s.76.; Bayar, a.g.e., s.50, Ahmad, a.g.e., s.17. ; Vatan, 4 Şubat 1946.; Vatan, 8 Şubat 1946.

¹⁶¹ Vatan, 7 Şubat 1946 .

¹⁶² Vatan, 8 Şubat 1946 .

¹⁶³ Akşam, 9 Şubat 1946 ; Vatan, 7 Şubat 1946 .

¹⁶⁴ Albayrak, a.g.e., s.76 ; Vatan, 13 Şubat 1946 .

¹⁶⁵ Vatan, 12 Şubat 1946 .

Cevat Gücün, İlyas Aydemir, Hüseyin Avni Sağıroğlu, İbrahim Çehrelî gibi isimler görev almıştır¹⁶⁶.

İl merkezlerindeki teşkilatlanma çalışmaları kısa sürede ilçelere de yayılmıştır. Bu doğrultuda Urla'da 17 Şubatta¹⁶⁷, Ankara Merkez'de 24 Şubatta¹⁶⁸, Uşak'da 25 Şubatta, İstanbul Eminönü'de 26 Şubatta¹⁶⁹, Kemalpaşa ve Kula'da 1 Martta¹⁷⁰ Ankara Çankaya'da 6 Martta, Çeşme'de 8 Martta, Giresun, Rize ve Yenişehir'de 10 Martta, Kırklareli il ve Seyhan ilçe örgütleri 12 Martta, Karaburun, Eğridir, Terme ilçe örgütleri ile Kütahya il örgütü 14 Martta, İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye, Bala, Menemen, Sungurlu ilçe örgütleri 15 Martta, Konya merkez ilçe örgütü ise 2 Nisan 1946 tarihinde açılarak, hizmete başlamıştır¹⁷¹.

Teşkilatlanma çalışmaları kısa sürede sonuç verdi. Demokrat Parti, 1946 yılının Mart ayının sonlarına gelindiğinde, 16 il merkezi ile 36 ilçede; üç ay sonra da 26 il ve 75 dolayında ilçede örgütlenmesini tamamlamıştır¹⁷². Celal Bayar, teşkilatlanma ile ilgili Cumhuriyet gazetesine 14 Mart 1946'da yaptığı açıklama teşkilatlanma sürecindeki hızdan memnun olduğunu şu sözlerle belirtmiştir: “Partimizin, yurt içinde serpilip gelişmesi yolundaki çalışmalarımızdan bugüne kadar aldığımız netice, bizi memnun etmektedir. Ağır ve dikkatli hareket etmemize rağmen, ilk il müteşebbis heyetini kurduğumuz tarihten bugüne kadar henüz bir buçuk ay gibi kısa bir zaman içinde, on altı il merkezinde, otuz altı ilçede ve ayrıca bucaklarda müteşebbis heyetleri kurulmuştur”¹⁷³. Celal Bayar'ın bu sözlerle başarı olarak kabul ettiği teşkilatlanma faaliyetleri bazı tarihçiler tarafından yavaş bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Örneğin Kemal Kartpat'a göre “Kuruluşundan iki ay sonra Demokrat Parti o zaman mevcut altmış üç vilayetten ancak on altısının vilayet merkeziyle, otuz altı kaza merkezinde ve sayısı belirsiz köyde şubeler açmıştı. Bu yavaş bir gelişmeydi”¹⁷⁴. Kartpat'a göre teşkilatlanmadaki bu yavaş gelişmenin sebebi halkın kurulan yeni partinin

---

¹⁶⁶ **Vatan**, 15 Şubat 1946 ; **Akşam**, 15 Şubat 1946 .

¹⁶⁷ **Vatan**, 18 Şubat 1946 .

¹⁶⁸ **Vatan**, 25 Şubat 1946 .

¹⁶⁹ **Vatan**, 27 Şubat 1946 .

¹⁷⁰ **Vatan**, 1 Mart 1946 .

¹⁷¹ Albayrak, **a.g.e.**, s.76 .

¹⁷² **A.g.e.**, s.76 .

¹⁷³ **Cumhuriyet**, 14 Mart 1946 .

¹⁷⁴ Kartpat, **a.g.e.**, s.135.

gerçek bir muhalefet partisi değil, C.H.P. kontrolündeki Serbest Cumhuriyet Fırkası benzeri bir parti olduğunu düşünmesiydi¹⁷⁵ .

Sonuç olarak Demokrat Parti dönemin şartlarına göre -ama yavaş ama hızlı- 1946 yılı içinde teşkilatlanmasının büyük bir bölümünü tamamlamıştı. Demokrat Parti'nin teşkilatlanma sürecinde ele alınması gereken bir diğer önemli husus da Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni partiye karşı takındığı tutumdur. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı, Demokrat Parti'nin teşkilat çalışmalarının başladığı ilk günlerde yeni partiye destek veren bir politika izlemiştir. C.H.P' nin Demokrat Parti'ye karşı olan bu olumlu tavrının ilk ve en önemli örneği “D.P. kurulduktan yaklaşık bir hafta sonra,16 Ocak 1946'da, C.H.P. Müstakil Grup Odası'nı Meclis içinde düzenli bir grup halinde gelmiş bulunan bu partiye ayırmasıdır”¹⁷⁶. Ancak çok partili hayatın bu ilk günlerindeki ılımlı hava çok geçmeden yerini gerginliğe bırakacaktı. Demokrat Parti büyüdükçe Halkçıların dost tavırları da değişti¹⁷⁷. İlk olarak, önceleri D.P.'nin örgütlerinin kuruluş haberlerini gün gün veren Anadolu Ajansı, yeni partinin hızla yayılmasını izleyen günlerde D.P. ile ilgili haberlere yer vermemeye başlamıştı. Anadolu Ajansı'nın bu tavrı Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki iplerin gerilmesine yol açan ilk olay olacaktı. Demokrat Parti teşkilatlanma haberlerinin yayınlanmamasındaki sorumluluğu doğal olarak Cumhuriyet Halk Partisi'ne yükliyordu. İktidar partisinin yeni partinin hızla yayılmasından tedirgin olmaya başladığı izlenimi hızla yayılıyordu. C.H.P. ile D.P. arasındaki gerginliği açıkça ortaya koyan ikinci olay ise; Halk Partisi'nin ülkeyi 23 bölgeye bölerek her birine bir parti müfettişi göndermesi olmuştur. “Bu parti müfettişleri, gittikleri bölgede Halk Partisi'nden Demokrat Parti'ye doğru başlayan akımı durdurmaya, illerde devlet idaresini Demokrat Parti'ye karşı kullanmaya çalışıyorlardı”¹⁷⁸. C.H.P.'nin bu çalışmaları sonucunda D.P.'nin karşılaştığı güçlükler partinin önde gelen isimlerinin il yöneticilerine karşı demeçler vermesine kadar gidecektir. Celal Bayar, Demokrat Parti'yi engellemeye çalışan yöneticilerin hürriyet düşmanlığı yaptığını savunarak, “Partiler karşısında tamamıyla tarafsız kalması icap eden hükümet, vasıtalarını kendi menfaatine kullanmak, başka partiler aleyhine bir takım isnat ve tezvirlere bulunmak, gizli gizli tahrip ve tertiplere kalkışmak bunu

---

¹⁷⁵ A.g.e., s.135 .

¹⁷⁶ Albayrak, a.g.e., s.77 .

¹⁷⁷ Karpat, a.g.e., s.136 .

¹⁷⁸ Bayar, a.g.e., s.50 ; Kandemir, a.g.e., s.33 .

yapan parti için de, felaketli neticeler doğurur. C.H.P. şeflerinin bu türlü hareketleri doğru bulmayacaklarından şüphe etmek istemeyiz”¹⁷⁹. Celal Bayar’ın bu sert sözlerinin bir benzeri de Demokrat Parti’nin kurucu kadrosu içinde yer alan Adnan Menderes tarafından da söylenecektir. Adnan Menderes’in 31 Mart 1946 tarihinde İzmir İl Merkezi’nde yaptığı basın toplantısında sarf ettiği “Unutulmamalıdır ki, memleket partiler için değil, partiler memleket içindir. Esefle arz etmek mecburiyetindeyim ki yer yer bazı idare amirlerinin gayretkeşliklerinden başka, Halk Partisi’nin bazı elemanları, makbul olmayan bazı propaganda ve faaliyet istikameti tutmuşlardır. Çocukluk, kulaklara fısıldanan bu propaganda isnat, tazyik ve hatta tehditlerin neler olduğunu halkımız bilmektedir. Bunlar açık olarak ve umumi efkar karşısında yapılmıyor, söylenmiyor. Memnunluğu mucip olan şudur ki bütün menfi gayretlere rağmen Demokrat Parti yurdun her tarafında büyük bir ilgi, sevgi ve güven ile karşılanmaktadır”¹⁸⁰ sözleri ile iktidar partisinin yanlı tavırlarından duyduğu rahatsızlığı dile getirecektir.

Yaşanan gerginliklere rağmen Demokrat Parti 1946 yılının geneline yaydığı teşkilatlanma çalışmaları ile Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi hayatında etkili bir parti olacağına en önemli basamaklarından birini çıkmış oluyordu. Bu basamakları tırmanırken C.H.P.’nin Demokrat Parti önüne koyduğu en büyük engel 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmış olan genel seçimlerdi. 21 Temmuz tarihine gelmeden önce yaşanan gelişmeler de iktidar ile muhalefet partisi arasındaki gerginliği gözler önüne seriyordu. Öyle ki Cumhuriyet Halk Partisi yeni kurulan partinin bu kadar büyük bir hız ve destek ile örgütlenmesinin verdiği şaşkınlıkla sert ve bir anlamda çok sesliliği kısıtlayıcı önlemler alıyor, Demokrat Parti ise iktidarı elinde tutan partinin tüm engelleme girişimlerine rağmen örgütlenme ve tabana yayılma çalışmalarını büyük bir başarı ile sürdürüyordu. Yaşanan gerginlikler en somut neticesini Halk Partisi’nin önce belediye seçimlerini daha sonra da genel seçimleri yapılması gereken tarihten öne çekmesi ile sonuçlanacaktı. C.H.P.’nin seçimler üzerinde aldığı bu karardaki en büyük etken şüphesiz Demokrat Parti’yi hazırlıksız yakalama noktasında toplanıyordu¹⁸¹. Belediye seçimlerinin yapılması planlanandan yaklaşık dört ay önce yapılması Demokrat Parti tarafından büyük tepki ile karşılanmıştır. C.H.P.’nin seçimleri erkene

---

¹⁷⁹ Albayrak, **a.g.e.**, s.77.

¹⁸⁰ Bayar, **a.g.e.**, s.52 .

¹⁸¹ Eroğlu, **a.g.e.**,s.15 ; Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara, 1970, s.305 ; Karpaz, **a.g.e.**, s.137 .

alması ile ilgili olarak Demokrat Parti 13 Mayıs 1946'da bir genelge yayınlamıştır. Yayımlanan bildiri ile "Cumhurbaşkanı İnönü'nün, T.B.M.M.'ni açış konuşmasında, seçimlerin 1947 yılında yapılacağını açıkladığı anımsatılarak şu nedenlerle;

1.Millî iradenin gereği gibi tecellisini engelleyen hükümler kaldırılmadan seçimlere gidilmiş olması,

2.Seçimlerin öne alınması ile güdülen maksadın partilerin teşkilatlanması için kısa bir zaman dahi bırakılmaması,

3.Yazı, söz, toplanma ve cemiyet kurma gibi vatandaşın siyasi hakları yeteri kadar teminat altına alınmadan, rey ve seçim serbestisinden bahsetmenin zor olacağı,

4.Cumhurbaşkanının C.H.P. Genel Başkanı olması yüzünden tarafsız davranamayacağı, bu nedenle Cumhurbaşkanlığı ile C.H.P. Genel Başkanlığı'nın ayrılması gerektiği, için D.P.'nin belediye seçimlerine katılmayacağı açıklanmıştır¹⁸².

Demokrat Parti'nin aldığı bu karar Cumhuriyet Halk Partisi saflarında tepki ile karşılanmıştır. Ancak belediye seçimlerine katılmama kararı Demokrat Parti Lideri Celal Bayar tarafından müteşebbis heyetlere gönderdiği şu tamim ile kesinlik ve resmiyet kazanıyordu: "Sayın Cumhurbaşkanı'nın Büyük Millet Meclisi'nin son açılış nutuklarındaki 'memleketin iç hayatında bu tedbirleri aldığımızdan sonra yeni seçim için tabi olarak, bir buçuk sene kadar geçecektir. Bu zaman milletin yeni seçime hazırlık evresi olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz seçimde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir.' şeklindeki vaatleri yerine getirilecek olursa partimiz milletvekilliği seçimine memnuniyetle iştiraki bir yurt vazifesi ve hizmeti sayacaktır"¹⁸³.

Yapılan bu açıklamaların ardından 26 Mayıs 1945'de yerel seçimler yapılmıştır. Yapılan yerel seçimlere yurt genelinde katılım az olmuştur. Katılımdaki azlığın yanı sıra olaylı geçen seçimlerde partiler birbirini suçladı. "C.H.P., D.P. ve M.K.P.'yi işe fesat sokmakla suçlarken, muhalefet, C.H.P.'yi hile ve baskı yapmakla"¹⁸⁴ suçlamışlardır. Yaşanan bu karmaşa ortamı çok partili hayata geçişe hazır olunmadığı yolunda söylemlerin oluşmasına neden oldu. Nihat Erim bu konudaki görüşlerini "Demokrasi Gaye Midir?, Vasıta Mıdır?" başlıklı yazısında şu sözlerle belirtmiştir: "...Sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahade edildiğinde bunu gidermenin yolu, bir müddet

---

¹⁸² Albayrak, **a.g.e.**, s.83 .

¹⁸³ Kandemir, **a.g.e.**, s.46 .

¹⁸⁴ Ahmad, **Kronoloji...**, s.21 .

için 'hürriyet ilanının üzerine bir şal örtmek' ve yukarıdan aşağı bir otorite tesis eylemdir..."¹⁸⁵ Yaşanan bu gerginliklere çok partili hayat gelişmeye devam etmiştir. Gelişen muhalefetten rahatsızlık duyan Cumhuriyet Halk Partisi yerel seçimlerin ardından genel seçimleri de yapılması gerekenden erken bir tarihte alma yolunu seçmiştir.

---

¹⁸⁵ Nihat Erim, "Demokrasi Gaye Midir, Vasıta Mıdır?", **Ulus**, 30 Mayıs 1946 .

II. DEMOKRAT PARTİ'NİN MUHALAFET YILLARI

A- I. BÜYÜK KONGRE

1- Kongrenin Toplanması :

Demokrat Parti 1946 Seçimleri sonrası aldığı başarılı sonuçlarında etkisi ile C.H.P.'ye karşı olan muhalefetini daha da arttırma yoluna gitmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi de D.P.'nin umulmadık başarısı karşısında muhalif kanadın hiç de kolay lokma olmadığını farkına vararak muhalefetin önünü kesme olarak da kabul edilebilecek faaliyetlerin içine girmiştir. Bir yandan da “hükümet, D.P. kitabından birkaç sayfa alarak kendi siyasal şansını arttırmaya çalıştı. Ekonomik açılım için önlemler alındı: Lira eylülde devalüe edildi, ithalat kolaylaştırıldı ve bankalara altın satma izni verildi. Bu önlemlerin sonucu enflasyondur. Geçinme endeksi 1938'de 100 iken, Ağustos 1946'da 386.8'e, “7 Eylül Önlemleri”nin sonucu olarak da 412.9'a çıktı. Yerli ve yabancı iş çevreleri bu önlemler sayesinde cesaret kazanmış olabiliyorlardı. Ancak halk kitleleri biraz daha yabancılaştılar”¹⁸⁶. C.H.P.'nin bu çalışmaları karşısında çığ gibi büyümekte ve her geçen gün daha da güçlenmekte olan muhalif kanadın gücünü kırmaya yetmedi. Aksine Demokrat Partililer Meclis'teki toplantılarda duyurdukları muhalif seslerini daha da yükseltiyorlar ve muhalif tavırlarını 18 Aralık 1946'daki bütçe müzakerelerini terk etmeye kadar vardırıyorlardı.

Demokrat Parti'nin I.Büyük Kongresi için yapılan çalışmalar da 1946 Seçimleri sonrasında yaşanan bu yoğun siyaset ortamında gerçekleştirildi. Kongre ile ilgili siyasi kulislere kulaktan kulağa yayılan söylemler bütçe görüşmelerinin yapıldığı Aralık 1946'da duyulmaya başlandı. Meclis'i terk eden D.P.'liler parti merkezlerinde “Celal Bayar'ın riyasetinde toplanarak takip edecekleri hattı hareketi tespit ile meşguldüler. Dışarıya sızan haberlere göre fikirleri şu merkezde idi: “İktidar partisi Meclis'te istediğini azmetmiş, ciddi ve kuvvetli tenkitlere tahammül edemez olmuştur. Bu vaziyetler karşısında Meclis'teki durum gittikçe güçleşmektedir. Fakat kati karar

---

¹⁸⁶ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak yay., 2.basım, İstanbul, 1999, s. 130 .

ancak 7 Ocak'ta toplanacak olan ilk parti kongresinde verilmelidir"¹⁸⁷. Bu fikirler kongre ile ilgili kararın aylar öncesinden alındığını gösteriyordu. Alınan karar doğrultusunda kongreye katılacak olan delegeler bir ay öncesinden seçildiler.

Demokrat Parti'nin mahalli parti teşkilatlarınca yapılan seçimlerle seçilen delegelerin seçimi sırasında da resmi makamlar tarafından engellendikleri yönünde şikayetlerde bulunmuşlardı¹⁸⁸. Kısacası Demokrat Parti'nin çalışmaları yurt genelinde iktidar tarafından sekteye uğratılmaya devam ediyordu. Tüm engellemelere rağmen mahalli teşkilatların çalışmaları kongreye bir ay kala tamamlandı. Ve Demokrat Parti delegeleri Ankara'ya doğru yola çıktılar. Mevsimin kış olması nedeniyle çeşitli zorluklarla Ankara'ya ulaşan delegelerin yolculuklarının belli kısımlarını at üstünde yaptıkları dönemin gazetelerinde yer alan bilgiler arasındaydı¹⁸⁹.

Delegelerin Ankara'ya gelme serüveninin sürdüğü günlerde Ankara'daki merkez teşkilatta da hummalı bir çalışma devam etmekteydi. İlk ve en önemli husus kongrenin yapılacağı salonun tahsis edilmesi oldu. Kongre salonu bulma sürecinde yaşananlar Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar tarafından şu sözlerle anlatılmıştır: "Hükümet kongrenin yapılamaması için elinden ne geliyorsa esirgemiyordu. Koca Ankara şehrinde kongremizi yapacak salon bulamadık. Hangi salon sahibine başvursak önce kabul ediyor, ertesi günü bin dereden su getirip salonu veremeyeceğini söylüyordu. Oteller de aynı durumdaydı. Delegelere yer bulmanın imkanı yoktu. Yaptığımız bütün rezervasyonlar ertesi günü iptal ediliyordu. Sonunda Ankara Demokratları gelecek delegeleri evlerinde misafir etmeye karar verdiler. Tedbirlerin kar etmediğini gören idare baskıyı kaldırdı ve oteller rezervasyonlar için bize müracaat etmeye başladılar. Salon da bir gün içinde sağlandı"¹⁹⁰. Ancak yine de bu sinema salonunun kullanılması aşamasında Demokrat Partilileri zorlayan olaylar yaşandı. Örneğin; kongrenin yapılacağı Ankara Yeni Sinema salonunda öğleden sonra

---

¹⁸⁷ Kandemir, **Siyaset Fırtınası**, Ekicigil basımevi, Ankara, 1956, s.78 .

¹⁸⁸ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa yay., İstanbul, 1996, s. 156 .

¹⁸⁹ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1947 .

¹⁹⁰ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen:İsmet Bozdağ, Tercüman yay., İstanbul, 1986, s. 67.

“Unutulmaz Bir Şarkı” filmi gösterileceğinden sinema salonunun öğleden önce kongre çalışmalarına ayrılabilceği söylenmiştir¹⁹¹.

Yapılan çalışmalar sonucunda kongre Ankara Anafartalar Caddesi’nde, Yeni Sinema’da 7 Ocak 1947 tarihinde toplanmıştır¹⁹².

Çoğunluğu orta sınıftan olan ve daha önce politikaya hiç katılmamış¹⁹³ kişilerden oluşan Demokrat Partili delegelerin kongre salonuna gelişleri oldukça görkemli oldu. Atlı ve resmi polislerle dolu olan Ankara sokakları ise kongrenin yapılacağı gün hükümetin aldığı sıkı tedbirlerin en açık örneğiydi. Delegeler polislerin yan yana dizilerek oluşturduğu kordondan geçerek kongre salonuna ulaştılar¹⁹⁴. Türkiye’nin dört bir yanından gelen 906 delegenin¹⁹⁵ yanı sıra binlerce taraftar, davetli ve meraklı, kongrenin büyük bir kalabalık içinde cereyan etmesine yol açmıştır. “Sinemanın beş locası C.H.P.’lilere ayrılmış, büyük loca ise Cumhurbaşkanı’na tahsis edilmişti. Dördüncü öğleden sonra çok kısa bir müddet için gelen birkaç milletvekilinden başka, C.H.P.’liler ve İsmet İnönü davete uymamışlardır”¹⁹⁶.

Demokrat Partili yöneticilerin “bin küsur lira borca girerek”¹⁹⁷ tamamladığı tüm hazırlıkların sonrasında Demokrat Parti’nin kuruluşunun birinci yıl dönümü olan 7 Ocak 1947 tarihinde I. Büyük Kongre toplanmıştır.

2- Kongre’de Yaşananlar:

Demokrat Parti I. Büyük Kongresi’nin 7 Ocak 1947’deki ilk oturumu kongre başkanı ve diğer kongre yöneticilerinin seçimi ile başlamıştır. Konu ile ilgili yapılan seçimlerin ardından oybirliği ile Kongre Başkanlığına İstanbul delegelerinden İstanbul İl Başkanı Prof. Dr. Kenan Öner, Başkan vekilliklerine de Manisa delegesi Fevzi Lütfü

¹⁹¹ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1947 ; **Vatan**, 8 Ocak 1947; Orhan Mete, **Demokrat Parti’nin I. Büyük Kongresi**, İstanbul, 1947, s.17.’den aktaran: Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix yay., Ankara, 2004, s.100 .

¹⁹² Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge kitabevi, Ankara, 1990, s.22 ; “Ankara Ulus Sineması’nda toplanmıştır.”; Bayar, **a.g.e.**, s. 67 .

¹⁹³ Orhan Mete, **Demokrat Parti’nin I. Büyük Kongresi**, İstanbul, 1947, s.17.’den aktaran: Karpat, **a.g.e.**, s. 156 .

¹⁹⁴ Bayar, **a.g.e.**, s. 68 .

¹⁹⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s.22 ; Karpat, **a.g.e.**,s.156 ; Bayar, **a.g.e.**, s.68 ; “...Memleketin dört bir tarafından gelen 800 delege...” ; Kandemir, **a.g.e.**, s.82 .

¹⁹⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s.22 .

¹⁹⁷ Kandemir, **a.g.e.**, s. 82.

Karaosmanoğlu ve İstanbul delegesi Abdurrahman Münip Berkkant seçildiler¹⁹⁸. Sekiz kongre katipliği için de adaylar arasından yapılacak olan seçimler, Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar'ın teklifi üzerine “namzetlerin hep birden seçilmesi” kararına bağlanmış ve yapılmamıştır¹⁹⁹.

Kongre genel yönetiminin seçiminin ardından kongre Genel Başkan Celal Bayar'ın konuşması ile açılmıştır. “Demokrat Parti Genel Başkanı, bu nutkunda Demokrat Parti'nin kuruluş gününden kongrenin toplantı günü olan 7 Ocak'a kadar geçen bir yıllık kuruluş ve gelişme safhaları üzerinde durmuş ve bu devre içerisinde belediye ve milletvekilleri seçimleri karşısında Demokrat Parti'nin almış olduğu kararlara hâkim olan düşünceleri bildirmiştir. Celal Bayar, Türk milletinin demokratik inkişafını sağlamak için son yüz yıllık devre içerisinde sarf edilmiş olan gayretleri kaydederek milli inkılabımıza, Anayasamıza hâkim olan ruhu belirtmiş ve Atatürk'ün demokratik esaslara dayanarak Türk milletine verdiği Anayasa'nın bugünkü demokratik hayatımızın inkişafına mesnet teşkil eylemekte bulunduğunu, Demokrat Parti'nin bu Anayasa'ya dayanarak millet hayatında yer almış bulunduğunu söyleyerek, Türk milletini istiklale kavuşturduğu kadar demokrasinin memleketimizde kurulmasını da sağlamış olan Atatürk'e karşı milletçe duyulan şükran duygularını ifade ile kongreyi Ebedî Şefin manevî huzurunda bir tazim sükûtuna davet eylemişlerdir. (...) Demokrat Parti Genel Başkanı, milletvekilleri seçiminden sonra Büyük Millet Meclisi içerisinde Demokrat Parti Grubu'nun çalışmalarını ve bu çalışmaların gelişme seyrini anlatarak, bundan sonra Demokrat Parti Grubu'nun Meclis içindeki faaliyetini tayin ve tespit hususunda kongrece karar alınmasını istemiştir.

Parti ve Devlet Başkanlığının teklif edilip edilemeyeceği hususundaki Demokrat Parti görüşü ve bazı kanunlarda değişiklik yapılması lüzumu üzerinde duran Celal Bayar, seçim kanununun değiştirilmesinin, Devlet Reisliği ile Parti fiili başkanlığının bir zat uhdesinde birleşmemesinin demokrasinin kurulması ve gelişmesi için Demokrat Partinin başlıca bir esas saydığını bildirmiştir.

Demokrat Parti Genel Başkanı, partinin kuruluşundan bugüne kadar devam eden devre içerisinde müteşebbis heyetlerin sarf ettikleri mesaiyi işaret ve demokrasinin kurulması yolunda Demokrat Partinin çalışmalarına devam edeceği hususundaki inancını

¹⁹⁸ **Aym Tarihi**, Ocak 1947 ; Albayrak, **a.g.e.**, s.100 ; Kandemir,**a.g.e.**, s.82 ; Eroğul, **a.g.e.**, s.22 .

¹⁹⁹ **A.g.d.**

bildirerek son verdiği bu nutkunda, Partinin dış politika, iktisadî ve malî sahadaki görüşlerinin parti tüzüğünde ve daha önce yapılan açıklamalarda tasrih edilmiş bulunduğunu ifade etmiştir”²⁰⁰.

Celal Bayar yaptığı bu uzun konuşmada özetle, partinin geçmişini anlatmış, karşılaşılan güçlüklerden bahsetmiş ve demokrasinin gelişmesi için alınması gereken önlemleri üç maddede toplamıştır²⁰¹. Bayar’a göre demokrasinin gerçekleşebilmesi için şu önlemler alınmalıydı:

“1. Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eden mahiyette olan ve anayasamızın metnine veya ruhuna uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması.

2. Vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensibini teminat altına almak maksadıyla seçim kanununda değişiklik yapılması.

3. Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü”²⁰².

Celal Bayar’ın üç maddede topladığı tedbirler bütün kongrenin ana teması haline gelmiştir. Bayar’a göre bu üç sorun “... herhangi bir partinin görüşü olmaktan daha ileri, milli vicdanda şuurlaşan davalardı” ve Bayar, bu üç sorunun çözülmesini “Türk demokrasisinin gelişmesi yolunda aşılması zaruri merhaleler...”olarak görüyordu²⁰³. Celal Bayar’ın saydığı ve tüm memleketin ortak fikri olarak kabul ettiği bu maddeler kongre sonunda “Hürriyet Misakı” adı ile ilan edilecektir.

Genel Başkan’ın bu nutkunun ardından kongre gündeminin belirlenmesine geçilmiştir. Kongre’nin aldığı kararlardan ilki çeşitli konularda komisyonlar oluşturmak ve komisyonlarda çalışmak üzere her komisyon için on beşer delege seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu komisyonların çalışma alanları, program, tüzük, hesap ve bütçe, istek, neşriyat ve propaganda olarak belirlenmiştir. Ayrıca mali ihtiyacın temini için çareler araştırmak için bir de mali komisyon oluşturulmuřtur²⁰⁴.

“Kongre, komisyonların kuruluğu üzerindeki görüşmeler esnasında ileri sürülen bir istek üzerine, seçim kanununda değişiklik yapılması, bazı kanunların

---

²⁰⁰ **A.g.d.**

²⁰¹ **Ulus**, 8 Ocak 1947 ; Eroğul, **a.g.e.**, s.22 .

²⁰² Kandemir, **a.g.e.**, s.82 ; Karpat, **a.g.e.**, s. 156 ; Eroğul, **a.g.e.**, s.22 ; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil yay., İstanbul, 1994, s.37 .

²⁰³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 101 .

²⁰⁴ **A.g.d.**

kaldırılması, Devlet ve fiili parti Başkanlığının bir zat uhdesinde birleşmesi gibi hususlara dair bölgelerden gelen dileklerin, ehemmiyetlerine binaen ayrı bir komisyon tarafından incelenmesini kabul ederek, bu maksatla bir Ana Davalar adlı komisyon kurulmasına karar vermiştir²⁰⁵. Aydın delegesi Ethem Menderes'in önerisiyle "Ana Davalar Komisyonu" adını alan komisyon, diğer komisyonlara oranla daha "önemli" konuların konuşulduğu bir yer olmuş ve tüm çalışmaları basına kapalı olarak gerçekleştirilmiştir²⁰⁶. Ana Davalar Komisyonu'nda Genel Kurul'u, Adnan Menderes temsil ediyordu. Ayrıca illerden gelen delegelerin de en seviyelileri bu komisyona seçilmişlerdi. Komisyona üye olmayanlar da görüşmelerde söz alıp görüş bildirebiliyorlardı. Komisyon görevi açısından politik bir komisyondur. Diğer komisyonlardaki gibi teknik konulardan çok ülkenin genel politik havasının ve politik geleceğinin konuşulduğu bu komisyona Genel Kurul'dan Adnan Menderes'in görevlendirilme sebebinin Celal Bayar konuşulan konuların politik olması olarak açıklıyordu²⁰⁷.

Celal Bayar'ın "kongrenin fikir ağırlığını" yüklenen komisyon olarak adlandırdığı Ana Davalar Komisyonu ile ilgili olarak "...Komisyonun görevi önemli idi. Çünkü hazırlayacağı raporlar Demokrat Parti'nin genel politikasını tespit edecek ve bu raporu Büyük Kongre'nin kabulü halinde bu politika, parti politikası olarak uygulanacaktı.(...) 1946 seçimlerinde devlet bir suç makinesi gibi çalışmıştı. Delegeler dolgundular. Anayasanın ve kanunların uygulanmadığını görmekten gelen bir bezginlikle, kanun içinde mücadeleyi sürdürmek prensibini yürütmekten bir fayda umuyorlardı. Komisyonda ihtilal havası esiyordu. Buna verilen bilgiye göre içinde Kenan Öner, Samet Ağaoğlu, Dr. Mükerrerem Sarol, Osman Kapani'nin bulunduğu bir grup çok kuvvetli sözcülerle parti milletvekillerinin Büyük Millet Meclisi'nden çekilmelerini istiyorlar. İktidarı, milletin karşı karşıya getirmekte çıkar yol görüyorlardı. Buna karşılık veren bir itidal grubu da vardı. Refik Şevket İnce, Ekrem Hayri Üstündağ, Hulusi Köymen'in sözcülüğünü yaptığı ve zaman zaman Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Refik Koraltan tarafından desteklenen bu grup "ihtilal" fikrinin karşısında idi. Fakat buna rağmen ana yük, yine Adnan Menderes'te idi.

---

²⁰⁵ A.g.d.

²⁰⁶ **Ulus**, 8 Ocak 1947 .

²⁰⁷ Bayar, a.g.e., s. 69 .

Hem komisyona başkanlık yapıyor; hem konuşulanları toplayıp değerlendirirken, aşırı fikirleri kuvvetli mantığı, polemik gücü ile törpüleyip yumuşatıyordu”²⁰⁸ sözlerini kullanmıştır.

Ana Davalar Komisyonu çalışmaya başladıktan hemen sonra iki gruba ayrılmıştı. Ve bu iki grup da komisyon dahilinde olan ya da dışarıdan komisyona destek veren delegeler tarafından coşkuyla desteklenmiştir. Komisyon dahilindeki bu iki grubu uzlaştırmak, ortak bir paydada buluşturmak görevi ise Ana Davalar Komisyonu Başkanı Adnan Menderes’e düşmüştür. Menderes komisyondaki hararetli tartışmaları “...Beyler, elbette zulme karşı isyan haktır. Ama önce bu hakkımızı halka tescil ettirmeye mecburuz. Halk demeli ki, Demokrat Parti, gerçekten elinden geleni sonuna kadar esirgemedi yaptı; iktidar, en haklı isteklerini bile yerine getirmedi. Milleti zulüm altında inletmek kararında olduğunu gösterdi. Öyle ise isyan haktır. Kanım dökülecekse halk yolunda dökülecek!... Bunun için Meclis’teki parti grubumuz anti-demokratik kanunların hemen kaldırılmasını isteyen bir takriri başkanlığa verir, müzakeresi yapılır ve iktidar partisi anti-demokratik kanunların kalkmasından yana çıkmazsa, onları günahlarıyla baş başa bırakıp Meclis’ten o zaman çekiliriz. Ama anti-demokratik kanunlar kalkarsa dürüst bir seçim kanunu çıkarsa, demokratik bir iklim doğarsa ne için her şeyi en başından berbat edelim. Böyle bir günahı neden yüklenelim?” gibi sağduyulu ve ateşli konuşmalarla sonlandırmıştır²⁰⁹. Adnan Menderes’in bu konuşmaları komisyon üyeleri ve delegeler üzerinde olumlu etkiler göstermiş ve komisyon dört gün süren çalışmaları sonucunda ortak bir noktada buluşabilmişlerdir. Komisyon Demokrat Parti’nin siyasi geleceği açısından oldukça önemli kararlara vardığı gibi Adnan Menderes’in üstün ikna gücünü gösterdiği ve gelecekte parti üzerindeki etkin kimliğinin zeminini hazırladığı bir yer olması açısından önemlidir²¹⁰.

Demokrat Parti’nin I.Büyük Kongresi’nde en önemli kararların alındığı komisyon olan Ana Davalar Komisyonu’nun önemi, D.P. iktidarı sürecinde milletvekilli olacak ve önemli görevleri üstlenecek olan Mükerrerem Sarol tarafından şu sözlerle anlatılmıştır: “Demokrat Parti’nin Birinci Büyük Kongresi

---

²⁰⁸ A.g.e.

²⁰⁹ Mükerrerem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, C.I, Kervan yay., İstanbul, 1983, s. 48.

²¹⁰ A.g.e., s.48 ; Bayar, a.g.e., s. 70 .

demek dış görünüşü ile Ana Davalar Komisyonu demekti”²¹¹.

Ana Davalar Komisyonu, çalışmalarını en son bitiren komisyon olmuştur. Yapılan hararetli tartışmaların ardından “ihtilal” grubunun savunduğu “Sine-i Millet’e dönmek” fikrini savunanların aksine Meclis bünyesinde kalıp muhalefet etmeyi savunanların destekledikleri “Hürriyet Misakı” kaleme alınmış ve oy birliği ile kabul edilmiştir²¹².

Demokrat Parti’nin I. Büyük Kongresi ilk gün yapılan toplantıda komisyon oluşumundan sonra dağılmış, kongreye 8 Ocak 1947’deki ikinci umumi toplantı ile devam edilmiştir. Kongrenin ikinci günkü toplantısına Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu Başkanlığı’nda yapılmıştır. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar’ın kongreyi açış nutkunun geniş bir surette tahlili ile başlayan ikinci oturum, Demokrat Parti’nin çalışmalarıyla, üzerinde değişiklikler yapılması istenen bazı kanunlar ve partinin iç ve dış politikası etrafında geçen görüşmelerde muhtelif illerden gelen delegeler söz alarak bu konular üzerindeki görüşlerini açıklamışlardır²¹³.

Demokrat Parti Birinci Genel Kongresi 9 Ocak 1947’de saat 9.30 da Yeni Sinema salonunda üçüncü oturumunu yapmıştır. Kongre Başkan Vekillerinden Abdurrahman Münip Berkkant’ın başkanlık ettiği bu toplantıda, program komisyonu raporu görüşülmüştür. Bu raporlarda, seçim yasasında yapılacak değişikliklerin, D.P. Meclis Grubu üyelerinin de katılacağı bir komisyon tarafından belirlenmesi, Cumhurbaşkanı seçiminin tek dereceli seçimle Meclis tarafından yapılması, bir kişinin yalnızca iki defa Cumhurbaşkanı olabilmesi, kırk bir kişi yerine yetmiş beş bin kişi için bir milletvekili seçilmesi, Meclis’in üye sayısının iki yüz kırk olarak sınırlanması, Temsilciler Meclisi’nden başka ikinci bir meclis kurulması (Senato), yasaların burada yeniden bir süzgeçten geçirilmesi, yasaların anayasaya aykırı olup olmadığının seçim sonucu kurulacak bir meclis tarafından incelenmesi, bir yüksek mahkeme kurularak, yasaların yorumu hakkının buraya verilmesi (Anayasa Mahkemesi), Bakan yerine eskiden olduğu gibi vekil kelimesinin kullanılması, bakanların meclis dışından da seçilebilmesi, parti programına devletin ticaret yapamayacağına dair bir maddenin

---

²¹¹ Sarol, **a.g.e.**, s. 46 .

²¹² Karpat, **a.g.e.**, s.157 ; “...Sine-i Millete avdet fikrinin en önde bayraktarlığını yapan Kenan Öner hariç, hemen bütün komisyon üyelerinin oybirliği ile “Hürriyet Misakı” ilan edilmiştir.”; Bayar, **a.g.e.**,s. 70 ;

Sarol, **a.g.e.**, s. 48.

²¹³ **A.g.d.**

konulması gibi konular üzerinde durulmuştur²¹⁴. Program ile ilgili delegeler arasında uzun tartışmalar yaşanmıştır. “Komisyon raporunun incelenmesi sırasında bazı delegeler kendi görüşlerini açıklamışlar, bu arada Kastamonu delegesi hukukçu Muzaffer Ali, “Hemşehrilerine ilköğretim programlarında din derslerine yer verilmesi konusunda” söz verdiğini belirterek, bunun gerçekleştirilmesine çaba gösterilmesini isterken; Avukat Hamit Şevket İnce de, Tunceli Kanunu ile Milli Korunma Kanunu’nun anayasaya aykırı olduğunu savunmuştur. Nafiz Taner adlı bir başka delege de; “İdari yasaların eskidiğine dikkat çekerek, valilerin vilayet halkı tarafından seçilmesini ve köylerde muhtarların, cumhurbaşkanının temsilcisi olarak kabul edilmesi gereği üzerinde durmuştur. Kongreye işçi temsilcisi olarak katılan makinist Cemal de Çalışma Bakanı’nın Türk işçilerini “komünistlikle” suçlamasını reddederek, işçi ücretlerinin arttırılmasını ve çalışma koşullarının düzeltilmesini istemiştir. Sabri Conkay adlı bir delege de 22 yaşından küçüklerin partiye üye olarak alınmamasını, 18-22 yaşındaki gençler için, partiye bağlı bir gençlik örgütünün kurulmasını önermiştir. Kongrede en çok eleştirilen konulardan biri de tüzük komisyonunun, “milletvekili adaylarının Parti Genel Merkezi tarafından belirlenmesi” yolundaki önerisi olmuş; delegeler buna şiddetle karşı çıkarak böyle bir hareketin “Halk Partisi zihniyetinin hortlaması olacağı”nı ileri sürmüşlerdi”²¹⁵.

Tüm bu istek ve öneriler kongrede özgür bir ortamda dile getirilmiştir. Delegelerin bu isteklerine cevaben Celal Bayar “milletvekillerinin belirlenmesi konusunda iki yol izlediklerini, bunlardan birinci yol ile seçilecek olanların, halkın içinden gelen, onların sorunlarını bilen insanlardan olacağını; ikinci yol ile seçileceklerin seçim daireleriyle pek ilgilenmeyen ancak bilgili insanlardan oluşacağını; bununla beraber takdirin Genel İdare Kurulu’na ait olacağını, bu nedenle, önerinin encümene geri verilmesini önermiştir”²¹⁶.

Yaşanan tartışmaların ardından “tespit edilen prensiplerin esaslı birer tetkik konusu teşkil etmesi ve umumi heyet tarafından tespitinin zamana ihtiyaç göstermesi” sonucuna varılarak program komisyonu tarafından hazırlanan

²¹⁴ **Ulus**, 10 Ocak 1947 ; Albayrak, **a.g.e.**, s.102 .

²¹⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s.103 .

²¹⁶ Mete, **a.g.e.**, s.37’den aktaran: Albayrak, **a.g.e.**, s. 103.

raporun Parti Genel İdare Kurulu'na gönderilmesine karar verilmiştir²¹⁷. Kongrenin üçüncü günü de alınan bu karar ile son bulmuş oluyordu.

Demokrat Parti Birinci Genel Kongresi'nin dördüncü günü olan 10 Ocak 1947 tarihinde öğleden önce, öğleden sonra ve gece olmak üzere yapılan üç toplantı ile devam etmiştir. Kongre Başkan vekillerinden Manisa delegelerinden Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun başkanlığında yapılan öğleden önceki toplantıda bilanço ve hesap komisyonu raporu yapılan müzakerelerden sonra kabul edilmiştir. Öğleden sonra, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Kenan Öner ve Abdurrahman Münip Berkkant'ın başkanlıklarında yapılan oturumlarda Tüzük, Maliye, Neşriyat ve Propaganda, İstek komisyonları raporları okunmuş ve bu raporlar, üzerlerinde yapılan görüşmelerin ardından kabul edilmiştir²¹⁸. 10 Ocak'ta yapılan oturumun en önemli konularından biri Maliye Komisyonu tarafından, Demokrat Parti'nin Tüzüğü'ne uygun olarak belirlenen gelir kaynaklarıdır. Maliye Encümeni'nin yaptığı görüşmeler sonucu tüzüğün 61. maddesine uygun olarak, partinin gelir kaynakları belirlenmiş ve 1947 yılında Genel Merkez'in bütçesinin 130,980 Lira olması kararlaştırılmıştır²¹⁹.

Demokrat Parti Birinci Genel Kongresinin 10 Ocak'ta saat 21 de yaptığı gece oturumu ise; sabah 5.30 a kadar fasılalarla devam etmiştir. Gece yapılan oturumda merkezi Ankara'da olmak üzere, Demokrat Bankası kurulması teklif edilmiştir. Ayrıca gece 03.10'da Ana Davalar Komisyonu, "Bayar'ın açış konuşmasında sözünü ettiği üç maddelik önerisini ayakta ve alkışlarla kabul etmiş, bu isteklerin bir bildiri haline getirilerek, adına "Hürriyet Misakı" denilmesi yolunda, İzmir Delegeşi Mustafa Kentli'nin verdiği öneriyi benimsemiştir"²²⁰. Celal Bayar, 10 Ocak'ı 11 Ocak gününe bağlayan gece yaşanan heyecanlı ve hararetleli atmosferi şu sözlerle anlatmaktadır: "...Kongrenin dördüncü günü gecesi sabaha karşı saat 3'ü 8 geçe, Kongre Başkanı "Hürriyet Misakı"nın okunacağını açıkladı. Kongre, bütün heybetiyle ayağa kalktı. Karar ayakta dinlenecekti. Başkan bu şekliyle, kısa hacmiyle uzun ve derin olan kararı okuttu. "...Anayasaya aykırı bulunan kanunların süratle değiştirilmesi yerine demokratik kanunların konulmasını istiyoruz. Bu hususta Demokrat Parti Meclis

---

²¹⁷ **A.g.d.**

²¹⁸ **A.g.d.**

²¹⁹ **Ulus**, 11 Ocak 1947 ; Mete, **a.g.e.**, s.37'den aktaran: Albayrak, **a.g.e.**, s. 103 .

²²⁰ **Ulus**, 11 Ocak 1947 ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 103 .

Grubu tarafından verilecek taktir kabul edilmediği takdirde Meclis Grubu'nun Meclis'ten çekilerek milletin sinesine dönme kararı vermeye, Genel Merkezi salahiyyetli kılıyoruz. Bu takdirde C.H.P.'i kendi kader ve mesuliyetleriyle baş başa ve büyük hakim Millet ile karşı karşıya bırakıyoruz.” Metni ayakta dinleyen kongre üyeleri, ardı arkası kesilmeyen alkışlarıyla kararı tek tek imzalıyorlardı. Sabahın altısında kongre sona erdiği zaman Ulus meydanında dizlerine kadar kara batarak yürüyen delegeler Büyük Kongre'nin fikir ve alev dolu ruhunu memleketlerine götürüyorlardı”²²¹ .

Celal Bayar'ın bu sözlerle anlattığı kongrenin son gününde alınan kararlardan duyduğu memnuniyet ile Ana Davalar Komisyonu Başkanı Adnan Menderes C.H.P.'yi eleştirdiği, basına da kongreye gösterdikleri ilgiden dolayı teşekkür ettiği şu konuşmayı yapmıştır: “...Devlet Partisi devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır. Memleketin yürüdüğü demokrasi yolunda hürriyeti seven Türk matbuatının da hizmeti fevkalade büyük olmuştur. Türk matbuatına tekrar tekrar teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunmayı bir borç bilir, kongrenin bu fikrime iştirak edeceğinden emin olduğumu arz ederim. Demokrasi davasında Partimizin yolu açık, milletimizin bahtı aydınlık olsun”²²². Yapılan tüm oturumların sonucunda, «Ana Davalar» komisyonu raporu kabul edilmiş ve ayrıca Başkan, İdare Genel Kurulu, Haysiyet Divanı²²³ seçimleri yapılmıştır.

Başkan ve İdare Kuruluna ait oyların tasnifi sonucunda, başkan seçimine 548 oy kullanılmış ve Celal Bayar 541 oyla Demokrat Parti'nin Genel Başkanı seçilmiştir²²⁴ . Başkanlık seçimine katılan diğer iki isim olan Adnan Menderes, Fuat Köprülü ikişer oy almışlardır ve üç oy da boş çıkmıştır²²⁵ .

Genel İdare kuruluna şu üyeler seçildi:²²⁶

1. Emin Kalafat

---

²²¹ Bayar, **a.g.e.**, s. 71 .

²²² Kandemir, **a.g.e.**, s. 83 ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 103 .

²²³ “Haysiyet divanı seçiminin sonucu tespit edilememiştir.”; **A.g.d.**

²²⁴ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikann Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Ankara, 1976, s. 29 ; **A.g.d.**

²²⁵ **A.g.d.** ; **Ulus**, 11 Ocak 1947 ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 103 .

²²⁶ **Vatan**, 12 Ocak 1947 ; Kandemir, **a.g.e.**, s. 84 ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 103 .

2. Adnan Menderes
3. Refik Koraltan
4. Fuat Köprülü
5. Refik İnce
6. Fevzi Karaosmanoğlu
7. Cemil Tunca
8. Yusuf Kemal Tengirşenk
9. Ahmet Tahtakılıç
10. Enis Akaygen
11. Hasan Dinçer
12. Celal Ramazanoğlu
13. Ahmet Oğuz
14. Samet Ağaoğlu

Haysiyet Divanı üyeliklerine ise; Fikri Apaydın, Kemal Özçoban, Hasan Polatkan, Abidin Potuoğlu, Osman Nuri Koni ve Abdurrahman Munip Berkkant seçilmişlerdir²²⁷ .

Seçimlerin de yapılmasının ardından kongre 11 Ocak 1947’de sabaha karşı beş buçukta sona ermiştir. Açılıştaki olduğu gibi kongrenin kapanışında da bir konuşma yapmış, kendisi ve arkadaşları hakkında gösterilen itimat ve teveccühe teşekkürler ederek kongreyi kapattığını bildirmiştir²²⁸ .

3- Kongre’nin Önemi :

7 Ocak 1947 tarihinde toplanan ve 11 Ocak 1947’de çalışmasını sona erdiren Demokrat Parti’nin I.Büyük Kongresi Türk siyasal tarihi açısından “demokrasi”nin tam

---

²²⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 104 .

²²⁸ Kandemir, **a.g.e.**, s. 84 .

anlamı ile yaşandığı ilk siyasal toplantı olması açısından büyük önem taşımaktadır. Daha açık bir ifade ile “bu kurultay Türkiye’de demokratik gösterilerin ilki olarak tarihe geçmeye layık bir toplantı”²²⁹ olmuştur. Demokrat Parti I. Büyük Kongresi toplanan kadar Türkiye Cumhuriyeti tarihinde daha önce hiç bu kadar “hürriyetçi” ve “demokratik” bir parti kongresi yapılmamıştı. 7 Ocak 1947 tarihinde ilk kez bir muhalefet partisi bu kadar özgürlükçü bir kongre topluyor ve kongreye katılan tüm delegelere özgürce konuşma hakkı tanıyordu. Ayrıca, kongrede iktidar partisine açıkça kafa tutuluyordu. İktidar partisine “aldığı kararların uygulanmaması halinde onu milletin yargısına terk edeceğini gur bir sesle ilan ediyordu”²³⁰. Tüm bu yaşananlar “o kadar yeni şeylerdi ki olayın kahramanları kadar, seyircileri de kendilerini gerçekten bir dönüm noktasında hissetmişlerdi”²³¹. Bu dönüm noktası bazı gazeteciler tarafından Erzurum ve Sivas Kongrelerine benzetilecek ve ne kadar önemli olduğu bu gibi benzetmelerle vurgulanmaya çalışılacaktı²³².

Kongrenin hürriyetçi yapısına karşın, yoğun bir muhalefet mantığı içinde toplandığı açıkça görülmekteydi. Kongrenin toplanmasındaki ana amacı dört maddede toplanabilir ;

1. Partinin geçmişteki faaliyetlerini tartışmak,
2. Partinin geleceği ile ilgili planlar yapmak,
3. Parti programını incelemek ve yapılan incelemeler sonucunda kabul etmek,
4. Parti organlarına üye seçmek²³³.

Ancak bu genel amaçların çok dışında şekillenen bir parti kongresi yaşandı. Demokrat Partililer oluşturdukları özgürlükçü kongre ortamını, kongrenin toplanma amacının dışında C.H.P.’ye muhalefet yapma noktasında kullandılar.

Kongrede genel olarak görüşülen birkaç ana husus vardı. Kongrenin ağırlık merkezini oluşturan “hürriyet” meselesinin yanı sıra kongrede “hükümetin hürriyeti kanunlarda veya tatbikatta, memurların davranışı ile sınırlandırdığı iddiası; köylülerin yoksulluğu ve köylülerin korkunç maddi durumu; okullara din derslerinin konulması; devletin ticari teşekküllerinin kaldırılması; cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi;

²²⁹ Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)** , İmge kitabevi, 2. baskı, Ankara, 1999, s. 415 .

²³⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 22 .

²³¹ **A.g.e.**,s.22 .

²³² “...O günlerde Vatan gazetesindeki bir makalesinde bu toplantıyı Erzurum ve Sivas kongrelerine benzeten Mümtaz Faik Fenik herhalde ortak bir heyecanı dile getiriyordu.”; **A.g.e.**,s.22 .

²³³ Karpat, **a.g.e.** , s. 156 .

köy enstitüleri programlarının yeniden düzenlenmesi gibi konular kongrede ele alınan konular olmuştu²³⁴ .

Celal Bayar'ın açış konuşmasıyla başlayan kongrede devam ettiği beş gün boyunca isteyen tüm delegelere söz hakkı verilmiş ve böylece Türkiye tarihinde ilk kez görülen bir hürriyet gösterisi başlamıştır. “Herkes dilediği kadar konuşmuş, yerli yersiz aklına geleni söylemiş, yıllar sonra nihayet boşalabilmenin verdiği sarhoşluğu alabildiğine tatmıştır. Kongre en büyük hassasiyetini bu noktada göstermiştir. Örneğin Konya delegesi Himmet Ölçmen konuşurken Başkan sadede gelmesini ihtar edince delegeler heyecan içinde “istediğin gibi konuş şimdiye kadar söyleyemeyen milyonların namına konuş sabaha kadar istersen yine konuş” diye bağırılmışlardır. Demokratik hava öylesine estirilmiş ki, bir delege kalkıp valilerin iller ölçüsünde tek dereceli seçim ile halk tarafından seçilmelerini dahi istemiş, dinleyiciler bunun üzerine kendisine büyük tezahürat yapmışlardır. İkinci gün yaptığı konuşmada Samet Ağaoğlu “bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine zümre hakimiyetine son vermek kararı topladı.” derken herhalde kongrenin öz görüşünü aksettiriyordu²³⁵ . Birinci Kongre'deki bu genel hava “hürriyete susamışlığın kahraman bilinen yöneticilere dahi karşı çıkacak kadar keskinleştiğini göstermesi açısından ne kadar anlamlı olduğunu belirtmektedir²³⁶ .

Kongrede genel olarak hürriyetçi bir hava yaşanmıştı. Katılan tüm delegeler düşüncelerini rahatça dile getirme ortamı buldular. Ancak yine de konuşmaların bir çoğunun -hatta tamamının- C.H.P. iktidarını eleştirme paydasında toplanması, Demokrat Parti'nin gelecek planlarından ya da programından çok muhalefet yapma mantığı çerçevesinde yapılan konuşmalardaki bu tek yönlülük kongrenin “özgürlük” anlayışı ile ilgili soru işaretlerinin oluşmasına neden olmuştur. Öyle ki D.P. kurucuları tarafından hazırlanan parti programının “uzun boylu görüşülmeden”²³⁷ kabul edilmesi, partinin önde gelen isimlerinin aldığı kararlarda “oybirliği sağlama gayreti”²³⁸ açıkça görülüyordu. Alınan kararların kabul edilmesi noktasında ortaya atılan farklı görüşlere çok fazla özgürlük tanınmadan susturulması²³⁹ kongre ile ilgili ne kadar hürriyet? nereye kadar hürriyet? gibi soruların akıllara takılmasına yol açmıştır. Kongrenin

---

²³⁴ **A.g.e.**,s.156 .

²³⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s.23 .

²³⁶ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan yay., Ankara, 1996, s. 148 .

²³⁷ Karpat, **a.g.e.**, s. 156 .

²³⁸ **A.g.e.**, s.156.

²³⁹ **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1947 .

hürriyetçi ortamında en fazla rağbet gören düşünceler hükümet aleyhindeki ateşli söylemler ve onları dile getiren delegelerdi²⁴⁰ .

Demokrat Parti Kongresi'nin geneline bakıldığında henüz kurulalı bir yıl olmasına rağmen tüm yurttaki sesini duyurabilmiş ve bu çalışmaların sonucunda genel merkeze dokuz yüz civarında delege toplanabilmesi ve tüm delegelere özgürce seslerini duyurabilmesi hakkının tanınabilmesi büyük bir başarı olarak kabul edilebilir. Ancak kongrede konuşulan konuların salt muhalefet mantığı çerçevesinde şekillenmesi Demokrat Parti'nin iç düzeni ve programı ile ilgili görüşmelere daha az yer verilmesi kongrenin bir parti kurultayından çok seçim propagandası yapan bir partinin halk mitingine dönüşmesine neden olmuştur. Kemal Karpat kongre ile ilgili eleştirilerini şu sözlerle dile getirmektedir: “Kurultayın bütün amacı, Demokrat Parti'yi iktidara getirecek yolları aramaktır. Oysa bu, demokrasinin gerçek prensiplerine henüz şöyle bir dokunulmuş olan ve hükümet kuvvetlerini denkleştirip, denetlemesi işini gerektiği gibi düzene sokmamış bir memleket için büyük bir hata idi. Her türlü cereyan ve her seviyeden insanı bir araya getiren genel bir toplantıda temel meseleleri uzun boylu tartışmanın belki yeri yoktu ama bu yönde hiç olmazsa bir teşebbüs yapılabilirdi”²⁴¹ .

Demokrat Parti Kongresi'nin hürriyetçi ortamından sonra dikkat çeken ikinci noktası kongre sonunda Ana Davalar Komisyonu tarafından hazırlanan ve kabul edilen Hürriyet Misakı'nın ilanıdır²⁴² . Hürriyet Misakı'nın temelini Celal Bayar'ın kongreyi açış konuşmasında üzerinde durduğu dört ana nokta oluşturmuyordu:

- Kanunlarda bulunan anayasaya aykırı ve antidemokratik hükümlerin tasfiyesi,
- Yeni demokratik ve tam güvenceli bir seçim kanununun yapılması,
- Parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide bulunmaması,
- İdarenin tarafsızlığı²⁴³ .

Hürriyet Misakı'nın en önemli noktası dört maddede toplanan taleplerin yerine getirilmediği ya da reddedildiği takdirde merkez komitesinin partili milletvekillerini Meclis'ten çekilmeye davete yetkili olmasıydı²⁴⁴ .

---

²⁴⁰ Karpat, **a.g.e.** , s. 157 .

²⁴¹ **A.g.e.** , s.157 .

²⁴² **Vatan**, 12 Ocak 1947.

²⁴³ Karpat, **a.g.e.** , s. 157; Eroğul, **a.g.e.** , s.24 ; Çavdar, **a.g.e.** , s.415 ; Albayrak, **a.g.e.** , s.109 ; **Ulus**, 13 Ocak 1947 ; Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar yay., İstanbul, 1984, s. 49 ; Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.II, s. 464 .

“Türk demokrasi davasının mutlaka gelişmesini temin yolundaki azim ve kararının bir ifadesi”²⁴⁵ olarak değerlendirilen Hürriyet Misakı’ndaki bu husus “olağanüstü değerde bir taktik silahı idi”²⁴⁶. Demokrat Parti’nin memleketteki tüm muhalifleri birleştiren bir parti olması ve bu özelliği ile halk tarafından çok benimsenmesi Demokratların çekilmesi noktasında büyük bir sorunun çıkabileceğinin açık göstergesiydi. Demokrat Partililerin Meclis’i terk etmesi durumunda C.H.P. yine tek parti dönemine dönecek ve yine anti demokratik olduğu yolundaki eleştirilere maruz kalacaktı. “Bunun için Meclis’ten çekilme tehdidi yerinde kullanılırsa Demokrat Parti’ye çok fayda sağlayabilirdi. Nitekim de öyle oldu”²⁴⁷. Demokrat Parti’nin Hürriyet Misakı ile yaptığı bu çıkış “o zamana kadar halkın dışında ve üstünde oynanan siyasal iktidar oyununun iplerini, ilk defa olarak, halkın eline verme iradesinin ifadesidir. Demokrat Parti bunu kendi yaşama savaşının icabı olarak yapmış ve hepimizin bildiği gibi sonradan bunu aşırı ölçüde kötüye kullanmıştır”²⁴⁸.

Hürriyet Misakı’nın gerek Cumhuriyet Halk Partisi’nde gerek basın sathında yankıları büyük olmuştur. Hürriyet Misakı’nın ilanına kadar C.H.P.’nin Demokrat Parti Kongresi’ne gösterdiği ılımlı yaklaşımı misakın ilanından sonra tamamen yön değiştirerek yerini soğuk ve eleştirisel tavra bırakmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Hürriyet Misakı’na gelen en sert tepki Nihat Erim’in Ulus gazetesindeki “Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra” başlıklı yazısında gelmiştir. “...Tantanalı bir tarzda Hürriyet Misakı adı verilen karar, iyi aksettirilebilirdiyse şudur: Demokrat Parti Kurultayı bazı konularda muayyen değişiklikler istemektedir. Şayet Büyük Millet Meclisi kurultayın bu arzusuna boyun eğmez ise Demokrat Parti milletvekilleri Meclis’i terk edeceklerdir. (Bu tutum) demokrasi ile devlet fikrini ucuzlaştırmaktadır”²⁴⁹. Ulus gazetesinde 14 Ocak 1947’de çıkan Hulki Karagülle²⁵⁰ imzalı “Demokrat Parti Kongresine Dair” adlı makalede de Demokrat Parti’ye karşı sert eleştiriler yapılıyor ve Celal Bayar’a maddi çıkar sağladığı yönünde ithamlarda bulunularak “Biz Halk Partisi’ne sadece hizmet etmiş ameleleriz. Onun nimetlerinden ancak herhangi bir fert

---

²⁴⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 157 ; Eroğul, **a.g.e.**, s.24 .

²⁴⁵ Mete, **a.g.e.**, s.54’den aktaran: Albayrak, **a.g.e.**, s.109 .

²⁴⁶ Karpat, **a.g.e.**, s.157 .

²⁴⁷ **A.g.e.**, s.157 .

²⁴⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s.25 .

²⁴⁹ Nihat Erim, “Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra”, **Ulus**, 12 Ocak 1947 .

²⁵⁰ “C.H.P. Konya Milletvekili” ; Süleyman Coşkun, **Türkiye’de Politika (1920-1995)** , Cem yay., İstanbul, 1995, s. 196 .

gibi faydalandık. Ne onun yıllarca bakanlığını, başbakanlığını ne de başkan vekilliğini yaptık ve ne de o yüzden bir kalemde seksen bin lira verecek kadar gariki nimet olduk...”²⁵¹ demiştir. Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı Ulus gazetesinde bu türden yazılar sonraki günlerde de devam etmiştir. Demokrat Partililerin çok sert bir dille eleştirildiği bu yazılarda şüphesiz en sert eleştiri Nihat Erim’in kaleme aldığı makalelerdir. Nihat Erim “bu kurultay bizim gözümüzde kendi partimize rakip olan bir partinin bize hücum etmek için planlar hazırlayan bir toplantısı mahiyetini asla almamıştır.” diyerek Demokrat Parti Kongresi ile ilgili C.H.P.’nin aldığı tavrı gözler önüne sürmüştür²⁵².

Ulus’un yanı sıra diğer gazetelerde de Demokrat Parti’nin I.Büyük Kongresi ile ilgili yazılar yayınlanmıştır. Örneğin Tanin gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, Demokrat Parti’nin düşünce ve isteğinin ilkeler bakımından savunulamayacağını ileri sürmüş, Demokrat Parti’nin aldığı kararlarla usul bakımından başarısızlığa mahkum olduğunu belirtmiştir. Yalçın, kongrede yapılanlar incelendiğinde Demokrat Parti’nin sağduyudan fikirden ve yenilikten yoksun bulunduğunu ileri sürmüştür²⁵³.

Şüphesiz Demokrat Parti’ye karşı Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı gazeteler Hürriyet Misakı’nı eleştirirken Demokrat Parti taraftarı gazeteler de tam tersi yazılar yayınlıyor, kongrenin oldukça başarılı geçtiği alınan kararlarla demokratikleşme yolunda büyük adımlar atıldığını öne sürüyorlardı. Örneğin; Cihat Baban 14 Ocak 1947 tarihli Tasvir’deki “Hürriyet Misakı Bir Parti İşi Değil Millet İşidir” başlıklı yazısında bu misakın halk çevrelerindeki algılanışının, Nihat Erim’in yazısından anlaşıldığını öne sürerek bu misakın bir parti programı olarak anlaşılmasının yanlış olduğunu iddia etmiştir²⁵⁴. Demokrat Parti’yi destekleyen bir başka yazı da Nadir Nadi’nin 10 Ocak 1947 tarihli “Demokrasi’nin Alfabesi” adlı makaledir. Yine aynı yönde Hürriyet Misakı’nı destekleyen bir yazı da Demokrat Parti kurucularından M. Fuat Köprülü’nün kaleminden çıkmıştır. Köprülü Hürriyet Misakı’nın tefsiri başlıklı yazısında misakın iktidar saflarında doğru değerlendirilmediğini kendilerine yapılan suçlamaların yanlış olduğunu belirtmiş ve Hürriyet Misakı’ndaki sözleri destekleyen şu satırları yazmıştır:

---

²⁵¹ Hulki Karagülle, “ Demokrat Parti Kongresi’ne Dair”, **Ulus**, 14 Ocak 1947 .

²⁵² **Ulus**, 12 Ocak 1947 .

²⁵³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığı”, **Tanin**, 14 Ocak 1947 ; **Tanin**, 15 Ocak 1947 ; **Karpat**, **a.g.e.**, s.157 .

²⁵⁴ Cihat Baban, “Hürriyet Misakı Bir Parti İşi Değil Millet İşidir”,**Tasvir**, 14 Ocak 1947’den aktaran: Albayrak, **a.g.e.**, s.110 .

“(iktidar) anayasa davasında bizim haklı taleplerimizi her ne sebeple olursa olsun savsaklamakta devam edecek olursa, Demokrat milletvekillerinin millete verdikleri şeref sözünü yerine getirmekte tereddüt etmeyecekleri ve bu şartlar altında bu mecliste muhalefet mesuliyetini bir süs gibi omuzlarında taşımayacakları muhakkaktır...”²⁵⁵.

Demokrat Partili diğer yöneticiler de Fuat Köprülü'nün sözlerini destekler yönde beyanatlarda bulunmuşlardır. Demokrat Partililerin Hürriyet Misakı ile ilgili amaçlarını dile getirdikleri konuşmalardan biri de Celal Bayar tarafından yapılmıştır. Diğer Demokratlar gibi, “D.P. lideri Bayar da Hürriyet Misakı nedeniyle kendilerine yöneltilen eleştirileri yanıtlarken açıklanan bu bildirin bir ihtilal metni olmadığı savunarak, “kongremizin, “Hürriyet Misakı” diye adlandırılan kararı bir nevi ihtilal ve isyan kokusu taşıdığı hakkındaki mütalaaya gelince; bu karar hiçbir kötü tefsire yer vermeyecek açıklıktadır. Kanuni haklarını kullanmak, ihtilal veya isyan havası yaratmak manası asla tazammün etmez. Bu kararın partimizin bir iç işi olduğu kadar, hiçbir baskı ve teaddi fikriyle de alakası olmadığı açıkça ifade edildi”²⁵⁶.

Sonuç olarak kongrenin geneline bakıldığında Demokrat Parti'nin I.Büyük Kongresi 1946-1950 yılları arasında yaşanan ve Demokrat Parti'nin 1950 Seçimleri ile iktidarı ele geçirmesine kadar sürecek olan dönemin en önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur²⁵⁷.

B-II. BÜYÜK KONGRE'YE KADAR YAŞANANLAR

1947 yılının ilk günlerinde toplanan ve beş gün süren Demokrat Parti'nin I. Kongresi ile zaten gergin olan C.H.P. ile D.P. ilişkileri daha da gerginleşiyordu. Cumhuriyet Halk Partililer Demokrat Parti Kongresi'ni yakından izlemiş ve kongre dahilinde alınan kararlara gerek basın gerekse Meclis'te yapılan görüşmeler aracılığıyla anında cevap verme yolunu seçmişlerdi. Kongre sürecinde yaşanan bu durum kongre sonrasında daha da alevlendi. Demokrat Parti Kongresi iktidara

²⁵⁵ M.Fuat Köprülü, “Hürriyet Misakı'nın Tefsiri”, **Kuvvet**, 14 Ocak 1947'den aktaran: Albayrak, **a.g.e.**, s. 110.

²⁵⁶ Albayrak, **a.g.e.**, s.110.

²⁵⁷ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türkiye'de Üç Devir**, C.I, 3. basım, Sinan yay., İstanbul, 1974, s. 149.

muhalefetin gücünü şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösteren önemli bir olay olmuştur. Kongreden sonra Halk Partililerin, zaten Demokrat Parti'nin kurulması ile oluşan huzursuzlukları yerini ciddi bir endişeye bırakmıştır. Bu sebeple artık büyüdüğünü ve ciddi bir tehdit olduğunu kabul etmek zorunda kaldığı Demokrat Parti'ye karşı kalıcı tedbirler alması gerektiğinin farkına varmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi bir yandan kendi içerisinde Demokrat Parti programındaki özgürlükçü tavra benzer yeni kararlar alıp uygulamaya çalışırken bir yandan da çığ gibi büyüyen muhalefeti engellemenin -bastırmanın- yollarını arıyordu. 1947 yılında yapılan Demokrat Parti'nin I. Kongresi ile 1949 yılının Haziran ayında yapılacak olan Demokrat Parti'nin II. Kongresi arasındaki süreçte yaşananlar C.H.P.'nin bu tavrının açık bir göstergesiydi. I. Kongre'nin hemen akabinde Şubat ayında yapılan "Muhtar Seçimleri", daha sonra 6 Nisan'da bazı boş illere²⁵⁸ milletvekili seçmek için yapılan ara seçimler, bu seçimler için yapılan mitingler ve Demokrat Parti'nin seçime girmeyeceğini ilan ettiği sert bir beyanname²⁵⁹, bu beyannameye iktidarın verdiği aynı sertlikteki cevap siyasal havanın iyice sertleşmesine neden oluyordu. İlişkilerin kopma noktasına geldiği bir dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü duruma el koydu. 7 Haziran'dan itibaren Bayar ile İnönü arasında bir ayı aşan bir mülakat dizisi başladı²⁶⁰. İkili arasında geçen görüşmelere bazen Başbakan Recep Peker de katılıyordu. "Fakat Celal Bayar ile İnönü arasındaki iyi niyetli diyaloglara rağmen hükümetin başkanı sertlik politikasını terk etmekten yana gözükmüyordu. Bunun üzerine İnönü Peker'i feda etmeye karar verdi. Onun karşı çıkacağını bile bile ünlü "12 Temmuz Beyanamesi" ni yayınladı"²⁶¹.

Türk siyasal tarihine 12 Temmuz Beyanamesi adıyla geçen İsmet İnönü tarafından hazırlanan bu Cumhurbaşkanlığı bildirisi "çok partili rejimin yerleşmesi açısından 1 Kasım 1945 Meclis açış nutkuna bedel bir aşama mahiyetindeydi"²⁶². İnönü ünlü beyanamesinde şu sözleri söylemekteydi: "...Karşılıklı suçlamalar içinde mübalağa payı ne olursa olsun hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil bir

²⁵⁸ "İstanbul, Kastamonu, Tekirdağ, Balıkesir"; Kandemir, **a.g.e.**, s.85 .

²⁵⁹ "Beyanname "Seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare makinesinin tarafsızlığına imkan bırakmayan zihniyet değişmedikçe seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç saymaktayız." denilmekteydi"; Eroğul, **a.g.e.**, s.27 .

²⁶⁰ Emre Kongar, **21. Yüzyıl'da Türkiye**, Remzi kitabevi, 29. basım, İstanbul, 2000, s. 147; Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim yay., İstanbul, 1998, s. 311 .

²⁶¹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 416 .

²⁶² Eroğul, **a.g.e.**, s. 28 .

kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben Devlet Reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm... İdare mekanizması, yani valilerimiz ve maiyetleri, bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi.

Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez fakat, meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız eşit muamele mecburiyeti siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu ara siyasi partilere mensup veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermesi icap eder. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet teminat içinde yaşayacak iktidarın kendini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, Muhalefetin kanuni haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitlesi ise iktidarın bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir...²⁶³.

Özetle İnönü beyannamenin genelinde hükümet ile muhalefet arasında düzenlediği görüşmeleri anlatmış ve amacının her iki taraf arasında tam bir güvenlik duygusu yaratmak olduğunu bildirmiştir. Beyannameye göre iktidar muhalefetin kanun dışı yollara gitmeyeceğinden emin olacak ve buna karşılık muhalefet iktidarın kendisini boğmak istemediğini bilecekti. “İnönü tarafsız görünen bu uzlaştırıcı formüllerle aslında açıkça taraf tutmuştur. Gerçekten de beyannameye göre iktidar baskısının olmadığı söylenmiyor. Yani Demokrat Parti tekzip edilmiyor. Buna karşılık muhalefetin ihtilalci olmadığı söyleniyordu. (...) Ayrıca şu cümle ile partiler arasında fark yaratıldığı örtülü olarak kabul ediliyordu: “İhtilalci bir teşekkül değil bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır.” Ve İnönü ilave ediyordu: “Bu zeminde ben devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm”²⁶⁴.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün yayınladığı beyanname ile takındığı tutum çok partili hayatın kalıcı olduğunu bu uğurda hiçbir engele prim verilmeyeceğini ortaya koyuyordu. Beyannamenin yankıları hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat

²⁶³ **Ulus**, 12 Temmuz 1947 ; **Aynı Tarihi**, Temmuz 1947 ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 121 .

²⁶⁴ Eroğul, **a.g.e.** , s. 30 .

Parti safhında ciddi bir probleme yol açacaktı. Öncelikle Cumhuriyet Halk Partisi içindeki sertlik yanlıların başını çeken dönemin Başbakan'ı Recep Peker istifa etti. Yerine San Francisco Konferansı'nda Türk heyetine başkanlık etmiş olan Hasan Saka Başbakanlığa atandı. Peker'in istifası siyasal havada bir rahatlama yol açtı. İnönü, Peker'in istifasının ardından Cumhurbaşkanı sıfatıyla bir yurt gezisine çıktı. Bu geziye Demokrat Partili bir milletvekilinin de davet edilmesi İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'nde sözünü ettiği ılımlı siyaseti hayata geçirdiğini gösteriyordu. Demokrat Parti'yi temsilen Nuri Özsan'ın katıldığı bu gezide Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, partiler arası iyi ilişkilerin gerekliliği temasını hemen her konuşmasında işledi. Gittiği yerlerde Demokrat Parti İl Merkezlerini de ziyaret etti²⁶⁵. Böylece Demokrat Parti'nin kurulduğu günden beri yaşanan gergin ortam dağılıyor, artık Demokrat Parti iktidar tarafından tahammül edilen bir muhalefet olarak güçleniyordu. Ancak bu güçlenme Demokrat Parti içerisinde bazı problemlerinde yaşanmasına sebep oluyordu. Beyannamenin yayınlanmasıyla birlikte Cumhuriyet Halk Parti içindeki sertlik yanlı grubun başı olan Recep Peker'in istifası ile başlayan karışıklık Demokrat Parti'de de görülüyordu. Yani İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi sadece Cumhuriyet Halk Partisi'nde ikilik yaratmamış, Demokrat Parti'de de ciddi sarsıntılara yol açmıştır. Yaşanan bu sarsıntılar Demokrat Parti'nin Haziran 1949'da toplanacak olan II. Büyük Kongresi'ne kadar sürecek ve bazı Demokratların partiden ayrılıp yeni bir parti kurması boyutuna kadar varacaktı.

C-II. BÜYÜK KONGRE

1- Kongre Öncesi Yaşananlar:

Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi'nden sonra hem Cumhuriyet Halk Partisi'ni hem Demokrat Parti'yi derinden etkileyen olaylar yaşanmıştır. İki parti arasında ortaya çıkan gerginlikler sonucunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün duruma el koyarak "12 Temmuz Beyannamesi"ni yayınlaması, bu beyanname sonrasında, Cumhuriyet Halk Parti ve Demokrat Parti içindeki sertlik yanlılarının seslerini

---

²⁶⁵ Çavdar, a.g.e., s. 416 .

yükseltmelerine neden olmuştur. İnönü'nün ünlü beyannamesi sonucunda Cumhuriyet Halk Partili Başbakan Recep Peker istifa ederken, Demokrat Parti kanadında ise önemli bir buhran yaşanacak ve bu buhranın neticesinde Demokrat Parti, tarihinde ilk kez büyük bir parçalanma yaşayacaktır.

Demokrat Parti kurucularının İsmet İnönü ile olan ılımlı ilişkileri Demokrat Parti'yi kurulduğu ilk günlerde söylenen bir “muvazaa” partisi olduğu yolundaki söylentilere karşı aksini ispata çalıştığı günlere döndürdü. Üstelik Demokrat Parti kurucuları bir muvazaa partisi olmadıklarını artık hem kamuoyuna hem de kendi partilerine açıklamak zorunda kalmıştı. Bu durum Demokrat Parti'den bazı ihraçlar ve istifalar yaşanmasına neden olacak Demokrat Parti dışında kalan Demokratların bir kısmı “ Müstakil Demokratlar Grubu”nu bir kısmı da “Millet Partisi”ni oluşturuyordu²⁶⁶.

Demokrat Parti'nin yaşadığı bu buhran basın organları tarafından detaylı bir şekilde ele alınıyor, gazetelerde Demokrat Parti'de yaşanan kriz ile ilgili pek çok yazılar çıkıyordu²⁶⁷. Bu yazılardan bir tanesi de Cihat Baban tarafından kaleme alınan “Büyük Kongre Toplanmalıdır” başlıklı yazısıdır. 15 Mart 1948 tarihinde Tasvir gazetesinde yayınlanan yazıda Cihat Baban, Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'a şöyle sesleniyordu: “...Kongreyi toplansın. İdare kurulu mani olursa demokrasi bayrağını başka bir tepeye diksin bütün bu gürültülerin unutulurken bütün memleketin onun etrafında bir kere daha toplandığını göreceğiz bu arada dava adamlarıyla politika kahramanlarının birbirinden müşahede edecektir...”²⁶⁸. Baban'ın yazısından da anlaşılacağı gibi Demokrat Parti içerisindeki bu karışık durum parti içinde yeniden bir kongre toplanması ihtiyacının ortaya çıktığını gösteriyordu. İkinci Kongre'nin yapıldığı 20 Haziran 1949 tarihine kadar siyasi havadaki bulutlar dağılmamıştı. Demokrat Parti kendi içerisindeki muhaliflerle uğraşırken C.H.P.'li Hasan Saka'nın Başbakanlığı'nı yaptığı hükümet de, yaşadığı bir çok olayın sonucunda yıprandığını belirterek istifa etmiştir. I. Saka Hükümeti'nin istifasının ardından hükümet kurmaya görevi tekrar

---

²⁶⁶ “20 Temmuz 1948'de kurulan Millet Partisi'nin Genel Başkanlığı'nı Mareşal Fevzi Çakmak yapmıştır”: Eroğul, **a.g.e.**, s.35.

²⁶⁷ Asım Us, “Demokrat Parti İçindeki Buhran”, **Yeni Gazete**, 9 Şubat 1948 ; Cihat Baban, “Demokrat Parti'de Kopan Fırtına”, **Tasvir**, 9 Şubat 1948 ; Ethem İzzet Benice, “Demokrat Parti'deki Son Fırtına”, **Son Telgraf**, 12 Şubat 1948 ; Mümtaz Faik Fenik, “Demokrat Parti'deki Son Krizin İçyüzü”, **Vatan**, 9 Şubat 1948 ; Abidin Daver, “Demokrat Parti'nin Geçirdiği Buhran”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1948 .

²⁶⁸ Cihat Baban, “Büyük Kongre Toplanmalıdır”, **Tasvir**, 15 Mart 1948'den aktaran: Albayrak, **a.g.e.**, s. 131.

Hasan Saka'ya verilecek ve Hasan Saka 1948 yılının ikinci yarısında kurduğu İkinci Hükümet ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanlığını yapmaya devam edecektir. II. Saka Hükümeti döneminde yaşanan 17 Ekim 1948 tarihli Ara Seçimler, bu seçimlere Demokrat Parti'nin katılmaması, Demokrat Parti'nin bu kararına basından gelen tepkiler, ara seçimler sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan ve milletvekillerinin yumruklaşmasına kadar varan gerginlikler Demokrat Parti'nin II. Büyük Kongresi'nin toplandığı 1949 yılının genel konjüktürünü hazırlayan siyasal olaylardır. 1949 yılı da önceki yılı aratmayacak şekilde siyasal anlamda hareketli bir yıl olmuştur. Öncelikle 14 Ocak 1949'da istifa eden Hasan Saka Hükümeti yerine Şemsettin Günaltay²⁶⁹ tarafından yeni hükümet kurulmuştur. Günaltay Hükümeti tarafından yapılan çalışmaların en önemlileri Devlet Genel Planlama Komitesi'nin kurulması²⁷⁰, İlahiyat fakültesi kurulması ile ilgili kanunun kabul edilmesi, din ile ilgili takılan ılımlı tutum, İstiklal Mahkemelerinin Yürürlükten Kaldırılması (4 Mayıs 1949)²⁷¹, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'nın ikiye ayrılarak İşletmeler Bakanlığı adıyla yeni bir bakanlık kurulması gibi olaylar yaşandı.

Hükümet bu tür çalışmalarla uğraşırken, Demokrat Parti'de bir yandan kendi içindeki çatlak sesleri bastırmaya çalışıyor, bir yandan da düzenlediği il kongreleri ile İkinci Büyük Kongresi'ne hazırlıklar yapıyordu. İkinci Büyük Kongre öncesinde Demokrat Parti'nin genel olarak örgütlenmesine bakıldığında ülkenin tamamına ulaşmış ve 20 Ocak 1949 tarihine kadar 20000 kongre yapmış bir parti olduğu görülmektedir²⁷².

2- II. Büyük Kongre'nin Çalışmaları:

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1949 tarihinde Ankara'da Devlet Sergi Salonu'nda toplanmıştır²⁷³. Kongre'nin toplanması süreci Ankara merkezde yaşanan olaylar kadar diğer illerde yapılan "İl Kongreleri" açısından da

---

²⁶⁹ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Profesörü olan Şemsettin Günaltay "...mutedil, politik ve kültürel meselelerde liberal, din konusunda anlayışlı ve muvazeneli bir görüşe sahip bir insan olarak tanınıyordu."; Karpaz, **a.g.e.**, s.192 .

²⁷⁰ **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1949 .

²⁷¹ Ahmad, **Kronoloji...**, s. 54 .

²⁷² Albayrak, **a.g.e.**, s. 137 .

²⁷³ **Zafer**, 21 Haziran 1949 ; "Ankara'daki Devlet Sergi Salonu bu günkü "Opera Binası"dr."; Albayrak, **a.g.e.**, s.137 .

önemlidir. I. Kongre'nin ardından tüm yurt çapında yapılmaya başlayan il kongreleri Ankara merkezde yapılacak olan II. Büyük Kongre'ye hazırlık mahiyetinde kabul edilebilir. Öyle ki 20 Haziran 1949 sabahı Ankara Devlet Sergi Salonu'nda 1700'e yakın üyenin toplanması Demokrat Parti'nin teşkilatlanmadaki başarısının ve illerde yapılan kongreler ile mitinglerin ne kadar etkili olduğunun ispatıdır. Bu il kongrelerinde Demokrat Parti liderlerine halk tarafından gösterilen büyük ilgi Demokrat Partililerin 1950 yılında yapılacak olan genel seçimlerden alınan büyük galibiyetin ilk sinyalleri olarak da kabul edilebilir²⁷⁴.

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1949 tarihinde Ankara sergi Salonu'nda 1700 delegenin katılımı ile toplanmıştır. Kongre, Demokrat Parti Genel Başkanı'nın 10.30'da salona gelişi ile başlamıştır. İstiklal Marşı'nın okunmasının ardından, yapılan yoklama ile tam çoğunluğun bulunduğu tespit edilmiş ve "Atatürk'ün hatırasını taziz için Başkan'ın daveti üzerine üç dakika bir tazim duruşunda bulunulmuştur".²⁷⁵ Açılışın tamamlanmasının ardından kongrenin çalışmaları Başkan ve Başkan vekillikleri seçimleri ile başlamıştır. Yapılan seçimlere göre Kongre Başkanlığı'na; İzmir Delegatesi Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Demokrat Parti Meclis Grubu Başkanı ve İstanbul Delegatesi Fuat Hulusi Demirelli, Balıkesir Delegatesi Avukat Sıtkı Yırcalı ile Afyon Milletvekili ve Afyon Delegatesi Hakkı Gedik aday gösterildi. Böylece aday gösterilen delegelerin seçimleri kongrenin onayı sunulduğu zaman Sıtkı Yırcalı, Hakkı Gedik adaylıktan çekilmişler ve İzmir Delegatesi Dr. Ekrem Hayri Üstündağ büyük çoğunlukla Kongre Başkanlığı'na seçilmiştir. Kongre'nin Başkan seçiminden sonra da başkan vekilliklerine Balıkesir Delegatesi Sıtkı Yırcalı ve İstanbul Delegatesi Fuat Hulusi Demirelli'nin çekilmesi ve genel teklif üzerine Erzurum Delegatesi Memiş Yazıcı seçilmişlerdir²⁷⁶. Daha sonra kur'a ile 14 delege kongre katipliklerine getirilmiştir. Kongre'de Başkanlık Divanı'nın oluşmasından sonra gelen bazı telgraflar okunmuş ve Kongrece bunlara cevap verilmesi karar altına alınarak saat 14.30 da toplanmak üzere öğleden önceki toplantıya son verilmiştir²⁷⁷.

Kongre'nin ilk gününün ikinci oturumu Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, Genel İdare Kurulu raporunu okumuştur. Demokrat Parti Genel İdare Kurulu

---

²⁷⁴ "Örneğin, Bayar Kayseri İl Kongresi'nde kırk beş dakika el üstünde taşınmıştır."; Albayrak, **a.g.e.**, s. 137.

²⁷⁵ **Aym Tarihi**, Haziran 1949 .

²⁷⁶ **A.g.d.** ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 137 .

²⁷⁷ **A.g.d.**

tarafından hazırlanan raporda; “Demokrat Parti’nin kuruluş amacı üzerinde durulduktan sonra; Cumhuriyet Halk Partisi’nin, halen “hürriyet ve demokrasi hareketi karşısına dikilmiş bir teşekkül olmaktan kurtulamadığı” iddia edilerek, 12 Temmuz Bildirisi’nin, “Hükümetin ve Halk Partisi’nin o güne kadar yürümekte olduğu hatalı yolda devam edemeyeceğini ilan eden bir vesika olduğu” ve Hürriyet Misakı’nın gerçekleştirilmesi yolunda ileri bir aşama olduğundan şüphe edilmediği için kabul edildiği, savunulmakta idi”²⁷⁸. Genel Başkan Celal Bayar bu raporda Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı tarafından 12 Temmuz Beyannamesi ile vaat edilen bir çok hususun yerine getirilmediğinden bahsetmiş, yapılanların umut verici olmakla birlikte henüz tam olarak demokratik bir siyasal yaşamın özgürce yaşanabileceği seviyeye ulaşamadığını belirtmiştir. Genel İdare Kurulu tarafından hazırlanan raporun önemli bir kısmı da, “iç muhalefetin yürüttüğü ve “bozguncu hareket” olarak nitelendirilen, olaylara ayrılmıştır. Raporda, bu hareketi yapanlar için; “D.P.’ye cephe almış bir ihanet şebekesi” deyimini kullanılmıştır”²⁷⁹. Raporun son bölümünde ise; “Anti-demokratik kanunlar değiştirilemez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva eder bir şekle konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metotlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa, vaziyet ne olacaktır?” sorusu sorularak, Büyük Kongre’nin “...İnsaf ve vatanperverlik hislerine hitap ederek meselenin ati için arz ettiği büyük ehemmiyeti iktidara anlatmanın yol ve üslubunu seçmeyi bileceği...” şeklinde bir yoruma yer veriliyordu. Bu soru Milli Teminat Misakı’nın (Ulusal Güvenlik Andı) temel düşüncesini oluşturacaktı”²⁸⁰.

Kongrenin ilk günü çalışmalarının üçüncü oturumunda ise ekonomik konular görüşülmüştür. Genel İdare Kurulu tarafından hazırlana raporun Demokrat Parti’nin genel hesapları ve iki yıllık süreçte yapılan harcamaları ile ilgili raporda; “1947’de yönetimi, 2700 lira borç ile devralan Genel İdare Kurulu’nun, iki buçuk yıl içinde 153.000 lira harcama yaptığı, buna karşılık piyango biletlerinden 539.000 lira gelir elde ettiği anlaşılıyordu. Parti bütçesi ise 210.000 lira olarak kabul edildi”²⁸¹.

Kongre’nin ilk gününde dile getirilen bir başka önemli konu ise görüşmeler

---

²⁷⁸ **Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu**, Ankara, 1949, s.s. 1-3’den aktaran: Albayrak, **a.g.e.**, s.137 .

²⁷⁹ **A.g.e.**,s. 137 .

²⁸⁰ **A.g.e.**, s.137 .

²⁸¹ **A.g.d. ; Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu**, Ankara, 1949’den aktaran: Albayrak, **a.g.e.**, s.138 .

sırasında görüş bildirmek isteyen delegelerin konuşma sürelerinin beş dakika ile sınırlandırılması olmuştur. Bu süreyi yetersiz bulan delegeler büyük bir tepki göstermiş ve bu konu ile ilgili bir önerinin geri alınmasını sağlamışlardır. Yine konuşmak isteyen delegelerin öncelikle Kongre Başkanlık Divanı'na kayıt yaptırmalarının istenmesi delegeler tarafından uzun kuyruklar oluşturulmasına neden olmuştur. Demokrat Parti'ye olan yakınlığı ile bilinen “Zafer” gazetesinde konuşmak için sıraya giren delegelerin sayısının 165'i bulunduğu ve konuşmak isteyen delegelerin oluşturduğu uzun kuyrukların kongreye gösterilen ilginin ne kadar büyük olduğu yönünde haberler çıkacaktır²⁸².

Tüm bu yaşananların ardından, Kongre'nin ilk günkü çalışmalarına bakıldığında genel hava şöyle idi: “Geçen kongreden beri parti büyük yol almış ve hele 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra temel güvenliğini elde etmişti. Ancak o arada büyük sarsıntılar geçirmiş, Meclis Grubu'nun yarısını kaybetmiş ve ilk kongrenin seçtiği Genel İdare Kurulu'nun, üçte birinden fazlasını ihraç etmek durumunda kalmıştı. Örgüt bu tutumu desteklemekle beraber, kongrenin ne tavır takınacağı kesin olarak bilinemezdi. Öte yandan, genel seçimler ufukta belirmişti. Oysa iktidar hala güvenceli bir seçim kanunu kabul etmemişti. Geçen kongrenin eğiliminin aksine, Genel İdare Kurulu, Hürriyet Misaki'nı uygulayıp Meclis'ten çekilmeye yanaşmamıştı. Yeni kongre bu tutumu nasıl karşılayacaktı?

Bu soruların önemli bir kısmına kongre daha ilk günden cevabını verdi. Celal Bayar'a olağanüstü tezahürat yapılması parti içi muhalefetin hiçbir şansa sahip olmadığını gösterdi. Böylece, yöneticilerin karşısında bulunan iki hasımdan parti içi muhalefet ile iktidardan birincisi ilk hamlede bertaraf edilmiş oldu. Bunun sonucu olarak da husumet bütünüyle iktidara yöneltilebildi”²⁸³.

Kongre 21 Haziran 1949'da toplanan ikinci gün görüşmelerinde Anadolu'nun dört bir yanından gelen delegeler söz alacak ve kongrenin özgürlükçü ortamında ilginç fikirler ortaya atacaktırlar. Değişik fikirler olmasına rağmen toplantılarda ele alınan genel konu “seçim kanunu” idi. Demokrat Partililer seçim kanununun demokratikleşmesi yolundaki söylemlerinde sert sözler kullanıyorlar halktan aldıkları desteğin de verdiği güven ile yapılacak olan seçimlere hazır olduklarının sinyallerini veriyorlardı. Ayrıca İsmet İnönü tarafından yayınlanan 12 Temmuz Beyannamesi ile alınan kararlara uyulmadığı gerekçesiyle bu yönde de delegeler tarafından sert eleştiriler gelmiştir. Zafer

²⁸² **Zafer**, 22 Haziran 1949 .

²⁸³ Eroğul, a.g.e., s. 40 .

gazetesi Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi'nde geçen bu konuşmaları ayrıntılı bir şekilde sütunlarından yansıtmıştır. Örneğin; İzmir delegesi Mehmet Erçetin, seçimler ile ilgili olarak şu sözleri sarf etmiştir: "...Eğer iktidar partisi kendisinde bu cesareti görüyorsa, kararımız şu olacaktır; Bir milletin reyi namusudur! Bu mukaddes namusa tecavüz edenlere ne gibi muamele yapıyorsak, onlara aynı muameleyi yapacağız"²⁸⁴. İstanbul delegesi Kazım Yurdakul da, 12 Temmuz tarihli beyannamenin uygulanmayışı ile ilgili olarak "Bu beyannameyi burada yakalım ve hükmünün kalmadığını bütün millete ilan edelim." sözlerini kullanmıştır²⁸⁵. Sivas delegesi Rifat Özden ise, Başbakan Günaltay'ın, Sivas Halkevi'nde söylediği, "Eğer muhalefet bu halinde devam ederse, başlarında, bulunanlar tuzla buz edileceklerdir...iki günlük çocuğa iktidar teslim edilemez..." şeklindeki sözlerini eleştirerek; "şimdi bu şahsın demokrasiyi tahakkuk ettireceğiz demesi ne dereceye kadar doğrudur?" diye sormuştu. İnönü ile geziye katılan Muğla Milletvekili Nuri Özsan da, kendi adının "muvazaaya" karıştırılmasından üzüntü duyduğunu belirterek; "uşaklığa tenezzül edecek bir şahıs değilim. Fakat partinin ve milletimizin emrinde her zaman uşak olmaya hazırım. Bununla şeref ve gurur duyuyorum"²⁸⁶ demiştir.

Kongre'nin ikinci gününde söz alan İstanbul Eyüp İlçesi Delegelerinden Avukat Ali Çekiç²⁸⁷ tüm katılımcılar tarafından dakikalarca ayakta alkışlanan bir konuşma yapmıştır. Çekiç konuşmasında; "Delege arkadaşlarım, ben henüz hukuk asistanlığını yapan genç bir arkadaşınızım. Demokrat Parti'ye kurulur kurulmaz katıldım. İktidarın reva gördüğü her çeşit oyunları, sandık hilelerini gördüm ve yaşadım. İktidar partisine şunu anlatmaya mecburuz. Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler toplumuna üye olarak katılmış haysiyetli bir devlettir. Bu toplumun hazırladığı Birleşmiş Milletler anayasasının altına imzasını koymuştur. Bu anayasanın İnsan Hakları Beyannamesi'nin 13. maddesi "Zulme maruz kalanın isyan etmesi haktır." demektir. Türkiye'de 1946 seçimlerinden bu yana milyonlarca vatandaş zulme maruz kalmaktadır. Hepinizi muhabbetle selamlarım"²⁸⁸ diyerek kongre boyunca delegeler tarafından yapılan konuşmalardan - bir anlamda - en çarpıcısını dile getirecektir. Ali Çekiç'in bu sözleri Kongre'nin Ana Davalar Komisyonu'nda raportörlük ve sözcülük yapan Mükerrerem

---

²⁸⁴ Zafer, 22 Haziran 1949 .

²⁸⁵ A.g.m.

²⁸⁶ A.g.m. ; Albayrak, a.g.e., s. 139 .

²⁸⁷ Mustafa Albayrak'ın eserinde delegenin adı Ali Çetin olarak geçmektedir; Albayrak, a.g.e., s. 139 .

²⁸⁸ Sarol, a.g.e., s. 83 .

Sarol tarafından “Ana Davalar Komisyonu’nda hazırlanan beyannameye rehber olacak düşünceler” olarak değerlendirilmiştir²⁸⁹.

Kongrede konuşmalarıyla dikkat çeken iki önemli isim daha vardı. Bunlardan ilki kongreye yerel giysileri ile katılan Eşme’nin Tokmak Köyü’nden kongreye katılan Ümmü Bala’dır. Ümmü Bala; “Eşme’de oyların çalındığını ileri öne sürerek kendisinin Kongre Genel İdare Kurulu’na üye seçilmesini ve seçim yasasının değiştirilmesini istemiştir.” İkinci dikkat çekici isim ise de; Maraş’tan gelen ve gözleri görmeyen bir yurttaştı. Bu yurttaş; iktidarı eleştirdiği konuşmasına şu sözlerle son vermiştir; “İktidardan hayır beklemek, şeytandan emir beklemeye benzer...Seçim sandığının başında çekilen ıstırapı bir âmâ görür ve bağırsa gözü görenler nasıl ve ne yaparlar, siz tasavvur edin!...”²⁹⁰.

Kongrenin ikinci gününde böyle çarpıcı konuşmaların yanı sıra Genel İdare Kurulu Raporu’nun maddelerinin görüşmeleri de yapılmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde Genel İdare Kurulu Raporu’nun 1.,2.,3. ve 4. maddelerinin aynen kabul edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca komisyonların seçimi ile ilgili 6. madde ve parti genel başkan ve genel idare kurulu üyelerine tercihen söz hakkı verilmesini öneren 8. madde demokratik olmadıkları gerekçesi ile büyük tartışmalar yaşanmasına neden olmuş ve sonuçta yapılan düzenlemeler sonucunda kabul edilmiştir²⁹¹.

Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi 22 Haziran 1949 tarihinde öğleden önce üçüncü toplantısını yapmıştır. Başkan vekillerinden Erzurum Delegatesi Memiş Yazıcı ve Balıkesir Delegatesi Sıtkı Yırcalı’nın Başkanlıklarında yapılan üçüncü gün toplantısında Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu üzerinde görüşmelere devam edilmiştir²⁹². Ayrıca söz alan delegeler rapor üzerindeki görüşlerini açıklamışlar ve bu arada genel olarak partiden ayrılmış olan milletvekilleri tarafından ileri sürülmüş olan “muvazaa” partisi suçlamalarına karşı sert söylemler geliştirmişlerdir. Konuşmacılar ayrıca yine bir önceki günde olduğu gibi seçim ile ilgili mevzuatlar ve yeni düzenlemeler üzerinde durmuştur. Kongre Öğleden Önceki toplantısına son vermeden komisyonların mesai şekilleri ve toplantı saatleri üzerinde de münakaşalarda bulunmuş ve neticede umumi heyet görüşmelerin devamı sırasında bu komisyonların da çalışmalarına ve kendilerine

---

²⁸⁹ A.g.e.,s. 83 .

²⁹⁰ Albayrak, a.g.e., s.140 .

²⁹¹ A.g.e., s. 139 .

²⁹² A.g.d.

tevdî edilen meseleleri incelemelerine karar vermiştir. Kongre saat 14’de tekrar toplanacaktır. Öğleden sonraki toplantının da Başkanlığı’nı Sıtkı Yırcalı üstlenmiştir. Bu toplantıda da sabahki oturumda olduğu gibi Genel İdare Kurulu raporu üzerindeki görüşmelere devam edilmiştir. Öğleden sonraki oturumda söz alan delegeler rapor üzerindeki görüşlerini açıklamışlar, genel olarak Demokrat Parti Meclis Grubu faaliyetlerine raporda yer verilmemiş olmasını eleştirmişler ve partiden ayrılmış olan milletvekilleri tarafından ileri sürülmüş olan “muvazaa” suçlamalarını reddeden konuşmalar yapmışlardır. Ayrıca söz alan konuşmacılardan bir çoğu seçim meselesine de ele almışlardır ve seçimleri güven altına alacak önlemlerin alınması ve bunu sağlayacak hususlar etrafındaki görüşlerini bildirmişlerdir. Öğleden sonraki oturumun bir başka konusu ise partiden çıkarılan milletvekilleri ile ilgiliydi. Bu konu ile ilgili olarak Parti Haysiyet Divanı Başkanı Hamit Şevket İnce²⁹³ söz alarak partiden çıkarılan milletvekilleri hakkında Haysiyet Divanı’nda kararın nasıl alındığını açıklamış ve “siyasi bir hayata sahip olan bu şahsiyetlerin almış oldukları vaziyet dolayısıyla, partiyi başından vurmayı gözetken bu hal karşısında partinin bünyesini kurtarmak için bu ameliyeye zaruret hasıl olduğunu” belirtmiştir. Oturum Başkanı’nın kongrenin üçüncü günü ile ilgili genel bir değerlendirmesinin ardından ertesi gün saat sekiz buçukta toplanılmak üzere saat yirmi de oturuma son verilmiştir²⁹⁴.

Kongre’nin üçüncü gününde alınan kararlardan biri de kongre nedeniyle “akşam verilecek olan ziyafetten vazgeçilerek, yemek için yapılacak olan harcamaların genel seçimlerde kullanılmasına oybirliğiyle”²⁹⁵ karar verilmesi olmuştur.

Kongre çalışmalarına 23 Haziran 1949 tarihinde Başkan vekillerinden Erzurum Delegesi Memiş Yazıcı’nın başkanlığında toplanmıştır. Demokrat Parti İkinci Kongresi’nin dördüncü gününün öğleden önceki bu oturumunda da Parti Genel İdare Kurulu raporu üzerindeki tartışmalara devam edilmiş ve söz alan konuşmacılar, rapor hakkındaki düşüncelerini açıklamışlardır. Bu konuşmaların ardından yapılan görüşmelerin yeterliliği hakkında verilen önergeler kabul edilmiştir. Son olarak ise, Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, kürsüye gelerek rapor ve parti çalışmaları hakkında delegeler tarafından ileri sürülen görüşlere karşılık vermiştir. Celal Bayar, bir

---

²⁹³ Demokrat Parti’nin mensubu olarak Ankara ve Erzurum illerinin milletvekilliklerini yapmış bir avukattır: Süleyman Coşkun, **Türkiye’de Politika (1920-1995)**, İstanbul, 1995, s. 192 .

²⁹⁴ **A.g.d.**

²⁹⁵ **Zafer**, 23 Haziran 1949 .

buçuk saat süren konuşmasında, Genel İdare Kurulu'nun çalışmaları, 12 Temmuz Beyannamesi, Meclis Grubu faaliyetleri, Demokrat Parti'nin dış politikadaki görüşü, sağ ve sol akımlara karşı durumu hakkında geniş bir açıklama yapmıştır²⁹⁶.

Kongre geneline bakıldığında ilk dört gün boyunca devam eden Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen delegelerin konuşmaları oldukça önemli bir yer taşımaktadır. Örneğin kongrenin üçüncü günü söz alan Zonguldak delegesi Hüseyin Balık, Hürriyet Misakı'nın gerçekleştirilmediğini vurguladıktan sonra, 1950 Genel Seçimleri'nden önce istedikleri yapılmazsa; "... Seçimi biz yapacağız...Bir milli seçim komisyonu kuracaksınız. Biz millet olarak Anayasamıza, Birleşmiş Milletler prensiplerine bağlıyız. Olmazsa, zulme karşı isyan edeceğiz..." demiş Balık tarafından dile getirilen bu sözler Ulus gazetesince eleştirilerek, Demokrat Partililerin "seçim sandıklarının başına yabancıları dikmek istedikleri" şeklinde yorumlanmıştır²⁹⁷. Demokrat Parti İzmir Delegelerinden Osman Kapani de sert bir konuşma yapmış ve seçimlerde yolsuzluk yapılması durumunda ; "Sandıklara uzanacak eller kırılacaktır. Önümüzdeki seçimlerde, hayatlar tehlikeye girmeden hile yapılamayacaktır. Hilebazların boynuna bir numaralı vatan haini levhasını asıp, köy köy, kasaba kasaba dolaştıracağız.Biz ihtilal metotlarına asla müracaat etmedik, etmeyeceğiz. Kardeş kanına susamış değiliz. Sadece sandık başlarında hainlere karşı meşru müdafaa hakkımızı kullanacağız"²⁹⁸ sözlerini kullanarak adeta iktidar partisine meydan okumuştur. Zafer gazetesinde yer alan delegelerin konuşmalarından biri de Adanalı delegelerden olan Reşat Güçlü'nün "Memlekette irtica vardır, tek sebebi C.H.P.'dir. C.H.P. bir gün daha ayakta kalmak için, nasıl Atatürk'ün mirasını satarak yiyorsa, Atatürk İnkılabı'nı da satarak mürteciye taviz veriyor. Size vesika göstererek ispat ederim.Adana mıntıkasında akrep muskası, yılan muskası satılıyor, üzerinde Halk Partisi damgası var. Damgasızlar değersizdir, şeklinde propaganda yapıyorlar"²⁹⁹ şeklindeki konuşması Adana'da C.H.P.'nin gericilik yaptığı ile ilgili önemli bir suçlama olarak Demokrat Parti Kongresi kayıtlarına geçmiştir³⁰⁰.

Demokrat Parti Kongresi kürsülerinden konuşma yapan bir başka delege olan Suat Başol da iktidara gelmek isteyenlerin Türk Ulusu olduğunu belirtmiş ve "bu günün Mustafa Kemal'lerine düşen vazife, bu gibileri kızıl sultanlar gibi sürüp atmaktır"

---

²⁹⁶ A.g.d.

²⁹⁷ Ulus, 23 Haziran 1949.

²⁹⁸ Zafer, 23 Haziran 1949 .

²⁹⁹ A.g.m.

³⁰⁰ A.g.m.

sözlerini kullanarak kongre geneline hakim olan ihtilalci havaya ortak olmuştur.

Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi 24 Haziran 1949 saat 9 da Başkan Vekillerinden Balıkesir Delegatesi Sıtkı Yırcalı'nın başkanlığında toplanmıştır. Bu toplantıda Tüzük Komisyonu raporunun, tüzüğün 17. maddesinin değiştirilmesine dair olan kısmını müzakere ve komisyonun teklifini aynen kabul etmiştir. Yeni teklif edilen 17. madde 11 kişilik, bir yüksek haysiyet divanının kurulmasına dairdi. Birçok delegeler bu teklifin leh ve aleyhinde konuşmuşlar ve komisyon sözcüsü ile komisyon başkanının açıklamalarından sonra teklif oya sunularak aynen kabul edilmiştir. Tüzüğün 17. maddesi ile ilgili görüşmelerin bitirilmesinin ardından, Bütçe ve Hesap Komisyonu'nun raporu okunarak kabul edilmiştir. Bu raporda Demokrat Parti bütçesinin 210.000 lira olduğu kaydedilmekteydi. Bütçe ve Hesap Komisyonu raporunun onaylanmasından sonra, Haysiyet Divanı raporunun ikinci kısmı okunarak kabul edilmiş ve öğleden sonra saat 14.30 da toplanmak üzere toplantıya son verilmiştir³⁰¹. Öğleden sonraki görüşmelerde ise; dilekler komisyonu raporu incelenmiştir. Rapor ile ilgili yapılan görüşmelerden sonra çeşitli konuları ve bu arada adli teminatı da içine alacak yeni bir seçim kanunu talebini bulunduran rapor oya konularak kabul edilmiştir. Bu müzakerelerin yapıldığı sırada Demokrat Parti İstanbul İl İdare Başkanı Abdurrahman Münip'in vefat ettiğini bildiren telgrafın gelmesi üzerine; Münip'in hatırası için kongre delegeleri beş dakika saygı duruşunda bulunmuşlardır³⁰². Kongre, Abdurrahman Münip'in cenaze töreninde beş kişilik bir heyetle temsil edilmesini karara bağladıktan sonra müzakerelere devam edilmiş ve Haysiyet Divanı Raporu'nun milletvekillerine ait olan kısmı onaylanmıştır. Haysiyet Divanı Raporu'nun üçüncü maddesi nedeniyle söz alan bazı delegeler madde hakkındaki görüşlerini açıklamışlar ve bu arada bazı tekliflerde bulunmuşlardır. Bu teklifler arasında siyasi suçlardan dolayı mahkum olmuş olanların partiye kabul edilmeleri de bulunmaktaydı. Teklif görüşüldükten sonra kabul ediliyordu. Kongrenin ilerleyen saatlerinde Başkan Sıtkı Yırcalı genel istek üzerine yeni Genel İdare Kurulu üyelerinin isimlerini okuyacağını bildirmiş ve bunları aldıkları oy miktarlarıyla birlikte okumuştur. Bunun üzerine kürsüye gelen Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar, kendisi ve arkadaşları hakkında kongrenin gösterdiği itimat ve güvene teşekkür ederek, "kongrenin kendilerine tevdi ettiği bu ağır vazifenin mesuli-

---

³⁰¹ A.g.d.

³⁰² A.g.d.

yetlerini müdrik olarak azimle çalışacaklarını” bildirmiştir³⁰³. Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar’ın bu konuşmasının ardından görüşmelere kaldığı yerden devam edilmiştir. İlk olarak Tüzük Komisyonu Raporu’nun müzakeresine geçilmiş ve 12. maddeye kadar olan kısım aynen kabul edilmiştir. 12. maddenin müzakeresinde söz alan bazı delegeler büyük kongreyi toplama yetkisinin Genel Kurul’a veya Genel Başkan’a verilmesi hakkında görüşlerini bildirmişler ve bazı tekliflerde bulunmuşlardır. Kongre’nin Genel Başkan ve Genel İdare Kurulu tarafından toplantıya çağırılabilceği, kongrenin 2 yılda bir toplanacağı kongrenin toplanış tarihi bu tarihten en az iki ay önce il teşkilâtlarına bildirilmesinin gerekli olduğu yolundaki teklifler madde ile birlikte aynen kabul edilmiştir³⁰⁴. Ayrıca kongreye vergilerin azaltılması, devletçiliğin sınırlandırılarak, devlet sermayesiyle meydana getirilen kuruluşların yüzde yetmiş beşine halkın katılımının sağlanması, milletvekili sayısının azaltılması, Demokrat Parti rozeti taşıyanların sokakta karşılaştıkları zaman, birbirlerini tanımasalar dahi selamlaşmaları önerildi³⁰⁵. Ayrıca kongre daha önce Parti Merkez Haysiyet Divanı’nın partiden çıkarılmasına karar aldığı A.Kemal Silivrili, A.Rıza Kırsever, Haydar Aslan, Behçet Gökçen, Şahin Laçın, Asım Gürsu, Mehmet Aşkar, Ahmet Çınar, Bahaettin Öğütmen, Mehmet Öktem adlı milletvekillerinin hakkında verilen kararların onaylanmasına, Mithat Şan ve Mehmet Hakyemez hakkındaki kararın iptaline karar verecekti³⁰⁶. Demokrat Parti Kongresi öğleden sonraki oturumunda da bir yandan Parti tüzüğü tasarısının müzakeresine devam etmiş, bir yandan da Haysiyet Divanı seçimi yapılmıştır. Tasarının 12. maddesinden 20. maddesine kadar olan bölümleri kabul edildikten sonra, Genel İdare Kurulu’na milletvekili adayı seçmek yetkisini açıklayan 20. madde üzerinde pek çok konuşmacı söz almış ve genellikle hatipler, Genel Kurul’a milletvekili seçme yetkilerinin verilmesine karşı konuşmalar yapmışlardır. Bunun üzerine kürsüye gelen Genel Başkan Celal Bayar, bu konuda Genel İdare Kurulu’na asla bir ayrıcalık verilmesini düşünmediğini, vilayet seçmenlerinin ancak kendi vilayetleri dahilinde bulunan tanınmış şahsiyetleri seçebileceklerini, halbuki, diğer taraftan, bir çok şöhretli profesör, siyaset adamı ve ilim adamlarının, memleket dahilinde tanınmış olmakla beraber ihtimal o vilayette tanınmış bulunduğunu ve bu tanıtma işini de Genel

---

³⁰³ Kandemir, **a.g.e.**, s. 101 .

³⁰⁴ **Ulus**, 26 Haziran 1949 ; **A.g.d.**

³⁰⁵ **Ulus**, 24 Haziran 1949 .

³⁰⁶ **Zafer**, 25 Haziran 1949 .

İdare Kurulu'nun yapacağını, bir devlet idaresine namzet olan bu partinin elbette böyle kıymetleri bir tarafa bırakamayacağını, bundan dolayı adayların yüzde yirmi besinin Genel Kurul tarafından gösterilmesi icap ettiğini bunun bir memleket meselesi olduğunu bildirmiştir³⁰⁷. Tasarının 20. maddesi üzerinde tartışmaların devam etmesi üzerine oturuma on dakikalık bir ara verilmek zorunda kalınmıştır. Oturum yeniden açıldığı zaman bir evvelki oturumda müzakeresi yarım kalmış olan 20. madde üzerinde görüşmelere devam edilmiş ve milletvekili adaylarının beşte biri nispetinde Genel İdare Kurulu tarafından seçilmesi esasiyle birlikte 20. madde kabul edilmiştir. Toplantının devamında diğer maddelerin görüşülmesi de yapılarak muhtelif delegeler tüzük raporu etrafındaki görüşlerini bildirmişlerdir. Parti Başkanı'nın Devlet Başkanı seçilmesi halinde Devlet Başkanlığı vazifesini ifa ettiği müddetçe parti başkanlığından çekilmesi esasının da eklenmesiyle birlikte tüzük komisyonu raporu aynen kabul edilmiştir. Daha sonra Ana Dâvalar Komisyonu raporunun müzakeresine başlanmış ve söz alarak kürsüye gelen İstanbul Delegesi Doktor Mükerrern Sarol raporu okuyarak delegelere gerekli izahatı vermiştir. Mükerrern Sarol Ana Davalar Komisyonu sözcüsü olarak yaptığı konuşmasından şu sözlerle bahsedecektir: "...Ana fikirlerin ortaya konarak bu beyannamenin hazırlandığını, Demokrat Parti'nin hiçbir gün en sıkışık zamanda bile mücadelesinde kanun dışı yollarda iltifat etmediğini belirterek, iktidara aday olan partimizin bin çeşit zorluklardan başarı ile geçtikten sonra hadiseleri soğuk kanlı değerlendireceğini bu güne kadar devam eden milletin güvenini seçimlerde yeniden kazanarak iktidar olacağı inancımı sergileyerek "hazırladığımız raporu kongrenin yüksek tasviplerine arz edilmesi dileğiyle" sözüme son verdim. Kongre, raporu büyük alkış, büyük heyecan ve tezahüratla kabul etti..."³⁰⁸.

Ana Davalar Komisyonu Raporu'nun müzakeresi nedeniyle söz alan delegeler kendi görüşlerini açıklamışlar ve bilhassa genel seçimlerin 1950 yılından önce yapılması, seçim sandıkları başında Demokrat Partili müşahitlerin herhangi bir hileye meydan verilmemesi, gibi hususlarda hassas davranılmasını istemişlerdir. Ana Davalar Komisyonu Raporu'nun oya sunularak aynen kabulünün ardından Demokrat Parti'nin 21 Temmuz'da bütün illerde mitingler tertip etmesi karar altına alınmış ve parti programı komisyonu raporunun müzakeresine geçilmiştir. Bu rapor üzerinde de görüşlerini bildiren delegeler, "işçi davasında, milli eğitim konusunda azami dikkat

³⁰⁷ A.g.d.

³⁰⁸ Sarol, a.g.e., s. 87 .

gösterilmesinin içtimai bir zaruret olacağı noktasında ısrar etmişler” ve bu meseleler üzerinde Genel İdare Kurulu’nun, azami hassasiyetini talep etmişlerdir³⁰⁹.

Program tasarısının da kabulünden sonra gündemde görülecek başka madde bulunmuyordu. Bunun üzerine, kongrenin sona ermesi münasebetiyle Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar kürsüye gelerek delegelerin kongre çalışmalarında çok mühim kararlar aldıklarını söylemiş ve bunların memlekete hayırlı olmasını dileyerek çok yorucu bir çalışmadan sonra başarılı işler gören parti delegelerine teşekkür etmiş ve hayırlı yolculuklar dilemiştir. Bu suretle bir haftadan beri devam etmekte olan Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi 25 Haziran 1949 tarihinde saat 22.30 da faaliyetini tamamlayarak kapanmıştır.

Kongrenin son günü yapılan bir başka uygulama da Demokrat Parti ile ilgili seçimlerin yapılması olmuştur. Genel Başkanlık için yapılan seçimlere bin yüz dolayındaki delegeden dokuz yüz on yedisi oylamaya katılmış, bunlardan dokuz yüz biri oylarını Celal Bayar’a verirken; Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Memiş Yazıcı, Zühtü Velibeşe ve Ali İhsan Sabis’e de birkaç oy çıktığı görülmüştür. Genel İdare Kurulu üyeliklerine ise; Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Refik Şevket İnce, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, İhsan Şerif Özgen, Üzeyir Avunduk, Nuri Özsan, Celal Ramazanoğlu, Kamil Yöndeş, Kemal Özçoban seçilmişler, bunun yanı sıra on dört de yedek üye belirlenmiştir. Parti Haysiyet Divanı için de gizli oy-gizli sayım yöntemi ile seçimlerde ise, divan üyeliklerine; Fuat Hulusi Demirelli (316), Ekrem Hayri Üstündağ (281), Fikri Apaydın (258), Hamit Şevket İnce (249), Salamon Adato (232), Eyüp Sabri Hayırlıoğlu (181), Lebib Divanlıoğlu (180), Hasan Polatkan (139), Ahmet Veziroğlu (128), Levent Mimaroglu (127), Faruk Nafiz Çamlıbel (106) seçilmişlerdir³¹⁰.

Kongre sonunda Celal Bayar’ın yaptığı konuşma kongre genelindeki çalışmaların genel bir değerlendirilmesi olması bakımından önemlidir. Tüm delegelerin coşku ile dinlediği ve alkışlar ile desteklediği bu konuşmada Celal Bayar şunları söylemiştir:

"-Sayın Delege arkadaşlar,

Arkadaşlarımızın beyanlarını ve tenkitlerini hususi bir alaka ile takip ettim. Rapor üzerinde yürütülen fikirleri birkaç noktada toplamak mümkündür.

---

³⁰⁹ A.g.d.

³¹⁰ Albayrak, a.g.e., s. 141.

Bizim hayatımızda en çok söz mevzuu olan şey, 12 Temmuz Beyannamesidir. Bu beyanname neşrolunduğu andan itibaren beyanatlarımızla, nutuklarla, fikirlerimizi, kanaatlerimizi her zaman için arz ettik. Artık bunun üzerinde yeni bir şey söylemekle birbirimizi ikna etmeye çalışmak beyhude bir külfet haline gelmiştir. Çünkü artık herkes müspet veya menfi bu beyanname hakkında bir kanaate varmıştır. Kısacası, burada son defa olarak beyannameye temas ihtiyacını duymaktayım.

12 Temmuz Beyannamesi, bu beyannamenin çıktığı zamanda ve bundan evvel, 21 Temmuz seçimini yapan hükümetin, millete karşı aldığı tavır ve hareketin ve baskının aksülamelidir. 21 Temmuz seçimlerindeki hareketin ve ondan sonra Recep Peker hükümetinin tedhiş ve tazyik politikasının yürüyemeyeceğine dair kanaatin ifadesidir. Bu beyannameyi çıkarmak iyi mi olmuştur, fena mı olmuştur?

Bu beyanname dolayısıyla bizim karşımıza iki yol çıkmıştı. Birisi ihtilal yolu idi. İğtişâş ve isyan yolu idi. İkinci yol, memlekette istikrarı muhafaza ederek müşkül dahi olsa, zaman kaybı dahi olsa istikrar yolu idi. Bizler sizlere itimat ederek ikinci yolu, istikrar yolunu tercih ettik. Yolumuz uzamış dahi olsa, sükun ve istikrar gibi, netice almak prensibini tercih ettik.

Bana, böyle bir beyannamenin neşri muvafık olur mu, olamaz mı? diye devlet reisi tarafından bir sual tevcih edilince, "Esasını göreyim, arkadaşlarımla görüşeyim, size kararımı bildiririm" demiştim. Bana verilen hazırlanmış metni okuduğum zaman, "Bu metinde bir şeyin yer bulmasını istiyorum" dedi. O fıkra da, "Fiili neticeye intizar etmek" fıkrası idi. Eşit haklara sahip olmak, siyasi kanaate sahip olan bir vatandaşın diğerleri tarafından tazyike maruz kalmaması, gibi metinde esaslı prensipler vardı. Bunlara karşı "fiili neticeye intizar edeceğiz" dedim. Bizim 12 Temmuz Beyannamesine verdiğimiz kıymet "Fiili netice" idi. Bu sözlerimle, "Demokrat Parti kendisini oyalama siyasetine, Makyavelist bir idareye kaptırdı." diyenlere cevap veriyorum: Biz her hakikati tatbikatında değil, anında görecek arkadaşlarız. Bazı arkadaşlarımız beyannameyi reddetmediğimiz için bizi ilzam ediyorlar. Onlara soruyorum:

Bu beyannameyi reddetmekle ne fayda hasıl olurdu? Hiçbir vatandaş bunu izah edememiştir...

Bugün 12 Temmuz Beyannamesi'nin hafif de olsa faydası görülmüştür. Fakat reddetmek. Neyi reddetmeliydik? Reddedince elimize ne geçecekti? O zaman "Bu efendilere eşit muamele yapılmasını taahhüt ettik, idarecilerin bir taraf vazife

görmelerini vaat ettik, bir kardeşlik duygusunun yaratılmasına hizmet etmek istedik, fakat onlar bütün bunları reddettiler" diyeceklerdi. Biz böyle bir teklifi reddedince tarihe karşı mesul olurduk. Kabul ettik arkadaşlar. Hatta teşekkürle kabul ettik. Burada bazı arkadaşlar, "Bundan ne fayda gördük?" dediler. Her şeyi o günkü şartlarla mütalaa etmek lazımdır. O şartlar değiştikten, ferahlı an geldikten sonra, o zamanki meseleler mütalaa edilirse daima hataya düşülür. O günlerde Demokrat Parti'ye girmek, partide faal ve enerjik rol almak, adeta bir macera, bir tehlike idi. O günlere ait size bir misal vereyim: O günlerde teşkilatımız bulunan bir vilayete gittim. Beni birkaç yüz kişi karşıladı. Demokrat Parti'nin hayatında bir kaç yüz kişi ile karşılanmak, birkaç kişi ile karşılanmak gibi bir şeydir. Adedin azlığı dikkatimi celbetti. İl İdare Heyeti ile konuştum.

"12 Temmuz Beyannamesi yeni neşredildi. Muhtevası hakkında henüz tam bir emniyet nasıl olmamıştır. Bunun sizin ağızınızdan ifade edilerek halka emniyet verilmesini istiyoruz" dediler. Bu mevzu üzerinde il idare heyeti ile konuştum. Aradan bir zaman geçtikten sonra tekrar o vilayete gittim. Beni iki yüz kişi ile karşılayan o vilayet iki bin değil, dört bin değil, binlerce vatandaşla karşıladı. İnsan seli akıyordu. O delegeler şimdi karşımda bulunuyorlar. Beni tebessümle dinliyorlar. O halde vilayetin ismini de ifşa edeyim: Ordu

Biz ihtilal yapmak, kanlı hareketlerde bulunmak istemiyorduk. Bunları yapmamağa karar vermiştik. Çünkü biz ihtilalin ne felaket olduğunu biliriz. Hatta vatandaşlar arasında nifak tohumu serpmemeğe dahi karar verdik. Bu memleketin vatanperver çocukları birbirlerini sevmelidirler. Sandık başlarında mücadele ederiz. Bu mücadele fikir ve kanaatlerimizin çarpışması ile memlekette iyilik yaratacağına inandığımız için yapılır. Bir de bir vatandaş memleketin iyiliğini bizim düşündüğümüz şekilde görmüyorsa onu düşman olarak karşıma almağa hakkımız yoktur. Bugün iktidara sahip olan parti de kendileri gibi düşünmediğimiz için bize düşman olmamalıdır. Eğer bize düşmanlık yapıyorlarsa, demokrasiye, maksada ve dolayısıyla memleketin umumi menfaatlerine düşmanlık yapıyorlar, demektir.

Biz, muhtelif kanaatlere samimi surette sahip olan ve bu kanaatlerini müdafaa etmek suretiyle bu memleketi yükseltmeye çalışan insanları görmek ve bu maksadı sağlamak istiyoruz. Sizler Demokrat Parti'nin en yüksek ve salahiyetli uzvusunuz. Bütün mukadderatımıza sahipsiniz. Bu itibarla her arkadaşın sualini cevaplandırmağa

meceburum. Bir arkadaşımız 12 Temmuz beyannamesinden sonra Reiscumhur'un Şark seyahatine milletvekili Nuri Özsan'ın neden tefrik edildiğini sordu. Cevabımız basittir. Biz memleketi müsavi haklara sahip insanların diyarı olarak tanıyoruz. Şarktakiler de garptakiler de aynı haklara sahiptirler. Bunlar arasında ne fiili ve ne de hukuki fark olmayacaktır. Bu, Demokrat Parti'nin en büyük davalarından biridir. Şarkta birçok hadiseler olmuştur. Bu vilayetler zaman zaman kanlar pahasına vatanlarını şahametle müdafaa ettikleri halde birçok istila felaketine uğramışlardır. Bu yüzden oralarda hükümet, diğer yerlerdeki kadar düzenli şekilde teessüs edememiş, oralarda istisnai kanunlar vazetmiştir. Şark, garptaki kadar asude bir hayata malik değildir. Bunu teessürle kaydetmek icap eder.

Doğudan bize sitem yağmuru yağdırdılar. Neden bize gelmiyorsunuz? dediler. Biz İstanbul'da, Ankara'da teşkilatımızın ne kadar çabuk kurulmasını istiyorsak, Siirt'te de, Muş'ta da aynı hızla kurulmasını istiyorduk.

Fakat her şey imkanla mukayyettir. Biliyorsunuz, ilk zamanlarda Demokrat Parti'ye girmek bir maceraya atılmak idi. Orada ise hükümetin jandarmanın ellerine verilen silah vakıa vatandaşın hak ve hürriyetini müdafaa için verilmiştir. Amma orada bu vazifesini müdrik olanlar daha azdır. Bundan dolayı Şark'ta partimize intisap korkusu daha fazla idi. Bu arkadaşlar bizim gecikmemizi, bizi dilhun edecek bir şekilde, bize müstemleke nazarıyla mı bakıyorsunuz. Bundan dolayı mı gelmiyorsunuz? diye sitemlerle karşılıyorlardı. Halbuki biz müşterek bir vatanın sahibiyiz. Külfette ve nimette vatandaşlar müsavidirler. Başka türlü devlet idaresini havsalamız almamaktadır. İktidara geldiğimiz zaman bu gün bir vakıa olan Şark-Garp tefrikini tarihe karıştıracağız. Gelecek nesillere böyle bir tefrikin bulunduğunu unutturacağız.

Devlet Reisi bana dedi ki: "Şarka gideceğim. Orada memleketin müteaddit partilerle idaresinin bir zaruret olduğunu söyleyeceğim. Vatandaşlara karşı müsavi muamele yapılmasını isteyeceğim. Valilere bitaraf muamele yapmalarını emredeceğim. İstiyorum ki ben bu işi yaptığım zaman, sizin mutemet bir arkadaşınız da benim yanımda bulunsun. Buna şahit olsun.

Mesele ne olursa olsun bir devlet reisinin böyle bir müracaatı karşısında, "Hayır senin refakatine bir arkadaş veremeyiz" demenin ne kadar çirkin olduğunu takdir edersiniz. Devlet Reisinin hüsnüniyetine karşı başka türlü hareket edemedik. Biz daima hüsnüniyetin yanındayız.

Bunu, idare kurulunda da tafsilatı ile konuştuk. Bugün bize Halk Partisi ile muvazaa isnadında bulunan bedbahtlar dahi, Devlet Reisinin teklifini kabul ederek "Bir arkadaş verilmesi lazımdır" dediler. Amma şimdi bunu aleyhimize kullanmak küstahlığında bulunmaktadırlar. Esasen iş bu raddeye geldikten sonra 12 Temmuz Beyanamesi neşredildi. Bunu müteakip Devlet Reisinin refakatine Nuri Özsan verildi.

Bu seyahatin Şark'ta ne kadar müspet bir tesir yaptığını ben söyleyemeyeceğim. Oradaki arkadaşlara bırakacağım. Nuri Özsan arkadaşımız kendisine bu vazife verildiği zaman efkar-ı umumiyenin tazyiki altında bana müracaat etti:

"-Aman bana bu vazifeyi vermeyin. Evdeki refikam bile tehlikeli bir harekette bulunduğumu, bu vazifeyi asla kabul etmememi ısrarla söyledi: Beni refikamdan mahrum edeceksiniz" dedi. Kendisine:

"-Vazifenin sadece müspeti olmaz, menfisi de olur" dedim. Kendisinden mutlaka gitmesini rica ettim. Arkadaşımız Devlet Reisinin refakatinde vazifesinin Demokrat Parti'ye yakışan bir vekar içinde ve hüsnü suretle ifa etti. İşte hikaye bundan ibarettir. Vazifemizi yaptık. Bugün dahi, bu seyahatten iyilik doğduğuna kaniiz.

Bir insan ne kadar kuvvetli olursa olsun, ne kadar haklı bulunursa bulunsun bazen hakikati müdafaa ettiği için şaibe altına düşebiliyor. Biz, böyle bir parti kurmaya giriştiğimiz zaman da bu çeşit isnatlara maruz kalacağımız biliyorduk. O halde kendi hesabımıza zaafa düşeceğimizi neden küçük görelim? Biz başkalarının maksatlarına sürüklenecek kadar mesnetsiz insanlar mıyız? İstanbullu bir genç delege arkadaşımız, bizim raporumuzda sorduğumuz "ne olacak?" sualine karşı, İnsan Hakları Beyanamesi'nin 13. maddesini ele alarak nazari şekilde cevap verdi: "İsyan yahut ihtilal!.." Hayır arkadaşlar!...

Eğer tabir caizse, Demokrat Parti isyan etmeden bir mucize gösterecektir. Maksat ve gayesini başkalarına akıl ve mantıkla kabul ettirmek yolundadır. Bizim her zaman ifade ettiğimiz gibi, memleketimizin coğrafi durumu çok mühimdir. Biz, başka memleketlerle çıkarılan isyan ve ihtilallere ayak uyduramayız biz, bu memlekette istikrarlı bir millet olmak içi milli hudutlarımız içinde istiklalimizi muhafaza edeceğiz. Amma alacağımız netice de vardır. Bu neticeden mahrum mu olacağız? Hayır! Özlediğimiz ve beklediğimiz garazsız ve iyazsız ferdi hürriyetimizi de sağlayacağız. Belki zaman kaybedebiliriz. Fakat bir millet hayatında, zaman mefhumunun o kadar büyük manası yoktur. Birkaç sene bekleyebiliriz. Yeter ki memleketin huzuru

bozulmasın. Ve dostu düşmana karşı memleketimize parti mücadeleleri yüzünden huzuru kaçırılmış bir vatan hissi verilmesin. Şu da var ki, Demokrat Parti esasen nizamnamesinde ve programında, bu memleket huzur, sükun ve istikrar getireceğini, vatandaşların birbirini seveceğini söylemiş ve bunu vaat etmiştir. Biz bu prensiplerden ayrılamayız.

Büyük Millet Meclisi açıldığı zaman, 21 Temmuz'dan sonra, Ankara'da bulunanlar o günün manzarasını göz önüne getirdikleri takdirde görürler ve söyleyebilirler ki o gün Ankara'nın manzarası doğrudan doğruya bir ihtilal manzarası idi. Eğer Demokrat Parti ihtilalle neticeye varmak fikrini beslese idi, o gün kendisi için en büyük fırsattı. Herkes müteheyyiçti. Meclise karşı harekete geçilmek isteniyordu. "Bizi baldırı çıplaklar, kasketli insanlar diye istihfaf edenlerin gidip evlerini başlarına yıkalım" diyorlardı. Doğrudan doğruya bizi ihtilal yapmaya teşvik ediyorlardı. Bir "evet" deyiniz kafidir, diyorlardı. Demokrat Parti bunu önledi. Bunu önlemekle şu ana kadar memlekette yaptığı hizmetlerin en büyüğünü ifa etti.

21 Temmuz faciası ile hepimiz kan ağlıyorduk. Şikayetler içinde neler yoktu? Bu şikayetleri şu anda dile getirmekten eza duymaktayım. Ağzına gübre doldurmuşlar, sırtına binerek "Deh, çüş" diye işkence görmüş ortaçağ mezalimine uğramış vatandaşlarımız vardı. İstirap içinde toplanarak "Ne yapacağız?" dedik. Büyük Millet Meclisi'ne gidip vazife mi göreceğiz, yoksa sine-i millete çekilip orada mı çalışacağız? uzun müzakerelerden sonra şu neticeye vardık: Meclise gitmeden sine-i millete çekilmenin sarih manası "ihtilale hazırlanıyoruz" demektir. Halbuki bizim prensiplerimizde ihtilal kelimesi mevcut değildir. O halde "Meclise gireceğiz, imkan dahilinde de vazifemizi yapmağa çalışacağız" dedik. Bizim maksadımız sadece 21 Temmuzda mı, nihayet bulmuştur? Bundan sonraki seçimlerde onun acısını ve ıstırabını daha sıkı çalışmak suretiyle ve kanun yollarından hareket ederek çıkaracağız ve hakkımızı alacağız. Evet arkadaşlar, Meclis'e girdik, vazifemizi yaptık. Bu suretle yine prensiplerimize sadık kaldığımızı bütün memlekete ilan ettik.

Şimdi bir başka meseleye geliyorum. Laiklik meselesi. Programımızda din hürriyeti manasında alıyoruz. Laiklik dinsizlik demek değildir.

Programımızda laiklik dine hürmet esasını en iyi şekilde tespit etmiştir. Eğer biz iktidarda olsa idik, bu programı tatbik ederdik. Şunu söyleyeyim ki, Türk Milleti Müslüman'dır. Müslüman olarak kalacaktır. Allah'ına Müslüman olarak gidecektir.

Dini tedrisat meselesi bu bakımdan mühimdir. Fakat tamamıyla teknik bir meseledir. Biz programımızı tatbik etmek imkanını elde ettiğimiz gün en salahiyyetli ve mutemet kimseler tarafından tatbik şeklini de programa bağlayacağız. Şimdi bana Katolikler, Ortodokslar ve diğer dinlere mensup bulunanlar hakkında ne düşünüyorsunuz? diye soruluyor. Cevap vereyim: Katolik, Musevi, Ermeni ve Ortodokslar bizde daha Tazminat'tan beri din hürriyetine sahip olmuşlardır.

Eğer onların bu hürriyetlerini engelleyen bazı şeyler varsa bunları bertaraf edeceğiz. Biz dinin siyasete alet edilmesinin şiddetle aleyhindeyiz. Bu ne maksatla olursa olsun, bizzat o mukaddes mefhumu hürmetsizliktir. Biz irticaın da şiddetli aleyhindeyiz. Memlekette irtica yoktur, ama, irticaa doğru beliren istidatları zamanında görüp önlemezsek bu memleketin felaketini hep beraber hazırlamış oluruz. Bu noktada hassas bulunmamız lazımdır.

Aşırı sağcılık ve solculuk hakkında fazla söze ihtiyaç yoktur. Bu memlekette aşırı cereyanları tasvip edecek insanlar bizim aramızda yoktur. Biz, samimi insanlar olduğumuz için bu memlekete iyilik kimin tarafından gelirse gelsin, yahut felaketler kimin tarafından önlenirse önlensin, onlarla beraber olacağımızı her zaman ilan ettik. Hükümet bu noktada hassasiyet gösterince, kendisini desteklemekten çekinmeyeceğimizi ifade ettik. Bunu huzurunuzda da söylüyorum. İstirat kabilinden arz edeyim ki, ben bu meseleler hakkında zaman zaman hükümetin dikkatini çektim. Dikkatliyiz, dediler. Son defa Sayın Başbakan'la Meclis'te ayak üzeri görüştüğüm zaman bana bir kanun getireceğini söyledi. Kanunu okumuş değilim. Başbakan'a, "Bu da bir baskı vesilesi olmasın" dedim. Teminat verdi. Şahsına emniyet edilmesi lazım geldiğini söyledi. Elbette tetkik edeceğiz. Meclis'te son çıkan ekspres kanunlar arasında bu da girmiş. Biz Meclis'ten çıkan ekspres kanunlar arasında vazifemizi hassasiyetle yapıyoruz. Fakat bir netice alamıyoruz. Bizim Meclis grubumuzda kala kala 32 arkadaşımız kaldı. Evvelce çoktu. Fakat posası gitti. Özü kaldı. Bugün Meclis'te Demokrat Parti kemiyet olarak değil, keyfiyet olarak kıymetlidir. Tahmin ediyoruz ki, gelecek intihap da, kemiyet de bize geçecektir. Bağırarak, küfretmek, yumruk sallamak, demagoji yapmak Meclis'te çalışmanın bir numunesi ise, biz bütün ömrümüzce bunlardan uzak kalacağız. Her mevzuu kanun dahilinde ve ilmi şekilde tetkik edip bunları kürsüden efendice ifade etmek vazifemiz olacaktır. Tekrar adedimizin azlığı

üzerine dikkatinizi çekerim. Bunun telafisi önümüzdeki seçimlerde sizlerin himmetinize bağlıdır.

Şimdi Genel İdare Kurulunuzun çalışmalarına geliyorum. Heyeti umumiyemiz bundan evvelki kongre tarafından seçilmiş teşkilatın itimadına mazhar olmuş arkadaşlarınızdır. Bize hayatımızın en büyük mükafatını vermiş bulunmaktasınız.

Bununla iftihar etmekteyiz. Biz nasıl çalıştık? Farz ediniz ki, mesut bir aile vardır, bütün gayesi aile saadetini temin etmektir. Ama arada sırada ev masrafları hakkında aralarında münakaşalar olur. Biz de aramızda münakaşalar yaptık. Ama daima doğru yolu bulduk. Verdiğiniz vazifeler çok ağırdı. Teşkilatın bünyesinin sarsılmasına imkan vermemek çok dikkat istiyordu. Biz ahenkli çalışmalarımızla bunu yaptığımıza eminiz. Hayatta yer alan iki mefhum vardır. Birisine egoistlik diğerine feragat derler. Birincisi, bana dokunmayın da ne olursa olsun diye hareket eder. Eğer bir partide bu politika takip edilirse, böyle bir fırka mevcut değildir demek lazımdır. Böyle fırka yok demektir.

Feragate gelince, servete, şerefe, mevkie arka çevirerek milli vazifesini yapmak, vatanına karşı borçlarını ödemek ve bunun için her türlü zahmete katlanmak şeklindedir. Partiler de, kurulduğu zaman biz gafıl insanlar değildik. Bir parti kurulduğu zaman ne gibi akıbetlere uğrayacağını biliyorduk. Memleketimizin ve diğer memleketlerin siyasi hayatlarını tetkik etmiştik. Bizzat bu siyasi hayatın içinde idik. Adettir, siyasi partinin önde gidenlerini çürütmeğe çalışırlar. Yağacak isnat ve iftira yağmurunu, hatta bunun bir gün çamur olacağını da biliyorduk. Fakat dün olduğu gibi bugün de hiçbir isnattan, hiçbir düşmanlıkta perva etmeyerek feragatle çalışmak isteyen insanlar olarak huzurunuzdayız. Siz burada Demokrat Parti'nin sahibisiniz. Bizim vazifemiz, siz toplandıktan sonra nihayete ermiştir. Fakat biz size imanlı, vatansever, partimize kayıtlı üç milyonluk bir kuvvet teslim ediyoruz.

O kongre ile bu kongre arasında iki misli arttığımız anlaşılmaktadır. Sizden ricaya mahal yoktur. Mal sahibi olarak size teslim edilen bu emaneti vicdanınızın emrettiği şekilde kullanınız. Bu mukaddes emaneti bu memleket için hayırlı şekilde kullanacak ve mutlaka iyi neticeye varacaksınız. Bu memleketin haklarını, hürriyetlerini en iyi şekilde temin edecek olan Demokrat Parti'yi, sağlam esaslara göre yeni idare heyetini iş başına getirmek suretiyle milli vazifenizi en mükemmel şekilde başaracaksınız³¹¹.

---

³¹¹ Sarol, a.g.e., s.s. 88-98 .

3- II. Kongre'nin Önemi ve Sonuçları:

20 Haziran 1949'da toplanan Demokrat Parti'nin II. Kongre'sinin geneline bakıldığında; ülkede yaygın olarak yaşanan siyasal çalkantıların kongre salonuna da yansdığı konuşmalarda, alınan kararlarda, yaşanan tartışmalarda o dönemde Türkiye'ye hakim olan gerginliğin esintileri görülmektedir. Demokrat Parti'nin geçmişteki ve gelecekteki politikasını görüşmek, 12 Temmuz Beyannamesi sonrasında yaşanan parti içi çalkantıları gidermek "Millet Partisi kuruluşunun açtığı çatlağı yamamak ve parti içi muhaliflerin Demokrat Parti safları üzerindeki nüfuzunu gidermek"³¹² amacıyla toplanan ve beş gün süreyle çalışmalarını sürdüren kongre genel itibarıyla başarılı olarak kabul edilebilir. Şüphesiz kongrenin verimli ve başarılı geçtiğinin en önemli ispatı Demokrat Parti'nin bir yıl sonraki büyük seçim başarısıdır. Alınan bu başarıda dönemin siyasi karmaşası içinde toplanan II. Kongre'nin büyük bir etkisi vardır.

Kongrede Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarı süresince gerek lehine gerek aleyhine olarak dönem dönem kullanılacak olan önemli kararlar alındı. "Kurultayın aldığı kararlarla parti tüzüğünde bazı değişiklikler yapıldı, bir Yüksek Haysiyet Divanı kuruldu, parti merkez komitesine milletvekili adaylarının yüzde yirmisini tespit etme yetkisi tanındı; parti başkanının gerektiğinde kurultayı olağanüstü toplantıya çağırabilmesi kabul olundu ve kurultay delegelerinin sayısı azaltıldı. Laiklik prensibini bozmamak şartı ile din hürriyetinin temel hürriyetlerden olduğu kabul edildi. (Celal Bayar Türk Milleti'nin Müslüman olduğunu ve Müslüman kalacağını, Allah'a Müslüman olarak ulaşacağını, dini eğitimin teknik bir mesele olduğunu söylüyordu.) İşçilere siyasi maksatlar dışında grev hakkı da tanınacaktı"³¹³. Bunların yanı sıra seçim ile ilgili sert konuşmalar yapılmıştır. Kongrede Merkez Parti Komite'sinin hazırladığı rapora uygun olarak seçimlerin mahkemelerce denetleme altına alınması ve seçim güvenliğinin sağlanması isteniyordu. Delegeler tarafından yapılan konuşmaların bir çoğu seçimlerin özgür bir havada, hilesiz yapılması yönündeydi.

Kongre, genel olarak I. Kongre örneğine uygun hareket ediyordu. Bu kongrede de aynı ilk kongrede olduğu gibi komisyonlar oluşturulmuştur. Ve yine aynı ilkinde olduğu gibi en önemli komisyon, Ana Davalar Komisyonu'dur. I. Kongre'de ilan edilen

³¹² Karpat, a.g.e., s. 195 .

³¹³ A.g.e., s. 195 .

Hürriyet Misakı gibi II. Kongre’de de Milli Teminat Andı olarak adlandırılan bir rapor yayınlanmıştır. Aslında Ana Davalar Komisyonu’nun kongre ile ilgili bir rapordur. Raporda; “Seçim Kanunu’nun ve seçimlerle alakalı hükümlerin vaaz’ından maksat millet iradesinin serbest tecellisini teminden ibarettir. Mevzuu kanunlara ve müesseses nizama aykırı hareket, kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlali neticesine varacağından buna meydan verilmemek üzere, memleket için büyük zarar ve tehlikeleri mucip olacak bu hale müsaade edilmemesi, bu mevzuda haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşru müdafaa halinde kalmaları, haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu’nun müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partilere ve Türk Umumi Efkari’na ve Hükümet’in ve vazifelilerin keyfiyetten haberdar edilmelerinin temini zaruri görülmüştür.

Ancak, tek parti zihniyetini ve Halk Partisi iktidarını, kanunların ihlali pahasına da olsa devamını kararlaştırmış olanlar, kongremizin bu kararı almış olmasını halkı ihtilale teşvik mahiyetinde tefsir etmeye kalkışabilirler. Halbuki ihtilal mevcut ve müesses içtimai ve siyasi nizamın cebren değiştirilmesine matuf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler ihtilal tabirinin tamamıyla şumülü dışında meşru hakların ve meşruiyetin müdafaası mahiyetindedir. Bu itibarla vatandaş siyasi ha ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hakimiyet ve hürriyet esaslarının tahakkukuna herhangi bir suretle engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakki olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz.” sözleri yer alıyordu³¹⁴.

Raporda kısaca, iktidardan istenilenlerin yerine getirilmemesi durumunda iktidarın “milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkum olacağı...” belirtiliyordu³¹⁵. Bu cümlede kullanılan “millet husumeti” sözcüğü raporun Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı tarafından “Milli Husumet Andı” olarak nitelendirilmesine neden olacaktır. Cumhuriyet Halk Partililer tarafından Milli Husumet Misakı (Ulusal Düşmanlık Andı) olarak adlandırılan rapor Demokrat Partililer tarafından Milli Teminat Misakı (Ulusal Güvence Andı) olarak adlandırılmıştır. Adı bile iki tarafı karşı karşıya getirmeye yeten bu rapor içeriği ile de iktidar-muhalefet partilerinin ilişkilerinin yeniden gerilmesine neden oluyordu.

³¹⁴ Sarol, a.g.e., s. 87; **Ulus**, 26 Haziran 1949 ; **Zafer**, 26 Haziran 1949 .

³¹⁵ **Zafer**, 25 Haziran 1949 .

Genel olarak Demokrat Parti'nin yayınladığı Hürriyet Misakı'nın bir devamı niteliğindeki Milli Teminat Andı ilkinde göre daha tehditkar bir nitelik taşıması nedeniyle, iktidar cephesinde büyük tepki ile karşılanacaktı. 12 Temmuz Beyannamesi ile yumuşamaya başlayan Demokrat Parti-Cumhuriyet Halk Partisi ilişkileri açıklanan bu rapor ile yeniden gerilmeye başlıyordu. Hükümet Demokrat Parti'nin kongresinde böyle sert kararların alınmayacağı fikrindeydi. Bu önyargı hükümetin "Husumet Andı"na gösterdiği tepkinin daha da ağır olmasına neden oldu. Andın yayınlanmasından iki gün sonra Cumhuriyet Halk Partisi tarafından "...Siyasi teşekküllerin tethiş usulleri ile vatandaş vicdanlarına tahakküm etmelerine asla müsaade etmeyecektir. Kin ve nifak havası içinde ve kardeş kavgalarıyla vatandaşın iç ve dış selametini tehlikeye düşürecek ve nihayet rejimimizi bir diktatörlüğe götürececek hareketlere hükümet elindeki bütün vasıtalarla karşı koymak kararındadır"³¹⁶ sözlerini içeren bir bildiri yayınlayarak ant ile memurların tehdit edildiği, vatandaşların korku ve baskı altında tutulmaya çalışıldığı ve bu anlayışı dolayısıyla bu andın hukuk devleti anlayışına aykırı olduğu ileri sürüldü³¹⁷. "Bayar ertesi gün verdiği cevapta endişe ve korkunun 21 Temmuz usullerinin tekrarı ihtimalinden doğduğunu ve istikrarlı bir demokratik idarenin değişmez hedefleri olduğunu bildirdi"³¹⁸.

Demokrat Partili Milletvekili olan Mükerrer Sarol Milli Husumet Andı'nın ardından yaşanan bu gerginlikleri şu sözlerle anlatmaktadır: "...Demokrat Parti'ye saldırmaya büyük başarıyla sonuçlanana ve yakın gelecek için büyük ümitler vaat eden Demokrat Parti Kongresi'ne gölge düşürmeye uğraştılar. Özellikle Demokrat Parti Kongresi'ni dikkatle izleyen, neşredilen beyannameyi soğukkanlılıkla karşılayan hükümetlerine ulu orta saldırmaya başladılar. Maksatları bu kongreyi bahane ederek Demokrat Parti'yi kapamak ve demokratik rejimi henüz emekleme çağında iken boğarak tek parti hakimiyetini yeniden diriltmekti. Güçlü bir muhalefete tahammülleri yoktu. Dikensiz gül bahçesi istiyorlardı..."³¹⁹.

Cumhuriyet Halk Partisi saflarından bir başka tepki ise dönemin Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'den gelmiştir³²⁰. Nihat Erim'in Aydın yöresine yaptığı bir gezi sırasında Milli Teminat Andı'nı eleştiren konuşmasına, Menderes ve Bayar aynı

³¹⁶ A.g.d. ; Zafer, 28 Haziran 1949 .

³¹⁷ Eroğul, a.g.e., s. 41 .

³¹⁸ A.g.e., s. 41 .

³¹⁹ Sarol, a.g.e., s. 100 .

³²⁰ A.g.e., s. 100 .

sertlikte cevaplar vermişler, iki parti arasında yaşanan gerginliğin sürmesine neden olmuşlardı. Adnan Menderes'in " C.H.P.'nin iktidarda kalmasını sağlamak için Nihat Erim'in sıfat ve salahiyetini kötüye kullanarak ordu ve memurları politikaya itmesi esef edilecek bir davranıştır. Aydın'da umduklarını bulamayacaktır. Bu sevdadan vazgeçmesini ülkenin önümüzdeki seçilere giderken sükun ve huzura son derece muhtaç olduğunu kendisine hatırlatmak isterim"³²¹ sözleriyle cevapladığı Nihat Erim'e Celal Bayar da şu sözlerle cevap veriyordu: "Milli Husumet Andı'nı nereden çıkarıyorlar? Kongremizde "Husumet Andı" olarak kabul edilmiş bir şey yoktur. İktidar bu günkü gaflet ve dalalet ile politikasına devam edecek olursa bu işler bir kardeş kavgasının hududu ölçülemeyecek facialarına kadar gidebilir"³²². Milli Teminat Andı her ne kadar 12 Temmuz Beyannamesi ile başlayan ılıman havayı dağıtıp C.H.P. ve D.P. taraflarını yeniden iki ayrı uca sürüklemekle birlikte, Türk siyasal hayatı bakımından demokratik bir düzene geçişin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilebilecek daha güvenilir bir Seçim Kanunu'nun yürürlüğe girmesinde etkili olması bakımından başarılı olarak nitelendirilebilir.

Milli Husumet Andı'nın yanı sıra tüm kongre boyunca yaşanan genel hava ile Demokrat Parti II. Kongresi'nde de Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı olan güçlü muhalefetini göstermiş, bir anlamda 12 Temmuz Beyannamesi sürecinde yaşanan olumlu ilişkilerin beraberinde getirdiği "muvazaa partisi" söylentilerini dağıtmıştır. Demokrat Parti'nin, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı öne sürdüğü en büyük kozu hiç şüphesiz Seçim Kanunu idi. Kongre süresince "seçimler emin ve dürüst bir düzen içinde cereyan etmezse, yapılacak işin "ihtilal hakkı"nı kullanmak olacağı üzerinde duruldu. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın bu hakkı tanıdığı ileri sürülerek, heyecanlı nutuklar ve sert hücumlar birbirini takip etti. 12 Temmuz Beyannamesi'nin ödenmemiş bir borç olduğu, Halk Partisi'nin Atatürk ilkelerinden tavizler vererek irticai körüklediği ileri sürülüyor³²³ ve buna ait belgeler ortaya atılıyordu"³²⁴.

Böylesine gergin bir havada yapılan kongrenin basındaki yankıları da büyük olmuştur. Kongre'yi izleyen Cumhuriyet Halk Partisi ve iktidar yanlısı basın organları ile Demokrat Parti'yi destekleyen basın kuruluşları arasında ciddi anlamda bir söz

³²¹ A.g.e., s. 100 .

³²² A.g.e., s. 101 .

³²³ "Adana'da dağıtılan arka tarafı altı okla süslenmiş muskalar."; Avni Doğan, **Kuruluş Kurtuluş ve Sonrası**, Dünya yay., İstanbul, 1964, s. 263 .

³²⁴ A.g.e., s. 263 .

düellosu yaşanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleyen gazetelerden biri olan Ulus gazetesi, Demokrat Parti'nin kongresini eleştiren hatta Demokrat Partilileri ihtilalcilikle suçlayan bir çok makale yayınlamıştır. Örneğin; Feridun Osman Mentешеođlu tarafından kaleme alınan “Demokrat Parti Kongresi Totaliter Bir Nizam Yıkıcılığına Sürükleniyor” başlıklı makale kongrenin genel olarak “ihtiras ve başıbozuk ve fevera” havasında devam ettiğini bunun tek suçlusunun Demokrat Parti Genel İdare Kurulu olduğunu söylüyor ve Demokrat Parti'yi “Hitlerci metotlarla, iktidarı ele geçirmeye çalışmakla itham ediyordu.”³²⁵ Ulus gazetesinde çıkan ve “İhtilal Partisi Mi?” başlığını taşıyan 26 Haziran 1949 tarihli bir makalede ise, kongrede yaşananların ihtilalci bir mantık taşıdığı yolundaki şu sözler sarf ediliyordu: “Demokrat Parti'nin hemen bütün sayın delegeleri son damlaya kadar kan akıtmaktan, idam sehpaları dikmekten, iktidar partisini asıp kesmekten, seçim günü çoluk çocukları ile helalleşerek sandık başına gitmekten isyan bayrağını açmaktan ve buna benzer daha bir çok işlerden bahsetmişlerdir. Sayın Celal Bayar o sualinde (Genel İdare Kurulu Raporunda Bayar'ın sorduğu soru) hala ısrar ediyor mu? Bilmiyoruz, fakat bir parti için ihtilal metotlarının tarifi işte budur. İhtilal metotları kullanmak isteyen bir parti, dedikleri veya istedikleri olmazsa isyan edeceğini kan dökeceğini ve bir delegenin alkışlar arasında söylediği gibi; ölüp öldüreceğini, kongresinde haykıran partidir. İhtilal metotlarını özleyen parti, iktidarı ele aldığı zaman, karşı partiyi ipe çekeceğini, daha iş başına geçmeden kongresinde ilan etmekten çekinmeyen partidir...Demokrat Parti Kongresi'nin, memleketi garip bir demokrasi anlayışı karşısında bıraktığını itiraf ederiz: Kan, kıtal ve sehpa demokrasisi...”³²⁶.

Ulus gazetesi, Demokrat Parti'yi yeren bu tür yazılarına devam ederken diğer gazetelerde Demokrat Parti'yi destekleyen makaleler de çıkıyordu. Örneğin Cihat Baban, 21 Temmuz 1949 tarihli Tasvir gazetesinde, Demokrat Parti'yi ihtilalcilik ile suçlayanları eleştiriyor, Cumhuriyet Halk Partisi 'nin önceki seçimlerde takip ettiği yolun anti-demokratik olmasından yola çıkarak, C.H.P.'yi tenkit yağmuruna tutuyordu. Yine Cihat Baban, “İkinci Kongre'nin parti içindeki düğümleñip kalmış olan pürüzleri

---

³²⁵ Feridun Osman Mentешеođlu, “Demokrat Parti Kongresi Totaliter Bir Nizam Yıkıcılığına Sürükleniyor”, **Ulus**, 24 Haziran 1949 .

³²⁶ **Ulus**, 26 Haziran 1949 .

temizleyeceğini” belirttiği 22 Haziran 1949 tarihli yazısında II. Kongre’nin Demokrat Parti içindeki bir tavsiye kongresi olduğunu belirtiyordu³²⁷.

Zamanla Demokrat Parti’nin yayın organı haline gelecek olan Zafer gazetesinde de Demokrat Parti’nin II. Kongresi’ne ilişkin bir çok yazı çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi Mümtaz Faik Fenik tarafından kaleme alınan “Şahıslar Değil Prensipler Önemlidir” başlıklı makaledir. 20 Haziran 1949 tarihinde Zafer gazetesi sütunlarında yer alan makalede Fenik, Demokrat Parti’nin Türkiye’de demokratik hakları kansız ve sessiz bir ihtilalle aldığını belirterek parti içinde ayrılık yaratanları sadece partiye değil demokrasi davasına da ihanetle suçlamıştır³²⁸. Mümtaz Faik Fenik’in parti içindeki muhalifleri suçladığı bu yazısından başka Demokrat Parti’nin iktidara sahip olacağı yolundaki yazıları da vardır. Bu yazılardan bir tanesi “Demokrat Parti Yarınki İktidara Namzettir” başlıklı yazıdır. Bu makalede Fenik, memleketin geleceğini Demokrat Parti’ye teslim edecek olanın Halk Partisi değil, millet olduğunu belirtmiş, bu noktada Demokrat Parti’yi acemilikle eleştiren Cumhuriyet Halk Partilileri uyararak “Halk Partisi kim oluyor ki? Memleket mukadderatını bir başka partiye devir ve teslim etmek salahiyetini kendisinde görüyor. Halk Partisi bu memlekete halk reyunin hiçbir işe yaramayacağını söylemek cüretini nereden alıyor?” diye mecazi anlamda soruyordu³²⁹.

Demokrat Partisi lehine bir başka yazı da Nadir Nadi tarafından Cumhuriyet gazetesine yazılıyordu. “Netice” başlıklı yazıda Nadir Nadi, II. Büyük Kongre’nin Demokrat Parti için olan öneminden bahsediyor, bu kongrenin toplanmasıyla Demokrat Parti’nin kalıcı ve sağlam olduğu, bütünlüğünü koruduğu, tüm kamuoyu önünde kanıtlandığını belirtiyordu. Nadir Nadi’ye göre II. Büyük Kongre Demokrat Parti’nin hayatında yeni bir devir açılmasını sağlamıştı³³⁰.

Genel olarak basında Demokrat Parti’nin II. Kongresine büyük ilgi gösterilmiş, kongre ile ilgili yaşanan tüm olaylar gazete sütunlarında geniş yer almıştır.

---

³²⁷ Cihat Baban, “Gaye Uğruna Birleşen Vicdanlar Konuşuyor”, **Tasvir**, 22 Haziran 1949 .

³²⁸ Mümtaz Faik Fenik, “Şahıslar Değil Prensipler Önemlidir”, **Zafer**, 20 Haziran 1949 .

³²⁹ Mümtaz Faik Fenik, “Demokrat Parti Yarınki İktidara Namzettir”, **Zafer**, 23 Haziran 1949 .

³³⁰ Nadir Nadi, “Netice”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1949 .

III - DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDAR YILLARI

A- DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

1-Seçim Hazırlıkları :

II. Büyük Kongre'nin ardından Şemsettin Günaltay Kabinesi'nin programında da yer alan 1950 Seçimlerinin serbestçe yapılacağı, söz ve basın hürriyetine önem verileceği, laiklik prensibine saygılı bir şekilde temel haklardan ibadet hürriyetinin sağlanması için okullarda din ders okutulacağı gibi hususlar; kongre sonrası oluşan havanın da etkisi ile yeniden ele alınmaya başlamıştı³³¹. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından vaat edilen tüm konuların yerine getirilip getirilmediğini yakından takip ediyordu. Ancak ufukta görünen 1950 Seçimleri'nin arifesinde en çok üzerinde durdukları vaat şüphesiz “seçimlerin serbestçe yapılması” yönünde idi. Demokratlar, 1946 Seçimleri'ndeki şaibeli ortamın yeniden yaşanmasını istemiyorlardı. Cumhuriyet Halk Partisi de 1950 Seçimleri için -Demokrat Parti kadar olmasa da- hassasiyet gösteriyordu. Bu noktada Seçim Kanunu'nun yenilenmesi için Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Hukuk Fakültelerinden, Yargıtay, Danıştay ile Türkiye'nin en kalabalık üç barosundan seçilecek on bir üyelik bir kurul oluşturuldu³³². Bu kurulun görüşeceği yasa tasarısı Ulus gazetesinde 14 Ağustos 1949 tarihinde yayınlanmıştır. Ulus gazetesindeki tasarıya göre; “seçmen listelerinin belirlenmesinden sonra, yargıçlarının onayının alınarak, listelerin kesinlik kazanması, itirazların yargıçlara yapılması, memleketteki, bütün seçim çevrelerinin seçim işlerini yönetmek, düzenlemek ve gözlemek üzere Ankara'da bir “Yüksek Seçim Kurulu”nun oluşturulması, bu

³³¹ Cezmi Eraslan, “Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, A.A.M., Ankara, 2002, s. 543.

³³² **Aym Tarihi**, Ağustos 1949.

kurulun Başkanlığını Yargıtay İkinci Başkanları arasından kura ile seçilecek birinin yapması, üyeliklerine Yargıtay ve Danıştay'dan üçer kişinin seçilmesi, il ve ilçelerdeki seçim kurullarını Yüksek Seçim Kurulu'nun belirlemesi ve bunların başkanlıklarına da yargıçların getirilmesi, sandık başlarında parti temsilcilerinin yanı sıra, üçer adet tarafsız üye bulundurulması, Sandık Seçim Kurulu Başkanlarının her il merkezinde kurulan ve Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı'nın başkanlığı altında bir Asliye Ceza ve bir Hukuk Yargıcından meydana gelen bir kurul tarafından seçilmesi, oyların açık sayılması, bütün tutanakların T.B.M.M'nde kabul edilmesine kadar oyların adalet dairelerinde özel bir yerde saklanması, seçim tutanaklarının Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanması, seçim ile ilgili bütün şikayetlerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yapılması seçim suçu işleyenlerin ve görevini kötüye kullananların ağır cezalara çarptırılması gibi önemli yaptırım ve kurallar getirilecekti"³³³. Tasarının görüşülmesi için Anayasa Hukuku Profesörlerinden oluşan kurulun başına Nihat Erim getirildi³³⁴. Seçim yasa tasarısının bir bilim kuruluna sunulmasındaki amaç dönemin İçişleri Bakanı Emin Erişirgil tarafından şu sözlerle açıklanmıştır: "Bu yüksek heyete Hükümet hiçbir direktif vermeyecektir. İlim heyeti üyeleri vicdanları ile baş başa memleketimizin ihtiyacını göz önünde tutarak Türkiye'de demokrasiyi edebileştirecek seçim esaslarını serbestlik içinde ve elbette tam bir riyakatla tetkik edip mütalaalarını vereceklerdir"³³⁵. Bu maksatlarla kurulan heyet Eylül 1949'a gelindiğinde tasarı üzerindeki çalışmalarla ilgili olarak siyasal partilerin görüşlerini istedi. Demokrat Parti tasarı'nın son şeklini inceledikten sonra tasarının yetersiz olduğunu bildirerek 16 Ekim 1949'da yapılacak olan ara seçimlere girmeyeceğini açıkladı³³⁶.

Nihayetinde Seçim Yasası Komisyonu 25 Eylül'de seçimlerde nispi temsil yöntemi yerine daha çok istikrar sağlayacağı gerekçesiyle çoğunluk sisteminin kabul edilmesine karar verdi³³⁷. "Muhalefet partileri 16 Ekim 1949 tarihinde Bitlis, Bursa, Erzincan, İçel, İstanbul, Kastamonu, Kars, Manisa, Mardin, Muş, Tokat ve Urfa illerinde olmak üzere; on iki ilde yapılan ara seçimlere katılmadılar. Bu seçimler öncesinde Bağımsız Demokratlar Grubu, Millet Partisi ile birleşmiş bulunuyordu.

---

³³³ A.g.d.

³³⁴ Eraslan, a.g.e., s. 543 .

³³⁵ A.g.d.

³³⁶ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge kitabevi, Ankara, 1990, s. 43 .

³³⁷ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)**, Ankara, 1976, s.59 .

Demokrat Parti seçimlere girmemekle beraber, seçimlerde İstanbul'dan bağımsız aday olan Rauf Orbay ve Ahmet Emin Yalman'ı destekleme kararı aldı. Ancak bütün çabalara karşın, Orbay ve Yalman, seçimi kaybedeceklerdi. Ara seçimlere katılma oranı yine çok düşük oldu. Seçimlere tek başına giren ve doğal olarak kazanan parti C.H.P. ise, yeni bir prestij kaybına uğradı. Bu seçim sonuçları ile ilgili olarak, çok çelişkili rakamlar verilmiştir. Örneğin; D.P.'ye göre; İstanbul'da katılım oranı %7.8 ; C.H.P.'ye göre %15, Ulus gazetesine göre % 22, İç işleri Bakanlığı'na göre ise; %19.4 idi. Bu rakamlar, gazetelere göre de önemli farklılıklar gösteriyordu. Ahmet Emin Yalman'ın gazetesi Vatan, biraz da sahibinin seçimleri kaybetmesi nedeniyle, "iktidarın İstanbul'da küçük çapta bir 21 Temmuz yarattığını" iddia edecekti. Ulus ise; seçimlerin tam bir düzen içinde geçtiğini ve İstanbul'da katılımın %22 olduğunu, bu oranı normal karşılamak gerektiğini ileri sürecekti"³³⁸. Ara seçimlerin muhalefet tarafından boykot edilmesi iktidar-muhalefet ilişkileri bakımından olumsuz bir hava yaratsa da seçim kanununda yapılan iyileştirme çalışmalarının hızlanmasına sebep olacaktı. Seçim Kanunu ile ilgili çalışmalar Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1949'da yaptığı Meclis açılış konuşmasında da yer alacaktır. İnönü konuşmasının seçimler ile ilgili bir bölümünde şu sözleri sarf etmiştir: "... Seçim Kanunu hususunda şu noktalar bilhassa ehemmiyetlidir: İyi niyet sahibi fakat vesveseli vatandaşların yüreğinde dahi seçimde hile imkanı olmadığı inancını yerleştirmelidir. Bunun için ne kadar tedbir alınsa yerindedir. Seçimde zor kullanma ihtimali kesin olarak önlenmelidir. (...) Seçime kadar, seçim esnasında ve yeni meclis gelinceye kadar memlekette selamet ve huzuru korumak için vatandaşın zihninde can ve malının ehemmiyeti hakkında kati bir inanç muhafaza etmek hükümetin başlıca vazifesidir. Oyunu vermek üzere sandık başına gelecek kadın, erkek her seçmenin tam bir serbestlik ve herhangi bir tecavüz, tazyik veya tehdit korkusuna düşmeksizin vatandaşlık hakkını sağlamak şarttır"³³⁹. İsmet İnönü bu, demokratik havayı destekleyen konuşması ile "Demokrat Parti'nin Milli Teminat Misakı'nda öngördüğü yollara başvurmasından duyduğu endişeleri de anımsatmak istemişti"³⁴⁰. İnönü'nün bu olumlu tavrına karşın Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki söz düellosu devam ediyordu. Tüm bu yaşananların

---

³³⁸ Mustafa Albayrak,, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, 2004, s. 152 .

³³⁹ **İsmet İnönü'nün T.B.M.M.'deki Konuşmaları (1920-1973)**, C.II, T.B.M.M. yay., Ankara 1993, s.s. 88-89.

³⁴⁰ Albayrak, **a.g.e.**, s. 153 .

sonucunda 17 Aralık 1949'da yasa tasarısı son şeklini alarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunuldu. Tasarı ile ilgili olarak partisinin görüşlerini açıklayan Bayar, demokrasi yolunda atılmış bir adım olarak nitelendirdiği tasarı için “memleketin senelerden beri ıstırabını çektiği siyasi emniyet buhranının izalesinde bunun ne büyük bir ehemmiyeti olduğunu ayrıca izaha hacet görmüyorum” sözlerini kullanacaktı³⁴¹. Her ne kadar tasarının Meclis'e gelmesi Demokrat Partilileri memnun ettiyse de Seçim Kanunu Meclis'ten çıkana kadar bu yoldaki çalışmalarına ara vermeyeceklerdi. Demokrat Parti “daha tasarı görüşülmeye başlamadan 7 Ocak 1950'de Ankara'da bir danışma toplantısı düzenledi. Buna iki yüz delege katıldı. Amaç kanunun tam güvenceli olarak çıkmasını sağlamak için son bir gösteri yapmaktı. Toplantı üç gün sürdü ve neticede bir bildiri yayınlandı. Bunda iktidar seçimler hususunda bir daha uyarılıyor ve baskı yapıldığı takdirde Demokratların seçime katılmayabileceği bildiriliyordu. Hükümet adına Başbakan Yardımcısı Nihat Erim yine sert tepki gösterdi. Erim bir parti görevden kaçarsa yerinin boş kalmayacağını ve hatta gerekirse Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi listesinde bağımsızlara yer vererek Millet Meclisi'nde çeşitli fikirlerin temsil edilmesini sağlayabileceğini söyledi. Demokratlar adına Erim'e Menderes karşılık verdi. Ve böylece ...Seçim mücadelesi fiilen başlamış oldu”³⁴².

Yapılan görüşmelerden sonra Seçim Yasa Tasarısı 16 Şubat 1950'de kabul edilmiştir. Millet Partili, 12 muhalife karşı 342 olumlu oy ile kabul edilen Seçim Yasa Tasarısı 5545 sayılı yasa olarak yürürlüğe girmiştir³⁴³.

21 Mart 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi grubu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24 Mart'ta feshedilmesine ve 14 Mayıs 1950 Pazar günü yeni seçimlerin yapılmasına karar vermiştir³⁴⁴. C.H.P.'nin aldığı bu karar Demokrat Parti için beklenen bir karardı. Demokrat Parti'de memnuniyetle karşılanan bu karar için Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar “Bir seferberlik arifesindeyiz. Zafer muhakkak partimizindir” sözlerini sarf ediyordu³⁴⁵. Celal Bayar'ın bu büyük güvenine sebep olan pek çok gelişme vardı. Yapılan büyük kongrelerde ve il kongrelerinde halkın D.P.'ye gösterdiği yoğun ilgi, verdiği büyük destek Demokrat Parti'yi seçimlere giden yolda dik durmaya sevk ediyordu. Demokrat Partilileri endişelendiren tek konu önceki seçimlerde

---

³⁴¹ **A.g.d.**

³⁴² Eroğul, **a.g.e.**, s. 43 .

³⁴³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 154 .

³⁴⁴ **Ayın Tarihi**, Mart 1950 .

³⁴⁵ Kandemir, **Siyaset Fırtınası**, Ekicigil basımevi, Ankara, 1956, s. 106 .

olduğu gibi Cumhuriyet Halk Partisi'nin şaibeli yollara başvurabileceği şüphesiydi. Öyle ki seçimleri yenileme kararının alınmasının hemen ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün C.H.P. lehine bir yurt gezisine çıkıp, seçim propagandasına başlaması Demokratların bu şüphelerinin yersiz olmadığını gösteriyordu. “Cumhurreisi İsmet İnönü -Genel Başkanı sıfatıyla- C.H.P.'sinin seçim propagandasına bizzat başlamış, hatta Mart'ın 23. günü bu maksatla gittiği Polatlı'daki ilk konuşmasında muhalefete tarzlerde bulunduktan sonra Konya ve Adana'ya kadar uzanarak yaptığı konuşmalarda: “Memlekette iki politika çıkmıştır. Biri muhalefetin şiddet politikası, diğeri iktidar partisinin uzlaşma siyaseti ...Uzlaşma teşebbüslerimiz vahim iç ve dış hadiseler karşısında bile kolaylık ve yardım görmemiştir.” tarzında sözler söylemesi, muhalefete karşı bir müddet evvelki tarafsız durumunu bırakarak, cephe alır gibi oluşunu gösterdiğinden Demokrat liderler de, ona göre vaziyet alınca, mücadele birden bire hararetlenmişti”³⁴⁶. İnönü'nün bu konuşmasına Demokrat Parti'den gelen cevap Adnan Menderes'in “1946 Seçimlerinin memlekette derin bir siyasi buhran yaratmış olduğuna şüphe yoktur. Bu ise Halk Partisi'nin behemehal iktidarda kalmak niyetinin bir neticesidir. Halk Partisi'nin ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmayı tek maddelik bir programın tatbiki halinde yapmış olmasıdır ki, geride bıraktığımız dört senelik bütün siyasi ıstırapların ve çekişmelerin kaynağı olmuştur. Hal böyle iken vatandaş ve millet haklarını müdafaa ve istihsale çalışan muhalefete şiddet politikası atfetmek ve hürriyetten merhum geçen uzun yılların mesuliyetini de keza muhalefete yüklemeye çalışmak, tamamıyla haksız ve yersizdir” sözleri olmuştur³⁴⁷.

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki karşılıklı söylemler ile devam eden seçim hazırlıkları için Demokrat Parti'nin önde gelen isimleri Anadolu'nun dört bir yanında il kongreleri ve mitingler yapmışlardır. Bir yandan da her iki büyük parti ve diğer partiler seçimlere katılacak olan aday listelerini ve seçim beyannamelerini hazırlamaya çalışmaktaydılar. Yapılan tüm bu hazırlık çalışmalarının ardından Cumhuriyet Halk Partisi, parti tüzüğüne uygun olarak, yüzde yetmişini parti örgütünün, geri kalan yüzde otuzunu da genel merkezin belirlediği milletvekili aday listesini 23 Nisan 1950 tarihinde ilan etmiştir³⁴⁸. C.H.P.'den bir gün sonra Demokrat Parti de aday listesini açıklamıştır. Aday listesi ile ilgili açıklamaların ardından partiler seçim

---

³⁴⁶ A.g.e., s. 106 .

³⁴⁷ A.g.e., s. 106 .

³⁴⁸ Albayrak, a.g.e., s. 166 ; Kandemir, a.g.e., s. 108 .

bildirilerini yayınlamıştır. 27 Nisan 1950 tarihinde açıklanan C.H.P. bildirisinin “çok cazip vaatlerle” dolu olması Demokrat Parti tarafında yankı bulacak Genel Başkan Celal Bayar bildiri ile ilgili olarak “Biz olmayacak şeyleri vaat etmeyiz. Fakat vaatlerimizi de tutarız.”sözlerini sarf etmek ihtiyacı hissedecekti³⁴⁹.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin seçim bildirisinin ardından Demokrat Parti de seçimlere kısa bir süre kala 8 Mayıs 1950 tarihinde seçim beyannamesini açıklıyordu. Beyannamenin büyük bir kısmında C.H.P.’nin açıklanan seçim bildirisindeki boşluklar anlatılıyordu. Bildirinin geri kalan kısmında ise Demokrat Parti’nin iktidar vaatleri yer alıyordu. İktisadi anlamda genel durum ve bu genel durumun nasıl daha müreffeh hale geleceği ile ilgili sözlerin yer aldığı beyanname şu sözlerle devam ediyordu: “...Alınacak ilk tedbirler, devlet bütçesiyle iktisadi bünyenin takati ile mütenasip hale getirmek, bütçeler dışında ve bir nevi gizli vergi şeklinde olarak devletin milli ekonomiye tahmil etmekte olduğu külfetleri asgari hadde indirmek, devlet masraflarını sıkı tasarruflar yaparak hem bütçede hakiki muvazene temin etmek hem de tasarruf yoluyla elde edeceğimiz imkanları tercihen doğrudan doğruya istihsalimizi arttıracak en verimli sahalarda kullanmaktır.

Bu arada iş hayatını engelleyen bürokratik kayıtları ve devlet müdahalelerini asgariye indirmek üzerinde ehemmiyetle duracağımız mevzulardır.

İktisadi imkanlarımızın ve milli tasarrufun devlet eli ile dondurulması yani akim yollarda sarf veya israf edilmesi politikasına kati surette son vermeyi milli sermaye ve hususi teşebbüsün süratle inkişafını temin bakımından zaruri görmekteyiz.(...) İktisadi ve mali sahalarda takip edeceğimiz yolun memleketin iktisadi cihazlanmasını süratlendireceği istihsalı ve milli geliri arttırarak umumi hayat standardını yükselteceği muhakkaktır. (...) Demokrat Parti’nin kuruluşundan³⁵⁰ beri geçen yıllar zarfında memleketin demokrasi yolunda mühim merhaleler aldığı muhakkak olmakla beraber, siyasi hayatımızın henüz normal bir mahiyet arz etmediği de şüphesizdir. Otuz sene devam eden bir iktidar, Sovyet Rusya hariç bu günün dünyasında misli olmayan bir hadisedir. Ancak serbest seçimlerle milli iradenin hakim olması ve iktidarın bu yoldan teayyün etmesiyledir ki; memlekette hakiki demokrasinin kurulmuş olduğuna hükmetmek kabil olacaktır. (...)

---

³⁴⁹ Kandemir, a.g.e., s. 108 .

İktidara geldiği taktirde partimizin millete mal olmuş inkılablarımızı ve geçirmekte olduğumuz son inkılabın elde edilmiş neticelerini mahfuz tutmayı ilk ve en mühim vazife sayması pek tabiidir. Bu maksatla Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerini ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller yapmak kararındayız. Çünkü bugünkü Anayasamız, millet hakimiyetini kabul etmesine rağmen, kuvvetler birliği esasına dayandığı ve vatandaş hak ve hürriyetlerini kafi teminat altında bulunduracak müeyyidelerden mahrum olduğu için, millet hakimiyeti yerine, tek parti ve zümre hakimiyetine mani olamamıştır. Yine memlekette istikrarı teyit ve vatandaş haklarını teminat altında bulundurmak bakımlarından tam istiklale kavuşturmak azminde olduğu bir adalet cihazı yanında idari cihazın da iktidar değişmesini tesirlerinden masun ve yalnız kanun emrinde ve milletin hizmetinde bulunmasını zaruri görmekteyiz. Şarkta, garpta, şimalde, cenupta; din, mezhep, sınıf farkları gözetmeden bütün vatandaşların hak ve hürriyetlerini ve maddi ve manevi yükseliş imkanlarını müsavi surette temin etmek, memleketi iktisadi ve kültürel bir bütün haline getirmek suretiyle, milli birliği en kuvvetli bir şekilde gerçekleştirmek mukaddes gayemizdir. 14 Mayıs seçimlerinde milletin yüksek iradesiyle iktidara geldiğimiz takdirde, bu gayeye varmak için, programımızın esasları dairesinde nasıl bir yol tutacağımızı umumi çizgileriyle vatandaşlarımıza izah etmiş bulunuyoruz. Söz Milletidir!...”³⁵¹.

2-Seçimler ve Sonuçları:

Tüm bu seçim propagandalarının ardından 14 Mayıs 1950 tarihinde Türk siyasal tarihinin en önemli seçimlerinden biri yapılacak Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun yıllardır sürdürdüğü iktidar serüveni sona erecek ve Demokrat Parti'nin on yıl boyunca sürecek olan iktidar yılları başlayacaktır³⁵². 14 Mayıs 1950 Seçimleri büyük bir sükunet içinde yaşandı. Yurt genelinde katılım oranı yüzde seksenlerin üzerindeydi. “Millet adeta reşit olduğunu ispat etmek azmindeydi”³⁵³. Seçimlerden birkaç gün sonra ilan edilen kesin sonuçlara göre; Demokrat Parti umduğunun çok üzerinde bir oranla iktidarı

³⁵¹ **Vatan**, 9 Mayıs 1950 ; **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1950 ; **Zafer**, 9 Mayıs 1950 ; Kandemir, **a.g.e.**, s.s.110-114.

³⁵² Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (T.B.M.M. IX. Dönem 1950-1954)**, T.B.M.M. Vakfı yay., No: 19, Ankara, 1999, s.X .

³⁵³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 45 .

ele geçiriyordu. Sonuçlara göre Demokrat Parti oyların %53.35'ini alarak Meclis'teki 487 üyelikten 408'ini kazanmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi ise ancak 69 milletvekilini Meclis'e gönderebiliyordu.

14 Mayıs 1950 Seçimleri ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıllardır tek parti olarak sürdürdüğü iktidarı son buluyor, bir anlamda bir devir kapanıyordu³⁵⁴. Seçimlerde aldıkları ezici üstünlüğün verdiği güven duygusu ile daha da rahatlayan Demokrat Parti ise 1946 yılında merhaba dediği Türk siyasi hayatında artık "iktidar partisi" sıfatını da eline alıyordu.

3. Demokrat Parti'nin Hükümeti Kurması ve Hükümet Programı:

14 Mayıs 1950 Seçimleri'nin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi, 22 Mayıs 1950 tarihinde en yaşlı üye olan Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın Başkanlığı'nda toplandı³⁵⁵. Meclis'in açıldığı gün yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Demokrat Parti adayı Celal Bayar oylamaya iştirak eden 453 üyeden 387'sinin oyunu alarak Cumhurbaşkanı seçildi³⁵⁶. Refik Koraltan da 22 Mayıs'taki Meclis içi seçimlerde Meclis Başkanlığı'na getirildi. Hükümeti kurma görevinin kime verileceği hususunda ise iki aday vardı. Yapılan seçimlerin ardından Başbakan olma hakkı Demokrat Partililerin dört kurucusu içinde yer alan Adnan Menderes ya da Fuat Köprülü'nün idi. Adnan Menderes'in bu konu ile ilgili olarak Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'a "...Arkadaşlarımızdan birini nasıl olsa hükümet kurmaya memur edeceksiniz. Mahzur görmezseniz, Fuat Köprülü arkadaşımızı tavsiye ederim..." diyerek Başbakanlığa Fuat Köprülü'yü önermiştir³⁵⁷. Bayar, Menderes'in bu sözlerine "Başvekil sizsiniz..." diyerek cevap verecek ve Demokrat Parti'nin iktidar yıllarına damgasını vuracak olan Menderes hükümetleri süreci başlayacaktır³⁵⁸. Böylece devlet yönetimi ile ilgili genel görevlerin dağılımı yapılmış oluyordu.

³⁵⁴ Cihat Göktepe, "Menderes Dönemi (1950-1960)", **Türkler**, C.16, Ankara, 2002, s. 908 ; Hikmet Özdemir, "Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi", **Türkler**, C.16, Ankara, 2002, s. 878 .

³⁵⁵ **Ayn Tarihi**, Mayıs 1950 .

³⁵⁶ **A.g.d.**

³⁵⁷ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen:İsmet Bozdağ, Tercüman yay., İstanbul, 1986, s. 103 .

³⁵⁸ **A.g.e.**, s. 103 ; Göktepe, **a.g.m.**, s. 909 ; Özdemir, **a.g.m.**, s. 880 .

Demokrat Parti'nin iktidarı ele geçirmesi bir çok tarihçi tarafından “kansız bir ihtilal” olarak değerlendirilmektedir³⁵⁹. Örneğin Cem Eroğul, Demokrat Parti Tarihi'ni ele aldığı kitabında 1950 seçimleri sonuçlarından “...sessiz sedasız siyasal rejim alanında bir devrim başarılmış oldu. 27 yıllık tek partili bir idare muhalif bir partinin doğup gelişmesine izin vermiş ve nihayet milletin hükmüne boyun eğerek iktidarı bu muhalefet terk etmişti. Bu gerçekten bir “kansız ihtilal”di.” sözleriyle bahsedecektir³⁶⁰. Şevket Süreyya Aydemir ise; “... 1950 Türkiye'sinde hem de normal seçimler yolu ile sular dalgalandı. Suların dibinden suların yüzüne yeni insanlar yeni davalar çıktı. Evet yeni insanlar ve yeni davalar. 1923'den beri süre gelen nizam-ı alem başka bir nizam-ı aleme döndü. Bu bir ihtilal mı idi? Bu inkılap mı idi? (...) Bu seçim zaferine derhal geniş manalar verdiler: Beyaz ihtilal... Bütün inkılapların en önemlisi 14 Mayıs İnkılabı'dır!...Eh gidenlerde ihtilaller, inkılaplar yolu ile gelmemişler miydi? (...) 14 Mayıs 1950 seçimleri'nde Türkiye'de olan acaba bir Beyaz İhtilal miydi? Sanıyorum ki evet...”³⁶¹. Mükerrer Sarol da Demokrat Parti'nin iktidarı ele geçişi ile ilgili olarak Refik Koraltan'ın sözlerinden yola çıkarak şunları söylemiştir. “... Otuz yıldan beri devleti elinde tutan ve iki muhalefet partisinin başını yiyen Cumhuriyet Halk Partisi tepe taklak oldu. Demokrat Parti bütün yurttaki seçimleri kazandı. Bu rahmetli Refik Koraltan'ın o günlerde söylediği gibi tam bir Beyaz İhtilal idi. İhtilalciler beyaz elbiselerine hiçbir leke sıçratmadan sandıkların içinden çıkmış Ankara sokaklarını dolmuştur...”³⁶².

Yapılan tüm bu yorumların ışığında ele alındığında; Demokrat Parti'nin iktidarı ele geçirmesinin ülke için ne kadar önemli bir dönüm noktası olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin eski gücünü kaybetmesi ve Demokrat Parti'nin bu kadar çok taraftar toplayabilmesinin siyasal olduğu kadar ekonomik boyutu da göz ardı edilmemelidir. “II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan kıtlıklar, sıkıntılar ve bireysel özgürlüklerin sıkıyönetim nedeniyle sınırlandırılmış olması, ayrıca devletin Milli Korunma, Varlık, Çiftçiyi Topraklandırma Yasaları ile Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamaları sonucunda yapılan haksızlıklar ve yanlışlar halkın C.H.P'den ve O'nun hükümetlerinden uzaklaşmasına neden oldu. Ülkede çekilen ekonomik

³⁵⁹ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları (1947-1951)**, Bilgi yay. , İstanbul, 1983, s. 183 .

³⁶⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 45 .

³⁶¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.III, Remzi kitabevi, İstanbul, 1968, s.14 .

³⁶² Mükerrer Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, Kervan yay., İstanbul, 1983, s. 111.

sıkıntılarının ve yoksulluğun nedenini Devletçi politikalara bağlayan yoksul halk kitleleri, savaş zenginleri, özel sermaye sahipleri ve büyük toprak sahipleri , liberal politikaların izlenmesinden yana olan Demokrat Parti'nin kurulması ve gelişmesine bütün güçleri ile katıldılar. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler sonucu toplam oyların yüzde elli üçünü alarak tek başına yönetime gelen Adnan Menderes Hükümeti o güne kadar uygulanan ekonomi politikalarını, devletçiliği ve devletin ekonomik yaşama karışmasını katı bir biçimde eleştirmiştir³⁶³.

Yeni hükümetin ekonomi politikasının temel özellikleri iç ve dış ticarete serbest piyasa koşullarının egemen kılınması (ya da bu doğrultuda çaba gösterilmesi) özel girişimciliğin her düzeyde desteklenmesi, geliştirilmesi; genel olarak devletçiliğin ve özellikle sanayide kamu yatırımlarının sınırlandırılması; tarımda makineleşmeye ve karayolu ulaşımına öncelik verilmesi; kamu yatırımlarının karayolu ulaşımı ve enerji gibi alt-yapı alanlarında yoğunlaşması ve yabancı özel yatırımlarının özendirilmesi, olarak belirtilebilir³⁶⁴.

B- III. BÜYÜK KONGRE

1-Kongre'yi Hazırlayan Nedenler:

22 Mayıs 1950 tarihinde Adnan Menderes tarafından I. Demokrat Parti Hükümeti 8 Mart 1951 tarihine kadar görevde kalmıştır. Bu süreçte hükümet askeri ve bürokratik kadroların önemli mevkielelerinde değişikliklere gitmiş, Kore Savaşı'na asker gönderme kararı almış, ezanın Arapça okunması yasağını kaldırmış, yerel yönetimlerde seçimleri yenileyerek, muhtarlık, belediye, il genel meclisi seçimleri yapmıştır. Tüm bu yapılan icraatların ardından hükümet kendi içerisindeki bazı istifalara engel olamamış, bu istifaların artması sonucunda da I. Menderes Kabinesi istifa etme yolunu seçmiştir. 8 Mart 1951 tarihinde istifa eden I. Menderes Hükümeti on yıllık Demokrat Parti iktidarı döneminde kurulan beş Menderes Hükümeti'nin en kısa ömürlü olanıdır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar kabineyi kurma görevini yeniden Menderes'e vermişti.

³⁶³ Hüseyin Karakayalı, **Türkiye Ekonomisi'nin Yapısal Değişimi** , İzmir, 2003, s.105 .

³⁶⁴ Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye (3- I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e)**, Gözlem yay., İstanbul, 1977, s.1355 .

Kurulan bu ikinci hükümet 26 Mayıs 1954 tarihine kadar sürecek olan üç yıllık dönemde iktidarı elinde bulunduracaktı. II. Hükümet'in icraatlarına bakıldığında Halkevlerinin kapatılması, Cumhuriyet Halk Partisi'nin sahip olduğu tüm malların hazineye devredilmesi, "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun"un kabulü, Millet Partisi'nin kapatılması gibi Türkiye tarihi açısından önemli Demokrat Parti'nin de ilerleyen günlerdeki kaderini hazırlayacak bir çok karar alınmıştır. Demokrat Parti'nin II. Hükümeti sürecinde yaşanan bir diğer olay da "Üçüncü Büyük Kongre"dir.

15-20 Ekim 1951 tarihleri arasında toplanan III. Büyük Kongre Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra topladığı ilk büyük kongre olması bakımından özel bir önem taşımaktadır. "Büyük başarılarla ehliyetini ispat etmiş önderlerin egemen olduğu bütün partilerde görüldüğü gibi kongrenin görevi esas itibarıyla üst kademedede alınan kararların tasdikinden ibarettir. Yine de bu ifadeden Demokrat Parti Kongresi'nin tamamen edilgin bir topluluk olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Aksine kongre yapılan eleştirilerle muhalefet döneminin savaşçı ruhunu koruduğunu ispat etmiştir"³⁶⁵. Ancak bununla birlikte artık Demokrat Parti iktidar olmuş bir parti olarak kararlarını Meclis görüşmelerinde, grup toplantılarında da alabilme rahatlığına kavuşmuştur. Hal böyle olunca kongre ilk iki kongreden farklı olarak sadece Demokrat Parti liderlerinin önderliğinde değil Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanların da katılımıyla ve tabii ki yoğun etkisiyle yaşanıyordu. Kongrenin toplandığı 15 Ekim 1951 tarihi Türkiye açısından olduğu kadar; Demokrat Parti, Demokrat Parti Lideri ve Başbakan Adnan Menderes açısından da büyük önem taşıyan, Türkiye'nin NATO'ya alınma sürecinin en önemli günlerindedir. Türkiye'nin NATO'ya kabul edilme kararı da NATO yetkilileri tarafından 15 Ekim 1951'de yani Demokrat Parti'nin III. Büyük Kongresi'nin toplandığı ilk gün açıklanmıştır.

NATO'ya giriş kararının açıklanmasıyla birlikte Ankara'da bir bayram havası yaşanmıştır. Menderes için bu, "milli bir siyasal zaferdir"³⁶⁶. Üçüncü Kongre'nin aynı gün toplanması bir tesadüf değil bilinçli olarak düzenlenmişti. Bu konuda Türkiye Tarihi araştırmacısı Feroz Ahmad şu sözleri kullanmıştır: "... Rastlantı değil ülkede partinin, parti içinde de Menderes'in konumunu güçlendiren Türkiye'nin NATO'ya girişi görüşmelerinin başarı ile sonuçlanmasıyla kongre zamanı çakıştı. Menderes ve

---

³⁶⁵ Eroğul, a.g.e., s. 67 .

³⁶⁶ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, C. IV, 2.baskı, Tekin yay., İstanbul, 1976, s. 1616 .

parti liderliği eleştirildi. Fakat Genel Başkanlığa muhalefetsiz tekrar seçildi...”³⁶⁷.

Bütün bu sebepler üçüncü kongrenin biraz bilinçli biraz göstermelik ve biraz da etkisiz olduğu yönünde yorumlanmasına neden olsa da, bu kongre iktidar döneminde toplanan ilk kongre olması bakımından önem taşımaktadır.

2- Kongre’de Yaşananlar:

Demokrat Parti’nin Üçüncü Büyük Kongresi Ankara Büyük Sinema Salonunda 15 Ekim 1951 tarihinde toplanmıřtır³⁶⁸. Kongre’ye çağırılan 1375 delegeden 1160’ı katıldı. Ayrıca kongrenin açılış gününde Cumhuriyet Halk Partililerden Zihni Betil, Cavit Oral, Cemil Cahit Barlas gibi milletvekilleri de davetli olarak katılmışlardır. Kongre Başkanlığı için yapılan seçimlerin ardından Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu seřilmiřtir³⁶⁹.

Kongrenin toplandığı gün Ankara Büyük Sinema Salonu’ndaki genel manzara şöyle idi: “...Sinemanın önünde sabahın daha erken saatlerinden itibaren büyük bir hareket ve kesif bir kalabalık göze çarpmakta idi. Saat 10’a doğru delegelere tahsis edilmiş olan alt salondaki koltuklar tamamen dolmuştu. Saat 10’da Parti Genel Başkanı Adnan Menderes, Genel Kurul Üyeleri’nden Refik Koraltan, Profesör Fuat Köprülü, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Samet Ağaoğlu delegelerin alkışları arasında salona girerek diğer Genel Kurul üyelerinin bulunduğu ön koltuklarda yer aldılar. Dinleyicilere tahsis olunan üst balkon da aynı kesif manzarayı arz ediyor, dinleyiciler arasında delege olmayan Bakanlar ve Milletvekilleri bulunuyorlardı. İki yan balkonu gerek İstanbul ve gerek memleketin her tarafından gelmiş bulunan Basın mensupları işgal ediyor ve bir çok yabancı gazeteciler de hazır bulunuyordu”³⁷⁰.

İstiklal Marşı’nın okunmasının ardından Kütahya delegesi Yusuf Aysal tarafından yoklama yapılmıştır. Yapılan yoklamadan sonra Parti Genel Başkanı Adnan Menderes, delegelerin sürekli alkışları arasında Başkanlık kürsüsüne gelerek, kongrede hazır bulunan delegeleri hürmet ve muhabbetle selamladığını ifade ile «hoş geldiniz» demiş, Kongreye iştirak edecek 1375 delegeden 1160 delegenin hazır bulunduğunu ve

³⁶⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)**, Hil yay., İstanbul, 1994, s. 109 .

³⁶⁸ **Ayın Tarihi**, Ekim 1951 ; Ahmad, **a.g.e.**, s. 109 ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 225 ; Eroğlu, **a.g.e.**,s. 67 .

³⁶⁹ Eroğlu, **a.g.e.** , s. 67 ; **A.g.d.**

³⁷⁰ **A.g.d.**

Demokrat Parti Üçüncü Genel Kongresini açtığını söyledikten sonra Üçüncü Genel Kongrenin diğer iki Genel Kongre gibi memleket hayrına başarılı olmasını temenni etmiştir. Bundan sonra, Parti Genel Başkanı, Kongre Başkanlık seçiminin reyî işarı ile yapılmasının Tüzük icabı olduğunu belirtmiş ve delegelerin reylerine müracaat etmiştir. Adnan Menderes sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Muhterem arkadaşlar,

Bu kısa maruzatımızla size partimizin iki buçuk yıla yaklaşan faaliyetini umumî hatları ile arz etmiş bulunuyoruz. Genel Kurulunuz vazifeye başlarken kendisine tevdi edilmiş bulunan mukaddes emaneti asıl sahibine devrettiği şu anda derin bir bahtiyarlık duymaktadır. Çünkü vazifeye başladığı 1949 Haziran’ında, muhalif bir partiyi hedefine sevk etmek gibi ağır bir mesuliyet altında iken, şimdi, seçimle taayyün eden bütün memleket vazifelerinde ekseriyeti kazanmış bir partinin mesul heyeti olarak karşınızda bulunmaktadır.

Bahtiyarlığımızın ikinci bir sebebi de şudur: Geçirdiğimiz 15 aylık devrenin, yukarıda işaret ettiğimiz veçhile, partimiz için en müşkül bir devre olduğunu, fakat kısmî seçimlerin bütün bu müşküllere ve ağır şartlara rağmen kazanıldığını göz önüne alırsak emniyetle söyleyebiliriz ki, partimiz, milletimizin daima artan itimat ve muhabbetine mazhardır ve bundan sonra da mazhar olacaktır.

Sevgili arkadaşlarım,

Üçüncü Büyük Kongremizin de, bundan evvelki kongreler gibi, memleketimiz için hayırlı kararlara varacağı kanaati ile hepinizi saygı ve sevgi ile selamlarım.”

Menderes’in açış konuşmasını müteakiben kongre İkinci Başkanlıkları için seçim yapılmıştır. Yapılan seçimlerin neticesinde Erzurum Delegesi Mustafa Zeren ile İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal İkinci Başkanlıklara seçilmişlerdir.

Kongrede ilk gün yapılan çalışmaların geneline bakıldığında kongre organların oluşturulması yönünde yapılan çalışmaların yanı sıra kongreye sunulan önergeler ve bu önergelerle ilgili oylamalar görülmektedir. Verilen önergeler arasında Kore’de savaşılan askerlerimize kongrenin saygı ve sevgilerini ifade eden bir telgraf çekilmesi, bütün kongre heyetinin saat on beşte Atatürk’ün muvakkat kabrini ziyaretle çelenk konulması, Türk ordusuna kongrenin sevgi ve saygılarının bildirilmesi bulunmaktadır³⁷¹.

Demokrat Parti’nin Üçüncü Büyük Kongresi ilk gün çalışmalarının ardından 16

---

³⁷¹ A.g.d.

Ekim 1951’de çalışmalarına devam etmiştir. Kongrenin ikinci günü sabah oturumunda yapılan konuşmalarda ana konu il teşkilatları ile ilgili meseleler olmuştur. Genel Başkan ve Başbakan Adnan Menderes delegelerin Genel Kurul’u eleştiren söylemlerine karşı cevap vermek amacıyla kürsüye çıkıp “Arkadaşlar, biz nefsimize güveni bir an için dahi kaybetmemek mecburiyetindeyiz. Bu memleketin, dünyanın en nazik bir zamanında kaderini idare etmek yüksek mesuliyet ve vazifesi, bu partiye verilmiştir. Bu partinin en salahiyyetli heyeti sizlersiniz arkadaşlar. Biz böyle bir heyet olarak güvenimizi, bir an için dahi sarsıntıya maruz bırakmamak mecburiyetindeyiz. Mutlaka tenkit etmek için tenkit etmek, hayır arkadaşlar, tenkit, mutlaka hakikatlere ve prensiplere dayanmak icap eder. Bu arkadaşım diyor ki, Demokrat Parti Genel Kurulu 1950’ye kadar işleri iyi idare etti, iyi vazife gördü. 1950’den beriye ise işler iyi gitmedi, teşkilâta ehemmiyet vermedi. Buna verilecek en kestirme cevap şu olacaktır. 1950 de aldığımız seçim neticelerinden 1951 ara seçimlerinde bir milimetre dahi kaybetmedik . Bunun büyük ve mühim manasını anlamak lazımdır. Bir alemlî husûmete karşı 16 ay iş başında ciddi mesuliyetler altında, 950 seçimlerinin heyecanı ile elde edilmiş neticelerden bir milimetre dahi kaybetmemiş olmasının manasını, Genel Kurulun aleyhine, partinin aleyhine değil, onun yüzde yüz lehine kaydetmek icap eder. Arkadaşlar, Kanaatim şudur ki 1950 seçimleri arifesinde Demokrat Parti’ye ileride yapacakları için rey verildi. Tabir caiz ise bu bir tasavvurdu. 1951 seçimlerinde ise, Türk milleti yeni iktidarın neler yapmağa kadir olduğunu bilerek reyini kullandı. Yani tasavvura değil, hakikate reyini vermiş oldu. Bu sevimli ve genç arkadaşım diyor ki, millet Halk Partisinden yüz çevirdiği için Demokrat Parti ara seçimlerini kazanmıştır. Hayır, memleket, Demokrat Parti iktidarının, bu devleti iyi idare edeceğini görerek ve 16 aylık vazife başında bulunduğu müddetçe edindiği kanaatin neticesi olarak reyini lehimize kullanmıştır. Arkadaşlar, daha ilk günden itibaren Demokrat Parti vaatlerini yerine getirmede, Demokrat Parti içinde ihtilaf vardır, Demokrat Parti müspet iş göremez, bütçede 900 milyon lira açık var gibi iddialarla yakamıza yapıştılar. Diğer taraftan çok mühim hadiseler karşısında devlet gemisini hiç bir kazaya uğratmadan selametle yürütmesini bildik. 16 Eylül’deki reyler işte milletçe edinilmiş bu kanaatin mahsulüdür.” sözlerini sarf etmiştir³⁷². Adnan Menderes’in bu konuşması, Kongre’nin çalışmalarının işlerliğinin yanı sıra Demokrat Parti iktidarının gücünün de vurgulanması bakımından

---

³⁷² A.g.d.

önem taşımaktadır. Menderes, konuşmasındaki sözleri ile Üçüncü Kongre vasıtasıyla bir anlamda gövde gösterisi yapıyor, seçimlerden alınan başarılı sonuçların Demokrat Parti'ye halk tarafından duyulan güvenin bir ispatı olduğunu belirtiyordu. Bu noktada dikkat çeken bir diğer önemli husus da Menderes'in Başbakan ve Genel Başkan olduktan sonra Demokrat Parti içinde ve Kongre'de kazandığı etkin konumudur. Adnan Menderes elinde bulundurduğu sıfatların artmasıyla diğer iki büyük kongreye oranla daha etkin olduğu bu üçüncü kongrede delegelerin D.P.'yi eleştiren sözlerine hemen karşılık verme ihtiyacı hissetmiş ve beş gün süren kongre boyunca sık sık kürsüye gelmek durumunda kalmıştır.

Adnan Menderes'in delegelere cevaben yaptığı konuşmalardaki en önemli kısımlardan biri de program ile ilgili konuşmalarıdır. Delegelerden bazılarının “programda neden değişiklik hazırlanmadığı” yolundaki eleştirilerine karşılık Menderes sarf ettiği sözler oldukça önemlidir. Adnan Menderes, bir ihtiyaç olmadıkça hemen bir kongrenin toplanması ile programda tadilat düşünülmemeyeceğini, bu tadilatın ancak parti mensuplarının etinde kemiğinde kendini hissettiren bir vakıa ile ortaya çıkacağını ve bundan dolayı böyle bir tadilin lüzumu kaydedilmediğini belirterek demiştir ki: “Bir program, bir partinin manevi hüviyetini, kılığını, kıyafetini, çehresini çizen ve tespit eden bir vesikadır. Bunun üzerinde ikide birde değişiklik yapmak katiyen doğru olmaz. Buna bir sebep daha ilave edeyim. Seçimler için milletin huzuruna biz bu programla çıktık. Bundan başka iktidarımızın ilk hükümeti de bu program, üzerinde çalışmaktadır. Biz Genel Kurul olarak, programımızdaki herhangi bir maddenin mevcut olmasından veya herhangi bir madde veya hüküm mevcut bulunmamasından dolayı tatbikatta işlerin aksamakta veya zararlı devam etmekte olduğu kanaatini taşımıyoruz. Eğer bunun aksini iddia eden arkadaşlar olursa programın şu maddesini şu sebeplerle değiştirmek icap ederdi şeklinde bir iddia ile buraya gelmeleri gerekirdi”³⁷³.

Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresi 17 Ekim 1951 saat dokuz buçuktan itibaren İzmir delegesi Rauf Onursal'ın başkanlığında toplanarak Genel İdare Kurulu raporunun müzakeresine devam etmiştir. Üçüncü günün ilk konusu “kifayeti müzakere takriri” kabul edilmesi olmuştur³⁷⁴. Takririn kabulünden sonra oturuma ara verilmiştir. Günün ikinci oturumunda ise, Genel Başkan Adnan Menderes söz alarak, konuşmacılar tarafından ileri sürülen fikirlere cevap vermiştir. Genel Başkan'ın bu konuşmasından

³⁷³ A.g.d ; Albayrak, a.g.e., s. 226 .

³⁷⁴ A.g.d.

sonra oylamaya sunulan Genel Kurul Raporu oybirliği ile kabul edilmiştir. Kongre'nin üçüncü günündeki bir diğer konu da dost Pakistan Başbakanı Liyakat Ali Han'ı ölümünden Kongre'nin duyduğu üzüntüyü bildirmek için bir taziye telgrafı çekilmesine ittifakla karar verilmesi olmuştur ve bu vazifenin icrasına Başkanlık divanı memur edilmiştir³⁷⁵. Kongre'nin üçüncü gün çalışmaları saat üçte sona ermiştir.

18 Ekim 1951 tarihinde Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresi saat on birden itibaren Atıf Benderlioğlu'nun Başkanlığı'nda çalışmalarına devam etmiş ve komisyonlardan gelen raporlar Kongre'ye sunulmuştur. İlk olarak Program Komisyonu'ndan gelen rapor okunmuştur, bu raporda programda tadil edilecek bir husus olmadığı kanaatine varıldığı belirtilmektedir.

Daha sonra Tüzük Komisyonu'nun raporu okunmuş ve söz alan delegeler tüzükte yapılması düşünölen düzenlemelerin belirtildiği belgelerin Kongre delegelerine dağıtılmasını, ancak bundan sonra müzakerelerin yapılmasını teklif etmişlerdir. Bu teklif oy çoğunluğuyla kabul edilmiştir. Tüzük Komisyonu ile ilgili görüşmeler Demokrat Parti iktidarı sırasında Gümrük-Tekel Bakanlığı gibi görevlerde bulunmuş olan Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak tarafından şu sözlerle anlatılmıştır: "Tüzük Komisyonu, hazırladığı raporda Parti Genel İdare Kurulu üyelerinin sayısını on dörtten yirmiye çıkarmayı teklif ediyordu. Teklif üzerinde uzun ve hararetle tartışmalar yapıldı. Ankara Milletvekili Prof. Sadri Maksudi Arsal uzun bir konuşmadan sonra, Genel İdare Kurulu'nun üye sayısının yirmi sekize çıkarılmasını öne sürdü. Arkasından söz alan Genel Başkan Adnan Menderes ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu teklifin aleyhine konuştular. Başkanın konuşması çok sertti "Hocam!" diye hitap ettiği Sadri Maksudi'ye ağır cevaplar verdi ve yaşlı profesörü üzecek sözler söyledi. Teklifin oya konması hadiseli oldu. Tüzük değişikliğinin üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerekiyordu. Kongre Başkanı Benderlioğlu, değişikliği kabul edenlerin ayağa kalkmasını isteyince değişiklik isteğinin üstün geldiği anlaşıldı. Fakat Başbakan, bu şekilde kesin bir fikir edinilemeyeceğini söyleyerek yazılı oya başvurulması gerektiğini açıkladı. Başkanlık kürsüsünün üstüne beyaz, kırmızı ve yeşil kağıtlar konarak, delegeler il itibarıyla oy vermeye çağırıldı. Sonunda, değişikliği reddedenlerin çoğunlukta olduğu göröldü. Ama bu mesele, parti çevrelerinde genel başkana karşı eleştirilerin artmasına yol açtı: Adnan Menderes genel kurul üye sayısının arttırılması

---

³⁷⁵ A.g.d.

teşebbüsüne karşı neden bu derece karşı koymuş, niçin böylesine bir mücadele verme lüzumunu duymuştu? Bu, delegeler üzerinde baskı yapılmış olduğu şeklinde yorumlanıyordu”³⁷⁶.

Tüzük Komisyonu ile ilgili görüşmelerin ardından, Dilek Komisyonu raporu okunmuş ve her ilden bir delegenin dilekleri üzerine söz almasına karar verilerek oturma saat on dört otuzda toplanmak üzere dağılmıştır. Kongrenin öğleden sonraki toplantısı Mustafa Zeren’in başkanlığında toplanmıştır. Dilek Komisyonu ile ilgili görüşmelerde söz alacakların kura ile belirlenmesi yapılmış ve ilk söz Gaziantep Delegatesine verilmiştir. Kırka yakın delegenin katıldıkları illerin alfabetik sırası ile kürsüye gelmelerinin ardından kongrenin müzakerelerine ertesi gün Tüzük, Hesap ve Bütçe, Ana Davalar Komisyonları raporlarının görüşülmesi kararının ardından sona erdirilmiştir .

19 Ekim 1951 tarihinde Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresi, çalışmalarına saat dokuzdan itibaren Mustafa Zeren’in başkanlığında devam etmiş ve Dilek Komisyonu’nun raporu hakkında söz alan delegeler, raporda söz edilmeyen dilekleri üzerinde durmuşlardır. Her il adına bir delege dilek ve isteklerini ileri sürmüş ve bundan sonra verilen önergelerin okunmasına geçilmiştir. Zafer gazetesi yazarı Mümtaz Faik Fenik kongreye sunulan dileklerle ilgili olarak “...Demokrat Parti Kongresi’nde ileri sürülen bütün dilekler, vatandaşların, esasen hakları olan ve başka ileri memleketlerde istenilmesi, kimsenin aklına bile gelmeyen en tabii şeylerdir. Yol istiyorlar, köprü istiyorlar, su istiyorlar, toprak istiyorlar, elektrik santrallerinin bir an evvel kurulmasını istiyorlar. Hülâsa bütün istedikleri, buldukları kasabalarda ve köylerde, medeni insan olarak her türlü ihtiyaçlarını tatmin edilmiş görmektir. Bilmiyoruz, bu dileklerin hangi biri başka ileri memleketlerde herhangi bir parti kongresinde bahis mevzuu olabilir? Şunu hemen söylemek lazımdır ki, Demokrat Parti Kongresi’nde ileri sürülen bu dilekler, ayrıca senelerce iktidarda kalan Halk Partisi tarafından yapılan ihmallerin, ve teseyyüplerin hazin bir bilançosudur. Bir kaç şehrin, o da bir kaç mahallesine veya semtine itibar göstermiş ve memleketin büyük bir kısmı köyü ile, kasabası ile ve hattâ vilâyeti ile ihmal edilmiştir”³⁷⁷ sözlerini kullanmış, Demokrat Parti’nin kongresi ile ilgili övgü dolu bir değerlendirme yapmış, mensubu bulunduğu gazetenin genel tavrına uygun olarak Cumhuriyet Halk Partisi dönemini eleştirmiştir.

Kongrede, 19 Ekim günü vuku bulan bir başka konu da Fuat Köprülü’nün

³⁷⁶ Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Ankara, 1998, s. 100 .

³⁷⁷ Mümtaz Faik Fenik, “Kongrede İleri Sürülen Dilekler”, **Zafer**, 19 Ekim 1951 .

konuşması olmuştur. “Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bir konuşma yaparak Türkiye’nin dış politikası hakkında ve NATO üyeleri ile olan ilişkiler konusunda bilgi vermiştir. Köprülü, kısa bir süre sonra Türkiye’nin Atlantik Paketi’na üye olması için davet edileceğini, bazı formalitelerin tamamlanıp, bu konudaki yasanın T.B.M.M. tarafından onaylanmasından sonra da, bu pakta üye olunacağını”³⁷⁸ açıkladığı şu konuşmayı yapmıştır:

“Sevgili arkadaşlarım, emriniz üzerine kürsüye geldim ve Atlantik Paketi hakkında kısaca maruzatta bulunacağım. Çok yorulduz, çok güzel ve istifadeli münakaşalar dinlediniz, onun için sizi fazla rahatsız etmek istemiyorum. Atlantik Paketi hepimizin çok iyi bildiğiniz gibi on iki Amerika ve Avrupa devleti arasında yapılmış olan tedafüi, yani herhangi bir taarruz karşısında elbirliği ile müdafaa için vücuda getirilmiş bir teşekküldür. Bu teşekkül bütün demokrasi dünyasının Avrupa’daki en mühim devletleri ile Birleşik Amerika ve Kanada’yı ihtiva etmektedir. Her bakımdan, askeri, iktisadi, sınai kuvvetler itibariyle dünyanın en büyük kuvvetini nefsinde toplayan bir camia, bir teşekkül, bir ittifaktır. Kongremizin sıcak ve samimî havasını ve biz kardeşlerinizin sevgi ve selâmlarını da lütfen beraber götürünüz. Kongremizi kapatırken sizlere kendi işlerinizde de hayırlı başarılar diler, hepimize ayrı ayrı hürmet ve muhabbetlerimi arz ederim”³⁷⁹.

Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresi, 20 Ekim 1951 saat ondan itibaren Rauf Onursal’ın başkanlığında çalışmalarına devam etmiş ve Başkanlık divanına verilmiş olan bazı önergeler okunarak oya sunulmuştur. 19 Ekim 1951’de yapılan Genel İdare Kurulu seçimlerinin tasnif neticeleri okunmuş ve Haysiyet Divanı seçimine geçilmiştir. Tasnif sonunda alınan sonuçlara göre, Adnan Menderes Genel İdare Kurulu Başkanlığına 827 oy, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu (767), Profesör Fuat Köprülü (734), Refik Koraltan (687), Celal Ramazanoğlu (669), Samet Ağaoğlu (589), Sıtkı Yırcalı (571), Refik Şevket İnce (369), Fethi Çelikbaş (338), Atıf Benderlioğlu (331), Emin Kalafat (321), Kamil Gündeş (247), Tevfik İleri (236), Rıfki Salim Burçak (226), Mustafa Zeren (223) Genel İdare Kurulu üyeliklerine seçilmişlerdir³⁸⁰.

Genel İdare Kurulu seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra, “Genel Başkan Adnan Menderes, söz alarak Büyük Kongre’nin memleket ve parti işlerinde yeni

---

³⁷⁸ Albayrak, **a.g.e.**, s. 226 .

³⁷⁹ **A.g.d.**

³⁸⁰ **A.g.d.** ; Eroğul, **a.g.e.**, s. 68 ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 226 ; Burçak, **a.g.e.**, s. 102 .

hamlelerin ve hayırlı işlerin kaynağını teşkil edeceği hususundaki tahminlerin tamamen tahakkuk ettiğini ve Üçüncü Kongre'nin baştan başa muvaffakiyetle geçtiğini ve gelecek kongreye kadar iki yıllık siyasi ve idari istikrar tamamıyla teminat altına aldığını, kongrede her şeyin açıkça konuşularak seçimlerde vicdanlarla baş başa kalındığını ve Demokrat Parti'nin bu memleketin mukadderatını eline alıp yürütmek kiyasetinde bir teşekkül olduğunun bütün açıklığı ile bu kongrede meydana çıktığını, Demokrat Parti içten, dıştan gelecek bütün savletlere mukabele etmek imkanını kuruluşuna temel teşkil eden asil gayelerde ve en geniş vatanperverlik hisler ile mütehalli olan mensuplarının feragat ve fedakarlıklarında bulacağını, kongrenin derin tahassüsleri ile sürekli alkışlar arasında beyan ederek kendilerini Genel Kurul'a seçmek suretiyle gösterilen itimada en candan teşekkürlerini şahsı ve arkadaşları namına arz ettiğini ve kongrenin gösterdiği muhabbet ve itimadın, mesuliyetin uhdesinden gelmek için maddi imkansızlıkları imkanlara kalıp etmek suretiyle çalışacaklarına söz vererek kongre huzurundan hürmet ve muhabbetle ayrıldığını söylemiştir³⁸¹.

Kongrede Adnan Menderes'in konuşmasından sonra Ana Davalar Komisyonu'ndan gelen rapor okunarak kabul edilmiş, Yüksek ve Merkez Haysiyet Divanı seçimine geçilmiştir. Yapılan seçimler sonrasında kongreye son verilmiştir. Demokrat Parti'nin Üçüncü Büyük Kongresi altı günlük çalışmasının ardından 20 Ekim 1951 tarihinde akşama dek yapılan çalışmanın ardından dağılmıştır.

3- Kongre'nin Önemi :

Üçüncü Kongre, genel itibarıyla ilk iki kongreye oranla daha az özgürlükçü bir havada gerçekleşmiştir. Ancak kongrenin Demokrat Parti'nin iktidardayken topladığı ilk kongre olması açısından önemlidir. “Kongrenin tamamında önemli kararlar alınmamıştır. Programın aynen kalması kabul edildi. Tüzükte ufak bir değişiklik yapılarak milletvekillerinin örgütte görev almamaları kararlaştırıldı. Belli başlıları, emir erlerinin kaldırılması, okullarda din derslerinin okutulması, mason derneklerinin kapatılması gibi konularda ileri sürülen istekler tespit edildi. Ana davanın ise, milli

---

³⁸¹ A.g.d.

kalkınma olduğu hususunda birleşildi...”³⁸² yapılan tüm çalışmalar Demokrat Parti’nin önde gelen isimlerinin isteklerini yansıtıyordu. Yani ilk iki kongrede olduğu gibi tüm delegelerin rahatlıkla fikirlerini dile getirdiği ve bu fikirlerin kabul gördüğü bir kongre olmaktan ziyade kararları önceden belirlenmiş bir toplantı görüntüsü çiziyordu Üçüncü Demokrat Parti Kongresi...

Öyle ki delegeler arasında Genel İdare Kurulu’na girme hususunda bazı çekişmeler yaşanmış, bu çekişmeler neticesinde de parti ile arası açılan hatta bakanlık görevinden istifa eden Demokrat Partililer olmuştur. Kongre sırasında Genel İdare Kurulu seçimleriyle ilgili olarak bir kırgınlık yaşayan ve bu kırgınlığın ardından Gümrük-Tekel Bakanlığı’ndan ayrılan isimlerden bir tanesi Rıfki Salim Burçak’tır. Rıfki Salim Burçak’ın “On Yılın Anıları” adlı kitabında topladığı anılarında bahsettiği üzere Erzurum Delegeesi olan Burçak’ın Genel Kurul’da görev alması için bazı arkadaşları tarafından desteklenmesi ve bu desteğin başta Adnan Menderes olmak üzere parti yönetimi tarafından hoş karşılanmaması Burçak ile parti yönetimi arasında bir kırgınlık doğmasına ve bu kırgınlığın Burçak’ın Gümrük-Tekel Bakanlığı görevinden ayrılmaya kadar varmasına sebep olacaktır. Burçak yaşanan bu gerginliği şu sözlerle anlatmaktadır: “...Kongrenin daha başlarında, Genel Kuruldaki bakan sayısının çoğalmasını teşkilatın da, parti yönetiminin de iyi karşılamadıkları yolunda bir takım söylentiler dolaşmaya başlamıştı. Teşkilat, Genel Kurul’daki bakan sayısını, kurulun daha iyi ve tesirli çalışması bakımından sınırlı tutmak eğiliminde idi. Bu havayı hissedince Başbakan’la bir görüşme ihtiyacını duydum ve telefon birkaç defa aradımsa da, çok meşgul olduğu bildirildi; görüşemedim. Ters bir gidişatın başladığı, Başbakan’ın, kendisine haber vermeden Genel Kurul’a girme teşebbüsünde bulunduğuma kızdığı aşıkardı. (...) Bu, benim açımdan epeyce nahoş bir şeydi...”³⁸³

Yaşanan bu tip olaylar parti içerisinde ilerleyen zamanlarda yaşanacak olan çekişmelerin hatta geniş çaplı ihtilafların ilk belirtileri olarak göze çarpmaktaydı. Kongre’de dikkatleri çeken ve eleştirilen bir diğer önemli konu da İçişleri Bakanı Halil Özyörük’ün eşinin, plakası değiştirilen resmi bir arabayı özel işlerinde kullandığına dair Ulus gazetesinde çıkan yazılardan dolayı Özyörük’ün istifa etmek durumunda kalmasıdır³⁸⁴. İçişleri Bakanı’nın Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresi’nin üçüncü

---

³⁸² Eroğul, **a.g.e.**, s. 68 .

³⁸³ Burçak, **a.g.e.**, s. 101 .

³⁸⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 68 ; Albayrak, **a.g.e.**, s.226 .

gününde istifa etmesi diğer kongrelerde yaşanmaması ve diğer delegeler tarafından bakanın ağır eleştirilere maruz bırakılması Demokrat Parti açısından önemli bir satır arası bilgi olarak hafızalarda kalmıştır.

Kongre genelinde Genel İdare Kurulu ile ilgili tartışmalar büyük ve önemli bir yer tutmuştur. Öyle ki kongre sonrası gazetelerde yapılan değerlendirmelerde Genel İdare Kurulu seçimleri ile ilgili yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlara örnek olarak Nadir Nadi'nin Cumhuriyet gazetesi sütunlarında yer alan “Kapanış” adlı makalesindeki “...Tüzük değişmeleriyle ilgili tekliflerden bir tanesi Genel İdare Kurulu üyeleri sayısının arttırılmasına dairdi. Bu teklifin lehinde ve aleyhinde hararetli konuşmalar oldu. Neticede İdare Kurulu kadrosunun eskisi gibi kalmasına karar verildi. Mesele aslında o kadar mühim olmamakla beraber partinin hükümet üzerindeki kontrolü bakımından İdare Kurulu üyelerinin sayısını bir miktar arttırmak daha iyi olurdu. Çoğu hükümette vazife yüklenen bu vatandaşlar. Parti yönetim organı halinde bir araya geldikleri zaman gayri resmi bir Bakanlar Kurulu toplanmış gibi bir manzara meydana geliyor ki, bunu önlemek ve hükümete yalnız Meclis Grubu'nun değil, aynı zamanda en yüksek parti icra kurulunun da devamlı kontrolü altında bulunduğunu fiilen duyurmak gerekirdi. İncancımıza göre bu fikri savunanlar haklı idiler...”³⁸⁵ sözleri gösterilebilir.

Sonuç olarak Demokrat Parti'nin Üçüncü Büyük Kongresi gerçekleştiği altı gün boyunca “partide bir takım rüşup bırakarak” ve “teşkilat içerisindeki anlaşmazlıkların su yüzüne zemin hazırlayarak” yaşandı. Demokrat Parti, iktidar olmanın verdiği tüm özgüven ve gücü partisinin kongresine de taşımaktan geri kalmadı. İktidarının ilk yıllarında Demokrat Parti yönetiminin takındığı bu tutum, partinin ilerleyen yıllarda gerek parti içinde gerek de ülke idaresinde takınacağı eleştiri kabul etmez tavrın ilk belirtileri olarak görülüyordu.

C- IV. KONGRE ÖNCESİ D.P.'NİN GENEL POLİTİKASI

Demokrat Parti'nin iktidarı ele geçirdikten sonra başlayan ve 1954 yılına kadar hızla devam eden yükseliş dönemi 1954 yılından sonra yerini, kimileri tarafından

---

³⁸⁵ Nadir Nadi, “Kapanış”, Cumhuriyet, 21 Ekim 1951 .

“yokuş aşığı”³⁸⁶, kimileri tarafından da “Menderes ve arkadaşlarının kader diyagramının yükselişi ve inişi”³⁸⁷ olarak adlandırılacak bir düşünüş dönemine bırakıyordu. 1954’den sonraki sürece gelene kadar Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresi’ni toplamasının yanı sıra özellikle dış politika alanında bir çok önemli girişimde bulunmuş, bir anlamda gösterdiği bu atılımlarla arkasındaki desteği arttırmıştır. “Demokrat Parti yöneticileri bu dönemde gerçekleştirdikleri icraatla memleket yöneticilerinin 1947’den beri giriştikleri Batı’ya yamanma çabalarını olgunluğa vardırımlar ve bugün dahi Türkiye’yi bir nevi uydu durumunda tutan esas yapıyı kurmuşlardır”³⁸⁸. Bu yapının en önemli başlıklarından bir tanesi şüphesiz ki Türkiye’nin NATO’ya girişi olmuştur³⁸⁹. Demokrat Parti’nin bu örgüte girebilmek için Kore Savaşı’na asker göndermesi³⁹⁰, gönderilen askerlerin bir çoğunun şehit ya da gazi olması NATO’ya girişin gerçekleşmesiyle göz ardı edilerek Demokrat Parti’nin “büyük başarısı” olarak kabul edilmiştir.

Şubat 1952’deki NATO’ya girişin ardından Demokrat Parti dış politikadaki çalışmalarına devam etmiştir. Bu doğrultuda Ortadoğu’yu kapsayacak askeri bir paktın kurulması için çalışmalara başlanılmıştır. Batı bloğunun (başta İngiltere olmak üzere ABD ve Fransa) desteklediği “Bağdat Pakı”³⁹¹ adını taşıyan başta Mısır olmak üzere Arap ülkelerinin tüm muhalefetlerine rağmen Demokrat Parti hükümeti tarafından batıya dönük politikanın uzantısı olarak kurulmaya çalışıldı. Bağdat Pakı ile ilgili çalışmaların yanı sıra Demokrat Parti Hükümeti’nin II. Dünya Savaşı sonrasında emperyalist güçlere karşı eski sömürge devletlerinin verdikleri kurtuluş mücadelelerinde takındığı tavırda önemlidir. “Afrika’nın kuzeyini ve Ortadoğu’yu sarsan bu anti emperyalist mücadelelerde Demokrat Parti Hükümeti Mustafa Kemal Türkiye’sinin geçmiş tecrübesini hiçe sayarak daima emperyalist safında yer almıştır”³⁹². Demokrat Parti’nin bu tavrı da izlenen Batı’ya dönük politikanın en açık seçik ispatıdır.

Bağdat Pakı hazırlıklarının yanı sıra Balkanlar’da da bir ittifak kurma girişimi yaşanmıştır. Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan bir anlaşma ile

---

³⁸⁶ Metin Toker, **D.P. Yokuş Aşığı 1954-1957**, C.III, Bilgi yay., Ankara, 1991, s.10 .

³⁸⁷ Aydemir, **a.g.e.**, s. 163.

³⁸⁸ Eroğul, **a.g.e.** s. 68 .

³⁸⁹ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO’yla ilişkiler”, **Türk Dış Politikası**, Editör: Baskın Oran, C.I, 7. baskı, İletişim yay., İstanbul, 2003, s. 543 .

³⁹⁰ **A.g.m.**, s. 545 ; **Hürriyet**, 26 Temmuz 1950 .

³⁹¹ **A.g.m.**, s. 564 ; Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım yay. , 13. baskı, İstanbul, 2000, s. 524 ; **Aynı Tarihi**, Ekim 1954 .

³⁹² Eroğul, **a.g.e.**, s. 70 .

Balkan Paktı oluşturuldu. Şubat 1953’de imzalanan anlaşmaya göre “ bir tecavüz vukuunda taraflar istişare ve işbirliğinde bulunmayı kararlaştırıyorlardı”³⁹³. Anlaşma her ne kadar kağıt üzerinde kalmış da olsa Demokrat Parti açısından Batı dünyasına karşı gösterilen bir iyi niyetin göstergesi olmuştur. Demokrat Parti’nin yükselme sürecindeki son ve en önemli dış politika olaylarından biri de Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Amerika’ya yaptığı resmi ziyarettir. O güne kadar benzeri görülmemiş, elli iki günlük bir geziye çıkan Bayar, Türkiye’nin “Küçük Amerika” olması yolundaki en önemli adımları atmış oluyordu. Konu ile ilgili Cem Eroğul’un yaptığı şu yorum seyahatin Türkiye’ye getirdikleri ve götördükleri hakkında önemli bir saptamadır: “Cumhurbaşkanı İstanbul’da olağanüstü tezahüratla karşılandı. Bu adeta bir fetih dönüşüydü. Fakat acaba kim kimi fethetmişti? Celal Bayar İstanbul’a geldiğinde Cumhuriyet muhbirine bir demeç vermiş “Türk-Amerikan dostluğu milletimizin malı olmuştur” demiştir. Oysa (yaşanılan) olaylara bakılırsa, aslında milletimiz Türk-Amerikan dostluğunun malı haline gelmiştir. Bu “dostluk” da kendi malı saydığı bu millet üzerinde daha epey tasarrufta bulunacaktı”³⁹⁴.

Demokrat Parti’nin diğer önemli çalışmaları da iç politikada görülmüştür. Üçüncü Büyük Kongre’nin toplandığı Ekim 1951 tarihine kadar yaşananlardan sonra da Demokrat Parti’nin iç politikadaki radikal kararları, izlediği farklı yol ve tutum Demokratların bazı kesimlerce kahraman kabul edilmesine, bazı kesimlerce de kıyasıya eleştirilmesine neden olmuştur. Demokrat Parti’nin yaptığı radikal değişikliklerden en önemlileri şüphesiz Atatürk Devrimleri’nden sapma olarak da kabul edilebilecek olan değişikliklerdir. Örneğin “Demokrat Parti’nin iktidara geldikten sonra ilk yaptığı işlerden birisi Arapça ezan yasağını kaldırmak olmuş, bu değişiklik bazı dinci çevrelerce yanlış anlaşılacak, Atatürk Devrimleri’nin birer birer ortadan kaldırılacağı şeklinde yorumlanmıştır. Oysa iktidarın bu düzenlemedeki amacının, C.H.P. döneminin son uygulamalarını devam ettirerek, muhalefet yıllarında savunduğu yasakçılığa karşı görüşlerini kanıtlamak ve desteğini aldığı dindar çevrelerin duygularını okşamak olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunların yanı sıra D.P. içinde Atatürk Devrimleri’ni benimsememiş, hatta onun din, dil, Medeni Kanun, Halifelik, din eğitimi, kılık kıyafet reformu gibi konulardaki uygulamalarına karşı çıkanlar az sayıda da olsa vardı. İşte bu

---

³⁹³ A.g.e., s. 72 .

³⁹⁴ A.g.e., s. 73 .

kesim, Arapça ezan yasağının kaldırılması sonrasında harekete geçecekti”³⁹⁵. Demokrat Parti’nin bu tutumu bazı gerici güçleri harekete geçirerek, Atatürk’ün düşüncelerine karşı gösterdikleri saldırgan tutumu Atatürk’ün büst, heykel ve fotoğraflarına karşı da yönelteceklerdi. Bu noktada Demokrat Parti’nin aldığı en önemli karar 29 Mart 1951 tarihinde T.B.M.M.’ye sunulan “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Yasa Tasarısı” olmuştur. Tasarının 31 Temmuz 1951’de yürürlüğe girmesi Demokrat Parti’nin gerici fikirlere karşı aldığı önemli bir tavır olarak dönemin basın organlarında yer alacak, Atatürk’e karşı yapılan saldırılar ve Demokrat Parti’nin aldığı önlemler gazete sütunlarını uzun süre meşgul edecekti³⁹⁶. Demokrat Parti’nin yaptığı icraatlardan büyük bir bölümü de muhalefete karşı izlediği baskıcı tutum ve bu tutum sonucunda aldığı kararlar olmuştur. Muhalefete karşı gösterilen ilk ve en önemli baskı unsuru Cumhuriyet Halk Partisi’ne yakınlığı ile bilinen Ulus gazetesi yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın’ın yazdığı bir yazı nedeniyle milletvekili olmasından dolayı kullandığı dokunulmazlık hakkının kaldırılması olmuştur. “Muhalefet ve basına göz dağı vermek için alınmış bu kararın gayri meşru olduğundan şüphe yoktur. Demokrat Parti’nin çoğunluk istibdadına yönelişinin ilk önemli belirtilerinden biridir”³⁹⁷. Hüseyin Cahit Yalçın ile ilgili alınan bu kararın ardından Demokrat Parti’nin Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı izlediği sert tutum iyiden iyiye kendini göstermeye başlamıştır. Demokrat Partililerin şimdiki hedefi Cumhuriyet Halk Partisi’nin mallarıydı. Mayıs 1953’de Demokrat Parti Grubu iki yüz elli imzalı bir önerge hazırlayarak C.H.P.’nin mallarına dair bir tasarı hazırlanmasını istedi. Cumhuriyet Halk Partisi’nin malları ile ilgili çalışmalar sürerken Demokrat Parti bir adım daha atarak üniversite profesörlerin siyaset ile ilgilenmelerini yasaklayan bir kanun hazırladı. Üniversite hocalarının bir çoğunun C.H.P.’ye yakın olması hatta bazılarının C.H.P. dahilinde faaliyet göstermiş olması çıkarılan bu kanunun da direkt olara muhalefete karşı alınmış bir karar olduğunu açıkça gösteriyordu. Kısa süre sonra da Cumhuriyet Halk Partisi’nin malları “C.H.P.’nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun” adıyla hazırlanan bir yasa ile düzenlemeye tabi tutulacaktı³⁹⁸. Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidar yıllarında usulsüz

---

³⁹⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 226-227.

³⁹⁶ Mümtaz Faik Fenik, “Yılanlar Mutlaka Ezilecektir”, **Zafer**, 30 Haziran 1951 ; Nadir Nadi, “Artık Yeter...”, **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1951 ; Ali Naci Karacan, “Atatürk Hakkında Kanun”, **Milliyet**, 19 Nisan 1951 ; Nadir Nadi, “Atatürk Kanunu”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1951 .

³⁹⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s. 76 .

³⁹⁸ **A.g.e.**, s. 77 .

olarak mal mülk edindiğini ve bu sebeple C.H.P.'ye ait tüm malların hazineye devredilmesi gerektiğini belirten kanun tasarısı Meclis'te büyük tartışmalara yol açmış, üniversite hocaları ve öğrencileri ile Ankara Barosu'na bağlı avukatlar tarafından protesto edilmiştir. Ancak tüm bu protestolara rağmen yasa Cumhurbaşkanlığı'na sunulmuş ve Celal Bayar tarafından da –Demokrat Parti'nin sorumluluğunu paylaşarak– onaylanmıştır.

Demokrat Parti'nin sert tutumu sadece Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı değildi. Kendi bünyesinde çıkan ve seçim sürecinde D.P.'yi zorlayan partilerden biri olan Millet Partisi'ne karşı da sert bir tavır takınan Demokrat Parti Millet Partisi'nin “Atatürk'e ve devrimlerine aleyhtar olduğunu” ileri sürerek bir soruşturma balatmış ve sonuçta Millet Partisi Demokrat Parti'nin sert tavrı karşısında alelade bir dernek gibi Ocak 1954'de kapatılmıştır.

Yapılan tüm bu icraatlar Demokrat Parti'nin öncelikle bütün muhalefet sesleri susturmayı amaçladığının açık ispatıdır. Ülke üzerinde tam egemenlik kurduktan, çatlak sesleri susturduktan sonra Demokrat Partililer gerici bir tutum içerisine girerek kendi ideolojilerini yaymaya çalışmışlardır. Bunu yaparken “Demokrat Parti bir yandan Atatürk Devrimleri'nin sulandırılmasına göz yummuş öte yandan da Atatürkçü görünmeye son derece itina etmiştir”³⁹⁹. Biçimsellikten öteye gidemeyen Atatürkçülükleri için iki önemli adım atan Demokrat Partililer böylece Atatürkçülikle ilgili eleştirilerden kendilerini soyutlamaya çalışmışlardır. İlk adım yukarıda da bahsi geçen Atatürk Kanunu'nun çıkarılmasıdır. İkinci adım ise inşaatı Halk Partisi zamanında başlatılan Anıtkabir'in tamamlanması ve 1953'de Atatürk'ün naşının Anıtkabir'e nakledilmesi olmuştur. “Bu iki girişimde gayesi Atatürk'ün dış görünüşüne dokunulmazlık bahşetmektir. Yoksa Atatürk'ün ruhunun yaşatılması ile ilgileri yoktur. Bunun da böyle olması tabiidir. Zira iktidarın temelinde anti emperyalist bir savaş bulunan, batılı devletler önünde eğilmeyi reddeden, yabancı sermayeyi kovan bir devrimcinin, aslında, Demokratlar arasında hiç yeri olmaması gerekir”⁴⁰⁰. Atatürk'ün şahsı ile ilgili girişimlerin yanı sıra Atatürk'ün ne önem verdiği devrimlerden biri olan dil devrimi ile ilgili olarak da bazı girişimlerde bulunan Demokrat Parti yöneticilerinin bu yoldaki ilk adımı o güne kadar Türkçe okunan ezanın Arapça okunmasıdır. Diğer bir önemli adım ise 1952 yılının Mart ayında hazırlanan ve Aralık 1952'de kabul edilen

³⁹⁹ A.g.e., s. 79 .

⁴⁰⁰ A.g.e., s. 79-80 .

anayasanın dilinin “yaşayan dile” çevrilmesidir⁴⁰¹. Bu adımla birlikte Anayasa'nın genelindeki Türkçe metinden vazgeçip Arapça kelimelerden oluşan eski metine geri dönülüyordu. Böylece anayasa yeniden “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” haline getiriliyordu⁴⁰².

Ekonomi alanında da Demokrat Parti ciddi adımlar atıyor ve “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” “Petrol Kanunu” gibi kanunlar çıkararak ekonomide de Batı'ya dayalı bir siyaset izlediğini açıkça gözler önüne seriyordu. 1950'li yılların başları Demokrat Parti için altın yıllar olarak kabul ediliyordu. Bu yılların altın yıllar olarak adlandırılmasının en önemli sebebi ise ekonomi alanında yapılan büyük atılım idi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında “Avrupa'da gıda maddesi talebi ve Kore Savaşı'nın hızlandırdığı ekonomik “boom” sayesinde Türkiye, gıda maddesi ve hammadde ihracatı temelinde bir “ekonomik mucize” yaşadı. Kırsal kesime para akarken, ülke içinde ve dışında tüketici mallarına talepte bir artış oldu. Yüksek fiyatlarla satılan malları ithal edebilen tüccarlar bir tür küçük sanayinin gelişmesini sağladılar. Dört yıl içinde, 1950-1953 arasında Türkiye, yılda yüzde on üçlük görülmemiş bir ekonomik büyüme yaşadı. Ne yazık ki bu mucizenin temelleri çok zayıftı ve çökmeye mahkumdu. Örneğin gıda maddesi ve pamuk üretimi gelişmiş teknikleri değil, sadece ekim alanlarında sağlanan artışı temel alıyordu. 1954'de ekonomi, büyüme oranının yüzde dokuz buçuğa düşmesi ile birlikte durgunluk belirtileri göstermeye başladı. İyi yılları kötü yıllar izledi ve özellikle 1956-1959, yılda yüzde on sekiz fiyat artışı ile tırmanan bir enflasyonla belirlendi. Bu arada ekonominin büyüme oranı, nüfus artışı oranını pek karşılamayan yüzde dört gibi vasat bir düzeye inmişti⁴⁰³.

1954 Genel Seçimlerine kadar geçen dört yıllık süreçte Demokrat Parti altın yıllarını yaşamakla birlikte siyasal, sosyal, iktisadi alanlarda, iç ve dış ilişkilerin genelinde büyük başarılar başlığı altında birçokları tarafından hata olarak değerlendirilen faaliyetler göstermiş ve bunların sonucunu seçim meydanlarında başarı olarak alsa da kamuoyunda içten içe kendine karşı gelişen muhalefetin önüne geçmeyi başaramamıştır. Yapılan önemli hamlelerin bir getirisi olan alkışların sarhoşluğu ile içten içe büyüyen muhalefeti göremeyen Demokrat Partililer şüphesiz o yıllarda

---

⁴⁰¹ A.g.e., s. 80 ; Ahmad, **Kronoloji...**, s. 114 .

⁴⁰² Eroğul, **a.g.e.**, s. 87 .

⁴⁰³ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak yay., 2. basım, İstanbul, 2005, s. 141 .

kendilerini ve Türkiye'yi büyük bir dönüm noktasına sürüklediklerinin farkında değildiler.

D- 1954'DE YAPILAN GENEL SEÇİMLER

İktidardaki ilk yılların ardından 1954 tarihinde genel seçimlere giden Demokrat Partililer baskıcı ve sert tavırlarından bir nebze olsun uzaklaşarak halka şirin görünme kaygısıyla kısa süreliğine de olsa ılımlı bir tavır takınmışlardır. Öte yandan Demokrat Parti'nin basına karşı tavrı hızla sertlik platformuna çekilmekteydi. Demokrat Parti iktidarın ilk dönemlerini yaşadığı yıllarda eleştirilmek istemiyordu. Bu sebeple kendilerine yapılan eleştirilere sütunlarında yer veren gazete ve gazetecilerle ilgili sert kararlar almaktan çekinmiyordu. Öyle ki Demokrat Parti 1954 Seçim arifesinde Basın Kanunu'nda değişikliğe gitti. Bu değişiklik Cem Eroğul tarafından “basına en ciddi darbe” olarak sıfatlandırılacaktı⁴⁰⁴. Yapılan bu düzenleme ile basın hürriyeti önemli ölçüde kısıtlanıyordu. “Şubat 1954'de Meclis'e verilen tasarı, yayın yoluyla ve radyo ile işlenecek bazı yeni cürümler getiriyor ve bunları ağır müeyyidelere bağlıyordu. Basın yoluyla itibarı kırarak, şöhrete veya servete zarar verebilecek bir hususun isnadı halinde altı aydan üç seneye kadar hapis ve bin liradan on bin liraya kadar ağır para cezası öngörülüyordu. Ayrıca bu suçlar, resmi sıfatı haiz olanlara karşı işlendiği takdirde cezalar üçte birden yarıya kadar arttırılacaktı. Devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak nitelikte yalan haber halinde bir seneden üç seneye kadar hapis ve yine bin liradan on bin liraya kadar ağır para cezası konmuştu. (...) Suçlandırılan gazeteciye iddiasını ispat etme hakkı da verilmiyordu. Adalet komisyonu bir ara bu görüşe meylettiyse de sonunda hükümetin baskısıyla ispat hakkından vazgeçti”⁴⁰⁵.

Basına vurulan büyük bir darbe olarak kabul edilen bu gelişmenin yanı sıra demokrat Parti aldığı bir çok radikal kararla 1954 seçimlerine giriyordu. Nihayetinde; Genel Seçimler 2 Mayıs 1954 Pazar günü, sakin bir havada yapıldı. Bütün Türkiye genelinde toplam; 10.262.063 seçmenden 9.095.617'sinin, 43.174 sandıkta oy kullandığı, kadınların bu seçimlerdeki katılımlarının çok yüksek olduğu, seçimlerde; Demokrat Parti'nin oyların 1.000.000 dolayında arttırarak; oylarını %55.22'den %58.42'ye çıkardığı; Cumhuriyet Halk Partisi'nin ise %39.59'dan %35.11'e düştüğü ve

⁴⁰⁴ Eroğul, a.g.e., s. 85.

⁴⁰⁵ A.g.e., s. 85 ; Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, Remzi kitabevi, İstanbul, 2003, s. 196 .

yalnız Kars, Malatya ve Sinop illerinde tam liste kazandığı anlaşılacaktı⁴⁰⁶. Alınan bu sonuçlara göre Demokrat Parti toplam 541 milletvekilliğinden 503'ünü, Cumhuriyet Halk Partisi 31'ini, Cumhuriyetçi Millet Partisi 5'ini, Bağımsızlar da 2'sini almışlardır⁴⁰⁷.

E- SEÇİMLER SONRASI YAŞANANLAR

2 Mayıs 1954 seçimlerinden de galibiyet ile çıkan “D.P. iktidarının ikinci dönemi olan 1954-1957 yılları arası 3 yıllık süre Demokrat Parti'nin en fırtınalı ve en tartışmalı dönemi olmuştur. 6-7 Eylül Olayları, İspat Hakkı, Hürriyet Partisi ve 29 Kasım 1955 D.P. grubu toplantısı gibi, D.P. iktidarının birçok önemli olayı bu sürede yaşanmıştır”⁴⁰⁸. En fırtınalı olarak adlandırılan bu süreç hükümetin politikasını sertleştirdiği bir dönemdir. Sertleşen bu politika çerçevesinde muhalefet yararına çalışan memurlar görevlerinden uzaklaştırılırken, C.M.P.'ye oy veren “Kırşehir ili ilçe yapılarak cezalandırıldı”⁴⁰⁹. Bu değişikliklerin yanı sıra seçim yasasına ilişkin düzenlemelere gidilmiş diğer partilerin hakları kısıtlanmıştır. Muhalefete karşı olan bu kısıtlama 12 Ağustos 1955 tarihinde C.H.P Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Zonguldak'ta yaptığı bir konuşmasından sonra tutuklanmasına kadar gidecek, Gülek mahkeme tarafından kısa süre sonra serbest bırakılsa da olayın yankıları günlerce sürecektir. “Bu arada Demokrat Parti yönetimi günün en etkili yayın organı durumundaki radyoyu da tekeline alıyordu.”⁴¹⁰ Muhalefet partilerini bu şekilde sindirmeye çalışan iktidar baş kaldıran üniversitelerde de bir takım düzenlemelere gidiyordu. “Üniversite öğretim üyelerinin siyasal iktidar eliyle azli gerçekleştirilerek üniversite özerkliği yok ediliyordu”⁴¹¹. Bu amaçla üniversite yönetimi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştı. Hükümet basına karşı da yoğun bir baskı uyguluyordu. Bu baskı doğrultusunda 1954 yılı birçok gazetecinin tutuklandığı, gazetelerin haklarının kısıtlandığı bir yıl olmuştu. Gazetecilere uygulanan baskıya en iyi örnek Hüseyin Cahit

⁴⁰⁶ **Ayn Tarihi**, Mayıs 1954 ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 258 .

⁴⁰⁷ **A.g.d.** ; Albayrak, **a.g.e.**, s. 258 .

⁴⁰⁸ M. Serhan Yücel, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, **Genel Türk Tarihi**, C.IX, Ankara, 2002, s. 31 .

⁴⁰⁹ Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Ankara, 1979, s. 187.

⁴¹⁰ Süleyman Coşkun, **Türkiye'de Politika (1920-1995)**, İstanbul, 1995, s. 314 .

⁴¹¹ Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, 1987, s. 110 .

Yalçın'ın 1 Aralık 1954 tarihinde tutuklanmasıdır. Tutuklama olayı dünya basınında yer almış ve ana muhalefet partisi tarafından Demokrat Parti aleyhinde kullanılmıştır⁴¹².

Demokrat Parti iç ve dış politikasında yaşadığı sorunları uyguladığı baskı politikası ile bertaraf etmeye çalışıyordu. Ancak bu baskılar özellikle Kore Savaşı sonucunda yaşanan ekonomik bunalımın giderek artmasını engelleyemiyordu. Tüm bu sorunlara bir de Anadolu'da yaşanan kuraklık eklenince bütçedeki açık gittikçe büyümeye başladı. Oysa iktidarlarının başında Demokrat Partililer ekonomik alanda büyük bir sıçramayı hedeflemişlerdi. Bu hedefleri doğrultusunda devlet yardımlarını ve kredi olanaklarını kullanırken ileriye düşünmemişlerdi. “Kalkınmayı büyüme ile karıştırdıkları kimi zaman söylenmiştir, ama büyük ölçüde onların siyasetini D.P.'ye oy veren köylülerin basit görüşleri belirliyordu”⁴¹³. Genel olarak komünizme duyulan antipati ekonomik planlamada da kendini gösteriyor, bu sebeple komünizm ile planlamayı eş anlamlı tutan Adnan Menderes başta olmak üzere partinin tüm önde gelenleri somut bir planlamadan kaçıyorlardı. Bu plansız ekonomik anlayış yatırımların siyasi amaçla yapılmasına neden oluyordu. Siyasi amaca hizmet eden bu yaklaşım yanlış yerlerde, yanlış sektörlerde üretim merkezlerinin açılmasına bunun sonucunda da ihtiyaç fazlası ürünlerin piyasada değerinin altında satılmasına yol açıyordu. Ekonomik anlamdaki bu başarısızlıklar Demokrat Parti tarafından baskı ile kapatılmaya çalışılmıştır. Ancak Demokrat Parti'nin bu çabası ortamı yatıştırmak yerine muhalefeti daha da alevlendirmiştir⁴¹⁴.

“Demokrat Parti'ye meclis içinde ve meclis dışında yöneltilen eleştiriler, iktidarın baskısının daha da artması sonucunu doğurdu. Demokrat Parti'nin tek parti yaklaşımı her türlü karşıtığa, son derece sınırlı tepkiler verilmesine yol açıyordu. Siyasal partiler, basın, radyo, üniversiteler, sendikalar, yargı organları ve bürokrasi üzerindeki baskılar iyice ağırlaştırıldı. Hükümet artık, “yeni bir demokrasi tipi” bile aramaya başlamıştı⁴¹⁵.

Bu kaos ortamında Osmanlı döneminden beri bir “sorun” olarak süregelen Kıbrıs meselesi 1954 yılının Ağustos ayında yeniden gündeme geldi. Yunanistan Kıbrıs adasını kendine bağlamak için Birleşmiş Milletlere başvurarak konu ile ilgili kamuoyu

---

⁴¹² Ahmad, **Kronoloji...**, s. 130 .

⁴¹³ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, 1998, s. 328 .

⁴¹⁴ **A.g.e.**, s. 328.

⁴¹⁵ Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi kitabevi, 29.basım, İstanbul, 2001, s. 153 ; Kongar, **İmparatorluktan...**, s. 188 .

yaratma amacıyla mitingler düzenlemeye başlamıştı. Kıbrıs konusunda daima hassas bir tutum sergileyen Türkiye Yunanistan'ın bu tutumuna seyirci kalamazdı. İngiltere Osmanlı İmparatorluğu döneminde de yaptığı gibi bu sorunda da arabulucu rolünü üstlenip tarafları Londra'da bir konferansa davet ediyordu. Bu daveti kabul eden Menderes Hükümeti Yunanistan'ı sert bir dille uyararak kışkırtmacı tavrına son vermesini istedi. 27 Ağustos 1955 tarihinde Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katıldığı Kıbrıs konulu konferans başladı. Toplantıda Türkiye'yi temsil eden Dışişleri Bakan Vekili Fatin Rüştü Zorlu Lozan Antlaşması çerçevesinde savunduğu adanın Türklere ait olduğu tezinde, tarihten verdiği örneklerle haklılığını gösterdi. Yunanistan Türkiye'nin kendilerini muhatap dahi almadığı bu sert ve kararlı tutumu karşısında geri adım atmak zorunda kaldı. Bu olay sonucu gerilen Türk-Yunan ilişkileri 5 Eylül 1955 Pazartesi günü Atatürk'ün Selanik'teki evi ile Türk Konsolosluğu arasında patlatılan bomba ile birlikte alevlendi. Yunanistan'dan gelen bomba haberi üzerine tahrik olan Türkler bir gün sonra İstanbul Beyoğlu'nda toplanarak bu saldırıyı protesto ettiler. Ancak protesto bazı provokatörlerin etkisiyle yön değiştirdi. İstanbul'un birçok semtinde Rumlara ait işyerleri, kiliseler, evler, okullar ve hatta mezarlıklar bile tahrip edilmiş yer yer yangınlar çıkarılmıştır. Ertesi sabaha kadar süren yangınlar Rumlara olduğu kadar, Rumlara komşu olan diğer vatandaşlara da zarar vermiştir. İstanbul'da yaşanan bu olayların benzerleri Ankara ve İzmir'de de görülmüştür⁴¹⁶.

Olayları bastırabilmek için İstanbul'da ve İzmir'de yayınladığı bir bildiri ile 6-7 Eylül gecesi sıkıyönetim ilan eden hükümet 7 Eylül günü yeni bir bildiri ile sıkıyönetimi kaldırdı. Ancak sıkıyönetimin kaldırılmasından sonra gelişen olaylar toplumun huzurunu ve düzenini yeniden tehdit edecek boyuta geldiği için İstanbul, Ankara ve İzmir'de 7 Eylül gecesi tekrar sıkıyönetim ilan edildi⁴¹⁷.

Bazı tarihçiler bu isyanın Demokrat Parti içinde uyguladıkları baskı rejimine destek olması amacı ile düzenlendiğini savunurlar. Örneğin Şevket Süreyya Aydemir bu isyanın bir tertip olduğunu şu sözlerle açıklar: “Cinci cinlerini çağırmış ama sonra onlara hakim olacak, onları geriye gönderecek tılsımı unutarak bizzat cinlerin rüzgarına kapılmıştır...”⁴¹⁸. Aydemir ile aynı fikri paylaşan bir diğer yazar ise Demokrat Parti'nin kuruluşunda etkin rol oynayan ancak daha sonra Menderes ile düştüğü fikri ayrılık

---

⁴¹⁶ Ahmad, **Modern...**, s. 140 .

⁴¹⁷ **A.g.e.**, s. 141 .

⁴¹⁸ Aydemir, **a.g.e.**, s. 188.

dolayısıyla partiden istifa eden Ahmet Hamdi Başar'dır. Başar "Yaşadığımız Devrin İçyüzü" adlı eserinde 6-7 Eylül olaylarından şu sözlerle bahseder: "6-7 Eylül hadiselerinin, iktidar tarafından tertiplenmiş olduğu daha ilk günden belli olmuştu. Yalnız neticenin bu kadar vahim olacağını düşünememişlerdi. Kıbrıs meselesi dolayısıyla, halkın galeyan halinde gösterilmesinden ne fayda umuluyordu? Bunun üzerinde durmadan, bu ayaklanma hadisesinin, iç politikada şiddetli tedbirler almaya Menderes iktidarını ve diktatörlüğünü takviyeye yarayacağı düşünüldüğü şüphesizdi..."⁴¹⁹.

6-7 Eylül 1955 tarihinde yaşanan bu isyan hareketi Demokrat Parti iktidarında önemli sorunlar yaşanmasına neden oluyordu. Olayların yaşandığı gece Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü İstanbul'da bulunuyordu. Saat yirmi dolaylarında Ankara'ya hareket eden yöneticiler olayı haber alınca İzmit'ten İstanbul'a geri dönüp isyan çıkaranları sakinleştirmeye çalıştılar. Ayrıca o gün İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik ve Emniyet Genel Müdürü Ethem Yetkiner de İstanbul'daydı. Ancak tüm bu kişiler isyanın önüne geçmeyi başaramadılar. Belki de bilerek isyanı bastırmada gösterilen bu başarısızlık devletin zirvesinde önemli bir sarsıntıya neden oldu. 1954 seçimlerinden sonra birçok konuda yetersizlik gösteren ve yetersizliğini baskı ile kapatmaya çalışan Menderes yönetimi 6-7 Eylül olayları ile büyük bir darbe almıştır. İç politikada muhalefetin şahlanmasına neden olan olaylar dış politikada da Londra Konferansı'nda kazanılan başarının etkisinin yok olmasına neden olacaktır. Londra'da savunduğu tez ile Yunanistan'ın geri adım atmasını sağlayan Dışişleri Bakan Vekili Fatin Rüştü Zorlu isyanın sonucunu şu sözlerle anlatacaktır: "Bütün çabalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı, bir gecede heba olup gitti"⁴²⁰.

6-7 Eylül olaylarından sonra iktidar muhalefetin yoğun eleştirileriyle karşı karşıya kalmıştı. Ayrıca kendi bünyesinde de muhalefete destek olan görüşler oluşmuştu. Artık iktidar muhalefetin yoğun eleştirilerine alışmıştı. Üstelik şimdi elinde onlara karşı kullanabileceği sıkıyönetim kozu da vardı. Muhalefete karşı hemen bu kozunu kullanan hükümet sıkıyönetim süresini uzattı ve Meclis'i tatil etti. Bu kararının ardından 19 Eylül 1955 tarihinde sıkıyönetim kalkanını kullanarak bazı gazeteleri kapatmaya başladı. "Sıkıyönetim komutanlarının emri ile Ulus süresiz olarak, Hürriyet

⁴¹⁹ Ahmet Hamdi Başar, **Yaşadığımız Devrin İçyüzü**, Ankara, 1960, s. 60 .

⁴²⁰ Yücel, **a.g.m.**, s. 34 .

ve Her Gün ise on beşer gün için kapatıldılar”⁴²¹. Bu uygulamaları ile muhalefeti susturmaya çalışan Demokratlar patlamaya hazır bir volkan oluşturduklarının farkında değillerdi.

Demokrat Parti kazandığı 1954 seçimlerinin ardından yeni kabinesini 17 Mayıs günü ilan etmiştir. “Yeni kabine programını 23 Mayıs 1954 Pazar günü grupta okuyarak oy birliği ile güven oyu aldı. (...) Hükümet programında dikkate çarpan cihet şu idi ki, Üçüncü Menderes Kabinesi, son dört yılda demokrasiyi soysuzlaştıran şartların devamına artık müsaade etmeyerek yeni bir politika izleyecekti ve bunu programında açıkça ifade ediyordu. (...) Yeni politika 1954 yılından önceki aşırılıkları ve taşkınlıkları elbetteki bertaraf edici bir istikamette olacaktır. Bunu program yeter derecede bir açıklıkla söylüyordu. Yeni program bu hüviyeti içinde bir takım kısıntılar, bazı yasaklamalar getirecek demektir. (...) Bu hürriyetlerin daraltılması ve sınırlandırılması gibi telakki olunabilir ve beklenenin tam aksine, D.P. için çok ters bir sonuç da verebilirdi”⁴²². Demokrat Parti milletvekillerinden olan Rıfık Salim Burçak’ın bu sözlerle anlattığı yeni kabinenin programı ve bu programın uygulanış süreci hem D.P. içinde hem de ülke çapında bir dönüm noktası olmuştur.

Hükümet, programı çerçevesinde ardı ardına bir çok kanun çıkarmaya başlamıştır. Memurlar ile ilgili çıkardıkları kanunları çeşitli illerin statülerindeki değişiklik izlemiştir. “2 Mayıs ertesinde çıkarılan kanunlardan biri de seçim kanununda değişiklik” yapılmasıdır⁴²³. Demokrat Parti yaptığı bu değişikliklere aldığı tepkilerin yanı sıra ekonomik anlamda da bazı sorunlar yaşıyor, bu sorunlar da eleştirilerin artmasına neden oluyordu. “D.P.’nin ilk yılları ABD’den sağlanan kredilerin o güne kadar pek de itibar görmeyen üretici kesime kredi olarak verilmesiyle, bu kesimin desteğini sağlayacak ve oldukça başarılı bir grafik çizecekti. Korkmadan borçlanıyor ve ülkede bol paralı bir dönemin başlamasını sağlıyordu. D.P. iktidarı (...) A.B.D. ile ilk günlerde yaşanan balayı da 1954’den sonra bitmeye başlayıp, alıştıkları destekler azalınca D.P. Hükümeti sıkışmaya, bu sıkışıklığını yeni önlemler olarak perdelemeye çalışıyordu”⁴²⁴.

---

⁴²¹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 112 .

⁴²² Burçak, **a.g.e.**, s. 220.

⁴²³ **A.g.e.**, s. 224.

⁴²⁴ Coşkun, **a.g.e.**, s. 314 .

Demokrat Parti 1954 seçimlerindeki büyük başarısının da verdiği güvenle radikal kararlar alıyordu. Ve bu kararlara gelen en küçük bir muhalefete dahi hoşgörüsü yoktu. Bu hoşgörüsüz politika ve sorunları perdeleme çalışmaları gittikçe “baskı” haline dönüşmeye başladı. Uyguladığı baskı ise Demokrat Parti’ye iki büyük sorun olarak geri döndü. Artık “hükümet iki yönden gelen tehlikelerle karşı karşıya idi. Birincisinin kaynağı muhalefet ikincisinininki ise bizzat kendi saflarındaki çatlaklardı”⁴²⁵. Hükümet muhalefet kaynaklı tehlikeyi baskı yolu ile susturabiliyordu. Muhalefete karşı “sıkıyönetim silahını”⁴²⁶ kullanıyor, onlara destek veren basın kuruluşlarını kapatıyordu. Kısacası muhalefetin yarattığı tehlikeyi bertaraf edebilecek gücü vardı ama kendi içindeki kişilerin oluşturduğu muhalefeti aynı şekilde ortadan kaldıramazdı. Demokrat Partililerin oluşturduğu muhalif grup Demokrat Parti iktidarına zarar verdiği kadar partinin yurt genelindeki itibarında da bazı aksaklıklar yaratıyordu. “Aslında, parti içinde yöneticilere karşı muhalefetin kökü ta 1948’lere dayanıyordu. Ancak arka arkaya yapılan tasfiyeler sayesinde birlik muhafaza edilebiliyordu. Ne var ki , 1954 seçimlerinde D.P. Grubu çok fazla büyümüştü, bunun neticesinde disiplini sağlamak çok daha zor bir iş haline gelmişti”⁴²⁷. Başbakan Demokrat Parti ile ilgili kuşkularını 7 Temmuz 1954 tarihli Genel İdare Kurulu toplantısında açıklamıştır. Konuşmasının başında genel olarak muhalefetten ve bu muhalefeti destekleyen Akis dergisinden bahsetmiştir. Bu grubun hedefini Burçak şöyle özetlemektedir:

“(…) Hedef, Demokrat Parti’nin içinde kuvvetli bir muhalif hizip yaratmak ve partiyi kendi bünyesi içinde zaafa uğratmaktır. Başbakan, Fevzi Lütfü ile Samet Ağaoğlu’nun bulunmadıkları o günkü toplantıda bu iki arkadaşımız hakkında güvensizlik ifade eden sözler söyledi. Fevzi Lütfü’nün III. Menderes Kabinesi kurulduğu zaman kendisine bir mektup göndererek kabineyi beğenmediğini bildirmiş olduğunu söyledi. (...) Bu mektup ileride tutulacak hattı hareketin bir nevi belirtisi, Fevzi Lütfü’ nün mukavemet ve muhalefetini meşru göstermeyi amaçlayan bir teşebbüstü”⁴²⁸.

Oluşan muhalefeti gören Adnan Menderes parti içi disiplini sağlamak için seçimlerden sonra bazı önlemler almaya başladı. İlk olarak 13 Ağustos 1954 tarihinde

---

⁴²⁵ Eroğul, **a.g.e**, s. 111.

⁴²⁶ **A.g.e**, s. 111.

⁴²⁷ **A.g.e**, s. 112.

⁴²⁸ Burçak, **a.g.e**, s. 228.

Demokrat Parti bünyesinden bir çok kişi çıkarıldı. “Partiden çıkarılmalar Ağustos ayını izleyen dört ay boyunca sürüp gitti ve bu süre içinde Menderes’e karşı olanlar partiden uzaklaştırıldı”⁴²⁹. Parti içi muhalefeti bu şekilde bastırmaya çalışan Menderes’in ekonomik politikasındaki aksamlar parti bünyesinde yeni bir tartışmaya neden olmuştur. Bu çerçevede 18 Ocak 1955 tarihinde “dört D.P. milletvekili hükümetin iktisadi siyasetini eleştiren bir rapor yayınladı. Bütçe komitesinin üyeleri olan bu milletvekilleri Kenan Akmanlar, Haluk Timurtaş, Ekrem Cenani ile Feridun Ergin idi: “Rapora giren istihlak eşyası darlığının yarınki müreffeh Türkiye’yi yaratmak üzere katlanılması lazım gelen mecburi bir fedakarlık olduğu telakkisi yanlıştır. Pahalılık gittikçe görülmemiş şekilde artacaktır. Emisyon ve kredi politikasının değişmesi, fiyat istikrarının sağlanması, murakabenin çok daha şiddetlendirilmesi lazımdır. Dar gelirli sınıf üzerinde dikkatle durulması icap eder”⁴³⁰. Demokrat Partili dört milletvekilinin bu sözler ile eleştirdiği hükümet, parti dışındaki muhalefeti bastırmada gösterdiği başarıyı kendi bünyesindeki karşıtları bertaraf etmekte gösteremiyordu. Bu başarısızlığın en iyi örneği 21 Mart 1955 tarihinde DP İzmir il kongresinde yaşanan olaylarda kendini gösterdi. “21 Mart tarihli Cumhuriyet gazetesi bu toplantıyı şöyle haber veriyordu: “İki kuvvetli hizip alkış ve ıslık sesleri arasında saatlerce mücadele ettiler, bir ara daha büyük bir hadise çıkacağından korkuldu, neticede yeni idare kurulu iki taraftan seçildi.” Menderes hala duruma tamamıyla hakim olamamaktaydı!”⁴³¹. Yine aynı yıl Nisan ayının 15 inde “Dörtlü Takrir” grubu içerisinde Demokrat Parti’nin kuruluşunda etkin rol oynayan Fuat Köprülü, Menderes ile düştüğü fikri ayrılık sonucunda Dışişleri Bakanlığı görevinden ayrıldı. “Köprülü’nün parti içindeki muhalefet grubuna yakınlık duyduğu da söylentiler arasındaydı”⁴³². Fuat Köprülü’nün istifasını takip eden günlerde Haziran ayında yapılacak olan Genel Kongre bir yıl ertelendi. Bu erteleme kararı iyice birikmiş olan parti içi muhalefeti bir kat daha arttırdı.

Menderes 1954 yılında kazandığı büyük seçim zaferinden sonra “artık basını ve üniversiteleri -aydınların iki kalesi- önemsemeyebileceğini ve kendi başına yönetebileceğini düşünüyordu. İkisinden de uzaklaştı ve bunun parti içindeki sonuçları büyük oldu. Partideki Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin ve Turan Güneş gibi Liberal

---

⁴²⁹ Ahmad, **Kronoloji...**, s. 127.

⁴³⁰ **A.g.e.**, s. 132.

⁴³¹ **A.g.e.**, s. 134 .

⁴³² **A.g.e.**, s. 135 .

Akademisyenler, 1954' den hemen sonra Menderes yönetimindeki D.P.'den soğumaya başladılar"⁴³³. Menderes'e karşı olumsuz bir tavır takınan bu kişiler Fethi Çelikbaş'ın önderliğinde 2 Mayıs 1955 tarihinde meclise "İspat Hakkı Önergesi"ni verdiler. Bu önergeyi verenler arasında Fethi Çelikbaş'ın dışında, Ekrem Alican, Enver Güreli, Raif Aybar, Seyfi Kurtbek gibi partinin önde gelen isimleri yer alıyordu. Menderes kabinelerinde yer almış olan bu kişiler "on birler" adı ile anılmaktaydı. Bu on bir kişinin bir önerge olarak meclise sundukları İspat Hakkı kanun teklifi dönemin muhalif dergilerinden olan Akis'te "İspat Hakkı Lüzumludur" adlı makalede şu sözler ile açıklanmıştır:

"İspat hakkı, bambaşka bir husus için isteniyor Bir bakan için "hırsızdır" demek bugün o bakan hırsız da olsa, hırsız olmasa da suçtur. Zira bu fiil 6334 sayılı kanunun birinci maddesinin birinci fıkrasına girmektedir. Birinci fıkra ise şudur: "Namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması..." isnat diye bir şey bahis mevzuu olmadığına göre, bugünkü mevzuat çerçevesinde mahkeme hiçbir araştırma yapmaya yetkili değildir. 19'lar istiyorlar ki eğer bakan hakikaten hırsızsa, ithamı yapan bunu ispat edebilmek hakkına sahip bulunsun, ispat ederse beraat etsin, yok ispat edemezse o zaman cezalandırılsın. Bunun, hırsız olmayanlar için kötü tarafı ne? Bilakis, çok iyi tarafları var. Bakınız nasıl: Başbakan Adnan Menderes aynı konuşmasında "benim için tembeldir diyemiyorlar, dirayetsizdir diyemiyorlar, hırsızdır diyemiyorlar, bula bula diktatörlük isnat ediyorlar" demiştir. Doğrudur; kendisi için tembeldir, dirayetsizdir, hırsızdır diyemiyorlar. Ama hükümetin başında hakikaten dirayetsiz, hakikaten hırsız bir başkan olsa ona da tembel, dirayetsiz veya hırsız denilemeyecektir; zira bunu kanun men etmektedir. İspat hakkını tanımayan kanun.

Başbakan Adnan Menderes şöyle diyebilseydi, göğsünü daha ziyade germek hakkına sahip olmaz mıydı: "İşte, kanun müsait: eğer tembel, dirayetsiz veya hırsız olsaydım bana tembel, dirayetsiz, hırsız diyebilirdi. Bunu demeye dilleri varmıyor, bula bula diktatörlük isnat ediyorlar."

Başbakan'ın yerinde biz olsaydık, ilk yapacağımız iş ispat hakkım kabul etmektir... Hiç bir şey için olmasa, şöyle göğsümüzü rahat rahat gerebilmek için..."⁴³⁴.

Metin Toker tarafından çıkarılan Akis dergisinde bu sözler ile anlatılan "ispat hakkı" konusu, diğer olaylar nedeni ile iyice birikmiş olan muhalefetin birleştiği nokta

⁴³³ Ahmad, **Demokrasi...**, s.s. 70-71 .

⁴³⁴ **Akis**, 12 Kasım 1955,C.V, S. 79, s. 7 .

olmuştur. Artık muhalifler “Menderes’e meydan okuyacak konumdaydı.(...) Temmuz’da Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu basına ispat hakkını tanımaktan yana olduğunu ilan ettiğinde muhalifler kendi davalarına bir lider”⁴³⁵ bulmuş oluyorlardı. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Demokrat Partisi’nin kurucularından olan Ekrem Hayri Üstündağ “15 Eylül 1955 günü Meclis başkanlığına müracaatla ispat hakkı kanun teklifine imza koyarak 11 ‘ler hareketine”⁴³⁶ resmen katılmışlardır. 6-7 Eylül olaylarının hemen ardından Demokrat Parti iç ve dış politikada birçok sorun yaşarken, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’nun “ispatçılara” katılması Demokrat Parti içinde ve özellikle Adnan Menderes tarafından büyük tepki ile karşılandı. Bu tepki 7 Ekim 1955 tarihinde toplanan Genel Kurul toplantısında su yüzüne çıktı. Genel Kurul toplantılarına uzun süredir katılmayan Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu bu toplantıya katılmak istemiş ancak Menderes’in engeli ile karşılaşmıştır. O günkü olayların birebir şahidi olan Demokrat Parti Milletvekili Rıfık Salim Burçak anılarını kaleme aldığı “On Yılın Anıları” adlı kitabında olayı şu sözler ile anlatmaktadır: “Son zamanlarda kurul toplantılarına katılmayan Fevzi Lütfü de o gün kurula gelmişti. Bir ara, “telefona istiyorlar” diye beni dışarıya çağırdılar; çıktım. Parti katibi Mehmet Ali Bey özür dileyerek şunları söyledi: “Telefon falan yok. Başvekil Bey Genel Kurul’un Başbakanlıkta toplanmasını, arzu etmiş: Fevzi Lütfü Bey’in bulunmasını istemiyor.” Az sonra Genel Kurul Fevzi Lütfü hariç olmak üzere, Başbakanlık’ta toplandı. (...) Fevzi Lütfü hakkında uzun açıklamalar yapan Başbakan, sözlerini şöyle bağladı: “Genel Kurul ispat hakkı meselesinde nokta-i nazarını açıklamış iken Fevzi Lütfü’nün, hem de 6-7 Eylül olaylarının hemen akabinde ve büyük kongrenin toplanacağı günlerde bu teklife katılması parti yönünden ağır bir suçtur; bunun hesabını kendisinden sormayacak mıyız? Bunları yaptıktan sonra, ortada sanki hiçbir şey yokmuş gibi, bir de gelip aramızda oturuyor böyle şey olur mu?”⁴³⁷.

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi Adnan Menderes parti içinde oluşan muhalefeti alevlendiren kişi olarak Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’nu görüyor ve Karaosmanoğlu’na bunların hesabını sormak için Genel Kurul üyelerinden destek bekliyordu. Sonuçta Genel Kurul üyelerinden her biri “Fevzi Lütfü’nün tutumunu hatalı”⁴³⁸ bulduklarını belirtiyor, böylece Fevzi Lütfü’yü Genel Kurul’a sorgulamak için çağırma kararı

⁴³⁵ Ahmad, **Demokrasi...**, s. 113 ; “21 Temmuz 1955, İzmir’de Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu “İspatçılar” grubuna katıldı”; Ahmad, **Kronoloji...**, s.139 .

⁴³⁶ Burçak, **a.g.e**, s. 331 .

⁴³⁷ Burçak, **a.g.e**, s.s. 331-332 .

⁴³⁸ **A.g.e**, s. 332 .

alınıyordu. Aynı kurul üyeleri Fethi Çelikbaş'ın da oluşan muhalefet ile ilgili fikirlerini dinleme kararı aldı. Karaosmanoğlu kararın kabul edildiği gün, Çelikbaş ise Karaosmanoğlu'ndan bir gün sonra Genel Kurul üyelerinin sorularına cevap verdiler.Yapılan görüşmelerden sonra şu karara varıldı:

“Fevzi Lütfü ile Fethi Çelikbaş'a birer yazı yazılıp fiil ve hareketleriyle kendilerini Genel Kurul'un dışında bırakmış oldukları bildirilecek ve Büyük Kongreye de delege olarak katılmalarına müsaade edilmeyecek”⁴³⁹. Demokrat Parti'nin Dördüncü Büyük Kongresi toplanmadan kısa süre önce alınan bu karar ile birlikte “Parti Genel Kurulu Azası'ndan ispat hakkı teklifine iltihak ederek, imza koyarak Fethi Çelikbaş ile Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu “artık kurul sizinle beraber çalışamaz” diye buradan çıkarılmışlardı”⁴⁴⁰. İspat hakkını savunan iki önemli şahsiyetin bu şekilde uzaklaştırılması olayların gittikçe artmasına ve parti içindeki ayrılıkların daha da derinleşmesine neden olmuştur. Karaosmanoğlu ve Çelikbaş'ın Genel Kurul'dan çıkarılmalarını izleyen günlerde on bir kişiden oluşan ispatçılara birkaç kişi daha katılmıştır. Bu katılım ile birlikte ispat hakkı savunucuları, sayılarındaki artışa paralel olarak 19'lar adı ile anılır olmuştur. “İçlerinde D.P. yönetim kurulu üyelerinin de bulunduğu “on dokuz” D.P. milletvekili 12 Ekim 1955 günü Meclis Başkanlığına bir önerge vererek Türk Ceza Kanunu'nun “resmi sıfatı haiz olan kimseler aleyhine madde tayini suretiyle işlenen hakaret suçlarında, isnatta bulunan kimseye, iddiasını ispat hak ve imkanı tanımayan 481. maddesi” nin ispat hakkına olanak sağlayacak yönde değiştirilmesini”⁴⁴¹ istemişlerdir. İspat Hakkı savunucularının sayısındaki bu artış ve önergeyi resmen yürürlüğe koymaları Adnan Menderes'i daha sert tedbirler almaya sevk ediyordu. Bu on dokuz kişiden ikisi Genel İdare Kurulu kararınca 7 Ekim günü Genel Kurul'dan çıkarılmış ve 15 Ekim'de yapılacak olan Dördüncü Büyük Kongre'ye katılmaları engellenmişti. Ancak bu karar ispatçıların daha da alevlenmesine yol açmıştı. Karaosmanoğlu'nu ve Çelikbaş'ı bertaraf ettiğini düşünen Genel Kurul şimdi diğer ispatçıları engelleyecek çözümler arıyordu. Bu çerçevede yapılan müzakereler sonucu Kurul “19'lann delegelik sıfatlarını kaldırmayı ve kendilerini Haysiyet Divanı'na vermeyi” kararlaştırdı⁴⁴². 13 Ekim 1955 tarihinde toplanan Haysiyet Divanı

---

⁴³⁹ A.g.e, s. 334 .

⁴⁴⁰ Başar, a.g.e, s.s. 102-103 .

⁴⁴¹ Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, İstanbul, 1976, s. 277.

⁴⁴² Burçak, a.g.e, s. 335 .

19 kişinin durumunu görüştüktan sonra “müdafaalarını yollamaları için kendilerine ertesı gün saat on altıya ya kadar”⁴⁴³ süre verdi. Bu süre zarfında ispatçılarla Menderes’in arasını düzeltmeye çalışan iyi niyetli D.P.’liler Haysiyet Divanı’ndan ihraç kararı çıkmaması için Genel Kurul ile çeşitli görüşmeler yaptılar. Ancak bu kişilere verilen cevap Büyük Kongre’ye bir gün gibi kısa bir süre kaldığı ve böyle bir karışıklığın partiye zarar vereceği yönünde olmuştur. Bu tür görüşmelerin yaşandığı günün sonunda Haysiyet Divanı gece yarısı toplanmış ve kısa sürede kararını vermiştir. Haysiyet Divanı’nda alınan karara göre:

“Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Sabahattin Çıracıoğlu, Zeyyat Ebüzziya, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, İsmail Hakkı Akyüz, Safaeddin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu partiden çıkarılmışlardı. Haysiyet Divanı, diğer on kişi hakkında ise tevsii tahkikat kararı vermişti. (...) İspat Hakkı kanun teklifine ilk imzayı koyan 10 kişi ise kongrenin son günü partiden istifa edeceklerdi”⁴⁴⁴. Haysiyet Divanı’nın Demokrat Parti’nin Dördüncü Büyük Kongresi’nden kısa süre önce verdiği bu karar çeşitli spekülasyonlara yol açtı. Divan bu kararın asıl nedenini “disiplinsizlik” olarak gösterse de gerçekte Divanın iki nedenle bu kararı aldığı söylentileri ortaya çıktı.

Birinci nedene göre; Adnan Menderes kendisine rakip olarak gördüğü Karaosmanoğlu ve Üstündağ’ı ekarte etmek için bu kararı aldırmişti. İkinci neden ise; Büyük Kongre öncesinde parti içindeki muhalefeti bölmektir. Her iki nedeni destekleyen doğrultudaki fikirler dönemin Demokrat Parti’ye muhalif dergisi Akis’de geniş yer almıştı. 22 Ekim 1955 tarihli Akis dergisinde yaşanan olaylar şu şekilde yorumlanmaktadır:

“...Demokrat Parti’nin yüksek sevk ve idaresini deruhte edenler evvela ispatçılarla Büyük Kongre’de karşılaşmaktan çekinmişlerdi. Bu yüzden ispatçıların delegelik vasıflarını kaldırmışlar, Genel Kurul azası olan Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ile Fethi Çelikbaş’ı iskat etmişlerdi. Büyük Kongre’nin havasını görünce bununla da iktifa edemeyeceklerini anlamışlar, yeni hareketlere girişmişlerdi. Genel Başkanlık seçiminde Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Ekrem Hayri Üstündağ seçilmeyecek olsalar dahi pek çok rey alabilirlerdi. Bu ise, delegelerin hakiki temayülünü göstermek bakımından kıstas haline gelirdi. Tedavi kabul etmez bir vehim Demokrat Parti’nin bazı liderlerine hakim olduğundan ilk kalemde Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Ekrem Hayri

⁴⁴³ A.g.e, s. 335 .

⁴⁴⁴ A.g.e, s. 337 .

Üstündağ ihraç edilmişler, böylece Genel Başkanlık için bir rekabet ihtimali ortadan kaldırılmıştı”⁴⁴⁵. Akis dergisi parti içindeki rekabetin sonuçlarını anlattıktan sonra Haysiyet Divanı’nda çıkan ihraç kararını ikinci nedenini de şu sözler ile anlatıyordu:

“Genel İdare Kurulu, bazı kimselerin “Menderes’in şahane manevrası” adını verdikleri bir tertip hazırlamıştı. İspatçılar iki kısımdan müteşekkildi: teklifi verenler ve teklife katılanlar. Bunların birbirinden ayrılması düşünüldü. (...) Şöyle bir plan yapıldı: İlk ispatçılar partide muhafaza olunacaktı. Böylece Genel İdare Kurulu’nun esas itibarıyla bir kanun teklifi olan ispat hakkına aleyhtar olmadığı ve ispat hakkı dolayısıyla partiden adam atmadığı hissi uyandırılmış bulunacaktı. Buna mukabil teklife sonradan katılanlar kovulacaktı...”⁴⁴⁶.

Böyle ince hesaplar ile alınan kararın altındaki asıl düşünceyi anlayan “19’lar bu oyuna gelmediler ve ertesi gün, henüz ihraç edilmemiş on milletvekili de partiden istifa etti”⁴⁴⁷. 19’lar Haysiyet Divanı’nda alınan bu karar karşısında da birliklerini bozmayarak tam bir bütünlük içerisinde yollarına devam edeceklerini ispatlamış oluyordu. İspatlarını bir basın toplantısı ile halka duyurdular. İstifa metinlerinde “Hakiki Demokrat Parti yani Demokrat Parti’nin baştaki fikir ve programına sadık Demokrat Parti Adnan Menderes’in Genel Başkanlığı’ndaki parti değildir. Hakiki Demokrat Parti’yi yani onun fikir ve programını 19’lar ve onların arkasındaki büyük kütle temsil etmektedir”⁴⁴⁸ hususu önemle belirtilmekteydi. Yapılan bu açıklama ile birlikte 19’lar için Demokrat Parti günleri sona eriyordu. Demokrat Parti’de bu 19 kişi ile beraber partinin en önemli şahsiyetlerinden büyük bir çoğunluğunu kaybetmiş oluyordu. 1954 yılı ile birlikte hem yükselişi hem de düşüşü artarda yaşayan Demokrat Parti bundan sonra kendi bağrından kopmuş yeni muhalefet grubu ile de mücadele etmek zorunda kalacaktı.

---

⁴⁴⁵ Akis, 22 Ekim 1955, C.5 , S.76, s. 4 .

⁴⁴⁶ A.g.d.

⁴⁴⁷ Eroğul, a.g.e, s. 113 .

⁴⁴⁸ Akis, 22 Ekim 1955, C.5 , S.76, s. 5.

F- IV. BÜYÜK KONGRE

1. Kongre'nin Toplanması ve Cereyanı:

Demokrat Parti'nin Dördüncü Büyük Kongresi'nin toplanması ile ilgili çalışmalar yaklaşık iki senedir devam ediyordu. Ancak kongrenin yapılması yaşanan iç ve dış politika gelişmeleri neticesinde ancak 15 Ekim 1955 tarihinde toplanabildi. Kongre'nin toplanmasına dair nihai karar 13 Ekim 1955 tarihli Genel Kurul toplantısında alındı. Kongre ile ilgili genel kararların alındığı 13 Ekim 1955 tarihli toplantıdaki genel hava ve yaşananları Rıfıkı salim Burçak anılarında şu sözlerle anlatmıştır: “Başbakan kongre hakkındaki görüşlerini Genel Kurul'da zaman zaman açıklardı. O kongreyi salim bir mecraya sokacağından emin bulunduğunu söylüyor, ispat hakkı kongrede bahis konusu edilecek olursa her şeyi açıkça anlatacağını, bu teklifin altında beş eski bakanının imzalarının bulunduğunu, bunların bu türlü hareketlere başvurmamaları gerektiğini, diğer bir takım imza sahiplerinin ise, senelerdir Meclis'te oldukları halde bu partinin iyiliği adına bir tek söz etmemiş kişiler olduklarını kongrede açıklayacağını söylüyordu. Başbakan, kongre konusunda iyimserdi. Demokrat Parti'nin nice badirelerden geçerek buraya geldiğini anlatıyor, bunun da aşılabacağına inandığını sözlerine ekliyordu. Kongrenin, farz-ı muhal, azgın ve isyankar bir gidiş tutturması halinde de Genel Kurul'un, salonu toptan terk ederek kongreyi kendi haline bırakmamız gerektiği görüşünde idi. (...) Başbakan Genel Kurul'da iki arkadaş hariç olmak üzere (Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ile Fethi Çelikbaş) on üç kişi arasındaki tesanüdü görmeye bahtiyar olduğunu söyledi ve bunu faaliyet raporuna kaydedeceğini sözlerine ekledi. Ayrıca, Genel Kurul'un iyi çalıştığını 1954 Seçimlerini kahir bir ekseriyetle kazanmak gibi bir başarı elde eden bir kurulun kongreden peşin takdir beklediğini bizzat kongre önünde ifade etmek niyetinde idi. İllerden gelecek delegelerle meşgul olma görevi Refik Koraltan'a verildi. Delegelerle o temas kuracak ve kendilerini yönlendirecekti. Her birimiz de üç beş vilayeti kendi üzerimize almak suretiyle ona yardım edecektik. (...) Kongrenin arifesinde, önemle kaydedilmesi gereken bir olay daha vardı. Genel Kurul'un 13 Ekim toplantısında kurula başkanlık eden Fuat Köprülü, kongrede okunacak olan faaliyet raporuna konulması düşünülen bir mesele hakkında Genel Kurul'un muvaffakatını istedi: Bir siyasi partiden ayrılan veya endi hareketleri

sebebiyle partiden ihraç edilen milletvekillerinin milletvekilliği sıfatlarının da üzerlerinden kalkmasını sağlayacak bir kanunun çıkarılmasıyla ilgili olarak rapora bir temenni cümlesi konacaktı. Teklif, kurul üyelerinin itirazlarına yol açtı.(...) Ve kabul görmedi”⁴⁴⁹. Böylece Genel Kurul’daki kongre ile ilgili görüşmeler sona eriyordu.

Tüm bu yaşananların ardından Genel Kurul’un kararı uyarınca Demokrat Parti’nin Dördüncü Büyük Kongresi bunalımlı bir havada 15 Ekim 1955 tarihinde toplandı. Diğer kongrelerde olduğu gibi Dördüncü Kongre de Ankara’daki Büyük Sinema Salonu’nda toplandı⁴⁵⁰. Kongre’ye Türkiye’nin genelinden katılan 1300 delege iştirak etti⁴⁵¹.

Fuat Köprülü’nün yaptığı yoklamanın ardından kongre dahilinde yapılan ilk çalışma kongre başkanlığı için seçimlerin yapılması olmuştur. Yapılan seçimler neticesinde kongre başkanlığına Adnan Menderes’in de önerdiği⁴⁵² isim olan Tevfik İleri getirildi⁴⁵³. İkinci Başkanlıklara da İzmir milletvekili Rauf Onursal ile Trabzon milletvekili Selahattin Karayavuz seçildi⁴⁵⁴. Bu işlemlerin ardından açış konuşmasını yapmak üzere Adnan Menderes kürsüye davet edildi. Menderes yaptığı uzun konuşmasında hizipçilere çattı, mutadı üzere 1950 öncesi defterleri karıştırmak suretiyle C.H.P.’ye saldırdı, dış politikada paktları savundu ve tarafsızlık siyasetini bir daha reddetti. Menderes 19’lara karşı ise şöyle diyordu: “Her sabah uyanınca sırtımızda hıyanetin hançerini mi hissedeceğiz? Mebus seçildikten sonra partiyi tekmeleyenlere karşı elbette tedbir bulacağız. Şunu arz edeyim ki mesele ispat hakkı değildir. Bunu sadece bayrak yapmak istiyorlar”⁴⁵⁵. Menderes’in bu konuşması 13 Ekim 1955’de kararlaştırılan kongre faaliyet raporunun siyasi mahiyetli olan ilk kısmıydı. Demokrat Parti’nin iktidarı sürecindeki ekonomik gelişmeleri gösteren ikinci kısım ise Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından okundu. Genel İdare Kurulu’nun raporu ile ilgili olumlu-olumsuz bir çok konuşma yapıldı. “En acı eleştirileri güler yüzle ve fakat en sert şekilde yapan, Tekirdağ milletvekili Dr. Zeki Erataman idi. Erataman, Genel Kurul’u, tüzüğü tatbik etmemekle suçladı. Tüzükten bazı maddeler okuyarak bu maddelerin

---

⁴⁴⁹ Burçak, **a.g.e.**, s. 346 .

⁴⁵⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s.113 ; **Zafer**, 16 Ekim 1955 .

⁴⁵¹ “Kongrelerde, vilayetlerden gelen delege sayıları çok defa ihtilaflara yol açtığı için Genel Kurul, bu defa, bu türlü bir ihtilafın çıkmasını önlemek için daha önceden bir esas bulmuş ve bunu illere tamim etmişti: Her il milletvekili sayısının üç misli delege ile kongreye katılacaktı.”; Burçak, **a.g.e.**, s. 346 .

⁴⁵² **A.g.e.**, s. 346 .

⁴⁵³ Eroğul, **a.g.e.**, s.113 ; **Zafer**, 16 Ekim 1955 ; Burçak, **a.g.e.**, s. 346 .

⁴⁵⁴ Burçak, **a.g.e.**, s. 346 .

⁴⁵⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 113 .

Genel Kurulca uygulanmadığını ileri sürdü. Veto hakkının tüzükte bulunmadığını, illerin milletvekili sayısının üç misli delege ile kongreye katılmalarını düzenleyen Genel Kurul tamimine cevaz veren bir hükmün tüzükte bulunmadığını söyleyerek Genel Kurul'u eleştirdi. Parti teşkilatının teftiş usulü ve tarzını da tenkit etti. Acı tenkit yapanlardan biri de Ankara Delegatesi, Ziraat Bankası memurlarından Piraye Bigat'tı"⁴⁵⁶.

Genel Kurul raporu ile ilgili görüşmeler kongrenin ilk gününde olduğu gibi ikinci günü olan 16 Ekim 1955 tarihinde de devam etmiştir. Genel olarak rapor etrafında şekillenen eleştirilerin yanı sıra "ispat hakkı" önergesi nedeniyle partiden ihraç edilenler hakkında da kongre kürsüsünden parti yönetimine çeşitli eleştiriler yapıyordu. Kongre'nin zamanında yapılmaması, milletvekili yoklamalarında kazanan adayların Genel Kurulca veto edilmeleri kongrede delegeler tarafından eleştirilen konulardan olmuştur. Tüm bu eleştiriler karşısında Adnan Menderes yaptığı bir konuşma ile karşılık vermiştir. Demokrat Parti Genel Başkan Başvekil Adnan Menderes, Dördüncü Büyük Kongre'nin 16 Ekim 1955 tarihli sabah toplantısında, Genel İdare Kurulu raporu üzerinde konuşmaların cereyanı sırasında söz almış, alkışlar ve tezahüratlar arasında üç saat süren konuşmasında muhtelif hatipleri cevaplandırmış ve Genel İdare Kurulu raporunu açıklayarak muhtelif meseleleri ve bu arada son yaşanan olayları aydınlatmıştır⁴⁵⁷. Sözlerine uyarı mahiyetindeki "Kongremiz, bütün memleketin, hatta bütün dünyanın gözü önünde cereyan eden çok büyük bir hadisedir. Bunu hepimiz bilmektesiniz ve vatanın mukadderatını alakadar eden bu kadar mühim bir toplantıda, siz muhterem aza arkadaşlarımızın, mevzuları konuşurken, işin bu ciddiyetine layık bir ifade ve üstün bir dikkatle söz söylemek lazım geldiğini de takdir etmekteyiz." İfadesi ile başlayan Menderes; milletvekili yoklamalarında kazanan adayların Genel Kurulca veto edilmelerini eleştirenlere şu cevabı vermiştir: "...Tüzükte Genel Kurul'a veto hususunda sarıh bir yetki verilmemiş ise de, Genel Kurul, sorumluluğu kendi üzerine alarak cesaretle hareket edip vetoları yapmıştır. Tüzüğün 20. maddesi parti namzetlerini ilan etmek hakkını Genel Kurul'a verdiği cihetle, veto bu maddenin içinde mevcut demektir. Zaten kurul 1950 seçimlerinde bir takım vetolar yapmış ve Üçüncü Büyük Kongre bunu mubah görmüştür"⁴⁵⁸.

---

⁴⁵⁶ Burçak, a.g.e, s. 346 .

⁴⁵⁷ **Ayın Tarihi**, Ekim 1955 .

⁴⁵⁸ **A.g.d.**

Adnan Menderes ispat hakkını savunanların partiden çıkarılmaları ile ilgili olarak da "...Bu tavrı bir iftirak hareketi olarak imza edenler arasında beş eski vekil vardır. Ben onları vekil yaptığım zaman iyi insandım; vekillikten çıkardım; fena insan oldum. Fakat vazifeden ayrılan her vekil, mutlaka kinle ve fena niyet ve hislerle mütehalli olacaksa, bunun altından kalkmaya imkan yoktur." diyerek alınan ihraç kararının haklılığını vurguluyordu⁴⁵⁹. Ayrıca Başbakan, bir partiden milletvekili seçilen bir kimsenin o partiden ayrılması halinde milletvekilliğinden de ayrılması gerektiği yolundaki görüşünü de açıklayarak şu sözleri kullanmıştır: "Bir insan, partimizin bayrağı altında mebus seçilecek, sonra ayrılacak ve bir anonim şirket veyahut dağda bir zeybek topluluğu kurar gibi bir hizip kuracak. Bu tarzda hareket, ahlak kaidelerine uygun olmaz. Buna karşı çareler araştırmamız, genç demokrasimizi ihtirasın ve siyasi ahlaksızlığın şerrinden muhafaza için tedbirler bulmamız lazımdır. Bunlar asi çocuklardır, günün birinde gene haneye avdet edeceklerdir diye pek çok sabrettik; fakat olmadı. Sonu gelmez bir muvazene oyunu içine düşüyorduk. Bizzat kendi partimiz içinde tahammül edilmez bir koalisyon halinde idik. Sabah akşam sırtımızda bir soğuk hançer hissedeceğimize, bunlar yıldırım da olsalar karşımıza çıksınlar dedik"⁴⁶⁰. Başbakan Adnan Menderes'in konuşmasına yer verdiği bir diğer nokta da kongrenin planlandığı üzere Ekim 1953 iki yıl gecikmeli olarak 1955 Ekim'inde yapılmasına dair yapılan eleştirilerdi. Menderes "İftirakçılar, içlerindeki ateşi sizin içinize de sokmak ve bu kongreye de getirmek istiyorlardı. Buna meydan vermek istemedik. Gecikmenin nedeni budur. Onlar harman yakmak istiyorlardı; fakat harman yakmak isteyenler harman zamanına yetişmezler"⁴⁶¹ sözleri ile kongrenin gecikmesinin faturasını da ispat hakkı önergesi ile parti içinde muhalefet bayrağını açanlara kesiyor, konuşmanın genelinde olduğu gibi bu bölümde de onları suçluyordu.

Parti Genel Başkanı Başbakan Adnan Menderes'in, sürekli alkışlar ve hararetle tezahürlerle karşılanan bu açıklamasından sonra rapor üzerindeki görüşmelerin yeterli olduğuna oybirliği ile karar verilmiş ve Genel İdare Kurulu'nun raporu, alkışlar arasında yine oybirliği ile kabul edilmiştir. Raporun kabulünden sonra, Genel Başkan ve Genel İdare Kurulu üyelerinin seçimine geçilmiştir. Genel Başkanlık için tek aday olarak

---

⁴⁵⁹ A.g.d.

⁴⁶⁰ A.g.d.

⁴⁶¹ A.g.d.

seçime katılan Adnan Menderes, oylamaya katılan 1284 delegeden 1247'sinin oyunu alarak Genel Başkanlığa yeniden seçilmiştir⁴⁶².

Genel Kurul üyeliklerine ise, oy sırasına göre Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Tevfik İleri, Emin Kalafat, Rıfki Salim Burçak, Kamil Gündeş, Atıf Benderlioğlu, Remzi Birant, Osman Şevki Çiçekdağ, Celal Ramazanoğlu, Mükerrerem Sarol, Rauf Onursal seçildiler. Yeni Genel Kurul'da Başbakan'dan başka beş bakan bulunuyordu: Fuat Köprülü, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Emin Kalafat, Osman Şevki Çiçekdağ...⁴⁶³

Kongrenin üçüncü günü olan 17 Ekim 1955 tarihinde de kongrenin genel havasında büyük bir değişiklik yaşanmamıştır. Gergin bir havada başlayan kongre aynı gerginlikte ve parti yönetiminin istekleri doğrultusunda devam ediyordu. Üçüncü günün ana konusu yine eleştiri ve dileklerdi. İktisadi durum, ülkedeki fiyat artışı parti delegeleri tarafından dile getiriliyordu. Ayrıca din konusunda diğer il ve genel kongrelerinde olduğu gibi delegelerin istekleri olmuştur. Bu konudaki genel istek orta okullara da din dersinin konulması idi⁴⁶⁴.

Dördüncü Büyük Kongre'nin son günü olan 18 Ekim 1955 tarihi kongrenin en hararetlili tartışmalarının yapıldığı bir gün olmuştur. Demokrat Parti'nin son kongresi olan bu kongreden hafızalarda kalan en önemli gün olması açısından 18 Ekim, kongrenin ilk üç gününe oranla yaşanan en önemli tartışmaları içinde barındırır. 18 Ekim 1955'de dilekler üzerinde konuşmalar yapılırken İstanbul delegelerinden elli kişinin imzasıyla bir önerge verilmiştir. Önergeye göre “partiden ayrılan milletvekillerinin milletvekilliği sıfatlarının da kaldırılmasını sağlamak üzere bir kanun” çıkarılmalıdır⁴⁶⁵.

Önerge tüm delegeler üzerinde “soğuk duş” etkisi yaratmıştır. Verilen önerge ile birlikte kongrede büyük bir infial yaşanmaya başlanmıştır. Delegeler birbirine karşı şiddetli bir reaksiyon göstermiş, kısacası kongrenin sakin havası bu önerge ile tamamen bozulmuştur. Yaşanan bu karmaşa nedeniyle Adnan Menderes kürsüye gelerek bir konuşma yapmak ihtiyacı hissetmiş ve bu konuşma sonunda Dördüncü Büyük Kongreyi kapattığını ilan etmiştir. Menderes'in sonunda aldığı bu karar konuşmanın ardından

---

⁴⁶² Burçak, **a.g.e.**, s. 349 ; Eroğul, **a.g.e.** s. 113 .

⁴⁶³ Burçak, **a.g.e.**, s. 349.

⁴⁶⁴ Eroğul, **a.g.e.** s. 113 .

⁴⁶⁵ Burçak, **a.g.e.**, s. 349.

yaşanan gerginlikleri sonlandırmak yerine daha da arttıracaktır. Menderes'in yaptığı kapanış konuşmasının en önemli noktaları şöyle özetleyebiliriz: "...Memleketimizde siyasi hayatın istikrarını temin edecek tedbir ve kararların alınması lazım geldiği an, zannedirim ki, gelmiş bulunuyor. Şurası muhakkaktır ki bir takım oyunlarla partileri içinden yıkmak ve bu suretle siyasi istikrarı sarsmak yalnız bir partiyi alakadar eden bir mesele olarak mütalaa olunamaz. Çünkü bu iftiraklar kitle halinde vuku bulmaktadır. 1948'de Demokrat Parti bir hamlede milletvekillerinin yarısına yakını, yirmi sekizini birden kaybetti. Bugün de on dokuz milletvekilinin partimizden ayrılarak onun can düşmanı vaziyetine geçmek üzere bulunmaları hadisesi ile karşı karşıyayız. Bu hareketlerdeki siyasi ahlak bakımından mevcut redadet ve sakatlık bazı siyaset çevrelerinde bir türlü kabul olunmak istemiyor. Aksine olarak bunun bir kahramanlık olduğu Türk milletine kabul ettirilmek isteniyor. Onun için, bu hali memleketimize has ve hiç olmazsa geçici olmakla birlikte uzunca bir zaman devam edecek ve siyasi ahlakın istikrarı ile ortadan kalkacak nev-i şahsına münhasır bir hastalık olarak kabul etmek ve tedavisi için tedbir almak gerekiyor. Filhakika bu teşebbüsler, itizaller ve iftiraklar böylesine devam ederse hiçbir zaman ve hiçbir suretle siyasi istikrarı temin ve idame mümkün olmaz. Yüksek kongrenizce kabul edilmiş olan temenni takririnin maksadı ve manası işte budur..."

Menderes'in bu sözlerle cevaplandığı önerge ile "partiden ayrılanların milletvekilliğinden de ayrılması" isteniyordu. Böyle bir önerge ile alınacak olan tedbir anayasaya aykırı olurdu. "Nihayet önerge, "temenni mahiyetinde" olmak üzere kabul edildi. Son gün, Menderes, müstakbel muhaliflere bir daha gözdağı vermek gereğini duyarak şöyle dedi: "Eğer çıkanlar kuyruklarını bu partinin içinde bırakmış ve kuyruk harekete gelmiş ise onu kesip atacağız"⁴⁶⁶. Menderes'in bu sert tepkisi Demokrat Parti'nin geneline yayılmış olan gerginliğin en üst noktaya vardığı açıkça göstermektedir.

Dönemin Cumhuriyet Halk Partisi'ne yakınlığı ile bilinen önemli yayın organlarından olan Akis dergisi kongrenin son gününde yaşanan gerginliklere sütunlarında geniş yer vermiştir. Akis'in yaşanan olayları ayrıntıları ile anlattığı haberinin en önemli satırlarından bazıları şunlardır: "...Menderes delegelere döndü. Ellerini açarak ve çok sert bir sesle: "...Ne oluyorsunuz?" diye bağırdı "Ne

---

⁴⁶⁶ Eroğul, a.g.e. s. 113 .

Oluyorsunuz...” sonra kürsüye fırladı. Karışıklığı durdurmak için başka çare kalmamıştı. Fakat evvela bu da para etmedi. Delegeler Genel Başkanı da dinlemiyorlardı. Hele Adnan Menderes hoş gitmeyen sözler sarf edince salonun bir çok köşende ayak patırtıları yükselmeye başladı. Homurtular duyuluyor, ademi tasvip sedaları kulakları tırmalıyordu. Genel Başkan ekseriyetin kendisi ile beraber olmadığını derhal anladı, konuşmasının edasını değiştirdi. Fakat arada sırada tek tük yükselen alkış sesleri kafi değildi. Karışıklık devam ediyordu. Bu sırada bir dahi, Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü sinema operatörlerinin projektörünü sahneye çevirdi. Işığı gören -hayır çıkmadı- alkışa katıldı. Adnan Menderes konuştu konuştu. Zaten bütün kongre müddetince hep o konuşmuş, o kürsüden inince ya celse dağıtılmış ya kifavet-i müzakere teklifi kabul edilmişti. Fakat bu sefer vaziyetin kifavet takririne bile tahammülü yoktu. Delegeler isyan halindeydiler...”⁴⁶⁷

Sonuçta kongre başkanı, müzakere açmadan önergeyi oya koyup kabul edildiğini açıkladı. Bazı delegeler bu kez de oylamanın nizami yapılmadığını, zira önerge üzerinde müzakere açılmadığını söyleyerek “gürültü ve şamata” ile protestolarda bulundular⁴⁶⁸.

Yaşanan bu gerginliğin ardından Demokrat Parti'nin Dördüncü Büyük Kongresi'ne son verilmiştir. 15-18 Ekim 1955 tarihlerinde cereyan eden kongre dört günlük çalışmasının ardından belki de Demokrat Parti'nin en gergin kongresi olarak Türk siyasi tarihindeki yerini almıştır.

2- Kongre'nin Önemi:

Demokrat Parti'nin Dördüncü Büyük Kongresi D.P.'nin iktidar döneminde toplanan ikinci kongredir. 1951 tarihinde toplanan Üçüncü Büyük Kongre'nin ardından 1954 yılında yapılması planlanan ancak planlandığından yaklaşık iki yıl sonra yapılabilen Dördüncü Kongre'nin en önemli tartışma hususlarından bir tanesi toplanmasındaki bu gecikme olacaktır. Ayrıca Demokrat Parti'nin kongre toplandığı gün ciddi bir bölünme yaşaması da kongrenin önemi açısından dikkate değer bir husustur.

⁴⁶⁷ Akis, 22 Ekim 1955, C.5 , S.76, s. 5.

⁴⁶⁸ Burçak, a.g.e., s. 349 .

Kongre’de yaşanan olaylar dönemin basın organlarında geniş ölçüde yer almıştır. Demokrat Parti’nin yayın organı olarak bilinen Zafer gazetesi kongrenin oldukça verimli olduğunu ve “tesanüt havası” içinde gerçekleştiğini belirtiyordu⁴⁶⁹. Cumhuriyet Halk Partisi’ne olan yakınlığı ile bilinen, Metin Toker’in başyazarlığını yaptığı Akis dergisi ise Zafer gazetesinden çok farklı olarak kongredeki karmaşayı ön plana çıkarıyor ve kongre ile ilgili olarak şu ciddi yorumlarda bulunuyordu: “...Dördüncü Büyük Kongre Demokrat Parti için tam manasıyla yıkıcı bir kongre olmuştu. Bu toplantı vesilesiyle açıkça meydana çıkmıştı ki hizipler partinin en yüksek kademelerinde bile mevcuttur ve gidişe en yüksek kademeleri işgal edenler dahi muhaliftir. (...) Demokrat Parti’nin Dördüncü Büyük Kongresi’ni vasıflandıracak kelime “plan” idi. Konuşmalara varıncaya kadar hemen her şey evvelden hazırlanmıştı. İlk söz alanların başında daima milletvekilleri olmuştu. Bunların büyük kısmının Genel İdare Kurulu’nu methetmek için kürsüye çıktıkları ortadaydı. İspatçılar toplantıya sokulmamış, davalarını anlatmalarına müsaade edilmemiş, kendilerine müdafaa hakkı verilmemiş fakat bununla da kalınmayarak yalan istifa haberleri uydurulmuştu. Ancak plan gene de yürümemişti. (...) Büyük Kongre bugünkü ellerde Demokrat Parti’nin çatırdamakta olduğunu açık surette ispat etmiştir. Tutulan istikamet değiştirilmediği takdirde zor ve cebirle parti ayakta tutulmak istendikçe çöküş daha çabuk gelip çatacaktır. Şimdi partiden kütle halinde istifalar olacaktır...”⁴⁷⁰ Akis’in yaptığı bu yorumlar Demokrat Parti açısından oldukça ciddi ve etkileyici mahiyettedir. Pek de yansız olarak kabul edilemeyecek olan bu yorumlar; iktidarı büyük bir güçle ele geçiren Demokrat Parti’nin için için bir gerileme yaşadığını açıkça gözler önüne sermektedir. Demokrat Parti’nin Dördüncü Büyük Kongresi ile ilgili yapılan bir diğer önemli yorum da Cumhuriyet gazetesi sütunlarında yer almıştır. Zafer’in ve Akis’in taraflı yazılarına oranla daha objektif olarak kabul edilebilecek olan bu makale ile kongrenin ardında kalan tablo mantıklı bir şekilde tasvir edilmektedir: “Son Demokrat Parti Kongresi’ne hakim olan havanın ve bu kongrede alınan neticelerin Demokrat Parti çevrelerinde, nasıl karşılanacağını henüz bilmiyoruz. Fakat rejimin istikrarı yolunda iktidar partisinden çok şeyler bekleyen tarafsız vatandaşların bu vesile ile büyük ölçüde hayal kırıklığına uğradıklarını söyleyebiliriz. Kongrenin açılmasına pek az zaman kala «muhalif» bilinen bir takım Demokratlardan delegelik sıfatları usulsüz bir şekilde geri alınmış, memleketi

⁴⁶⁹ Zafer, 19 Ekim 1955 .

⁴⁷⁰ Akis, 22 Ekim 1955, C.5 , S.76, s. 5.

ilgilendiren temel davalar üzerinde çeşitli fikirlerin tartışılmasına imkan verilmemiş, daha ziyade iktidarın sükuna olan ihtiyacı öne sürülerek parti üyeleri tesanüte davet edilmiştir. Fikir ve prensip itibarıyla yüksek kademelere uymayan partiler kendilerine savunma hakkı tanınmaksızın bozguncu, hizipçi ve haris kimseler olarak vasıflandırılmışlardır. Nihayet, partiden atılan veya kendi isteği ile çekilen bu gibi kimseler içinde milletvekili bulunanların Meclis'ten de uzaklaştırılmaları lüzumuna dair bir dilek ileri sürülmüş, kongrede ilk önce şaşkınlık, sonra da gürültü doğuran önerenin tartışılmasına bile meydan verilmeksizin, başkan tarafından durum münasip şekilde ilan edilmiştir⁴⁷¹.

Dördüncü Büyük Kongre Demokrat Parti açısından -tüm bu yorumlardan da anlaşılacağı üzere- oldukça önemli bir kongre olmuştur. Demokrat Parti açısından en büyük önemlerinden biri de toplanan son kongre olması olan kongrenin, toplanması ile ilgili gecikmeler, toplandığı sırada yaşanan parti içi çatışmalar ve bu çatışmaların getirdiği kopuşlar, kongre sürerken yaşanan partiyi içten içe yıpratıcı tartışmalar ve parti yönetiminde ortaya çıkan fikri ayrılıklar Demokrat Parti açısından taşıdığı önemi açıkça göstermektedir. Tüm bu gerginliklerin yarattığı olumsuz hava kongre sonrasına da taşınacak ve kongrenin önemi bu anlamda bir kez daha artmış olacaktır. Yaşanan bu gergin toplantının ardından Demokrat Parti'nin ülke ve parti yönetimindeki tavrı zaten yavaş yavaş yakınlaşmaya başladığı diktatörlük sınırına doğru hızlanmasına ve bu durum da Demokrat Parti iktidarının sonunu hazırlayan en önemli etkenlerden olacaktır.

---

⁴⁷¹ Cumhuriyet, 21 Ekim 1955 .

IV-İHTİLALE GİDEN SÜREÇ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN SONU

Dördüncü Büyük Kongre'nin yapılmasının ardından Demokrat Parti'li yöneticiler parti içerisinde büyük bir çalışma içerisine girmişlerdir. Yirmi ilde yeniden teşkilatlanma çalışmalarına başlayan Demokrat Partililer parti içerisindeki karışıklıkların sona ermesi için ciddi önlemler almaya başlamıştır. D.P. yönetimi bu gibi çalışmalarla uğraşırken kongre öncesinde partiden -kimisi ihraç yoluyla kimisi de istifa ederek- ayrılan ve on dokuzlar adı ile bilinen milletvekilleri 19 Kasım 1955 tarihinde Hürriyet Partisi adında yeni bir parti oluşturmuşlardır.⁴⁷² 1955'den sonraki üç yıl boyunca Demokrat Parti'ye muhalefet anlamında ciddi sıkıntılar yaşatacak olan Hürriyet Partisi, Demokrat Parti'nin güç kaybetmesinde önemli bir etken olacaktır. Bunun yanı sıra Demokrat Parti iktidarı için 1955 yılı sonrası eski şatafatlı günlerin sona erdiği atılan adımların başarıya ulaşmadığı bir süreç olacaktır. Demokrat Partililer ise yaşanan başarısızlıklarını aldıkları ağır kararlarla, baskılarla kapatmaya çalışacaklar ve böylece kamuoyunda kazanmış oldukları saygınlığı da yavaş yavaş yitirmeye başlayacaklardır.

Demokrat Partililer muhalefeti susturmaya -kontrol altına almaya- yönelik kararlar almaya devam ediyordu. Bununla ilgili olarak toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu üzerinde yeni bir düzenleme yapıyor, resmi görevlilerin gözlemci olarak bu toplantı ve yürüyüşlerde bulunmasını öngörüyordu. Demokrat Parti iktidarının aldığı bu kararlara karşılık muhalefet partileri kendi aralarında güç birliği oluşturmak için çalışmalara başlamışlardır. Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi ile görüşmelere başlayan Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı İsmet İnönü böyle bir birlik kurulursa Demokrat Parti iktidarının karşısına daha güçlü çıkılacağı kanaatindeydi. Ancak İsmet İnönü'nün yapılacak seçimlerde galibiyet alındığı takdirde tekrar

⁴⁷² Beral Alacı, **Hürriyet Partisi**, Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Manisa, 2003 .

Cumhurbaşkanı olması ihtimali güç birliğine katılan diğer partileri özellikle de Hürriyet Partisi'ni bu birlikten uzaklaştıracak sebep oluyordu. Yine de güç birliği görüşmelerine devam edildi. Ve 4 Eylül 1957'de muhalefet partileri ortak olarak bir bildiri açıkladılar. Açıklanan bildiriye göre programlarının hedefi “demokrasiyi gerçekleştirmektir”.

Muhalefetin bu çalışmalarına karşılık Demokrat Parti içinden de iktidara karşı bazı sesler yükselmekteydi. Muhalefetin güç birliğine ilave olarak Demokrat Parti'nin kurucularından Fuat Köprülü de “programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş” olduğu suçlamasıyla Demokrat Parti'den ayrılmıştır⁴⁷³. Köprülü'nün demokrasiye inanan vatandaşların “bütün ayrılıklarını bırakarak Menderes'i devirmek için iş birliği yapmalarını vatan borcu” olarak nitelendirmesi Demokrat Parti içindeki ciddi karışıklığın ve çözülmenin en önemli ispatlarından biridir.

Demokrat Parti iktidarı yaşanan tüm karmaşalar neticesinde genel siyasetinde bir yumuşamaya gitmesi gerektiğinin farkına varıyordu. Çünkü 1957 Seçimlerinin yaklaşması Demokrat Partilileri zedelenen imajlarını düzeltmek için çalışmalar yapmaya yönlendiriyordu. Yine de Demokrat Partililer halka karşı şirin görünmek adına siyasetlerinde yumuşamaya gitseler de diğer muhalefet partilerine karşı gösterdikleri sert tutumdan ödün vermiyorlardı. Halka karşı gösterdikleri yumuşamaya örnek olarak 1954 Seçimindeki tercihi nedeniyle cezalandırılarak ilçe yapılan Kırşehir yeniden il haline getirildi. Bu yeni düzenlemeden sonra iktidarın son hamlesi seçim sistemini seçimlerde iş birliğini adeta imkansız hale getiren şekilde düzenlemek oldu. Buna göre partiler teşkilatlarının olduğu her yerde seçime girmek ve aday göstermek zorundaydılar. Son altı ayda parti değiştirenlerin seçime girmelerini engelleyen düzenleme muhalefetin şiddetle tepkisini çekmişti. Ancak muhalefet partilerinin şikayetlerini bildirebilecekleri tek merci Cumhurbaşkanı idi. Cumhurbaşkanlığı da Demokrat Parti kurucularından olan Celal Bayar tarafından yapılmaktaydı. Yani muhalefet partilerinin şikayetlerinin pek de fazla önemsenmeyeceği gün gibi ortadaydı.

Seçimin yaklaşması ile partiler seçim propagandalarına hız vermişlerdi. Seçimlere hazırlık sırasında yaşanan bir gelişme Demokrat Parti ile muhalefet partileri arasında önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. “Hükümetin ikinci dönemde Meclis'teki sayısal temsil üstünlüğüne bakarak dini motifleri pek kullanmadığı bu dönemde ilk icraat din derslerinin orta okullar ders programlarına konması olmuştur.

---

⁴⁷³ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 1990, s.s. 140-141 .

Karar 13 Eylül 1956 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanırken Başbakan’ın cami yaptırma derneklerine yaptığı bağış da basında yer almıştır. İnönü seçim ortamına yatırım olarak gördüğü bu tür faaliyetlerin dinin siyaset için istismarı olduğunu Meclis kürsüsünden seslendirdi. Gerçekten de seçim propagandaları sırasında Menderes kendi dönemlerinde (yedi yıl içinde) on beş bin caminin yapıldığını, seksen altı caminin onarıldığını ifade ederken Süleymaniye Camii’nin beş yüzüncü yıl dönemi için dünya Müslümanlarını İstanbul’a davet edeceğini açıklıyordu”⁴⁷⁴.

Bu karışık ortamda Türkiye yeni bir seçime gidiyordu: 1957 Genel Seçimleri...

27 Ekim 1957 Seçimleri memleketin iç ve dış siyasi, ekonomik sorunlarının artması üzerine, seçimlerin öne ihtiyacı hissedilmesi nedeniyle erken yapılan bir seçimdir⁴⁷⁵. Yapılan erken seçimler uygulanan sistemin damgasını taşımaktaydı. Alınan seçim sonuçları iktidarı daha temkinli olmaya muhalefetin eleştiri dozunu arttırmaya sevk ediyordu. Bu durum toplumun genelinde endişe yaratıyordu. Çeşitli bölgelerde çatışmaların huzursuzlukların yaşandığı seçimde Demokrat Parti’nin milli iradeyi tek başına temsil ettiği iddiası zaafa uğradı. Muhalefet toplam olarak oyların yüzde ikisini almışsa da sistemin gereği 186 temsilci ile yetinmek zorunda kalmıştır. Seçimler siyasi hayatın gidişini önemli ölçüde etkilemiştir. 1950 dönemi ile başlayan ekonomik ve sosyal gelişmeler bu dönemde daha ziyade partiler arası ilişkiler sekline dönüşmüştür. Tarafların asli görevleri dışında birbirlerini yıpratmak için uğraşmaları hem siyasi hem sosyal hayatta telafisi güç problemleri de beraberinde getirmiştir⁴⁷⁶.

Yapılan seçimlerin sonuçları da Türkiye için karışıklıkları sonlandırmaya yetmemiştir. Demokrat Parti’nin seçim galibiyeti sonrası yeniden hükümetin başına geçmesi bir bakıma icraatlarına kaldığı yerden devam etmesi anlamındaydı. Nitekim öyle de oldu. Dış ve iç politikada Demokrat Parti izlediği siyasetten hiç ödün vermeden kendilerini “27 Mayıs İhtilali”ne götürecek olan son viraja giriyordu.

“1958 güzünde Demokrat Parti iktidarı yeni ve daha şiddetli bir baskı dönemi başlattı. (...) Bu kez iktisadi bir bunalımın sonucu istikrar önlemleri ve ağır bir develüasyon fiyatları fırlatmış, halkı perişan etmişti. Öte yandan 1957 Seçimlerinde C.H.P. yükselişe geçmiş, çoğunluk dizgesine rağmen Meclis’e kalabalık bir milletvekili

⁴⁷⁴ Cezmi Eraslan , “Atatürk’ten Sonra Türkiye İç Politikası”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, A.A.M., Ankara, 2002, s. 567 .

⁴⁷⁵ Rıfki Salim Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, Ankara, 1976, s. 22.

⁴⁷⁶ **A.g.e.**, s. 568 .

grubu sokmayı başarmıştı. İktisadi durumun kötülüğü hesaba katılırsa, bundan sonraki seçimin C.H.P. tarafından kazanılması muhtemeldi. Oysa Menderes ve çevresi iktidardan ayrılma olasılığını nedense kabul edemiyorlardı. Bu sırada daha şiddetli bir baskı dönemi başlatmak için gerekçe ya da vesile olacak iki dış örnek de ortaya çıkmış bulunuyordu”⁴⁷⁷. Bu olaylardan ilki 14 Temmuz 1958 de yaşanan Irak Devrimi⁴⁷⁸ ikincisi ise Fransa’da yaşanan karışıklıklardı.

“Menderes 6 Eylül 1958’de Balıkesir’de muhalefeti Irak’taki devrimin benzerini yapmak istemekle suçladı. Ve darağaçlarını hatırlattı. 21 Eylül’de İzmir’de De Gouille düzenini örnek almak istediğini gösteren sözler söyledi. Devlet görevlilerine baskı yapılırsa demokrasiye paydos denileceğini de belirtti”⁴⁷⁹. Menderes’in bu açıklamaları muhalefet saflarından yanıt buluyordu. Ana muhalefet lideri olan İnönü, Menderes’in hemen hemen her sözüne karşılık veriyordu. Ancak iktidarın 1957 seçimleri ile başlayan süreçte de takip edeceği baskıcı politika iyice su üzerine çıkmıştı. Menderes muhalefetin oluşturduğu güç birliğine karşı 12 Ekim 1958 tarihinde “Vatan Cephesi” kurulması yönünde çağrıda bulundu⁴⁸⁰. Bu açıklamadan sonra ülkenin çeşitli yerlerinde Vatan Cephesi örgütleri kurulmaya başlandı. Böyle bir örgütün kurulması ve pek çok taraftar toplaması, örgüte üye olanların adlarının radyolarda tek tek okunması siyasal ortamın iyice gerilmesine, muhalefet ile iktidarın birbirinden daha da uzaklaşmasına neden oluyordu.

“Muhalefet bu gelişmeler karşısında ezilmemeye çalışıyordu. 24 Kasım 1958 tarihinde Hürriyet Partisi C.H.P. ile birleşme kararı aldı⁴⁸¹. 12 Ocak 1959’da toplanan C.H.P.’nin 14. Kurultayı “İlk Hedefler Beyannamesi” adlı metni kabul etti. Beyannamedeki esaslar C.H.P. iktidara ilk geldiği yasama döneminde gerçekleştirilecekti. Bunlardan başlıcaları, sosyal devlet, basın özgürlüğü, grev ve sendika kurma hakkı, ikinci meclis, anayasa mahkemesi, seçimde nisbi temsil usulü, üniversite özerkliği, yüksek yargıçlar kurulu, devlet yayın araçlarının yansızlığı idi. Bunlar, daha sonra 1961 Anayasası’nın temelini oluşturacak esaslardı”⁴⁸².

⁴⁷⁷ Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, C.I, İstanbul, 2005, s. 218 .

⁴⁷⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi kitabevi, 7.basım, İstanbul, 2000, s.270 .

⁴⁷⁹ **A.g.e.**, s. 220 .

⁴⁸⁰ Nimet Arzık, **Menderes’i İpe Götürenler**, Ankara, 1960, s. 128 .

⁴⁸¹ **1958’de İnönü (Nutuklar- Mesajlar-Makaleler)**, C.H.P. Araştırma Bürosu Yayın No:6, Ankara, 1959, s.110 .

⁴⁸² **A.g.e.**, s. 221 .

Muhalefetin bu çalışmalarına karşılık Demokrat Parti idaresi politikasını değiştirmeden icraatlarına devam ediyordu⁴⁸³. 1959 yılı Demokrat Parti'yi yıpratacak ve sonunu hazırlayacak bir çok olaya sahne oluyordu. İstanbul Topkapı'da yaşanan olaylar, Çanakkale'de, Geyikli'de, Yeşilhisar'da yaşanan bir çok olay muhalefetin sesini daha da arttırmasına Demokrat Parti'ye karşı büyük bir öfkenin oluşmasına neden olmuştu⁴⁸⁴. "Muhalefet gezilerini zorbalıkla, korkutarak, yıldırarak önleyemeyen D.P. iktidarı, bu kez sorunu kökünden çözmeye kalkıştı.12 Nisan 1960 günü D.P. grubunun yayımladığı bildiri C.H.P.'yi "silahlı ve tertipli ayaklanmalar hazırlamakla", bir kısım basını da bunu yalan ve çarpıtılmış haberlerle desteklemekle suçluyor ve üç ayda işini bitirecek bir Tahkikat (Soruşturma) Komisyonu'nun kurulması yönündeki kararın alındığını açıklıyordu. 18 Nisan'da Demokrat Parti'nin önergesi T.B.M.M'de kabul edildi. Kurulan ve hepside D.P.'li olan 15 kişilik komisyon ilk iş üç şeyi yasakladı:

- 1) Partilerin tüm etkinlikleri (fakat soruşturulacak olan yalnızca C.H.P. idi)
- 2) Komisyonun etkinlikleri ile ilgili yayınlar,
- 3) T.B.M.M'de komisyon ile ilgili görüşmeler ve bunlar hakkında yayınlar .

İnönü o gün T.B.M.M'de iki konuşma yaptı. Kendilerinin ihtilalden gelip demokrasiye geçtiklerini, ihtilal yapmalarının olanaksız olduğunu, kurulacak komisyonun gayri meşru olduğunu, T.B.M.M.'nin üstünde bir baskı düzeni getireceğini bu durumun kendileri dışından kaynaklanan bir ihtilale yol açacağını söyledi. Ve bu cümleleri: "Bu demokratik rejim istikametinden ayrılp baskı rejimi haline getirmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam...Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır"⁴⁸⁵.

İnönü'nün bu açıklamasının ardından Türk siyasi tarihi açısından büyük bir dönüm noktası olan 27 Mayıs 1960 askeri darbesi yaşanacak on yıl boyunca devam etmiş olan Demokrat Parti iktidarı son bulacaktır⁴⁸⁶.

---

⁴⁸³ Nazlı Ilıcak, **15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor**, C.I, Kervan yay., İstanbul, 1975, s. 244.

⁴⁸⁴ Taşkın Tuna, **Adnan Menderes'in Günlüğü**, İstanbul, 2005, s. 290 ; Metin Toker, **Demokrasi'den Darbeye (1957-1960)**, Bilgi yay., İstanbul, 1991, s. 234 .

⁴⁸⁵ **A.g.e.**, s. 221 .

⁴⁸⁶ Hakan Yılmaz, **Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler**, Timaş yay., 3.baskı, İstanbul, 2002, s. 201 ; Server Tanilli, **Uygarlık Tarihi**, Alkım yay., İstanbul, 2006, s. 393 ; Acar Tuncer, **Demokrasinin Kanı...Ve,Bir Başbakan'ın Dramı**, İzmir, 1999, s.56 ; Haşmet Atahan, "1960'larda İrticaya Karşı Verilen Mücadele", **Batı ve İrtica**, İstanbul, 1999, s.523 .

SONUÇ

Çok partili hayat Atatürk'ün en önemli gayelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Demokrasinin vazgeçilmez öğelerinden biri olan ve bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunda da gerçekleştirilmesine büyük önem verilen çok partili siyasal hayat; Atatürk döneminde iki kez denenmiş ancak bu çok sesli siyasal hayata geçişte başarı sağlanamamıştır. Ta ki 1945 yılına kadar... 1945'ten sonra bir çok siyasal parti kurulmaya başlanmıştır. Bu yeni partilerden en çok ses getireni kurulmasından dört yıl sonra "iktidar partisi" haline gelen Demokrat Parti'dir. 1946 yılında kurulan ve 1950 yılında iktidarın sahibi olan Demokrat Parti on yıl boyunca devam eden iktidarı süresince gerek icraatları gerek yapısı gerekse muhalif kuruluşlarla olan ilişkileri anlamında günümüze bir çok inceleme konusu miras bırakmıştır.

İşte Demokrat Parti'nin on dört yıllık siyasal serüveni boyunca incelenmesi gereken en önemli konulardan biri de Genel Kongre'leridir. İlki partinin birinci kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan genel kongre; Türkiye siyasal tarihine getirdiği özgürlükçü ortam açısından önemli bir aşama olmuştur. Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi'ne katılımın fazla olması, katılan delegelerin dile getirdikleri istekler, Türkiye'nin çok sesli bir meclise olan ihtiyacını açıkça su yüzüne çıkarmış; Demokrat Parti'nin iktidara taşınması yapılan kongrelerde çizilen tablo ile hızlanmıştır. Demokrat Parti 1950 Seçimlerini kazanmadan önce 1949 yılında İkinci Büyük Kongresi'ni toplamıştır. II. Kongre de ilkinden farksız olarak yine büyük bir katılım ve coşku ile gerçekleşmiştir. Demokrat Parti'nin kuruluşunda başrolde yer alan dört önemli isim ilk kongrede olduğu gibi ikinci kongrede de büyük bir sevgi gösterisi ile karşılanmışlardır. Demokrat Parti'nin önde gelen isimlerine gösterilen bu büyük ilgi II. Kongre'den bir yıl sonra yapılacak olan genel seçimlerin sonuçları hakkında bir ip ucu niteliğindedir. Gerçektende öyle olmuştur. Kongre'de sergilenen desteğe paralel olarak 1950 yılının 14 Mayıs günü yapılan seçimler Demokrat Parti'ye on yıl devam edecek

olan iktidarın kapılarını açmıştır. Demokrat Parti'nin iktidar olmasında şüphesiz topladığı iki büyük kongrenin önemli etkisi olmuştur. Kitlelere sesini kongreleri yoluyla duyuran Demokrat Parti, kongrelerine katılan delegelerin kendi şehirlerindeki tanıtımları sayesinde sandıklardan tek parti iktidarı olarak çıkmayı başarmıştır.

Demokrat Parti liderleri iktidara geçtikten sonra da iki Büyük Kongre yapmışlardır. İktidar sürecinde toplanan kongrelerin Demokrat Parti'nin ilk iki kongresine oranla daha az liberal ortamda toplandığı görülmektedir. Bunda şüphesiz iktidarı ele geçirmiş güçlü bir partinin liderlerinin artık eskisi kadar illerden gelen delegelere kulak vermemesinin etkisi görülmektedir. Artık kongreler herkesin rahatça söz aldığı görüşlerini dile getirdiği toplantılar olmaktan çok Demokrat Parti yöneticilerinin fikirlerine yakın olan görüşlerin söylenebildiği yani liderlerin hegemonyası altında yaşanan kongreler haline gelmiştir.

Son kongre olan ve 15 Ekim 1955 tarihinde toplanan Dördüncü Büyük Kongre'ye göre nispeten daha olumlu havada geçen Üçüncü Büyük Kongre 15 Ekim 1951 tarihinde toplanmıştır. Her ne kadar delegelere söz verilse de parti yöneticileri tarafından alınan kararların tasdikinden öteye gidemeyen kongrenin ardından Demokrat Parti'nin gerek parti içindeki gerekse ülke idaresindeki politikası hızla baskıcı bir anlayış çerçevesinde şekillenecek ve Dördüncü Büyük Kongre'nin toplanma arifesi sırasında parti bünyesinde ciddi ayrılıklar, istifalar, ihraçlar yaşanacaktır. Bu buhranlı havada toplanan dördüncü ve son genel kongre Demokrat Parti açısından ilk iki kongrede olduğu gibi bir güç gösterisi olmaktan çok uzakta tam bir karmaşa havasında yaşanmıştır. Özellikle kongrenin son günü dile getirilen bazı fikirler kongrenin havasını iyice elektriklendirecek ve ciddi tartışmaların yaşanmasına neden olacaktır. Ayrıca Demokrat Parti'nin izlediği baskıcı politika çerçevesinde kongre salonuna muhalefete yakın olan basın organlarının temsilcilerini almaması, kongrenin başladığı gün partiden ihraç edilen milletvekillerinin kongre boyunca D.P.'ye verdikleri karşı demeçler, yaşanan gerginliklerin Demokrat Partili yöneticileri iyice baskıcı bir tavra sürüklemesi Dördüncü Büyük Kongre'nin son büyük kongre olması için –belki de- önemli unsurlar olacaktır.

Sonuçta Demokrat Parti on dört yıllık siyasi hayatı boyunca toplam dört genel kongre toplamıştır. Toplanan bu kongreler Demokrat Parti'nin genel politikasına olduğu kadar Türk siyasi tarihine de önemli katkılarda bulunmuştur. Türk Demokrasi Tarihi

açısından bir çok delegenin katılması, özgürce fikirlerini söylemesi anlamında yeni bir soluk olan Demokrat Parti Kongre'leri sadece bu yönleriyle dahi incelemeye değer önemli siyasal dönemeçlerdir.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

Akis

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Hürriyet

Tanin

Ulus

Vatan

Zafer

II. Makaleler

Abadan, Yavuz, “Yeni Parti Kurulurken”, *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1946 .

Akşin, Sina, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, C.I, İstanbul, 2005.

Atay, Falih Rıfki, “Gerçek Demokrasiye Doğru”, *Ulus*, 18 Ağustos 1945 .

Atay, Falih Rıfki, “Gülünç Bir Şantaj”, *Ulus*, 20 Ağustos 1945 .

Atay, Falih Rıfki, “Parti Divanının Kararı”, *Ulus*, 23 Eylül 1945 .

Atay, Falih Rıfki, “Pazar Konuşmaları”, *Ulus*, 19 Ağustos 1945 .

Atay, Falih Rıfki, “Rejime Hakaret Edilemez”, *Ulus*, 22 Eylül 1945 .

- Atay**, Falih Rıfki, “Yeni Parti Kuruldu”, *Ulus*, 8 Ocak 1946 .
- Baban**, Cihat, “Demokrat Parti’de Kopan Fırtına”,*Tasvir*, 9 Şubat 1948 .
- Baban**, Cihat, “Gaye Uğruna Birleşen Vicdanlar Konuşuyor”, *Tasvir*, 22 Haziran 1949 .
- Benice**, Ethem İzzet, “Demokrat Parti’deki Son Fırtına”, *Son Telgraf*, 12 Şubat 1948 .
- Daver**, Abidin, “Demokrat Parti’nin Geçirdiği Buhran”,*Cumhuriyet*, 15 Mart 1948 .
- Ekinci**, Nejdet, “Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Dönem Basını”, *Türkler*, C.16, Ankara, 2002 .
- Eraslan**, Cezmi, “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, A.A.M., Ankara, 2002 .
- Erhan**, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası*, Editör: Baskın Oran, C.I, 7. baskı, İletişim yay., İstanbul, 2003 .
- Erim**, Nihat, “Cumhuriyetimiz”, *Ulus*, 20 Ekim 1950 .
- Erim**, Nihat, “Demokrasi Gaye Midir, Vasıta Mıdır?”, *Ulus*, 30 Mayıs 1946 .
- Erim**, Nihat, “Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra”, *Ulus*, 12 Ocak 1947.
- Erkin**, Feridun Cemal, “İnönü, Demokrasi ve Dış İlişkiler”, *Milliyet*, 14 Ocak 1974 .
- Fenik**, Mümtaz Faik, “Demokrat Parti’deki Son Krizin İçyüzü”,*Vatan*, 9 Şubat 1948 .
- Fenik**, Mümtaz Faik, “Demokrat Parti Yarınki İktidara Namzettir”, *Zafer*, 23 Haziran 1949 .
- Fenik**, Mümtaz Faik, “Kongrede İleri Sürülen Dilekler”, *Zafer*, 19 Ekim 1951 .
- Fenik**, Mümtaz Faik, “Şahıslar Değil Prensipler Önemlidir”, *Zafer*, 20 Haziran 1949 .
- Fenik**, Mümtaz Faik “Yılanlar Mutlaka Ezilecektir”, *Zafer*, 30 Haziran 1951 .
- Göktepe** , Cihat, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Türkler*, C.16, Ankara, 2002 .
- Karacan**, Ali Naci, “Atatürk Hakkında Kanun”, *Milliyet*, 19 Nisan 1951 .
- Karagülle**, Hulki, “ Demokrat Parti Kongresi’ne Dair”, *Ulus*, 14 Ocak 1947 .
- Karaosmanoğlu**, Fevzi Lütfü, “Münevver İstibdat”,*Vatan*, 31 Ağustos 1945 .
- Koçak**, Cemil, “Siyasal Tarih(1923-1950)”,*Yakınçağ Türkiye Tarihi*, Hazırlayan:Sina Akşin, C.I, İstanbul, 2005 .
- Köprülü**, Mehmet Fuat, “Sırça Köşkte Oturan”, *Vatan*, 11 Eylül 1945 .
- Menderes**, Adnan, “Başbakan’ın Demeci Münasebetiyle”, *Vatan*, 14 Eylül 1945 .
- Menteşeoğlu**, Feridun Osman, “Demokrat Parti Kongresi Totaliter Bir Nizam Yıkıcılığına Sürükleniyor”, *Ulus*, 24 Haziran 1949 .
- Nadi**, Nadir, “Artık Yeter...”, *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1951 .

- Nadi**, Nadir, “ Atatürk Kanunu”, *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1951 .
- Nadi**, Nadir, “Kapanış”, *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1951 .
- Nadi**, Nadir, “Netice”, *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1949 .
- Nadi**, Nadir, “Yeni Partinin Karakteri”, *Cumhuriyet*, 9 Ocak 1946 .
- Nadi**, Nadir, “Yeni Partinin Kuvvetli ve Zayıf Tarafı”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1946 .
- Özdemir**, Hikmet, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, *Türkler*, C.16, Ankara, 2002.
- Sadak**, Necmeddin, “Demokrat Parti’ye Hoş geldin Deriz”, *Akşam*, 9 Ocak 1946 .
- Tabak**, Serap, “Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Türkler*, C.16, Ankara, 2002 .
- Tatlısert**, “D.P.’nin Programı”, *Vatan*, 9 Ocak 1946 .
- Us**, Asım, “Demokrat Parti İçindeki Buhran”, *Yeni Gazete*, 9 Şubat 1948 .
- Yalçın**, Hüseyin Cahit, “Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığı”, *Tanin*, 14 Ocak 1947.
- Yalçın**, Hüseyin Cahit, “Yeni Partinin Teşekkülü”, *Tanin*, 10 Ocak 1946 .
- Yalman**, Ahmet Emin, “Demokrat Parti Programını Tahlil”, *Vatan*, 8 Ocak 1946 .
- Yalman**, Ahmet Emin, “San Fransisco Yolundan Röportajlar:7”, *Vatan*, 20 Nisan 1945 .
- Yüceer**, Saime, “Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Türkler*, C.16, Ankara, 2002 .
- Yücel**, M. Serhan, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Genel Türk Tarihi*, C.IX, Ankara, 2002, s. 31 .

III. İnceleme Yapıtlar ve Anılar

- Ahmad**, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil yay., İstanbul, 1994 .
- Ahmad**, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak yay., 2.basım, İstanbul, 1999 .
- Ahmad**, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Ankara,1976 .
- Akalın**, Cüneyt, *Askerler ve Dış Güçler*, İstanbul, 2000 .
- Alacı**, Beral, *Hürriyet Partisi*, Celal Bayar Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Manisa, 2003 .
- Albayrak**, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara, 2004 .

- Atatürk**, Mustafa Kemal, *Nutuk*, A.A.M., Ankara, 2000 .
- Armaoğlu**, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi* , T.T.K., Ankara, 1999 .
- Armaoğlu**, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım yay. , 13. baskı, İstanbul, 2000 .
- Arzık**, Nimet, *Menderes'i İpe Götürenler*, Ankara, 1960 .
- Avcıoğlu**, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, C. IV, 2.baskı, Tekin yay., İstanbul, 1976 .
- Aybars**, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, İzmir, 1997 .
- Aydemir**, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C.II, Remzi kitabevi, İstanbul, 1968 .
- Aydemir**, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C. III, Remzi kitabevi, İstanbul, 1968 .
- Aydemir**, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi kitabevi, 7.basım, İstanbul, 2000 .
- Başar**, Ahmet Hamdi, *Yaşadığımız Devrin İcyüzü*, Ankara, 1960 .
- Bayar**, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Derleyen:İsmet Bozdağ, Tercüman yay., İstanbul, 1986 .
- Burçak**, Rıfki Salim, *On Yılın Anıları (1950-196)*, Ankara, 1998 .
- Burçak**, Rıfki Salim, *Yassıada ve Öncesi*, Ankara, 1976 .
- Coşkun**, Süleyman, *Türkiye'de Politika (1920-1995)* , Cem yay., İstanbul, 1995 .
- Çavdar**, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara, 1999 .
- Çavdar**, Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, Ankara, 2003 .
- Çelebi**, Mevlüt , *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri* , İzmir, 2001 .
- Doğan**, Avni, *Kurtuluş Kuruluş ve Sonrası*, Dünya yay., İstanbul, 1964 .
- Düzdemir**, Lütfü, *Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu*, CBÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Manisa, 1996 .
- Eroğul**, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge kitabevi, Ankara, 1990 .
- Ezherli**, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı (1877-1920)*, T.B.M.M. yay. No:54, Ankara, 1992 .
- Gevgilili**, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar yay., İstanbul, 1981 .
- Gözübüyük**, Şeref, *Anayasa Hukuku*, Savaş yay., Ankara, 1989 .
- Ilıcak**, Nazlı, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, C.I, Kervan yay., İstanbul, 1975 .
- Kandemir**, *Siyaset Fırtınası*, Ekicigil Basımevi, Ankara, 1956 .
- Karakaş**, Turan, *Siyasal Belgelerde Kültür ve Sanat*, Ankara, 2000 .
- Karakayalı**, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi'nin Yapısal Değişimi* , İzmir, 2003 .

- Karpat**, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Afa yay., İstanbul, 1996 .
- Kili**, Suna, *Türk Devrim Tarihi* , İstanbul, 1982 .
- Kongar**, Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ankara, 1979.
- Kongar**, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi kitabevi, 29.basım, İstanbul, 2001 .
- Kumaş**, Rahmi, *C.H.P. 'nin Soyağacı*, Çağdaş yay, İstanbul, 1999 .
- Kuran**, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, 2000 .
- Lewis**, Bernand, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, 1970 .
- Onur**, Hüdavendigâr, *Türk Sağı Sözlüğü*, İstanbul, 2004 .
- Öztürk**, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi (T.B.M.M. IX. Dönem 1950-1954)*, T.B.M.M. Vakfı yay., No: 19, Ankara, 1999 .
- Palmer**, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, İstanbul, 1993.
- Sarol**, Mükerrerem, *Bilinmeyen Menderes*, Kervan yay., İstanbul, 1983 .
- Shaw**, Stanford J., **Shaw**, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, İstanbul, 1983 .
- Tanilli**, Server, *Uygarlık Tarihi*, Alkım yay., İstanbul, 2006 .
- Teziç**, Erdoğan, *100 Soruda Siyasi Partiler*, İstanbul, 1976 .
- Toker**, Metin, *Demokrasi'den Darbeye (1957-1960)*, Bilgi yay., İstanbul, 1991 .
- Toker**, Metin, *D.P. Yokuş Aşağı 1954-1957*, C.III, Bilgi yay., Ankara, 1991 .
- Topuz**, Hıfzı, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul, 2003 .
- Topuz**, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul .
- Tuna**, Taşkın, *Adnan Menderes'in Günlüğü*, İstanbul, 2005 .
- Tuncay**, Suavi, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan yay., Ankara, 1996 .
- Tuncer**, Acar, *Demokrasinin Kanı...Ve, Bir Başbakan'ın Dramı*, İzmir, 1999 .
- Tüzel**, Sadık, *Anayasa Hukuku*, İzmir, 1950 .
- Velidedeoğlu**, Hıfzı Veldet, *Türkiye'de Üç Devir*, C.I, 3. basım, Sinan yay., İstanbul, 1974 .
- Yerasimos**, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye (3- I. Dünya Savaşı'ndan 1971'e)*, Gözlem yay., İstanbul, 1977 .

Yılmaz, Hakan, *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş yay., 3.baskı, İstanbul, 2002 .

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 3. baskı, İletişim yay., İstanbul, 1998 .

İsmet İnönü'nün T.B.M.M.'deki Konuşmaları (1920-1973), C.II, Ankara,1993 .

1958'de İnönü (Nutuklar- Mesajlar-Makaleler), C.H.P. Araştırma Bürosu Yayın No:6, Ankara, 1959 .

KISALTMALAR

- A.A.M.:** Atatürk Araştırma Merkezi
A.g.d.: Adı Geçen Dergi
A.g.e.: Adı Geçen Eser
A.g.m.: Adı Geçen Makale
Akt.: Aktaran
Bkz.: Bakınız
C.H.P.: Cumhuriyet Halk Partisi
C.M.P.: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Der.: Derleyen
Dn.: Dipnot
D.P.: Demokrat Parti
S.: Sayı
s.: Sayfa
s.s.: Sayfadan Sayfaya
T.B.M.M.: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.T.K.: Türk Tarih Kurumu
Yay.: Yayıncılık

EKLER

DÖRTLÜ TAKRİR (ÖNERGE)*

C.H.P. Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına,

7 Haziran 1945

Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk milletinin ancak bu prensiplerin tamamıyla tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa Partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatlerdir ki milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri Partimizin Meclis Grubu'na arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes Kurtuluş Savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyeti ilk Teşkilatı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri gerek milli mürakabeyi en geniş surette sağlamak imkanlarını vermişti.

Memleketi Orta Çağ'dan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruya bilmek ve irticai kırmak maksadıyla 1925 den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığı biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve Cumhuriyetin kurucusu Büyük Atatürk,bunu tamamıyla demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştı.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fıkra tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hare ketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkar edilemez. Bununla beraber Cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekamül yolunda ilerlemek istediğini gösteren

teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimle rinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak bir nispette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

İkinci Dünya Savaşının belirmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında buldurması pek tabii olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi içinde ayrıca bir müstakil grup teşkili milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber kuruluşundaki gayri tabiiik dolayısıyla bundan da müspet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve Demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de Cumhurbaşkanı'ndan en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurulu kullanacak bir seviyede buldukları inkar edilemez bir hakikattir.

Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasından bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan Milletimizin, bilhassa Cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan 20 yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tek yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuza hakim olan demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkil kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun biran evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülasa ediyoruz:

1. Milli Hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilatı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanılabilmeleri imkanlarının sağlanması.

3. Bütün Parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.

Muhterem Milletvekili arkadaşlarımızın Yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri Milli Hakimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve bütün Türk Milleti'nin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımızı tamamıyla inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında; “Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği” hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyeti’ne ve Türk Milleti’ne dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica eyleriz.

İzmir	Kars	İçel	Aydın
C . Bayar	Fuat Köprülü	R . Koraltan	A. Menderes

*Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Ankara, 2004,s.597’den alıntıdır.

HÜRRİYET MİSAKI (ÖZGÜRLÜK ANDI)*

Yüksek heyetimiz dört maddeyi ihtiva eden takririn incelenmesini ana meseleler diye adlandırarak ve diğer dilekler ve meselelerden ayırmak suretiyle hususi bir heyete atfederek ayrıca seçtiği komisyonumuza havale etmişti.

Bu takririn ana meseleler diye ayrılmasının ve adlandırılmasının çok yerinde olduğunu bildirmekle söze başlayalım.

Dört maddelik bu takrire dikkat edilecek olursa,bütün olarak mütalaayı icap ettirecek ve birbirine bağlı ve birbiri içinde bulunan meseleleri ihtiva ettiği kolayca görülebilir. Filhakika takririn ihtiva ettiği maddeler anayasaya aykırı kanunlar, idare cihazı karşısında partimizin durumu, seçim kanununun değiştirilmesi ve Demokrat Parti Meclis Grubu'nun durumu gibi meseleler olduğuna göre bunların birinin halli diğerinin haline bağlı ve müessir olduğu açıktır. Bu takririn verilmesini icap ettiren sebepler olarak kısaca, partimizin kuruluşundan beri karşılaştığı gayri tabii şartlar gösterilebilir. Bunlar üzerinde partimiz genel başkanının açış konuşmasında da ehemmiyetle durulmuştur.

Kanunlar arasında Anayasa'nın ruhuna ve metnine aykırı olan kanun hükümlerinin mevcut olduğuna ve bunların vatandaş hak ve hürriyetlerini baskı altında bulundurmakta ve milli iradenin serbestçe tecellisine engel teşkil etmekte olduklarına şüphe yoktur.

İdare cihazının tek partili devrede olduğu gibi kayıtsız şartsız iktidar partisi emrinde çalışmakta devam ettiği ve partimizin kurulmasını önlemeye geciktirmeye ve partimiz mensupları ile partimize taraflar olan vatandaşlar üzerinde her türlü tazyiklere tevessül ettiği, kuruluşundan beri partimizin muhtelif faaliyetlerinde vazifeler almış olan sizlerce de gayet iyi bilinmektedir.

Devlet faaliyet ve idaresine milletçe el konmamasına ve topluluk hayatımızda millet murakabesinin bir türlü tahakkuk ve bir kelime ile millet hakimiyetinin teessüs edememesine başlıca amil olan vatandaşın reyini kullanırken her türlü tesirden azade olarak vicdanının emrettiği gibi reyini kullanabilmesi ve kullandığı reyini de emniyet altında bulunması ve amme vicdanının buna inanması şartlarının temin edilememesine sebep olan seçim kanununun değiştirilmesinin bütün milleti alakalandıran bir mesele haline geldiğini takdir etmeyen kalmadığı gibi taşıdığımız temsil sıfatı dolayısıyla hepimiz bu meselenin hallini başta gelen bir vazife olarak deruhte etmiş bulunuyorsunuz.

Grubumuzun Meclisteki durumuna gelince: Tek parti zihniyetinin devam etmekte olmasının türlü tecellileri, bilhassa milletvekili seçimlerinin malum şartlar altında cereyan etmiş olması neticesi olarak grubumuzun Meclisteki durumunun nezaket ve ciddiyet arz etmekte olduğu hiç kimsenin gözünden kaçmayacak açıktır. Son günlerde grubumuzun Meclisi terk etmek mecburiyetinde kalması bu halin yeni bir delilini teşkil etmektedir ki, yüksek heyetinizin henüz bu hadisenin tesir ve teessürü altında bulunduğunu da bugüne kadar devam eden idare cihazının vatandaşları ve muhtelif partileri tesir altına alabilmesi anayasanın ruhuna ve metnine aykırı olan bir takım kanuni hükümlerin

meriyette bulunmasına; vatandaşlar ve muhtelif partiler üzerindeki böyle bir baskının ise; seçimlerde vatandaş iradesinin serbest tecelli edememesine, reylerin masum bulunmamasına sebep olduğu ve bunun ise doğrudan doğruya millet hakimiyetinin tamamen tahakkuk edememesine ve hatta devletin kuruluşuna kadar tesirler icrasına yol açtığı ve nihayet bütün bunların da partimizin grubunun Meclisteki vaziyetini ağırlaştırarak tehlikeler doğurduğu, reddine imkan bulunmayacak bir hakikat olarak ortada durmaktadır. Görülüyor ki takririn ihtiva ettiği meseleler tamamen birbirine bağlı ve birbirinin sebep ve neticesidir.

Yüksek Heyetinizin Ana davalar diye adlandırdığı ve bir bütün teşkil eden bu meselelerin hal yolunun bulunması partimizin kuruluş maksatlarıyla doğrudan doğruya alakalı olduğu kadar Türk demokrasinin gerçekleşebilmesi için de halli mutlak zaruri meseleler olarak ortada durmaktadır. Kongremizin ruznamesine dahil diğer meseleler bugün arz ettiğim manzara karşısında tali bir ehemmiyette kalmaktadır.

Diğer tarafından yukarıda da temas ettiğimiz gibi kongre açılış nutkunda üç maddede ifade edilen ve her hangi bir partinin görüşü olmaktan ileri, milli vicdanda şuurlaşan davalar olarak ele alınan üç meseleyi hatırlatmak isteriz.

1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması,

2- Vatandaş reynin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensiplerini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması,

3- Devlet reisliği ile fiil parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü.

Kongre açılış nutkunun ve binnetice bu üç esasın yüksek heyetinizce tasvip edilmiş olması ve takrir muhteviyatının da bu meselelerle sıkı sıkıya bağlı ve hatta aynı mahiyet taşımakta bulunmasını bir defa daha müşahade etmek yerinde bir iştir.

Asıl kayda şayan olan nokta gene yukarıda da temas ettiğimiz veçhile vilayetlerden gelen delegelerin ekserisinin de komisyonumuza tevdi edilen takririn ihtiva ettiği dört meseleyi ele almış olmasıdır. Nitekim bu delillerin hemen hepsinde seçim kanununun vatandaş iradesinin serbest tecellisini, reylerin masuniyetini teminat altında bulunduracak şekilde tadilinin temini, Anayasaya uygun olmayan kanun hükümlerinin ortadan kaldırılması ve idare cihazının tarafsızlığından doğan ve bir arada mütalaa her vatandaşın yüreğini sızlatan,endişeye düşüren idari tasarrufların nihayete ermesinin ilk şartı olmak bakımından da Devlet Reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zatın uhdesinde birleşmemesinin kabulü milli hakimiyet esasının zaruretleri olarak tespit edilmiş ve bu meseleler karşısında parti grubumuzun Meclis'teki durumunun günün şartlarına göre mütalaa edilerek bu hususta bir karar alınması yüksek heyetinize bırakılmış bulunmaktadır

Bu itibarla komisyonumuz takririn ihtiva ettiği ilk üç mesele hakkında ayrıca bir mütalaa serdine lüzum görmeyerek üç günlük çalışmalarını parti meclis grubumuzun durumu üzerinde toplamıştır.

Çok kısa bir zamanda yurdun her köşesinde, geniş ölçüde vatandaşların partimiz etrafında toplanmış olması ve bilhassa seçimlerde milyonlarca vatandaşın reylerini partimiz lehinde kullanması ve seçimlerden sonra da cereyan eden hadiselerin ümit kırıcı ve üzücü olmalarına rağmen parti içinde çalışmalarına azimle devam etmesi ve bu azim kararını yüksek heyetimizle temsil edecek kadar bütün

bir varlık meydana getirmesi elbette ve elbette muayyen milli maksatların elde edilebilmesi için yapılmış fedakarlıklardır. Grubumuzun Meclisteki faaliyetleri bu maksatlar istikametinde en küçük bir inkişaf elde edilmesi şöyle dursun bilakis tek parti zihniyetinin bütün devlet faaliyetlerini tanzim edecek olan Büyük Millet Meclisi'nde de eskisi gibi hüküm sürmekte olduğu meydandadır.

Demokratik gelişmemizin uzun bir sürüncemeye düşmesi demek olan ve parti faaliyetlerimizin akamete uğraması gibi bir netice doğurabilecek bu hali daima göz önünde bulundurmak lazım gelmektedir. Doğuşundan beri her istikametteki faaliyetlerini kanunlara ve meşruiyet esaslarına göre devam ettirmekte olan, her hal ve karda daima bu yolda yürümek azminde olan partimizin, Meclis Grubumuzun durumunu ciddiyetle ele alması bir zarurettir.

Tek parti zihniyetinin milli vicdana mal olan meseleler karşısında gidiş istikametinde memleketin demokratik inkişafını sağlayacak mahiyette küçük belirtiler göstermemekte devam etmesi karşısında grubumuzun Meclis'ten çekilmesi partimiz için içtinabı mümkün olmayan tabii bir karar olacaktır.

Partimiz kuruluş maksatlarını sürüncemeye ve sürüklenmeye bırakmak suretiyle memleketimizde demokratik inkişafın gecikmesine göz yummak Demokrat Parti'nin asla kabul edemeyeceği bir neticedir. Bu sebeple böyle bir kararın devlet kuruluşunda meydana getireceği akisler üzerinde durmayarak bu tarihi kararı almak Partimiz için zaruret olacaktır.

Yüksek heyetimizin toplanmasıyla ve parti faaliyetlerine el koymasıyla bir dönüm noktasına ulaşmış olan partimiz grubunun Meclis'teki faaliyeti hakkında bugünden kati bir karar almayarak hadiselerin inkişafını bundan sonra da sıkı sıkıya takip ederek her yolda bir karar alması salahiyetini seçiminizle teşekkül edecek Genel İdare Kuruluna vereceğimiz bu salahiyet ve bu salahiyetin gerektiği zaman kullanılması keyfiyeti Parti Meclis Grubumuzu demokrasi aleyhindeki tecellilerine şahitlik etmek mevkiinde kalmak gibi bir durumdan kurtaracak ve yüksek heyetimizde tam ve kati ifadesini bulmuş olan Türk demokrasisi davasının mutlak gelişmesini temin yolundaki azim ve kararımızın bir ifadesini teşkil edecektir.

Hadiselerin icap ettirdiği zaman karar almak üzere yüksek heyetimizin toplanabilmesindeki müşkülâtın bu yetkinin Genel İdare Kuruluna kayıtsız ve şartsız olarak verilmesi hususunda ayrı bir sebep teşkil ettiğini arz etmek isteriz.

Karar yüksek heyetinizindir.

* 7-11 Ocak 1947 tarihleri arasında toplanan Demokrat Parti'nin I. Büyük Kongresi'nde kabul edilmiştir.

** Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Ankara, 2004, s.612'den alıntıdır.

MİLLİ TEMİNAT MİSAKI (MİLLİ HUSUMET MİSAKI)*

Kongremize sunulan Genel İdare Kurulu raporunun “antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva eden bir şekilde konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metotlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa ne olacaktır?”

Suallerini inceleyen komisyonumuz birinci büyük kongrede tespit edilen

Hürriyet Misakı ruhuna sadık kalarak aşağıdaki hususları yüksek kongrenin tasvibine arz eder.

1- Seçim kanununun ve seçimlerde al hükümlerin vaz'ından maksat millet iradesinin serbestçe tecellisini teminden ibarettir. Mevzuu kanunlara ve müesses nizama aykırı hareket kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlali neticesine varacağından buna meydan verilmemek üzere memleket için büyük zarar ve tehlikeleri mucip olacak bu hale müsaade edilmemesi, bu mevzuda haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşru müdafaası halinde kalmaları, haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu'nun müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partililere ve Türk umumi efkarına bildirilmesi, ayrıca hükümetin ve vazifelilerin keyfiyetten haberdar edilmelerinin temini zaruri görülmüştür.

2- Ancak tek parti zihniyetinin ve Halk Partisi iktidarının, kanunlarının ihlali pahasına da olsa, devamını kararlaştırmış olanlar kongremizin bu kararı almış olmasını, ihtilale teşvik mahiyetinde tefsir etmeye kalkışabilirler. Halbuki ihtilal mevcut ve müesses içtimai ve siyasi nizamın cebren değiştirilmesine matuf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler, ihtilal tabirinin tamamıyla şumulü dışında, meşru hakların ve meşruiyetin müdafaası mahiyetindedir. Bu itibarla vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hakimiyet esaslarının tahakkukuna her hangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakkü olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz.

Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkum olacakları muhakkaktır.

* 20-25 Haziran 1949 tarihleri arasında toplanan D.P. İkinci Büyük Kongresi'nde kabul edilmiştir.

** DP. bu anda “Milli Teminat Misakı”; CHP. iktidarı ise, “Milli Husumet Andı” adını vermiştir.

*** Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Ankara, 2004, s.618'den alıntıdır.

Demokrat Parti Genel Başkanı Başvekil Adnan Menderes'in, 15 Ekim 1955 tarihinde Demokrat Parti'nin Dördüncü Büyük Kongresi'nde Verdiği Nutku*;

Dördüncü büyük kongremizin pek muhterem azalan, 946 yılında partimizin kuruluşu, şüphe yok ki, memleketimizin siyasî tarihinde ve iç politikasında başlı başına fevkalâde mühim bir hâdise olmuştur.

Kuruluşumuzdan, bugüne kadar üç büyük kongre akdetmiş bulunuyoruz. On yıla yaklaşan bir zamandanken içinde bulunduğumuz maddî, manevî her sahaya şamil, pek hayırlı ve son derece ehemmiyetli inkişafların seyri içinde bu kongrelerimizin her birisi ayrı, ayrı ve çok esaslı birer merhale teşkil etmiş bulunuyor.

Dördüncü büyük kongremizin de, gerek memleketimizin iç ve dış siyasî hayatında .gerekse partimizin daha da kuvvetlenmesinde ve olgunlaşmasında en hayırlı tesir ve hizmetler ifa edebilmek mazhariyetine ereceğine ve bütün çalışmalarımızda cenabı hakkın bize muin olacağına emin ye kani bulunuyoruz. İşte bu emniyet ve kanaatledir ki, partimizin mukadderatını en yüksek seviyede elinde bulunduran ve iktidarımızın asıl sahibi ve temsilcisi olan yüksek heyetinizi, partimizin dördüncü büyük kongresini genel kurulunuz olarak derin bir hürmetle ve hepinizi de ayrı, ayrı en samimî muhabbetlerimizle selâmlarız.

Pek muhterem arkadaşlar,

Cümlece malûm olduğu gibi, ancak Demokrat Parti kurulduktan sonradır ki milletimizin vicdanında yaşayan hürriyete ve demokratik bir idareye kavuşmak arzu ve hasreti şuurlu bir hareket haline inkılâp edebilmiş, uzun yıllar türlü tazyiklerle bastırılmış olan bu hasret bu hareket büyük bir sür'atle bütün vatan sathına yayılmağa başlamıştı. Partimizin ilk kuruluş devresi birçok mahrumiyetler, ıztıraplar ve tazyikler içinde geçmiştir. O zamanın iktidarının partimizi, daha doğarken efluç kılmak, mümkünse yok etmek için birçok tedbirlere başvurmuş olduğunu hepiniz çok iyi bilirsiniz, yine çok iyi hatırlarsınız ki, Belediye seçimleri ile siyasî tarihimizde unutulmayacak bir facia teşkil eden 946 milletvekilliği seçimleri de bu zamana rastlar. Memleketimizin tarihî gelişmesi bakımından bütün bunları, geçirilmesi mukadder bir devrenin tabîi tecellileri olarak karşıladık ve Demokrat Parti, evvelâ aziz milletimizin bizden esirgemediği yüksek alâka ve itimadı, sonra da bütün partili arkadaşlarımızın maddî, manevî her türlü fedakârlığa katlanmaları sayesinde ki, o cidden üzüntü ve ıztırap ile dolu günlerin imtihanını muvaffakiyetle verdi. Böylece, kuruluşumuzdan bir yıl sonra da birinci büyük kongremizi akdedebilmek mazhariyeti bize müyesser oldu.

Arkadaşlar,

Partimizin ilk kuruluş safhası ve müteşebbis heyetler devri, birinci büyük kongremizle sona ermiş bulunuyor ve Demokrat Parti derece, derece yapılan kongreler ve seçimlerle bütün mensuplarına mal edilmiş ve böylece millet hizmetinde esaslı olarak vazife ve mesuliyet deruhte edebilmek için ilk hazırlıklarını tamamlamış oluyordu.

Sevgili arkadaşlarım,

Yine hatırlayacaksınız ki, birinci ve ikinci büyük kongrelerimiz arasındaki zaman içinde*, partimiz bir taraftan eski iktidarın baskıları ve zorlamaları ile uğraşıp inkişaf etmeğe ve kuvvetlenmeğe çalışırken diğer taraftan o zaman maalesef içimizde yavaş yavaş belirmeğe başlayan, hizipleşme ve iftirak hareketi ile gittikçe genişleyen bir ölçüde meşgul almak ve mücadele etmek gibi elim bir zaruretle de karşılaşmıştı. İkinci büyük kongremiz bu mücadelenin en had bir safhasına rastlamış ve hizipleşme hareketinin tasfiyesinde esaslı bir merhale olmuştur. Bu itibarla ikinci büyük kongremizi hizipleşme hareketinin intaçları içinde bulunan partimizi zarurî bir tasfiyeyi muvaffakiyetle başarıp parti tesanüdü-nü yeniden teessüs ve takarrür ettirmek bakımından büyük bir hizmet ve muvaffakiyet âmili olarak anmak çok yerinde olur. Bu sayededir ki partimiz 1946 seçimlerinde bin mihnet ve meşakkatle kazanılmış olan 60 kadar milletvekilliğinin yansına yakın bir miktarını kaybetmiş olmasına rağmen tesanüdün temin ettiği kuvvet ve huzur ile 1950 seçimlerine hazırlanmak imkânını bulmuş ve bilindiği gibi bu seçimleri kahir bir ekseriyetle kazanabilmiştir.

Arkadaşlar,

Üçüncü büyük kongremizin, iktidarımızın, esaslı olarak eserler vücuda getirme yoluna henüz girememiş ve ancak büyük işlere girişmek hazırlıkları üzere son derece meşgul bulunduğu bir zamana rastladığını der hatır buyuracaksınız. Bu itibarla üçüncü büyük kongremizde iktidarda bulunmamıza rağmen iktidar olarak icraatımızın esaslı surette bir muhasebesinin yapılmış,olduğunu iddia etmek güç olur. Ancak şükranla ve iftiharla kaydetmeliyiz ki üçüncü büyük kongremiz büyük bir heyecan ve tesanütle partimizin yüksek sevk ve idaresine ve hükümet olarak bizlere bizim için son derece kıymetli olan itimat ve iltifatını esirgememek suretiyle iktidarımızı bu raporumuzda hülâsa etmeğe çalışacağımız, müteakip icraatında teşvik ve tescî etmiştir.

Üçüncü büyük kongremizin gösterdiği bu itimat sayesinde ve telkin ettiği ilhamlardır ki Demokrat Parti iktidarı olarak memleketimizde kısa bir zamanda çok büyük hizmetler yapabilmeye muvaffak olmuş bulunuyoruz. Bu suretledir ki Demokrat Parti sayılamayacak kadar çoğalan eserleriyle daha şimdiden mevcudiyetini yurdun her köşesinde hakketmiş bulunuyor.

Dördüncü büyük kongremizin muhterem azası, kalplerinizi dolduran memlekete hizmet aşkı ile iktidarımızın yeni hamleleri için en değerli bir ilham kaynağı teşkil edeceğinize şüphe yoktur. Bu kongremizin de gerek memleketimizin iç ve dış siyasetinde gerek partimize ait çeşitli birçok İÇ

meselelerde en hayırlı ve isabetli netice ve kararlara varmak suretiyle iktidarımızın yolunu bir kat daha aydınlatacağına ve şu çatı altındaki bu toplantımızla mühim ve büyük inkişaflarla dolu yeni bir devri açmağa muvaffak olacağımıza inanıyoruz.

Pek muhterem arkadaşlarım,

Evvelâ, müsaade ederseniz dördüncü büyük kongremizin bugüne kadar gecikmesi sebeplerine kısaca temas edeyim. Bu sebeplerin yüksek heyetinizce bütün mâna ve şumuli ile ve kolaylıkla takdir edileceğinden şüphe etmediğimiz için meseleyi uzun uzadıya teşrih ve tahlile lüzum görmüyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki, büyük kongrenin zamanını seçerken, genel kurulunuz, dikkat ve teenni göstermek lüzumunu duymuştur.

Bunun memleketin yüksek menfaatlerine uygun olduğu kadar şiar ve gayesi bütün mevcudiyetiyle memlekete hizmeti olan partimiz için de hayırlı ve faydalı olduğuna kaniiz.

Ne teşkilât kademelerinin herhangi birinden ne de bir partili arkadaşımızdan kongrenin daha evvel yapılması hususunda şimdiye kadar bir teklif ve talep alınmamış olması bu kanaatimizin bütün teşkilâtımızca ve parti mensupları tarafından paylaşıldığını teyit eder. Filhakika iç ve dış politikayı alâkalandıran hâdiseler ve partimizin kuruluşundan beri kendi bünyesi içinde geçirmekte olduğu istihaleler dördüncü büyük kongremizin zamanını seçerken gösterdiğimiz dikkat ve teenninin başlıca unsurlarını teşkil ediyor. Bu bakımdan yüksek heyetinizin de kongrenin teahhürü sebepleri üzerinde derin bir sezîş ve anlayışla hareket edeceğine inanıyor ve tamamiyle müsterih olarak huzuruza çıkmış bulunuyoruz.

Muhterem arkadaşlarım,

İç ve dış politikayı alâkadar eden hâdiseler ve meselelere geçmeden ve milletçe Demokrat Parti etrafında nasıl kalkınma halinde bulunduğumuzun İzahını yapmadan evvel partimiz içindeki hareketlerin mahiyeti hakkında yüksek heyetinize malûmat arzetmeği faydalı buluyoruz.

Türk milletinin kahir bir ekseriyeti tarafından benimsenmiş ve tarihî bir tekâmül ve kalkınma hareketi vasfını ihraz etmiş bulunan Demokrat Parti elbette kendi halinde rahat bırakılmaz. Memleketin iç ve dış düşmanları gaflet ve ihtirasla elele vererek onu sarsmağa, mümkünse yıkmağa çalışırlar. Hakikaten memleketimiz her bakımdan dünyanın çok nazik ve mühim :bir kısmında kâindir. Dünya siyaseti bakımından mütalâa ediniz. Türkiye nasıl bir ehemmiyet arz eder aşikârdır. Dünya stratejisi bakımından ele alınız, Türkiye'nin arz ettiği ehemmiyet meydandadır.

Dünyanın siyasî askerî ve ideolojik bakımlardan tam ve kat'î olarak iki karargâha ayrıldığı bu devirde Türkiye dünya sulhunu tehdit eden tarafla bitişik yaşamaktadır. Tehlike ile en uzun hududu olan memleket

de Türkiye'dir. Bu itibarla memleketimizi, onun hükümetini ve hükümetinin dayandığı partiyi elbette rahat bırakmazlar. İçten ve dıştan, onu hırpalamağa ve sarsmaya azmetmiş olan maksathılar elbette .gafletleri ve ihtirasları istismar etmeği aslâ ihmâl etmezler.

Memleketimiz daha son senelere kadar tabii bir siyasî hayattan tamamıyla mahrum olarak yaşamıştır. Partimiz birden bire milyonları sinesinde toplamak suretiyle fevkalâde sür'atle inkişaf etmesinin bir neticesi olarak iç bünyesini iyice kuvvetlendirmek ve olgunlaşma devresini tam olarak idrâk etmek imkânını bulamadığı bir hakikattir. Bu hususlar nazarı itibare alındığı takdirde iktidarımızın, ve dolayısıyla memleketimizin siyasî istikrar bakımından birtakım mahzurlu şartlar ve âmillerin tesirine mâruz bulunduğu takdir olunmakta güçlük çekilmez.

Milletimizin emniyet ve selâmeti memleketimizin imar ve kalkınması yolunda daima büyük hamlelerin alemdarı olan Demokrat Parti, millî ihtiyaçları derinden derine sezerek ve yapıcı fikirlerin mihrakı olarak kendi bünyesi içinde de zamanla çok dikkate şayan ve memnuniyet verici terakki ve inkişaf merhaleleri geçirmiş ve artık kuruluş ve olgunlaşma devrini memnuniyet ve iftihar verici manzaralarıyla beraber idrâke başlamış olmakla beraber hâdiseler göstermiş ve gösteriyor ki daima dikkat ve teenni ile hareket etmek zarureti mevcuttur. Bugünün muhalifleri kendi kuvvet ve imkânları ile iktidar hırsları arasında bir türlü muvazene tesis edemeyen bir acz ve ihtiras içinde çırpınmaktadırlar. Bunlar ne davalarının, doğruluğuna ne de kendi kuvvetlerine güveniyorlar bunlar; bütün ümitlerini sadece partimizi içinden yıka mağa bağlamış bulunuyorlar. Bir takım siyasî zümreler ve siyasî zümreleşme hareketine kapılmış ve kapılmak istidadında olanların bu hakikatleri sezmemeleri çok şayanı temennidir. Hizibcilik oyunları ile yeni bir çığır açma gayretleri birbirine karıştırılmamak icabeder. Birisi menfur olduğu kadar memleketin yüksek menfaatleri aleyhine, diğeri ise makbul olduğu kadar milletin hayrınadır.

Arkadaşlar,

Demokrat Parti'nin iç mücadeleleri itiraf edelim ki demokrasimizin yakın tarihi bakımından çok çetin ve ibret verici safhalardan geçmiştir. Bütün müşkülât, memlekette uzun yıllar çeşidli siyasî faaliyetlerin inhisar altına alınmış ve tek parti sistemine dayanan tahakküm rejiminin topyekûn siyasî hayat ve siyasî terbiye üzerinde son derece menfi tesirler yapmış olmasından ileri gelmektedir. Zararlı tesirleri bertaraf etmek kolay olmuyor. Demokratik rejimimizi yepyeni bir siyasî ahlâk ve zihniyet için

de inkişaf ettirmek mecburiyetindeyiz. Fakat eski ihtiyaçlar ve zaafılar ve memleketin yüksek menfaatlerini rehber ittihaz etmek yerine bir takım siyasî menfaat hesaplarının zehirlediği kaypak bir siyasî zemin üzerinde hürriyet rejimini inşa etmek gibi hakikaten çok zor bir .gayretin içindeyiz. Samimiyetle inanılmış prensiplere ve bir fikir sistemine değil de şahsî tahakküme dayanan bir idarenin memlekette yaratmış olduğu kötü ananeleri bir anda denecek kadar kısa zamanda bertaraf edebilmek için çok uğraştık. Memleketimizin siyasî mazisi yalnız Halk Partisi içinde değil topluluk hayatının her sahasında tesirini hissettirmiştir. Partimiz esas maksatlarının ve karakterinden fedakârlıklarda

bulunmaksızın kuruluşundaki asliyeti muhafaza edebilmek için büyük fedakârlıklar ihtiyar edegelmiştir. İzahına çalıştığım şu siyasî vasat ve zemin üzerinde bütün vatan sathında ayaklanan büyük bir hareketin telâş ve isticali içinde aramıza katılıp da ihtiraslarının kurbanı olarak hem prensiplerimiz hem mevcudiyetimiz aleyhinde çalışan unsurların, vaktinde tereddütsüz olarak tasfiye edilmiş olmasının ne derecelere kadar haklı ve hayırlı olduğunu bugüne kadar olan hâdiseler apaçık meydana çıkarmıştır. Böylece baş gösteren hizipleşme ve ihtiras hareketi o zaman şartımızın mevcudiyetim tehlikeye koyacak bir mahiyet almıştı, fakat o zaman kararlı hareketlerimiz siyasî bir teşekkül olarak varlığımıza hulul ve nüfuz etmiş olan gayri mütecanis unsurlardan partimizi kurtarmış ve bu çok hayırlı bir istifa ve tasfiye hareketi olmuştu. O vakit kendi içinde tehlikeli ve birbirine zıt cereyanların mihrakı haline gelen partimiz samimiyetle inandığı davalarının azimli ve kararlı olarak mücadelesini yaptığı içindir ki maksatlı ve ihtiraslı unsurlar ondan ayrılmış ve Türk milletinin itimad, itibar ve muhabbetine şayan mütecanis ve mütesanid bir heyet olarak mevcudiyetini kurtarmıştır. Bu için hazin olan tarafı bunca emek, mihnet ve mahrumiyet pahasına kazanılmış olan mebuslukların o zaman ayrılanlar tarafından kendi şahsî malları imiş gibi bizden gasp edip götürülmesi olmuştur. Bu bir siyasî gasptır ki, milletlerin siyasî tarihinde misline rastlamak mümkün değildir, hiç değilse buna benzer bir hâdise son derece nâdirdir. Siyasî hayata katılmış olan bir kısım insanların siyasî ahlâk telâkkilerinin cidden çok sakat olduğunu bu hal bize ne güzel anlatmaktadır. Meselâ bakınız, bundan evvelki devrede İngiltere'de yedi yüze yaklaşan avam kamarası seçimlerini işçi partisi kazanmıştı. Fakat reyler işçi partisi ve muhafazakârlar arasında hemen hemen yarı yarıya paylaşılmıştı. Aradaki fark on mebusluk kadardı. İşçi partisi yüzde iki civarında olan son derecede küçük bir ekseriyetle iş başına geldi, sosyal, iktisadî ve siyasî en radikal ıslâhatı ve icraatı yaptı. Bütün bunlar, tekrar edelim ki sekiz on mebusluk bir farka dayanarak yapıldı. Hiç bir mebus bir seçim devresi esnasında bir partiden diğer partiye geçmedi. Devre hiç bir aksaklık olmadan ve işçi partisi iktidarda iken sona erdi. Şayet, üç beş mebus yalnız üç beş mebus uzun bir seçim devresi esnasında iktidar partisinden diğer partiye geçmiş olsaydı, iktidar seçimler yapılmadan el değiştirmiş olacaktı.

Bir mukayese yapalım, partimiz 948'de 60 küsur mebusundan yirmi sekizini yani mevcudunun yüzde kırkını birden kaybetti. Böyle bir hal başka hiç bâr memlekette vukua gelemez. Böyle bir iftirakın sebebi ne idi, Demokrat Parti bir muvazaa partisi olarak kurulmuş ve partinin sevk ve idaresinde mesuliyet almış olan genel başkan başta olmak üzere birçok arkadaşlar halk partisi ile muvazaa halinde imişler partinin, ve Türk milletinin hakkını bu suretle o zamanki iktidar partisine kim bilir ne menfaatler mukabili devir ve ferağ etmişler... Şu iftiradaki gaflete bakınız. Fakat bu iftira senelerce bütün vatan sathında yüzlerce ve binlerce kongre ve mitinglerde mütemadiyen tekrar edildi, durdu. Türk milleti bu muvazaa iftirasına inandırılmak için bütün yurttaki senelerce at koşturuldu. Ya bu yalana Türk milleti inanmış olsaydı, bu takdirde memleketin siyasî kaderi değişmiş olurdu. Fakat ihtirasın , gafletin icad ettiği bu iftira nihayet bütün çıplaklığı ile ortaya çıktı. Çünkü seçimleri Demokrat Parti kazanmış bulunuyordu. Bir partinin kendisini âlet olarak kullanan iktidarı ,bir mağlûbiyete uğratması akıl ve mantığın kabul -edeceği işlerden değildir. Siyasî tarihimiz bakımından ne acı bir hakikattir ki Türk milletini bir yalan ve iftira ile aldatmağa kalkışan bir siyasî teşekkül, doğuşunun müsebbib ve mesnedi olan muvazaa hikâyesinin yüzde yüz bir iftiradan ibaret olduğu sabit olmasına rağmen siyasî faaliyetlerine devam etmekte beis görmedi.

Hattâ 1950 seçimlerinin ortaya koyduğu açık hakikat karşısında bir iftira ile mütemadiyen senelerce manevî zulüm ve işkence altında bulundurdıkları partimize küçük bir özür dilemek ihtiyacını duymadılar, aldatılmaya çalışılan Türk milleti karşısında küçük bir üzüntü dahi hissetmediler.

İşte bizde siyaset telâkkisi. Aziz arkadaşlar,

Sebepler, bahaneler değişebilir, iftiraların mahiyeti zamanın muhalefette iken icablarına göre şekillendirilebilir. Bir taraftan muvazaa isnad ve iftirasına, iktidar tarafından ise anarşistlik, komünistlik ithamlarına mâruz bırakılan partimiz, iktidara geldiğinin ertesi günü derhal hürriyet ve demokrasi düşmanı olarak ilân olunmak gibi hayret ve ibret verici bir siyasî oyunbazlığın mazlumu olmağa başladı. Asıl elim ve ibret verici cihet ise bu isnad ve ithamın uzun seneler tek parti tahakkümünü tek maddeli siyasî programları haline getirmiş ve böylece tatbik etmiş olanlar tarafından gelmiş olması idi. Ya, komünistlerin hürriyetçiliğine ne diyelim. Onlar da sureti haktan görünerek memlekette gizlendikleri birçok köşelerden bu avâzeye katılmakta hiç gecikmediler. Halk Partisi'nin hürriyetçiliği ve komünist hürriyetçiliği. Şimdi nazarlarımızı bu iki çatallanmış isnad istikametine bir an olsun tevcih edelim. Vaktiyle biz muhalefette iken muhalefetin muhalefeti olmak gibi garip bir serencama sahip olan teşekkülün ise 1950 seçimlerinin ortaya koyduğu hakikat karşısında teşkil sebebi ve mevcudiyetinin hikmeti tamamıyla ortadan kalktığı için o tarihten bu yana fiilen mevcut ve faaliyette olsa dahi hükmen ve vicdanen mağdum ve nâ mevcut telâkki edilmek icap ettiğine göre buradan öte ondan bahsetmeyeceğiz. Yalnız bize Halk Partisi haykırıyor, hürriyeti yok ettiniz diye... Halk Partisi memlekete hürriyet getirdi mi? Halk Partisi'nin hürriyetçiliği samimî midir? Demokrat Parti kuruluncaya kadar cümlenin malûkat ve içtinap hâkim olmuştur. Halk Partisi demokrasisine gelince Demokrat Parti kuruluncaya kadar müstakil grubu ite, seçim oyunları ile demokratik bir ucube, partimiz kurulduktan sonra ise türlü baskıları karakol işkenceleri ve nihayet envai çeşit seçim hileleri, mazbata sahtekârlıkları, bütün yurda dağılmış seçim sandıkları faciaları ile niyet ve hüviyeti bütün vatandaşlara fâs olmuş görülmemiş bir demokrasi ve hürriyet örneği. İşte 1946 seçimleri ondan evveli ve sonrası ve bir de Halk Partisi hürriyetçiliği.

Demokrat Parti 1950'ye kadar dört seneyi aşan mücadelesi esnasında milletimizden muazzam itimad ve itibar görmüştür. Muhalefet olarak demokrasi için mücadelemiz milletçe bir hareket haline inkılâp ettiği içindir ki o zamanın iktidarı çaresiz kalmış ve adım adım gerilemiştir.

Bu dört senelik mücadele eski iktidara tek parti hâkimiyeti ve onun birçok rüsubunu ve itiyatlarını dahi devam ettirmenin gayrî mümkün hale geldiğini iyice anlatmış olmak lâzım gelirdi. Buna rağmen Halk Partisi iktidarının 1950 seçimlerinin arifesinde ve o tarihe kadar gerileye gerileye geldiği son siperinde demokratik rejimin inkişaf ettirilmesi bakımından ne kanaattedir, neler düşünmektedir, bunu tesbit etmek ve aşikâr kılmak maksadıyla birkaç söz söylemenin faydasına kaniiz. Tâ ki. unutulmuş ve yarı unutulmuş hâdiselerle günün şartları karşılaştırılabilmek mümkün ve bu suretle hakikatler ayan olarak meydana çıksın ve âti için alınacak kararlarda isabet temin edilmiş olsun. Böyle bir tetkiki en iyi Halk Partisi liderinin 1950 seçimlerinden üç gün evvel yani iktidarının son günlerinde Taksim'de söylediği seçim

nutkunu gözden geçirmek suretiyle yapmaya çalışacağız, evvelâ şurasını kaydetmeliyiz, bu nutukta seçimlerde rey kazanabilmek için eski fikir ve görüşlerin devam etmemekte olduğu kanaatini verebilmek için mümkün olduğu kadar niyetleri müphemiyete bürüyerek ifade etmeğe ve yine mümkün olduğu kadar tatlı ve acı bir lisan kullanmaya elbette dikkat edilmiştir. Filhakika şimdi bu nutuktan alacağımız parçalardan da öğreneceksiniz ki fikirlerin ifadesinde ihtiyatkârlık tezatlar yaratacak kadar ileri götürülmüştür.

Meselâ, hürriyeti tahdit edeceğim, derken hürriyeti tevsi ediyormuş görünebilmek gibi siyasî maharet numunelerine rastlanmaktadır. Hülâsa o nutku bu neviden inceliği ile mütalâa etmek hakikî maksat ve niyetlere intikâl etmeği kolaylaştırmış olur. İşte, 1950 Mayısında Halk Partisi lideri iktidar ve muhalefet mücadelelerine şiddet usullerinin hâkim olduğundan, demokratik idarenin bir takım tehlikeleri bulunduğu bahsediyor, matbuat hürriyeti, antidemokratik kanunlar, anayasaya muhalif kanunlar, üniversite gibi mevzuları ele alıyor. Bunu yaparken de memleketimizde tesise girilmiş olan demokratik idarenin hal ve âtisi hakkındaki düşüncelerini belirtmiş oluyor. Şimdi bunları kısaca gözden geçirelim, İsmet Pasa ilk olarak o zamanki, muhalefetin güya şiddet usullerine başvurmuş olduğunu ve seçimlerde zor kullanmaya gitmeğe kadar işi azıt ab ileceğini telkin etmek istiyor. Meselâ nutukta, şiddet usullerinden bir hayli bahsettikten sonra, şu hükme varıyor; Hattâ bugün elimize geçen seçim beyannamelerinde hep bildiğimiz şiddet kararlarının bertaraf edileceğine dair bir söz söylememiş olmaları çok ümit kırıcı olmuştur ve biraz daha ileride yine şiddet usullerinden bir hastalık olarak bahsetmek suretiyle şöyle devam etmektedir: Zamanın bu hastalığını tedavi edeceğine bu tedavinin geç ve güç olmasının zararlarından vatanımızın masun kalacak kadar bir huzur ve münakaşa devri bulunması temenni ederim" aynı sayın lider, tedavi geç ve güç okursa korkarım, bunu. münakaşa edecek vakit dahi bulamayız, yani memleketin basına bu yüzden felâketler gelir, demek istiyor.

Aziz Arkadaşlar :

Demek oluyor ki. parti mücadelelerinde şiddet usulleri diye adlandırılacak bir hareket tarzının, mevcut olabileceği savın lider tarafından vaktiyle kabul edilmiş bulunuyor, o halde muhalefete geçtikleri günden itibaren Halk Partisi'nin hudut tanımayan savletlerini şiddet usullerine başvurmak tabiriyle tavsif etmemek elden gelir mi? Bunu bir hastalık telâkki ediyor, o halde hasta olan Halk Partisi'dir. Tedavi, geç ve güç olmasının, felâketler doğurabileceğin söylemek istiyor. 1950'de böyle bir mahcur ve endişe verici ihtimâl olduğuna göre vatani böylesine bir mücadelenin tehlikeli akıbetlerine beş seneden beri mâruz bırakılmak vebal ve mesuliyetini nasıl hissetmiyor?

Müsaade buyurulursa. Sizler şimdi. Halk Partisi liderinin demokratik idarenin hal ve istikbalde ne kadar mühim tehlikelerle karşı karşıya hususi ki mütalâasına intikâl ettirelim. Buna lüzum görüyorum?; Çünkü muhterem lider, birçok niyetleri olduğu gibi bu sözlerini ve fikirlerini de unutmuş görünüyor.

Nutuktan diğer bir parça daha:

Bakınız, demokratik hürriyetlerin iyi kullanılmaması takdirinde tehlikenin çok büyük olduğuna dair verdiği hüküm ne kadar sarıhtir. 1950 senesinde Türkiye'nin coğrafi durumunda bulunan bir memleketin, iftiracı, iptidaî ve yıkıcı usullerin neticelerine dayanacağını tasavvur etmek pek tehlikeli bir hayal olur. 1950'den 1955 senesine Türkiye'nin coğrafi vaziyeti mi değişti, değişen nedir ki?

Aynı nutuktan sizlere, yine İsmet Paşa'nın hürriyetlerin kullanılması ve demokratik bir idarenin kurulması gayretlerinin bir memleketi birçok tehlikelere mâruz bırakabileceği hususundaki fikir ve endişesine başka bir misâl arz edeyim,

"Büyük Amerika Demokrasisi kuruluşundan 75 sene sonra modern tarihin tanıdığı en ehemmiyetli bir iç harbin imtihanını vermeğe mecbur kalmıştır."

İktidardan düşünceye kadar bu tehlike endişesinin fikri sabit halinde muhalefet liderinin zihninde yer etmiş bulunduğunu daha evvel söylenmiş bir nutkundan aldığımız şu parça ile bir defa daha teyid edelim:

"Bu memleketin aşırı ve ölçsüz sözlere dayanamayarak mutlaka şurasından ve burasından ateş çıkarması tarihte geçirdiğimiz hakikatlerdendir."

Muhterem arkadaşlar,

Halk Partisi'nin İktidarda iken sahip bulunduğu fikir ve düşüncelere bakılırsa demokratik idarenin tesisine karar verilmiş olsa bile bunu büyük bir ihtiyatla tatbik etmek lâzımdır. Yani hiç bir veçhile ifrata gitmek esas olmalıdır. Yıkıcı, iptidaî iftiracı usullerden tamamıyla sakınmak lâzımdır. Aksi takdirde memleketin şurasında burasında ateş çıkar, kıtal olur. Hattâ değil bizim memlekette, büyük Amerikan demokrasisinde bile ve bu demokrasi 75 senelik bir maziye malik bulunmasına rağmen tarihin kaydettiği en büyük bir iç harbe girişmek mecburiyetinde kalmıştır. Bizde ise neler olur, neler olur...

Görülüyor ki İsmet Paşa iki tarz siyasî mücadelenin mevcut olduğuna kanidir. Biz de aynı kanaatteyiz. Filhakika parti mücadelelerinde iftiracı, iptidaî, yıkıcı bir yol ihtiyar etmek mümkün olduğu gibi memleket menfaatlerini her türlü parti mücadelelerinin üstünde tutan makûl, makbul ve vatan perverane bir mücadele tarzı da vardır. Birinci tarzı komünizm tamamıyla benimseyerek onu adetâ ilmileştirmiş ve usulleştirmiştir.

Halk Partisi tamamıyla benimsemiş olduğu fikirlerin rağanına ve belki de siyasî mücadelelerin hararet ve heyecanı içinde farkında olmayarak parti mücadelelerini o, daima ve ısrarla işaret ettiği tehlikeli yollara sevk etmiş bulunmaktadır. Bu tarz mücadele usulünü komünizme mal etmek ve böylece adlandırmak mecburiyetindeyiz. O halde bu tarzın müm'eyyiz vasfı nedir? Herhangi siyasî bir parti mevzu kanunlar dairesinde hareket ediyor olduğunu ifade ederek vasıflarını belirttiğimiz ve komünizme mal edilmiş olan

mücadele tarzını ihtiyar etmiş olmadığını iddia ve ispat edemez. Kanunlar dairesinde kalmak veya kalmamak hususu komünist siyasî mücadele tarzı ile vatanperverine siyasî mücadeleyi birbirinden ayıracak bir kıstas olamaz. Çünkü buldukları memleketlere, meselâ İtalya ve Fransa'da komünist partileri elbette o memleketlerin kanunları dairesinde hareket etmek mecburiyetindedirler. Bunu başka türlü tasavvur etmek mümkün değildir. O halde asıl kıstas nedir? Yalnız kanunlara tâbi olmağı ve bunun ötesinde hiç bir hudut tanımamayı şiar edinen bir mücadele tarzı karşısında, kanun tahditlerinin ötesinde vatanın emniyeti ve selâmetini milletin, re^ah ve saadetini her şevin üstünde tutan, hülâsa memleket;n yüksek menfaatlerini rehber ittihaz eden bir mücadele tarzı da vardır ki bunlar böylece sarih surette birbirinden ayırdılar, işte hakikî kıstas bu olmak lâzım gelir.

Şimdi bu fikirlerimizi bazı misallere tatbik edelim:

Faraza, en havatî münasebetlerle bağı bulunduğumuz bir memleket veya memleketlerle aramızı bozacak hareketlere tesaddi etmek, memleketin hayrına ve menfaatine teşebbüs ettiğimiz bîr istikrazın bize verilmesi için elden gelen çarelere başvurmak, geniş bir kalkınma ve yatırım hareketinin tabî müşküllerini istismar ederek halkımızı yokluk telkinleri ile birçok maddelere karşı lüzumsuz hücum ve tehalüklere sevk etmek, bir gün petrol bulunmayacak, seker bulunmayacak, cay ve kahve bulunmayacak demek, ertesi gün daha başka maddelerin piyasada yok olacağı haberini yaymak, bu suretle piyasada sunî surette buhranlar yaratmak memleketin daha verimli sahalara tahsis edeceği kaynaklarını bu vadilerde sarfa mecbur etmek, faraza, memleketin en şiddetli bir iktisadî buhranın pençesinde kıvranmakta olduğunu, iflâs halinde bulunduğunu ilân etmek ve bu suretle memleketin malî. ve iktisadî hattâ sivasi itibarını durmadan hırpalayıp tahribe devam etmek ve bütün bunları yanarken kanunun tertip ettiği cezalardan sakınmak yoklarını bulabilmek belki hüner ve marifet sayılabilir, fakat asla vatanperverlik olmaz. Bir suç ve kabahat varsa kanun yollarına müracaat etsinler, mazeret ve müdafaası vatanperverane bir yolda yürümediği iddia ve ifadesini redde kâfi gelmez. Maksadımız bütün bu yaktıklarından dolayı muarızlarımıza mukabele ve tarizde bulunmak değil fakat bir mücadelenin hararet ve heyecanı içinde belki de kendilerinin de farkında olmayarak varmış oldukları tehlikeli mücadele seviyesine ve bunun, vaktiyle acı acı ve ısrarla öne sürdükleri muhataralarına işaret etmek ve onların geçmişte söylediklerini hatırlatmak yolundan ancak düşmanları memnun edecek olan bu tarz mücadeleyi terk eylemelerini temin etmekten ibarettir.

Sevgili arkadaşlarım:

Muhalefet tarafından en çok hücumu uğradığımız antidemokratik kanunların mevcudiyeti ve basın hürriyetinin görülmemiş tazyikler altında bulundurulduğu iddialarına gelmek istiyoruz. Yine malûm nutuktan parçalamak suretiyle bu mevzularda vaktiyle sahip oldukları fikrin nelerden ibaret olduğunu

ortaya koymak lâzım geliyor. 1950 senesinde Halk Partisine göre antidemokratik kanun mevcut değildir. Fakat şimdi var hem de çok.

Nutka göre, bizde anti demokratik iki mevzuu vardır.

Bunlardan biri dinî siyasete âlet etmek, diğeri komünistlik faaliyetine kanunen müsaade etmemek. Nutukta bu iki mevzuun nazarî olarak belki anti demokratik sayılabileceği ifade edildikten sonra memlekette anti demokratik kanunların mevcut olup olmadığı meselesi 1950 senesinde henüz onlar iktidarda iken şu hükme bağlanmaktadır:

"Bugün nazariye itibariyle anti demokratik sayılabilecek olan başlıca mevzular bunlardır. Bunların dışında oları iddialar ancak teferruat sayılabilir."

Yine nutka göre, bizde o tarihte anayasaya aykırı kanunlar da yoktur. Mademki anayasayı Büyük Millet Meclisi yapmıştır. Kanunlar da Büyük Millet Meclisince tedvin edilmekte olduklarından o halde anayasaya aykırı kanun çıkarılması müstebittir. Bizim memlekette bir kanun anayasaya uygun olup olmadığına hüküm vermek hakkının Büyük Millet Meclisine verilmiş olduğu belirtildikten, sonra, nutukta şu hükme varılmaktadır:

"Bu suretle Büyük Millet Meclisinin anayasaya muvafık kabul ettiği kanun bu vasfın bütün kuvvetini taşır."

Muhterem arkadaşlar:

Yine nutka baş vurarak Halk Partisi'nin 1950'deki basın hürriyeti ve üniversite muhtariyeti meselelerindeki düşünce ve kanaatlerini zikretmek suretiyle bugünkü görüşlerinden o zaman ne kadar uzak olduklarını belirtmek isteriz.

Denilecek ki 1950'de söylenmiş olan bir nutkun üzerinde fazlaca durmakta ne fayda melhuz olabilir. Her taraftan hususi Halk Partisi'nden bütün hürriyetleri inkâr ettiğimize ait demokratik kanunları idame ettiğimize, anayasaya aykırı kanunlar çıkarttığımıza, anti demokratik ve anayasaya aykırı kanunların mevcudiyetini idame ettirdiğimize basın hürriyetinin mevcut olmadığına ve üniversite muhtariyetine halel getirdiğimize dair bunca hücumlar karşısında kalmakta olduğumuz içindir ki, ve bu hücumlarda muarızlarımızın ne derecelere kadar samimî olduğunun bilinmesinde mühim faydalar mülâhaza olunabileceği içindir-ki iktidardan düşmeden evvel hakikî kanaat ve niyetlerimin ne olduğunu ortaya koymak dolayısıyla hakikî hüviyetler ile kendilerini efkârı umumiye huzuruna çıkarmak mecburiyetini his etmekteyiz.

Nutka göre basın hürriyeti 1950 senesi Mayısında bütün esaslarıyla mevcuttur. Bu iddiayı nutuktan okuyalım:

"Şurası muhakkaktır ki basın hürriyeti gibi hürriyet ve demokrasi rejiminin bir temel mefhumu bugün bizde en serbest memleketlerde olduğu gibi işlemektedir."

Görüyorsunuz ki 1950'de Halk Partisi iktidarda olduğu, için gazeteciler aleyhine en ehemmiyetsiz bir dâva açılınca muhakemenin mevkenen cereyanını âmir bir hüküm mevcudiyetine rağmen basın hürriyeti vardır.

Hem yalnız basın hürriyeti de değil, bugün hürriyetler kamilen mevcuttur. Çünkü Halk Partisi iktidardadır. Bakınız nutuk bunu nasıl ifade ediyor:

Memleketimiz hür ve demokratik bir rejimin bütün esas unsurlarını tahakkuk ettirmiştir."

Bugün üniversiteliler içinde gençlik kolları kuran, talebe cemiyetlerine nüfuz ederek onları mütemadiyen elde etmek yoluna giren, hattâ onları maksatlarına göre zararlı yollara sevk ederek insafsızlıklarının kurbanı eden, tahrik politikacıları sanki onlar değildir. Filhakika, o 1950 nutkundan şu parçayı okuyunca, o nutku yazanlar bu işleri yapanların aynı kimseler olacağı akla getirilemez. Masum üniversite talebesinin büyük kitlesi içine girmek fırsatını bulmuş olan politikacılar, üniversite talebesi adına memlekette ehemmiyetli bir mesele ortaya çıkarmışlardır. Biz seçimden sonra bu meseleyi ehemmiyetle ele alacağız. Haber vereyim ki, aile babalarının göz nuru ve memleketin istikbali ve dayancı olan gençlerimizin içinden ufak bir kısmının olsun tahrik politikacılarının insafsızlığına kurban olmasına kayıtsız kalmayacağız.

Neden bu nutkun üzerinde bu kadar duruyoruz. Çünkü bu bir program nutuktur. İktidara gelselerdi geri bir idareyi daha da geriye götürmek için bütün bu fikirleri tatbik edeceklerdi. Bu nutuk değişmeyen ve asla değişmeyecek olan bir vesika olduğu içindir ki üzerinde bu kadar ısrarla durduk. Bu 1950 nutkunun tahlilinden ve bunun etrafındaki izahlarımızdan pek açık olarak anlaşılacağı üzere, bugün hürriyet dâvasının alemdarlığını yapar gibi görünen Halk Partisi'nin bu iddiaları bir siyaset taktiği, daha doğrusu bir siyaset oyunundan ibarettir. Bu itibarla demokratik nizamımızın zaman içinde tabiatıyla tekâmül edecek ve memleketimizin bünyesine daha iyi intibak edecek taraflarının mevcudiyetini kabul etmekle beraber. Halk Partisi'nde iktidardan düşmekle birdenbire uyanmış görünen müfrit hürriyetçilik aşk ve cereyanını bu vadiye ciddiye almak ve samimî olarak kabul etmek çok güçtür.

Aziz arkadaşlar:

Bir bedahet olmasına rağmen tekrar edebiliriz ki her mefhum gibi hürriyet mefhumunun da kayıtsız ve mutlak şekilde telâkki edilmesinin cemiyet nizamiyle ve bizzat hürriyetin kendisi ile telif edilebilmesine imkân yoktur.

Teferruata girişmeksizin kısaca şu hakikati belirtmek lâzımdır ki, dünyanın, her tarafında hürriyet rejimleri, hürriyetleri ifrata götürmek suretiyle yıkılır. Dünyanın hür memleketlerinde hürriyet düşmanlarının kullandıkları en müessir silâh ve taktik çok kere, hürriyet aleyhtarlığı değil, daima tam aksine olarak hürriyetin ifrat derecede taraftarlığı, hürriyetleri ifna etmek hürriyetini de ihtiva edecek derecelere kadar götürmek suretiyle sür'atle bir anarşi muhiti yaratmağa muvaffak olmak ve bir defa bu hasıl olduktan sonra, artık kargaşalık içinde hukukî veya fiilî yollardan o memlekete el koymaktır. Aziz milletimizin tekrar tekrar itimadını lûtf ederek partimiz iktidarına emanet ettiği gene Türk demokrasisi. kendisi için intihar demek olan böyle iftiralara sürüklenemez. İçte ve dışta dost, düşman, iyice bilmelidir ki hürriyet mefhumu bizim anladığımız mânada çok ulvî bir saye olarak değil fakat sadece alelade bir vasıta, hattâ millî bünyenin ve hürriyet nizamının bir tehîr vasıtası olarak kullanıp bizi sahibi olduğumuz hürriyetten mahrum etmek isteyenlere bu memlekette asla fırsat ver ilmiye çektir.

Dünya stratejisinde gittikçe daha büyük ehemmiyet .kazanan ve ideolojik mücadelelerin mühim mihraklarından birisini teşkil eden bu çok nazik ve hassas bölgede nizam ve siyâsî istikrar düşmanların kadar tahrikkâr emellerine mevzu ve zemin teşkil edebileceğini tafsile lüzum görmüyoruz. Türk milletinin müstakîl ve kudretli mevkiine tahammül edemeyen kuvvetlerin ve cerevanların bu kötü emellerini son hâdiselerde bütün korkunç tezahürler ile bir kere daha telhis etmek mümkündür. Bütün dünya sivasetirde ve ideolojik mücadelelerin akıbet ve neticeleri üzerinde bu kadar tesfi yeri olan ve çok ehemmiyetli bir kilit noktası tenkil eden memleketimize karşı tevcih olunacak tehditler elbetteki iktidarı, hükümeti ve rejimi içinden vurmak ve bu suretle maksatlarına birden ve kolaylıkla vasıl olmak hedefini güdecektir.

Memleketimizin nizam ve istikrarına kaideden tertiplerin açıkça, ve doğru istikametlerden gelmeğe cesaret edemeyeceğine şüphe yoktur. Bunlar en mesum darbelerini indirirken yerine öre asıl millî heyecanları, yerine göre hürriyet nizamına karşı muhabbet ve bağlılığı, hulâsa hürriyet ve demokrasi askımızın saniyane ifratlarını istismar ederek yıkıcı birer silâh haline getirmeğe çalışacaklardır.

Binaenaleyh, içinde bulunduğumuz dünya ve memleket .şartları milletimizin iktidar vazife ve mes'uliyetini omuzlarına yüklemiş bulunan vatanperver bir partinin mes'uliyetini idrak etmiş uzuvları olarak tesanüdümüzü kuvvetlendirmek ve saflarımızı sıklaştırmak bugün daha büyük bir ihtiyaç ve zaruret haline gelmiş bulunuyor.

Fakat demokratik müesseselerimizi her türlü ifratlardan korumanın zarurî olduğuna kani bulunan partimizin muazzam ekseriyeti ve husus ile iktidarımızın hakikî sahibi olan siz yüksek heyetinizin bütün ifrat hareketlerine, iftirak hareketlerine tedbir bulmakta asla gecikmeyeceğinize tamamıyla kani bulunuyoruz. Millî tarihimizin ve bütün, dünya tarihinin bütün ikaz edici hakikatları karşısında mutedil ve muvazeneli bir hürriyet rejiminin tabîî tekâmül şartlarını behemehal zorlamak maksadıyla yola çıkan

sözde hürriyetçilerin bu hareketlerinin içtimâf bünyemiz için hayalî ve mevhum faydalar ile hakikî zarar ve tehlikelerini karşılaştırmak ve doğru yolu seçmekte iktidarımız asla hata etmeyecektir.

Muhterem arkadaşlar:

Şimdi müsaadenizle Demokrat Parti hükümetlerinin iktidara geldiklerinden beri takip etmekte oldukları dış siyasetinden bahsedeyim.

Bildiğiniz gibi, mes'uliyetini müdrük her hükümet için ilk hedef memleketin arazi bütünlüğünü ve istiklâlîni zamanın şartlarına göre en iyi bir şekilde teminat altına almaktır.

Sulh ve hürriyetlerine bağlı memleketlerin dün olduğu gibi bugün de karşılaştıkları tehlikeler o kadar çoktur ki, bir devlet ne kadar kuvvetli ve fedakârlık azmi, ne kadar büyük olursa olsun tek başına bu tehlikelere karşı koyamaz. Bunun için Demokrat Parti iktidara geldiğinden beri onun hükümetleri bir yandan devletimizin bekâsının en büyük teminatı olan ordumuzu süratle kuvvetlendirmeğe çalışırken, diğer taraftan da sulhsever memleketlerin müşterek emniyet gayesi ile kurdukları en ileri ve kuvvetli müdafaa paktlarına girmek ve bu paktlara mümkünse yenilerini ilâve etmek siyasetini takip etmiştir.

Demokrat Parti iktidara gelmeden evvel acaba dış siyasetimiz ve haricî emniyet meselelerimiz nasıl bir manzara arz etmekte idi. Müsaade ederseniz bunu o zamanki iktidar partisi başkanının 28/3/1950 de verdiği bir seçim nutkundan dinleyelim:

İnönü o zaman şöyle diyor: Geçen, beş sene zarfında bizim büyük meselemiz dış emniyet mesele idi. 1944-1945-1946 senelerinde hemen hemen yalnız tehlikeli imtihanlar karşısında bulunduk. Önümüzdeki senelerde de dış emniyet meselesi başlıca kaygımız olacaktır.

Bu sözleri ile o zamanki iktidar partisi başkanı, Türkiye'nin 946'dan 950 ye kadar yalnız kaldığını ve emniyet meselesini hâl edemediğini itiraf etmiş bulunuyor. Filhakika Türkiye 946 senesinde yapa yalnız bulunmak ta idi. O zamanın iktidar partisi son senelerde takip ettiği mütelevvin ve gayrî müstekâr siyaseti ile dünyanın kilit noktalarından birinde yer almış bulunan memleketimiz,adeta beynelmilel siyaset âleminde tecrid etmiş, onu yalnızlığa düşürmüş bulunmakta idi.Sulh seven milletler, Rusya bir yandan Birleşmiş Milletlerde takın etti si otoriter ve tecavüzcü veto siyasetinden, diğer taraftan da muhtelif sahalarda açıkça izharından çekinmediği tecavüz emelleri karşısında millî emniyet ve mevcudiyetlerini korumak gayesi ile muntakavî paktlar akdine teşebbüs etmişler ve önce Brüksel paktı, sonra da Nato'yu kurmuşlardır. Bu paktların ortaya çıkması, tecavüze maruz memleketleri teminath ve teminatsız devletler olmak üzere ikiye bölmekte idi.

Türkiye'miz maalesef teminatsız memleketler arasında idi. Halk Partisi iktidarı hareketsiz, çekingen ve mütereddid siyaseti yüzünden hem Brüksel ve hem de Nato paktının dışında kaldığı gibi, kendisine

komşu olan memleketlerle de her hangi bir dayanışma paktı yapmağa çalışmaktan uzak kalmış ve aynı zamanda Türkiye'nin güvenliğinin tek teminatı olan Birleşmiş Milletler teşkilâtı içinde de, top yekûn sulhun müdafaasını yapmaktan ve bu sahada faal bir rol oynamaktan da kaçınmakta ve bu suretle güya ihtiyatkâr bir politika takip ederek, hakikatte müşterek emniyete bağlı bulunan Türkiye'nin güvenliğini açıkta bırakmıştı. Bu vaziyet karşısında denilebilir ki Türkiye'nin mukadderatı sadece asil milletimizin fitrî mukavemet ve hamasetine dayanmakta idi. O zamanki iktidarın Türkiye'yi bu teserrüd halinden çıkarmak ve yalnızlıktan kurtarmak için hiç bir programlı faaliyeti mevcut olmadığı gibi bu yolda açık ve alenî olarak çalışmaktan da dahilî prestij kaygısı ile çekinmekte idi. Demokrat Parti iktidara gelince İlk iş olarak Türkiye'nin tamamı ile teminatsız ve müşterek emniyet teşekküllerinin dışında bulunmasının mahzurlarını derhal bertaraf etmeğe çalışmıştır.

Arkadaşlar:

Bugün artık neticelerini idrak etmekle bahtiyarlık duymakta olduğumuz gayretlerimiz, çok kesif olmuş ve türlü müşküllerle karşılaşmıştır. Vakıa hiç kimse Türkiye'nin istiklâline olan bağlılığından ve müteceviz karşısında mukavemet azminden şüphe etmemekle beraber Birleşmiş Milletlerde Türkiye'nin teminat vermeden teminat almak, vecibe tekabül etmeden başkalarının vecibe ve taahhüdlerini istihsale çalışmak gibi bir politika takip etmek istediği zehabı hasıl olmuştu. Evvelâ bunu tashih etmek icap ediyordu, ve asıl müşkülât da burada idi. İktidarımız Türkiye'nin sulh cephesi içinde oynayacağı mühim rolü bir mevkie sahip olabileceğine inanarak faal bir surette teşebbüsü ele aldı. Eski iktidar çekingen politikasında muhalefete geçtikten sonra da devam ediyordu ve Türkiye'nin mukadderatını bu çekingen politikaya göre taayyün ettirecek bir siyaset takip edilmesini talep etmekte ısrar ediyordu. Bildiğiniz gibi iktidara geçtiğimiz üçüncü ayında sulh cephesi bizden çok uzak bir yerde, Kore'de taarruza uğradı. O zamanki Demokrat Parti hükümeti derhal Birleşmiş Milletlerin dayanışma prensiplerinin fiiliyata konulmasını istemekte birinci safaya geçti ve fiilî müdahale ve kuvvet gönderme kararına Amerika'dan sonra müspet cevap veren ilk memleket oldu. Çünkü orada mütecevizin karşılanması ve tedibi sayesinde başka muhtemel mütecevizlerin harekete geçmesinin önlenebileceğine kani idi. Bu müspet ve Türkiye'nin menafime olduğu kadar bütün sulhsever memleketlerinde menafine uygun olan karar karşısında Halk Partisi'nin aldığı durum hepimizin malûmudur. Muhalefet partisi başkanının Türkiye'nin teminat almadan asker göndermesinin yerinde olmadığı şeklinde bir takım nazariyeler ileri sürerek sözde kurnazlıkla kuvvet göndermekten kurtulabileceğimizi anlatmak ve telkin etmek isteyen bir takım garip nutuklar irad ettiğini hatırlarsınız. Aynı partinin genel sekreteri ise Kore'ye göndereceğimiz 4.500 kişinin Türkiye'nin tecavüz karşısında mukavemet imkânlarını zayıflatacağını ileri sürerek beynelmilel müşterek bir kurmay heyeti karar vermeden hiçbir memleketin asker göndermemesi lâzım geldiği hususunda ortaya fikirler attı. Böylece her ikisi de bütün bu kurnazlıklarla Halk Partisi'nin beynelmilel siyaset sahasında ne kadar maharet ve tecrübeye sahip bulunduğunu ispata çalıştılar.

Arkadaşlar:

Beynelmilel bir tecavüz karşısında iki partinin aldığı durum, Türkiye'nin Halk Partisi zamanında ne sebeple yap yalnız, tecit edilmiş bir vaziyette kaldığını açıkça göstermektedir. Onlar teminat vermeden teminat almak, başkalarına başları sıkıştığı zaman yardım etmeden, zorda kalındığı zaman yardım alınabileceğine inanmışlar ve dış siyasetlerini bu esaslara göre ayar ettikleri için hem Türkiye'nin mukadderatını hem de sulh isteyen dünyanın mukadderatını tehlikeye düşürmüşlerdir. Biz ise Kore meselesindeki isabetli ve cesurane hareketimizle hem mütecavizlerin yeni bir tecavüze geçmelerini önleyecek bir cephenin teessüsüne Türkiye'ye lâayık vakar ve haysiyet dairesinde yardım etmiş olduk, hem de bütün dostlarımıza Türkiye'nin emniyet edilmesi lâayım gelen birinci sınıf bir memleket olduğunu ispat ettik.

Biz, yani Demokrat Parti hükümetleri, sulhun ancak fedakârlıklar sayesinde ve mütemadi .gayretlerle muhafaza edebileceğine inanmaktayız ve-bütün Türk milletinin de aynı kanaatte olduğuma inanıyoruz. Aldığımız reylerde bu düşüncenin büyük hissesi bulunduğuna eminiz.

Arkadaşlar,

Kore kararı, Demokrat Parti iktidarının dış siyasetindeki doğru ve dürüst düşüncesinin ilk mihenk taşı olmuştur. Bundan sonra Kore'deki tatbikata istinat eden dış siyasetteki görüşümüzü ve Türkiye'nin Nato'ya girmesinin lüzumunu hiç çekinmeden efkârı umumiyemize olduğu kadar beynelmilel efkâra da açıkladık ve Türk milletinin müşterek sulh ve emniyet cephesi için bir yük değil fakat bir kuvvet olduğunu ispat ettik.

Bugün, Türkiye üç seneden beri Nato'ya girmiş bulunuyor. Fakat biz hiçbir zaman Nato'ya girmekle bütün emniyet dâvamızın hâll edilmiş olduğunu düşünmedik. Norveç'ten Kafkaslara kadar gelen müdafaa cephesinde iki boşluk mevcuttu. Bunlardan birisi Yugoslavya diğeri de Orta - Şark'-tı. Demokrat Parti hükümetleri Yunanistan ve Yugoslavya ile mevcut münasebeti mümkün olduğu kadar takviye ederek Balkan Paktını vücuda getirdi ve bu suretle umumî müdafaa cephesindeki bir boşluğun dolmasını aynı gayeyi güden diğeri iki dost memleketle beraber temin etmiş oldu.

Balkan paktının tesisinden sonra Türkiye, şarkındaki hür, dost ve komşu devletlerle birlikte kendi emniyetini olduğu kadar onların da emniyetini sağlamak üzere önce dostumuz Pakistan'la bir anlaşma yapmış, bilâhare de kardeş Irak'la Bağdat paktını imzalamıştır. Bugün üç senelik bir mesaiden sonra şimal cephesi namı verilen müdafaa hattı kardeş İran'ın da iltihakıyla teessüs etmiş bulunmaktadır.

Bu suretle Türkiye Garben Balkan paktına ve Nato'ya dayanan ve şarken de Bağdat paktına istinad eden iki cephe arasında hem hattı vasi, hem de kilit noktası teşkil etmek suretiyle kendi emniyetini olduğu kadar komşularının ve sulh cephesinin de emniyeti daha sağlam esaslara istinad ettirmiştir.

Bugün Türkiye, Halk Partisi zamanında olduğu gibi tecrit edilmiş bir memleket değil, fakat Demokrat Parti hükümetlerinin takip ettikleri dürüst ve isabetli siyaset sayesinde Amerika'dan bağlayıp Norveç, İtalya, Yunanistan, Türkiye, üzerinden geçerek Pakistan, Avustralya, Filipinler yoluyla tekrar Amerika'ya kavuşan bir müdafaa cephesine üç paktla bağlı bir memlekettir. İşte dış siyasette direktifiniz altında Demokrat Parti hükümetlerinin başardığı işler bunlardır. Muhterem arkadaşlar:Şimdi de müsaadenizle Millî Savunmamızdan bahsedeyim.Bir hükümetin dış siyasetteki gayretleri ne kadar çok olursa olsun bunlar mukavemet arzusuna ve Millî Müdafaa gayretlerine dayanmazsa temin edilebilecek en büyük emniyet sistemi içinde bile o memleketin varlığının müdafaa edilebileceğini ummak bir vehimden ibarettir. Bu sebeple Demokrat Parti hükümetleri vazifeye başladıkları gün millî savunmamızın ve ordumuzun takviyesi işlerini büyük 'bir ehemmiyetle ele almışlardır.

Biz 1950'de iktidarı ele aldığımız zaman Türk silâhlı kuvvetleri gerek teşkilât gerek kuruluş bakımından modern askerî telâkkilere tamamen aykırı bir manzara arz etmekte idi Münhasıran statik bir müdafaa görüşüne göre hazırlanmış olan bu kuvvetler bugünkü modern harplerin zarurî kaldığı seyyaliyet ve ateş kuvvetinden hemen hemen tamamen mahrum bulunmakta idiler.

Birlikler muharebe vazifesini 'alacakları zaman safhaları nazarı itibara almaksızın personel ve malzeme itibariyle gayri mantıkî .bir şekilde hemen hemen aynı seviyede bulunmakta idiler. Hattâ bir :çok ahvâlde düşman baskımına uğrama tehlikesine mâruz hudut mıntıklarında bulunan birlikler merkezlerde büyük şehirlerde ihtiyat durumunda olan birliklerin çok dñnunda bir malzeme ve personele mâliktiler.

Personel kadrolandaki eksikliklerin telâfisine hiçbir şekilde bakılmamakta, modern bir harpte seferberlik yapmak için pek azalan zaman hiç bir vakit nazarı itibara alınmamakta idi. Türk ordusunun teşkilâtı bize yardım edecek vaziyette dostlarımızla diğer Avrupa ordularından başka ve geri bir şekilde gösterilmekte, ve sanki Türkiye'de Avrupa muharebe sahalarında yapılanlardan başka şekilde bir muharebe, bir taarruz veya müdafaa yapılabilirmiş gibi gösterilerek Türk ordusunun aşağı yukarı bir jandarma kuvveti gibi teslihinine yol açılmıştı. Aynı zamanda bize yardım eden dostlarımızın, personelimizin gereği gibi tekâmül ve tevsiî hususlarında yaptığı irşadata da kulak asılmayarak sırf teknisyenlere istinad eden modern bir ordunun icabeti nazarı itibara alınmamış ve bu suretle ordumuzun malzeme alma kabiliyeti dñn bir seviyede tutulmuştur. Diğer taraftan Türkiye'nin tecrid edilmiş vaziyeti ve ittifaka bağlı bulunması ona verilen malzemenin bir harp halinde müşterek sulh cephesinin korunmasında kullanılıp kullanamaması hususunu meşkûk bırakmakta bu da Türk ordusuna dostlarımız tarafımdan fazla malzeme verilmesini önlemekteydi.Demokrat Parti iktidarı ele alır almaz bir yandan ordumuzda modern düşünceli subaylarımızın istedikleri ıslâhatı yapmış, diğer taraftan da Nato'ya girmek, kıymetli müttefikimiz Birleşik Amerikanın buradaki askerî yardım misyonu ile daha sıkı bir işbirliği kurarak modern Türk Ordusunun ananevî büyük kabiliyetinin anlaşılmasını temin etmek suretiyle en modern malzemenin bol miktarda verilmesini sağlamış ve bilgili Türk subay ve as subaylarının iyi teksif ve tensik edilmiş mesailerini ile Türk ordusunun modern malzemeyi hazmetme kabiliyetini arttırmıştır.

Bugün Türk ordusu .gerek vatanın gerek sulh cephesinin korunması hususunda tekabül ettiği vazifeleri ileri müdafaa stratejisi prensiplerine göre ifa edecek ve her türlü baskını önleyebilecek bir kudret ve kabiliyette Nato standartlarına en yakın bir ordu olarak tavsif edilmiş bulunmaktadır. Hareket kabiliyeti, atış kuvveti, teşkilâtı, atıklık ve çevikliği ile en ileri bir Avrupa ordusu ile mukayese kabul edecek ıbir durumda olan şanlı ordumuzla bihakkın iftihar edebiliriz. Şanlı ordumuzun bu yüksek dereceye vasıl olmasında hiç şüphesiz büyük müttefikimiz Amerika'dan aldığımız yardımın büyük hissesi vardır. Bundan dolayı huzurunuzda kendilerine teşekkür etmeyi bir vazife bilirim. Fakat, bu ordunun kuvvetlenmesi ve yetinmesinde modern ve asıl Türk subayının, Türk milletinin ve Demokrat Parti Hükümetlerinin de hissesi büyüktür.

Filhakika 1950 malî yılında 702 milyon liradan ibaret bulunan Millî Savunma bütçesi 1954 yılında 1.336 milyon liraya balığ olmuştur. Şu noktayı da bilhassa tebarüz ettirmek icap eder ki 1950 yılma kadarki savunma bütçeleri hemen hemen tamamen personel masraflarına giderken bunu takip eden bütçelerde bilhassa işletme ve bakım masrafları daima artan bir seyir takip etmiştir.

İşte dostumuz ve müttefikimiz büyük Amerika devletlerinin yardımına inzıam eden millî gayretlerimizin Demokrat Parti hükümetleri tarafından iyi idare edilmesi sayesinde şanlı Türk ordusu bugün mazisine lâıyk bir şekilde sulh ve emniyet cephesinin en kuvvetli kalelerinden birini teşkil etmektedir.

Huzurunuzda sizin, de hissiyatınıza tercüman olarak millî varlığımızın teminatı, şanlı ordumuzla iftihar ettiğimizi bildirmekten büyük bir zevk duymaktayım.

Pek muhterem ve aziz arkadaşlarım: Partimizin içişleri ve muhalif ve muarızlarımızla karşılıklı vaziyetimiz ve memleketimizin iç meseleleriyle haricî politikamız hakkında yüksek heyetinize genel kurul olarak maruzatımız burada nihayet bulmaktadır.

Memleketimizin iktisadî kalkınması ile imâr ve ümran işlerimiz ve umumiyetle iktidarımızın malı olan beş yıllık hükümet icraatımız hakkında da yine genel kurul adına hazırlanmış olan bir raporu müsaade buyursanız, sevgili arkadaşım Maliye Vekili Hasan Polatkan sizlere okuyacaktır.

Buraya kadar olan izahatımızla ve bundan sonraki raporumuzun da okunması ile anlaşılacaktır ki, Demokrat Parti iktidarı, daima öğünebileceğimiz icraat ve sayılamayacak kadar çok ve muazzam eserler ile aziz milletimizin huzuruna daima vicdan rahatlığı içinde çıkabilecek muvaffak bir iktidardır.

Bu muvaffakiyetimizin istihsalinde genel kurul çalışmalarımızın büyük hissesini iftiharla tebarüz ettirmek isterim. Genel kurulumuz burada hürmetle huzurunda bulunan, bendeniz dahil, on üç azasiyle kendi aramızda mevcut ahengi ye sim sıkı tesanütü sonuna kadar idame etmiş ve hükümetin bütün icraatında onu desteklemek hususunda azamî anlayışla hareket etmiş bulunuyoruz. Merkez haysiyet divanımızı da aynı

takdir bizlerimizle huzurunuzda anmayı bir hakşinaslık vazifesi telâkki etmekteyiz. Bu divanı teşkil eden arkadaşlarımız ağır mesuliyetlerinin icaplarını büyük bir temkin ve vakarla yerine getirmişler ve partimizin bütünlüğünü ve tesanüdünü muhafaza hususunda çok kıymetli hizmetler etmişlerdir.

Çok aziz ve sevgili kardeşlerim:

Genel kurulunuz, bu hüviyetile ve yurdumuza ve iktidarımıza kargı meşbu bulunduğu hizmet aşkile takdirlerinize ve baha biçilmez birer kıymet olan iltifatlarınıza kemâli hürmetle muntazırdır.

***Ayın Tarihi**, Ekim 1955'den alıntıdır.

